

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้
 - 2.1 ความหมายของตัวบ่งชี้
 - 2.2 คุณสมบัติของตัวบ่งชี้
 - 2.3 ลักษณะของตัวบ่งชี้
 - 2.4 ประเภทของตัวบ่งชี้
 - 2.5 ประโยชน์ของตัวบ่งชี้
 - 2.6 เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้
 - 2.7 กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้
3. บริบทของโรงเรียนปลอดภัย สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 3.1 ความหมายโรงเรียนปลอดภัย
 - 3.2 สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาของโรงเรียนปลอดภัย
 - 3.3 แผนพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาโรงเรียนปลอดภัย
 - 3.4 เครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย
4. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงเรียน
 - 4.1 แนวคิดเกี่ยวกับความปลอดภัย
 - 4.2 ขอบข่ายโรงเรียนปลอดภัย
 - 4.3 ความสำคัญของโรงเรียนปลอดภัย
5. การสังเคราะห์องค์ประกอบและตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย
 - 5.1 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักโรงเรียนปลอดภัย
 - 5.2 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยและตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย

6. รูปแบบ วิธีการ กระบวนการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Fundamental education) แต่ก่อนประเทศไทยเรานิยมเรียก การศึกษาบังคับ (Compulsory education) และในปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเรียกว่า การศึกษา ขั้นพื้นฐาน (Fundamental education) เพื่อให้เป็นไปตามกรอบที่ได้ให้ไว้ในปฏิญญาโลกว่าด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปวงชน ซึ่งหมายถึงการศึกษาเพื่อชีวิตที่มีคุณภาพของประชากรไทย ช่วยให้ประชาชนมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข มีความรู้ความสามารถและทักษะ ในการแสวงหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตมีความสามารถในการประกอบอาชีพและพึ่งตนเองได้ ดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีความสามารถในการพัฒนาตนเองมีความรับผิดชอบและมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 9-11)

1. ความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐาน

“การศึกษาขั้นพื้นฐาน” (Basic education) เป็นคำที่มีความหมายหลากหลาย ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง “การสอนให้มีความรู้ในการสื่อสารคิดคำนวณ และเข้าสังคมเพื่อให้บุคคลสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณเป็นสามารถค้นคว้าหาความรู้ต่อไปได้ รู้จักโลกแห่งการงาน หน่วยสวัสดิการสังคมทำงานกับนายจ้างได้รู้จักการบริโภคที่เหมาะสม รู้จักการปรับปรุงสุขภาพ” ซึ่งหากแปลตามความหมายนี้ก็หมายถึง การมุ่งถึงการศึกษาเบื้องต้นเป็นสำคัญ ในขณะที่ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งเป็นศูนย์รวมของนานาชาติในด้านการศึกษาได้ให้นิยาม การศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ว่า “การศึกษาสำหรับคนทุกเพศทุกวัยให้มีโอกาสได้เรียนรู้ทั่วไปที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ปลูกฝังให้เกิดความอยากรเรียนอยากรู้ มีทักษะในการเรียนด้วยตัวเองและผู้อื่น” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2546 : 2-3) และในส่วนของพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้คำนิยามของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ว่า “การศึกษาขั้นพื้นฐาน” หมายความว่า การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 : 2) ซึ่งในความหมายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2542 : 16) ที่ให้ความ

สำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในนโยบายและแผนการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีการพัฒนาการ ทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม เหมาะสมกับวัย มีความรู้คู่คุณธรรมที่จะดำรงชีวิต อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข บนพื้นฐานของความเป็นไทยอย่างมีศักดิ์ศรี และภาคภูมิใจ สามารถพึ่งตนเอง มีทักษะที่จะแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มีทักษะเบื้องต้นในการประกอบอาชีพ มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกลพอที่จะรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคมโลก มีจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาไทยโดยรัฐจะจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี อย่างทั่วถึงให้กับทุกคนอย่างมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายด้วยหลักการกระจายอำนาจการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอกชน และการใช้นวัตกรรม ตลอดจนรูปแบบที่หลากหลายให้สอดคล้องกับสภาพความแตกต่างของแต่ละบุคคล และความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น

นอกจากนี้แล้ว ในที่ประชุมโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน (World conference on education for all-wcefa) ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมจอมเทียนประเทศไทย เมื่อปี ค.ศ. 1990 ที่ประชุมพอใจที่จะใช้คำว่า “การตอบสนองความต้องการทางการเรียนขั้นพื้นฐาน” (Meeting basic learning needs) มากกว่าการใช้ชื่อ “การศึกษาพื้นฐาน” (Basic education) อย่างไรก็ตามต่อ ๆ มาคำว่า “ความต้องการเรียนขั้นพื้นฐาน” (Basic learning needs) กับคำว่า “การศึกษาขั้นพื้นฐาน” ก็ได้มีการนำไปใช้แทนกันอยู่บ่อย ๆ ในการประชุมครั้งนั้นได้มีการให้นิยามศัพท์ 2 คำ ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 : 2)

1. ความต้องการการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน (Basic learning needs) หมายถึง ความรู้ ทักษะ เจตคติและค่านิยมที่จำเป็นสำหรับบุคคล เพื่อความอยู่รอดปรับปรุงคุณภาพชีวิตและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2. การศึกษาขั้นพื้นฐาน (Basic education) หมายถึง การศึกษาที่มุ่งให้ตอบสนองความต้องการทางการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานซึ่งรวมถึงการเรียนการสอนในระดับต้นซึ่งเป็นพื้นฐานให้แก่การเรียนรู้ขั้นต่อไป เช่น การศึกษาสำหรับเด็กวัยเริ่มต้น การศึกษาระดับประถม การสอนให้รู้หนังสือ ทักษะความรู้ทั่วไปทักษะเพื่อการดำรงชีวิต สำหรับเยาวชนและผู้ใหญ่ในบางประเทศ การศึกษาขั้นพื้นฐานยังขยายไปถึงระดับมัธยมศึกษาด้วย

จากความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว สรุปได้ว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึงการจัดการศึกษาสำหรับเด็กในระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ที่มุ่งวางพื้นฐานการศึกษาที่จำเป็นที่เป็นประโยชน์เพื่อให้ผู้เรียนได้มีพื้นฐานที่แข็งแรง มั่นคงเพียงพอกับการดำรงชีวิตที่ดีในวันข้างหน้า อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคมอย่างมีความสุข สามารถประกอบการงานอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ และสามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าในวิชาชีพต่อไป

2. ความเป็นมาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเกิดจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 รวมถึงพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. 2545 : 2) ซึ่งกำหนดสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ โดยยุบหน่วยงานระดับกรม คือ กรมสามัญศึกษา กรมวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเข้าด้วยกัน จึงทำให้รูปแบบทางการบริหารเปลี่ยนแปลงไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2546 : 1)

กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดกรอบทิศทางการดำเนินงาน เพื่อปฏิรูปการศึกษาในยุคปัจจุบัน กำหนดให้หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ในการจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิ และโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่า 12 ปี จัดให้ทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย เป็นไปตามมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 ขึ้น โดยมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 เพื่อกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการต่าง ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการจัดระบบการบริหารราชการในระดับต่างๆ ของกระทรวงศึกษาธิการให้มีเอกภาพ สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายและกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติได้ ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระทรวงศึกษาธิการใหม่ทั้งหมด เกิดหน่วยงานใหม่ที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลและหลอมรวมหน่วยงานต่างๆ เดิมให้เป็นหน่วยงานใหม่ แบ่งหน้าที่รับผิดชอบของหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเป็น 5 หน่วยงาน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐานได้หลอมรวมส่วนราชการที่เป็นกรม และเทียบเท่ากรมของกระทรวงศึกษาธิการเดิม ได้แก่ กรมสามัญศึกษาดูกรมวิชาการ และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 มาตรา 6 กำหนดให้จัดระเบียบราชการกระทรวงศึกษาธิการ โดยให้มีระเบียบบริหารราชการเขตพื้นที่การศึกษา มาตรา 33 และ มาตรา 34 กำหนดให้มีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งมีการประกาศจัดตั้ง จำนวน 175 เขต เพื่อจัดการศึกษาให้มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีโครงสร้างการบริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเบื้องต้น มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น 6 กลุ่ม กับ 1 หน่วย ได้แก่ 1) กลุ่มอำนวยการ 2) กลุ่มบริหารงานบุคคล 3) กลุ่มนโยบายและแผน 4) กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา 5) กลุ่มนิเทศติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา 6) กลุ่มส่งเสริมประสิทธิภาพการจัดการศึกษา 7) หน่วยตรวจสอบภายใน ซึ่งตามระบบการบริหารจัดการตามโครงสร้างของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้มอบหมายให้ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และคณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีหน้าที่ในการกำกับควบคุม ติดตาม ตรวจสอบ ในฐานะผู้บังคับบัญชาในเขตพื้นที่

3. หลักการสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยึดหลักที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ ดังนี้ (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. 2548 : 19)

1. หลักการพัฒนาผู้เรียนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ และคุณธรรม เป็นผู้มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ใฝ่รู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ที่พอเพียงต่อการพัฒนางานอาชีพและคุณภาพชีวิตส่วนตน สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทันและชาญฉลาด และมีความเป็นประชาธิปไตย

2. หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นไทย ให้มีความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นและประเทศชาติ มีความรู้และทักษะพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพสุจริต มีความมุ่งมั่น ชยัน ชื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีลักษณะนิสัยและทัศนคติที่พึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมไทยและสังคมโลก

3. หลักแห่งความเสมอภาค คนไทยทั้งปวงต้องมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี อย่างทั่วถึงเท่าเทียมควบคู่ไปกับความมีคุณภาพ โดยไม่แบ่งชนชั้นหรือความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม

4. หลักการมีส่วนร่วม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการศึกษา ร่วมกับคณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี และตอบสนองความต้องการท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 เกี่ยวกับการกระจายอำนาจ

5. หลักแห่งความสอดคล้อง อุดมการณ์ หลักการและมาตรฐานในการจัดการศึกษา
ขั้นพื้นฐานต้องสอดคล้องระหว่างสาระบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช
2545 นโยบายการ ศึกษาของรัฐบาลที่แถลงต่อรัฐสภาที่สอดคล้องกัน

4. รูปแบบและแนวทางในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
ระบุถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าประกอบด้วยการศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่า 12 ปีก่อนระดับอุดมศึกษา
ซึ่งการจัดการศึกษามีด้วยกัน 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษา
ตามอัธยาศัย ซึ่ง วิจิตร ศรีสะอ้าน (2545 : 15-17) ได้กล่าวถึง รูปแบบการจัดการศึกษาไว้ว่าการจัด
การศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้สามารถกระทำได้ 3 วิธี ดังนี้

1. การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal education) เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต
ซึ่งบุคคลแต่ละคนแสวงหาความรู้ พัฒนาทัศนคติ ค่านิยม และเสริมสร้างทักษะจากประสบการณ์ใน
ชีวิตประจำวัน โดยอาศัยแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ใกล้ตัวตามสภาพแวดล้อม เช่น จากครอบครัว เพื่อน
บ้าน จากการเล่น และการทำงาน จากตลาด ห้องสมุดต่าง ๆ และสื่อมวลชน จากการอบรมเลี้ยงดูใน
ครอบครัว เด็กได้ฝึกพูด และมีทักษะทางภาษาขั้นพื้นฐานทางการพูด การฟังได้พอสมควร ก่อนที่จะ
เข้าโรงเรียน เด็กอาจได้รับการสั่งสอนให้รู้จักเลี้ยงน่อง และหุงหาอาหาร โดยการสังเกตหรือมีส่วน
ช่วยพ่อแม่รวมทั้งอาจได้ฝึกฝนทักษะด้านอาชีพการงานจากพ่อแม่ และเรียนรู้การดำเนินชีวิตร่วมกับ
ผู้อื่น จากพี่น้องและเพื่อนฝูง เป็นต้น การศึกษาตามอัธยาศัยนี้มีลักษณะเป็นไปตามสภาพธรรมชาติ
เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยมีได้จัดเป็นระบบเพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลเป็นการเฉพาะ แต่ก็เป็น
เป็นวิธีการศึกษาที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนอยู่เป็นอันมาก

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal education) เป็นการศึกษาที่จัดเป็นระบบ
มีรูปแบบโครงสร้างขั้นตอน และวิธีการจัดที่มีระเบียบแบบแผน ตั้งแต่สถานศึกษาระดับโรงเรียน
จนถึงมหาวิทยาลัย การจัดการศึกษาเป็นระบบเช่นนี้มักจะผูกพันกับวัยเรียน ตอบสนองต่อความ
ต้องการการศึกษาของบุคคลในช่วงอายุหนึ่ง ๆ ตามระดับการศึกษาเป็นสำคัญ

3. การศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบ (Nonformal education)
คือกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน เพื่อสนองความต้องการของกลุ่มบุคคล โดยมี
วัตถุประสงค์ ในการจัดที่ชัดเจน เช่น สถานเลี้ยงเด็กหรือศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนการศึกษาผู้ใหญ่

เพื่อการสอบเทียบการศึกษาผู้ใหญ่เพื่อการดูหนังสือ กิจกรรมลูกเสือกิจกรรมกีฬาและสันตนาการ และการฝึกอบรมวิชาชีพต่าง ๆ แม้แต่การฝึกฝนวิชาชีพพระดับสูง และการศึกษาต่อเนื่องในระดับ มหาวิทยาลัย ก็ถือได้ว่าอยู่ในขอบข่ายของการศึกษานอกโรงเรียน

จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 3 รูปแบบ มีความสำคัญแตกต่างกันไป ซึ่งรูปแบบที่ดูเป็นทางการ และมีผลต่อพัฒนาการของเด็กมากที่สุด คือ การศึกษารูปแบบในระบบโรงเรียน เนื่องจากเป็นรูปแบบที่รวมการศึกษาภาคบังคับที่นักเรียนทุกคนจะต้องได้รับการศึกษาไว้ด้วย ซึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ระบุว่าสถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ และให้มีการเทียบโอนผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพหรือจากประสบการณ์การทำงาน และในการจัดการศึกษา ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความรู้ความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

4. ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

5. ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข
ในด้านการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ
ดังนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาเพื่อป้องกันและแก้ปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนการสอนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้

5. บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เป็นหน่วยงานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจดังนี้ (สำนักนายกรัฐมนตรียุค 2545 : 5)

1. จัดทำนโยบาย แผนพัฒนาและมาตรฐานการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย มาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน และความต้องการของท้องถิ่น
2. วิเคราะห์การจัดตั้งงบประมาณ เงินอุดหนุนทั่วไปของสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แจกจ่ายจัดสรรงบประมาณที่ได้รับจัดสรร และกำกับ ตรวจสอบ ติดตาม การใช้งบประมาณของสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา
4. กำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่การศึกษา
5. ศึกษาวิเคราะห์ วิจัยและรวบรวมข้อมูลสารสนเทศในเขตพื้นที่การศึกษา
6. ประสานการระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เพื่อส่งเสริม สนับสนุน การจัดและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา
7. จัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษา และประเมินผลสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

8. ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของสถานศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา

9. ดำเนินการและประสาน ส่งเสริม สนับสนุนการวิจัย และพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

10. ประสาน ส่งเสริมการดำเนินงานของคณะอนุกรรมการและคณะทำงานด้านการศึกษา

11. ประสานการปฏิบัติราชการทั่วไปขององค์กร หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะสำนักงานผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการในเขตพื้นที่การศึกษา

12. ปฏิบัติหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมภายในเขตพื้นที่การศึกษาที่มีได้ระบุให้เป็นหน้าที่ของผู้ใดโดยเฉพาะ หรือปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย

นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ประกอบด้วย องค์กรคณะบุคคลต่าง ๆ ในท้องถิ่นเข้ามาร่วมกำหนดบทบาทที่นอกเหนือจากกฎหมายกำหนดและต้องเกิดการมีส่วนร่วมจากทุก ๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริงเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และกำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาไทย ทั้งในด้านสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน ในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และการจัดการศึกษาดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเอกชน เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนให้ประชาชนมีส่วนร่วม มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หลักการสำคัญดังกล่าวตรงกับแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาเพื่อทุกคนทุกฝ่าย (Education for all) และทุกคนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการศึกษา (All for education) อันเป็นหลักการพื้นฐานที่ได้รับการยอมรับทั่วโลก

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงานที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล เพื่อการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา จากส่วนกลางหรือจากเขตพื้นที่การศึกษาไปยังสถานศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ มีความเป็นอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจในการบริหารจัดการเป็นการเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจจากส่วนกลางไปยังแต่ละสถานศึกษา โดยให้คณะกรรมการสถานศึกษา (School council หรือ School board) ซึ่งประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่า และผู้บริหารสถานศึกษา ได้มีอำนาจในการบริหารจัดการศึกษาใน

สถานศึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ โดยให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 รวมทั้งอำนาจหน้าที่การบริหารงานบุคคลที่จะเกิดขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา สรุปลำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ ดังนี้

1. กำกับการดำเนินกิจการของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับกฎหมาย กฎ ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง และนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานกิจการด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษา
3. มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล สำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษา ตามที่กฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากำหนด
4. ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

6. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำหรับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามคู่มือการปฏิบัติงานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอบทบาทหน้าที่ไว้ ดังนี้

1. ด้านวิชาการ ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน และความต้องการของผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่น ให้ข้อเสนอแนะ และส่งเสริมสนับสนุนในการจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง รับทราบและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดระบบและการดำเนินการตามระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
2. ด้านงบประมาณ ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดตั้ง และการใช้จ่ายงบประมาณของสถานศึกษา ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะในการออกระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารการเงิน และการจัดหารายได้จากทรัพย์สินของสถานศึกษา หรือปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนด

3. ด้านการบริหารงานบุคคล ปฏิบัติตามที่กฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการครูและบุคลากรทางการศึกษากำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

4. ด้านการบริหารทั่วไป ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะ และให้คำปรึกษาในการจัดทำนโยบาย แผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา ให้สอดคล้องกับนโยบายและแผน ของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น รับทราบ ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการศึกษาและกิจกรรมของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับกฎหมาย กฎ ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง ตลอดจนนโยบายและแผนของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น และรายงานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เมื่อไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง ตลอดจนนโยบายและแผนของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะ ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษารวมทั้งปกครอง ดูแลบำรุงรักษา ใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษาตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนด ให้ความเห็น ข้อเสนอแนะ และให้คำปรึกษาในการออกระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ แนวปฏิบัติ ฯลฯ ในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษาตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ ให้ความเห็นข้อเสนอแนะ และให้คำปรึกษาในการส่งเสริมความเข้มแข็ง ในชุมชน และสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน และท้องถิ่น ปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับกิจการของสถานศึกษาตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

7. คุณลักษณะของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

คุณลักษณะของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่สนองเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. 2545 ; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2546)

1. สถานศึกษามีบทบาทหลักเป็นหน่วยบริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการ ความจำเป็นของท้องถิ่น และเป็นหน่วยนำสังคมของชุมชนนั้น โดยอาศัยกรอบนโยบายที่กำหนดในระดับชาติเป็นแนวทาง ไม่ควรกำหนดบทบาทให้เป็นเพียงหน่วยงานที่รองรับนโยบายและสนองความต้องการของศูนย์อำนาจส่วนกลางเพียงอย่างเดียว

2. สถานศึกษามีคุณภาพ และศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาได้ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาที่จะต้องพัฒนาสถานศึกษาทุกแห่งให้มีคุณภาพ และศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินการได้ด้วยตนเองอย่างมีคุณภาพ สถานศึกษาใดที่พัฒนาไม่ได้คุณภาพตามมาตรฐาน จำเป็นต้องยุบรวมหรือแปรสภาพเป็นแหล่งบริการทางการศึกษาในรูปแบบอื่น

3. สถานศึกษามีอิสระในการบริหารจัดการสถานศึกษา ภายใต้กรอบนโยบายที่กำหนดด้วยตนเอง ดังนั้น การตัดสินใจโดยสมบูรณ์ในการบริหารงานวิชาการ งานงบประมาณ งานบริหารบุคคล และงานบริหารทั่วไป ที่เป็นส่วนของสถานศึกษา จึงควรเบ็ดเสร็จอยู่ที่สถานศึกษา

4. สถานศึกษาทุกแห่งสามารถประกันคุณภาพได้ ดังนั้น สถานศึกษาจึงมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย แผนการดำเนินงาน และการปฏิบัติงานที่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน และดัชนีชี้วัดคุณภาพที่สามารถตรวจสอบ และเปิดเผยต่อสาธารณชนได้

สถานศึกษามีการรวมพลังกันในการดำเนินงาน ดังนั้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กร และบุคคล ทั้งภาครัฐและเอกชน และการรวมกลุ่มสถานศึกษาจึงเป็นแนวทางหลักในการเพิ่มประสิทธิภาพ และเสริมพลังให้สถานศึกษาสามารถจัดบริการได้กว้างขวาง และหลายรูปแบบ ผู้มีส่วนร่วมฝ่ายต่าง ๆ ให้เข้ามาจับบทบาทในฐานะผู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบ ไม่ใช่เป็นเพียงคณะกรรมการที่มีหน้าที่ให้ข้อเสนอแนะ หรือให้คำปรึกษา

8. ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มี 2 ลักษณะ คือ ภารกิจที่ต้องร่วมกันกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และภารกิจที่ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานดำเนินการเอง ดังนี้ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. 2545 : 6)

1. ภารกิจที่ร่วมกันระหว่างสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กับสถานศึกษา

1.1 ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอก ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

1.2 ให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษา จัดให้มีระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงาน

ที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเพื่อรองรับการประเมินคุณภาพจากภายนอก

1.3 ให้มีองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งของหน่วยงานทางการศึกษาในระดับสถานศึกษาของรัฐ และระดับเขตพื้นที่การศึกษา เป็นข้าราชการในสังกัดองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู โดยยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหาร งานบุคคลลงสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

1.4 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา ยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

2. การกิจที่สถานศึกษาต้องดำเนินการเอง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2546 : 10)

2.1 การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้ จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งใช้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียน อาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคลากรในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพให้สถานศึกษาจัดประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกต พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบควบคุมไปกับกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับ และรูปแบบการศึกษา ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลาย ในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และให้นำผลการประเมินผู้เรียนมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

2.2 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

2.3 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

2.4 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัย เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

2.5 ให้สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล มีอำนาจในการปกครอง ดูแล บำรุงรักษา ใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นราชพัสดุ ตามกฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน และเป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งจัดการรายได้จากการบริการของสถานศึกษา และเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษา ที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบาย วัตถุประสงค์ และภารกิจหลักของสถานศึกษา บรรดาอสังหาริมทรัพย์ที่สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคลได้มาโดยมีผู้อุทิศให้หรือโดยการซื้อหรือแลกเปลี่ยน จากรายได้ของสถานศึกษา ไม่ถือเป็นราชพัสดุ และให้ถือเป็นสิทธิของสถานศึกษา บรรดารายได้และผลประโยชน์ของสถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ราชพัสดุ เบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการศึกษาต่อ หรือเบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาซื้อทรัพย์สินหรือจ้างทำของที่ดำเนินการโดยใช้งบประมาณ ไม่เป็นรายได้ที่ต้องนำส่งกระทรวงการคลัง ตามกฎหมายว่าด้วยเงินคลัง และกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณ บรรดารายได้และผลประโยชน์ของสถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคล รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดจากที่ราชพัสดุ เบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการศึกษา หรือเบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาซื้อทรัพย์สิน หรือจ้างทำของที่ดำเนินการโดยใช้งบประมาณ ให้สถานศึกษาสามารถจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น ๆ ได้ตามระเบียบที่กระทรวงการคลังกำหนด

2.6 มุ่งส่งเสริมผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ เพื่อให้มีความรู้ และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.7 สถานศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีหน้าที่โดยตรง ในการสืบทอดและสืบสานวัฒนธรรมสังคมไทยให้แก่เยาวชน

9. การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ระบุไว้ในมาตรา 43 ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2541 : 9)

สำหรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. 2544 : 4-5) ได้ระบุเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ มีสาระสำคัญใน 5 เรื่องดังต่อไปนี้

1. สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเสมอภาคทุกคน ทุกฝ่ายมีหน้าที่จัดและสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องสภาพปัญหาชุมชน สังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การบริหาร รัฐ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตามความพร้อม
4. หน่วยบริหารการศึกษาของรัฐสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐขึ้นต่อเขตพื้นที่การศึกษาในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
5. ครูและบุคลากรทางการศึกษา ทุกคนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครูและเป็นข้าราชการครูในสังกัดองค์กรกลางบริหารงานบุคคล ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกระจายอำนาจให้เขตพื้นที่การศึกษาเป็นผู้บริหาร

กรมวิชาการ (2542 : 29) ได้เสนอแนะว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดประสิทธิภาพนั้น ผู้เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนและปฏิบัติตามหน้าที่ดังนี้

1. ผู้เรียนต้องมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น

2. ผู้สอน คือ ผู้จัดการต้องวางแผนการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ แนะนำช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ช่วยพัฒนาผู้เรียน ช่วยตกแต่งความรู้ของผู้เรียน ให้สมบูรณ์ ให้เรียนอย่างมีความสุข มีอิสรภาพ ให้ความรัก ให้ความมั่นคงให้ข้อมูลย้อนกลับ ทางทรัพยากรการเรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้

3. ผู้บริหารจะต้องสร้างความตระหนักให้บุคคลในสถานศึกษามุ่งมั่นในคุณภาพและบริหารจัดการให้สถานศึกษามีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในแต่ละช่วงชั้น

4. ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา รวมทั้งมีบทบาทในการกำกับ ดูแลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

5. คณะกรรมการสถานศึกษามีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุน กำกับ ดูแลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

สรุปได้ว่า ปัจจุบันรัฐได้มีนโยบายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างชัดเจน โดยได้กำหนดเป็นกฎหมายทั้งในกฎหมายรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แสดงให้เห็นว่าในอนาคตไม่ว่ารัฐบาลชุดไหนจะเข้ามาบริหารประเทศนโยบายในการจัดการศึกษาดังกล่าวก็จะไม่เปลี่ยนไป สำคัญที่ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 นั้นมี 5 ประการด้วยกัน คือ เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ทางการศึกษาหลักสูตรการบริหาร หน่วยบริหารการศึกษาของรัฐ ครูและบุคลากรทางการศึกษาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพนั้นทุกฝ่าย คือ ผู้เรียน ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน จะต้องให้ความร่วมมือและรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง สถานศึกษาต้องนำระบบการประกันคุณภาพการศึกษามาใช้ดำเนินการตามขอบข่ายและภารกิจการบริหารและจัดการศึกษา ดังแสดงในแผนภาพที่ 2

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนภาพที่ 2 ขอบข่ายคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

10. การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การบริหารสถานศึกษาเพื่อให้บรรลุตามภารกิจของสถานศึกษา ต้องเป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 มาตรา 44 วรรคหนึ่ง มาตรา 45 วรรคหนึ่ง ที่กำหนดให้กระจายอำนาจ และมอบอำนาจแก่สถานศึกษา เพื่อให้มีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบและความคล่องตัวในการบริหารวิชาการ งบประมาณ บริหารบุคคล และบริหารทั่วไปต้องดำเนินการจัดการศึกษาให้เกิดความสำเร็จ โดยผู้บริหารสถานศึกษาควรมีทักษะจำเป็นสำหรับใช้บริการ ตามหลักการแนวคิดของ จันทรานี สงวนนาม (2533 : 14) ได้แก่ 1) ทักษะการทำงาน (Technical skill) คือ ความสามารถทำงานหนึ่งงานได้อย่างเชี่ยวชาญ จะต้องรู้วิธีและกระบวนการทำงานอย่างลึกซึ้ง ต้องผ่านการศึกษอบรมมาระดับหนึ่ง จนมีความชำนาญถึงในระดับ

ประกอบวิชาชีพ เช่น นักบัญชี วิศวกร แพทย์ เป็นต้น ซึ่งทักษะการทำงานมีความสำคัญมากต่อผู้ปฏิบัติงานและผู้บริหารระดับต้น 2) ทักษะมนุษยสัมพันธ์ (Human skill) คือ ความสามารถการทำงานที่เข้ากับคนอื่นได้เป็นอย่างดี จนทำให้เกิดการร่วมมือในการทำงานกับคนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญมากต่อผู้บริหารระดับสูง ระดับกลาง ระดับต้น และผู้ปฏิบัติงาน 3) ทักษะความคิดรวบยอด (Conceptual skill) คือ ความสามารถใช้ความคิดในเชิงวิเคราะห์ มองสถานการณ์ได้ใกล้เคียงหรือถูกต้อง สามารถแก้ปัญหาที่ยุ้งยาก/ซับซ้อนได้ เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งต่าง ๆ หรือเรื่องต่าง ๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล และแก้ปัญหาที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งทักษะทางด้านนี้มีความสำคัญสำหรับผู้บริหารระดับสูง

สรุปได้ว่า บุคลากรโดยเฉพาะผู้บริหารในสถานศึกษาควรมีทักษะที่จำเป็นในการบริหารอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ ทักษะด้านความคิดรวบยอด คือ รู้จักคิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ คือ ผู้บริหารรู้จักสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ประสานงานทำงานเป็นทีม และทักษะด้านงาน ผู้บริหารต้องมีความรู้ ความชำนาญในงานที่ปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ นักการศึกษาและนักวิชาการ ทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศได้กล่าวถึงหน้าที่ทางการบริหารไว้ ดังเช่น เสนาะ ตีแยว (2544 : 24) ได้กล่าวถึง หน้าที่ในการบริหารว่า หน้าที่ทางการบริหาร (Management function) หรือกระบวนการบริหาร (Management process) เป็นสิ่งที่ระบุให้ว่ากรอบของงานบริหารมีอะไรหรือผู้บริหารต้องทำหน้าที่อะไรในการบริหาร เพราะมีขั้นตอนที่เป็นเหตุเป็นผลและเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลังของการบริหารงาน แบ่งเป็น 4 ขั้น คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) Lazarsfeld (อ้างถึงใน จันทรานี สงวนนาม. 2533 : 125) กล่าวว่า หน้าที่หลักสำคัญของผู้บริหารมี 4 ประการ คือ การดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร การรู้จักใช้ความ คิดสร้างสรรค์ของคนเพื่อบรรลุเป้าหมายต่าง ๆ การบำรุงขวัญบุคคลเพื่อให้มีความสุขกับการทำงานภายใต้สภาพการณ์ที่เหมาะสม และการจัดให้มีนวัตกรรมภายในองค์กร เพื่อเปลี่ยนแปลง และพัฒนาให้บุคคลได้ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและสิ่งสำคัญ คือ ภารกิจในการบริหารสถาน ศึกษา ใน 4 งาน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 : 11-12) ตามหลักการ Good governance การบริหารการศึกษาที่เป็นนิติบุคคลการบริหารสถานศึกษาแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานและการบริหารเชิงระบบ ดังต่อไปนี้

10.1 การบริหารงานวิชาการ

งานวิชาการ เป็นงานหลักที่สำคัญของสถานศึกษา ผู้บริหารจะต้องเข้าใจขอบข่ายงานวิชาการ จึงจะดำเนินกิจกรรมทางวิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความสำเร็จซึ่งนักวิชาการได้แสดงทัศนะในงานวิชาการ ดังนั้น เพื่อให้งานวิชาการบรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการบริหาร ซึ่งการบริหารงานวิชาการ มีรายละเอียด ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 2) ให้ความหมายของการบริหารวิชาการ หมายถึง การบริหารสถานศึกษาโดยจัดกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปรับปรุง พัฒนาการเรียนการสอน ให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน

วินิจ เกตุขำ (2546 : 1) ให้ความหมายของการบริหารวิชาการไว้ว่า หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนในโรงเรียนหรือสถานศึกษาเพื่อให้การเรียนการสอนเกิดผลดีมีประสิทธิภาพ

กิตติ เพ็ญ (2549 : 18) ได้ให้ความหมายของการบริหารวิชาการ หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งปวงที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน และการปรับปรุงพัฒนา การเรียนการสอนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตัวผู้เรียน

สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การจัดกิจกรรมทุกอย่างทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอนที่ทำให้เกิดผลดีและมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน

ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการเป็นงานหลักของสถานศึกษา ผู้บริหารต้องเข้าใจขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ เพื่อจะได้ปฏิบัติและบริหารงานวิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความสำเร็จ ซึ่งนักวิชาการได้แบ่งขอบข่ายของการบริหารงานวิชาการไว้ ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 33-37) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการนั้น สถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับงานวิชาการมากที่สุด ทั้งในด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยเฉพาะเรื่องการยกระดับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้กระจายอำนาจ ด้านนี้มากที่สุดเพราะเป็นหน้าที่ของผู้บริหารและครูผู้สอนที่จะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้มีคุณภาพ และได้ตามมาตรฐานที่กำหนด โดยแบ่งขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาจะต้องบริหารเกี่ยวกับการศึกษา วิเคราะห์เอกสารหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 การกำหนดวิสัยทัศน์วิชาการพันธกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ จัดทำโครงสร้างหลักสูตร และสาระสำคัญต่าง ๆ นำหลักสูตร

ไปใช้นิเทศ ติดตาม ประเมินผลการใช้ และปรับปรุงพัฒนาหลักสูตร

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ สถานศึกษาจะต้องบริหารเกี่ยวกับการส่งเสริม ครูจัดทำแผน การเรียนรู้ การจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยจัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับ ความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน พร้อมทั้งจัดการนิเทศการเรียนการสอนแก่ครูในกลุ่มสาระต่าง ๆ โดยเน้นการนิเทศ ที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตรและส่งเสริมให้มีการพัฒนากระบวนการ เรียนรู้ตามความเหมาะสม

3. การวัดผล ประเมินผลและเทียบโอนผลการเรียน สถานศึกษาจะต้องกำหนด ระเบียบ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการวัดผลประเมินผลของสถานศึกษา ส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการวัดและ ประเมินผลแต่ละรายวิชา วัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง จัดให้มีการเทียบโอนความรู้ทักษะ ประสบการณ์ และผลการเรียนจากสถานศึกษาอื่นรวมทั้งสถานประกอบการที่กระทรวงศึกษาธิการ กำหนด และพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลให้ได้มาตรฐาน

4. การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา สถานศึกษาต้องวิเคราะห์ บริหาร และพัฒนาคุณภาพงานวิชาการ ด้วยการส่งเสริมให้ครูศึกษา วิเคราะห์เพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ แต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ประสานความร่วมมือในการศึกษา วิเคราะห์ตลอดจนเผยแพร่ผล การศึกษาหรือพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและงานวิชาการกับบุคคล ครอบครัว สถานศึกษา หน่วยงาน และสถาบันอื่น ซึ่งสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา และ (สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา. 2548 : 17) ได้มีการส่งเสริมให้ครูจัดทำวิจัยในชั้นเรียน เพื่อพัฒนา คุณภาพการเรียนการสอนการประสานความร่วมมือในการจัดทำและเผยแพร่ผลงานวิจัยในชั้นเรียน และการส่งเสริมให้ครูผลิต พัฒนาสื่อ และนวัตกรรมเพื่อใช้จัดการเรียนการสอนตามลำดับ โดยต้อง ให้การพัฒนา กระบวนการเรียนการสอนด้วยกระบวนการวิจัย แม้ครูจะผ่านการอบรมสัมมนาหลาย ครั้ง แต่ครูส่วนใหญ่ยังไม่สามารถใช้กระบวนการวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการเรียนการสอน

5. การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา สถานศึกษาต้องศึกษา วิเคราะห์ ความจำเป็นในการใช้สื่อ และเทคโนโลยีเพื่อการบริหารการเรียนการสอนส่งเสริมครู ผลิต พัฒนาสื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอน การจัดหาสื่อเทคโนโลยี การประสานความร่วมมือ ในการ ผลิตจัดหา พัฒนาและใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยี เพื่อการบริหารจัดการเรียนการสอน กับ บุคคล ครอบครัว สถานศึกษา หน่วยงานและสถาบันอื่น และประเมินผลการพัฒนาการ ใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

6. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สถานศึกษาจะต้องบริหารเกี่ยวกับการสำรวจแหล่งเรียนรู้ทั้งในสถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น เขตพื้นที่การศึกษา และใกล้เคียงจัดทำเอกสารแพร่แหล่งเรียนรู้ โดยจัดตั้งพัฒนาแหล่งเรียนรู้และประสานความร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว สถานศึกษา และสถาบันอื่น และส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เข้าร่วมกัน และสนับสนุนให้ครูใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้

7. การนิเทศการศึกษา สถานศึกษาต้องดำเนินการนิเทศการศึกษาตามกระบวนการนิเทศภายใน โดยจัดระบบนิเทศงานวิชาการ และการเรียนการสอนในสถานศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสม ประเมินผลการจัดระบบ การประสานงานกับศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่ เพื่อพัฒนาระบบ กระบวนการนิเทศมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสพการณ์ในการจัดระบบการนิเทศภายในสถานศึกษากับสถานศึกษาอื่นด้วย

8. การแนะแนวการศึกษา สถานศึกษาต้องบริหารเกี่ยวกับ จัดระบบการแนะแนวทางวิชาการ วิชาชีพภายในสถานศึกษา โดยเชื่อมโยงระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและกระบวนการเรียนการสอน การดำเนินงานแนะแนวการศึกษา โดยความร่วมมือของครูทุกคน การติดตามและประเมินระบบ และกระบวนการแนะแนว ประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสพการณ์ด้านแนะแนวการศึกษา กับสถาบันการศึกษาอื่น

9. การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพสถานศึกษา สถานศึกษาจะต้องบริหารเกี่ยวกับการจัดระบบโครงสร้างสถานศึกษา กำหนดเกณฑ์ประเมินวางแผนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดำเนินการตามแผน ประสานความร่วมมือกับสถานศึกษาอื่นและเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อปรับปรุงพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาประสานกับสำนักงานรับรองมาตรฐานการศึกษา และการประเมินคุณภาพการศึกษา เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

10. การส่งเสริมความรู้ทางวิชาการชุมชน สถานศึกษาจะต้องบริหารงานเกี่ยวกับการศึกษาสำรวจความต้องการของชุมชนในด้านงานวิชาการ เพื่อสนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน โดยการจัดให้ความรู้ทางวิชาการและส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิชาการร่วมกัน

11. การประสานความร่วมมือการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษา และองค์กรอื่น สถานศึกษาจะต้องบริหารเกี่ยวกับการประสานความร่วมมือช่วยเหลือพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาของรัฐบาลและเอกชน ทั้งที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับอาชีวศึกษาและระดับอุดมศึกษา ทั้งบริเวณใกล้เคียง ภายในและต่างเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาวิชาการ

12. การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครั้ว หน่วยงานและสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา ได้แก่ การสำรวจศึกษาข้อมูล การบริหารการศึกษา การพัฒนาวิชาการ คุณภาพการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการบริหารการศึกษาของบุคคล ครอบครั้ว สถานศึกษา หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 3-4) กล่าวว่าขอบข่ายการบริหารวิชาการ ประกอบด้วย

1. การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ ได้แก่ การวางแผนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร เป็นการบริหารล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้
 - 1.1 แผนปฏิบัติงานวิชาการ ได้แก่ การประชุมเกี่ยวกับหลักสูตร การจัดปฏิทินการศึกษาการรับผิดชอบงานตามภาระหน้าที่ จัดขั้นตอนและเวลาในการทำงาน
 - 1.2 โครงการสอน เป็นการจัดรายละเอียดเกี่ยวกับวิชาการที่ต้องสอนตามหลักสูตร
 - 1.3 แผนจัดการเรียนรู้ ซึ่งแสดงรายละเอียดเนื้อหาที่จะสอนในแต่ละคาบเวลาของแต่ละวัน หรือสัปดาห์ โดยวางแผนไว้ล่วงหน้าและยึดโครงการสอนเป็นหลัก
2. การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน ได้แก่ การนำหลักสูตรไปใช้ เพื่อสามารถดำเนินงานวิชาการให้เป็นไปด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้ จึงจะต้องมีการจัดเกี่ยวกับการเรียนการสอน ดังนี้
 - 2.1 การจัดตารางสอนเป็นการกำหนดวิชา เวลา ผู้สอน สถานที่ ตลอดจนผู้เรียนในแต่ละรายวิชา
 - 2.2 การจัดชั้นเรียนเป็นงานที่ฝ่ายวิชาการต้องประสานกับฝ่ายอาคารสถานที่ รวมทั้งการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในห้องเรียน
 - 2.3 การจัดครูเข้าสอน ต้องพิจารณาถึงความพร้อมของสถานศึกษาและของบุคลากร รวมทั้งการเชิญวิทยากรภายนอกมาช่วยสอน
 - 2.4 การจัดหาแบบเรียน โดยปกติสถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจะใช้แบบเรียน ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด นอกจากนั้น ครูอาจจะใช้หนังสืออื่นเป็นหนังสือประกอบหรือเอกสารที่ครูเตรียมเอง

2.5 การปรับปรุงการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาครูผู้สอนให้ทันวิทยาการ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนสอดคล้องความต้องการ ความก้าวหน้าของสังคม ธุรกิจอุตสาหกรรม เป็นต้น

2.6 การฝึกงานของผู้เรียน จุดมุ่งหมายของการฝึกงานเป็นการให้ผู้เรียนรู้จัก นำเอาทฤษฎีประยุกต์ใช้กับชีวิตจริง ทั้งยังให้ผู้เรียนเห็นปัญหาที่แท้จริงในสาขาวิชาและอาชีพนั้น ๆ เพื่อให้โอกาสผู้เรียนได้เตรียมตัวที่จะออกไปเผชิญกับชีวิตจริงต่อไป

กรมสามัญศึกษา (2539 : 5) แบ่งขอบข่าย ดังนี้ 1) การรวบรวมข้อมูลเพื่อวางแผน วิชาการ 2) กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบจัดกลุ่มการเรียน จัดตารางสอน จัดครูผู้เข้าสอนตามตาม รางสอน การนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้สอน 3) การจัดทำ/ใช้และปรับปรุงแผนการสอน รวมทั้งการผลิตสื่อการเรียนการสอน 4) พัฒนาระบบการเรียนการสอน โดยพัฒนาครูด้าน วิชาการการสร้างบรรยากาศวิชาการ และการศึกษา วิเคราะห์เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนและ 5) วัดและประเมิน ผลการเรียน โดยการสร้างและปรับปรุงเครื่องมือวัดผลการเรียน จัดเอกสาร หลักฐาน หรือแบบฟอร์มการวัดและการประเมินผลและงานทะเบียนผู้เรียน

จากขอบข่ายงานดังกล่าว สรุปได้ว่างานวิชาการ เป็นงานที่สถานศึกษาจะต้อง ดำเนินการที่เกี่ยวกับพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กระบวนการเรียนรู้ วัดผลและประเมินผล การเรียนรู้ตามสภาพจริงพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลให้ได้มาตรฐานวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพ การศึกษา สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีการศึกษา พัฒนาแหล่งเรียนรู้ นิเทศการศึกษา แนวแนว การศึกษาที่เชื่อมโยงกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน พัฒนาระบบประกันคุณภาพ ส่งเสริมความรู้ ทางวิชาการชุมชน ประสานความร่วมมือพัฒนาวิชาการกับบุคคล ครอบครัว สถานศึกษา และองค์กร อื่นที่จัดการศึกษาการบริหารงานวิชาการ สมาคมผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาแห่งชาติของ สหรัฐอเมริกา (American association of school administrators : 1984) ได้กำหนดเกณฑ์ มาตรฐานปลัดชั้นชี้วัดบทบาทหน้าที่ผู้บริหารด้านวิชาการ รวม 7 ด้าน คือ ด้านความสามารถ การจัดการองค์กร ภาวะผู้บริหารการศึกษา ความสามารถในการจัดและพัฒนาหลักสูตร ความสามารถในการจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรมและพัฒนา ความสามารถการจัดบรรยากาศของโรงเรียนและ ความสามารถในการวัดและประเมินผล และแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้ผู้บริหารสถานศึกษา แต่ละคน สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้นำทางวิชาการได้ คือ ต้องมีใจมุ่งมั่น และมีเตนอย่าง แน่วแน่ ที่จะ เป็นผู้นำทางวิชาการ มีการกระจายและความรับผิดชอบในงานให้ตรงตามความถนัด และ

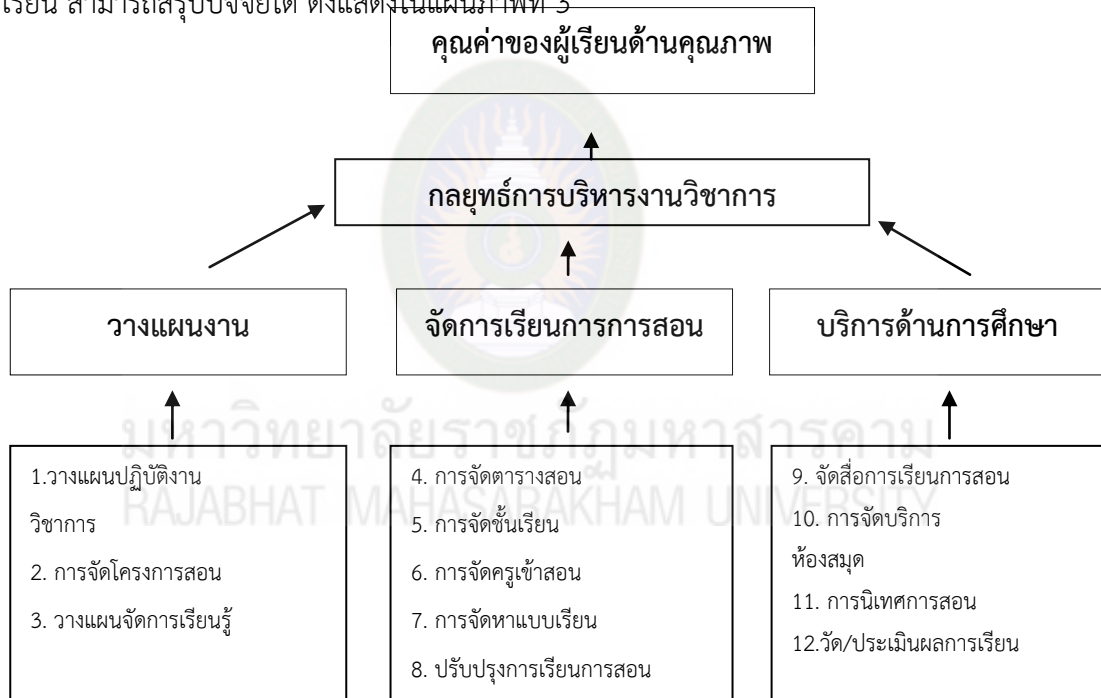
ความสามารถของแต่ละบุคคล เปิดโอกาสให้ครูมีการสังเกตการอันระหว่างเพื่อนครูด้วยกัน สังเกตพฤติกรรมการสอนของครูในชั้นเรียน สื่อสารให้ครูเข้าใจว่า เวลาของผู้บริหารนั้นมีค่าใช้เวลาวางร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพบปะสังสรรค์กับคณะครูควรฝึกฝนทักษะการเป็นตัวของตัวเอง โดยไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของใคร การใช้เวลาส่วนหนึ่งในการอ่านหนังสือเกี่ยวกับการสอนและทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นในการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางวิชาการ เช่น สังเกตการสอนในชั้นเรียน การนิเทศแบบคลินิก การบริหารเวลา และเสริมสร้างทักษะด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะ Campbell (1977 : 15) เห็นว่า ในฐานะสถาน ศึกษาเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องแสดงบทบาทผู้นำวิชาการใน 4 ประการ คือการเป็นผู้จัดรูปร่าง (An organizer) การเป็นผู้สื่อความหมายที่ดี (Communication) การเป็นผู้นำทางการศึกษา (Educator) และการเป็นผู้บังคับบัญชา (Administrator) แต่สำหรับ Hencley (อ้างถึงใน จันทรานี สงวนนาม. 2533 : 131) เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรแสดงบทบาทผู้นำวิชาการในเรื่องต่อไปนี้ คือ จัดโปรแกรมการศึกษาและกระบวนการสอน จัดบรรยากาศเพื่อให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดประโยชน์สูงสุด นำการวิจัยในชั้นเรียนไปใช้เพื่อพัฒนาความรู้และแก้ปัญหา สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และพัฒนาทัศนคติบุคลากรให้มีทัศนคติ ที่ดีต่อสังคมและประเทศชาติการจัดบริการเกี่ยวกับการจัดการศึกษา การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ดำเนินการดังนี้

1. การจัดสื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการศึกษาของผู้เรียนที่เน้นเครื่องมือและกิจกรรมให้ครูได้เลือกใช้ในการสอน
2. การจัดบริการห้องสมุด เป็นที่รวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์และวัสดุอุปกรณ์ ที่เป็นแหล่งวิทยาการให้ผู้เรียนนักศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้า
3. การนิเทศการสอนเป็นการช่วยเหลือแนะนำครูให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขปัญหาการเรียนการสอน
4. การวัดผลและประเมินการเรียน เป็นกระบวนการที่สำหรับใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน

จากผลการวิจัยดังกล่าว สรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการมีความคล้ายคลึงกัน และสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ภายใต้หลักการบริหารงานวิชาการ ที่กล่าวว่าภายในขอบข่ายในด้านการพัฒนาหลักสูตรการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผลการศึกษาการวิจัย

เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาการพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษา การพัฒนาและใช้แหล่งเรียนรู้ การสืบทอดการศึกษาการแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายใน มาตรฐานการศึกษา การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน และประสานความร่วมมือ ส่งเสริมสนับสนุนวิชาการแก่บุคคล สถานศึกษาและองค์กรให้ประสบผลสำเร็จ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ การบริหารงานวิชาการจะวัดและประเมินได้จากปัจจัย การบริหารดังต่อไปนี้ วางแผนปฏิบัติงานวิชาการ การจัดโครงการสอน การวางแผนจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียน การจัดการชั้นเรียน การจัดการครูเข้าสอน การจัดหาแบบเรียน การปรับปรุงการเรียนการสอน การจัดสื่อการเรียนการสอน การบริการห้องสมุด นิเทศการสอน และการวัด/ประเมินผลการเรียน สามารถสรุปปัจจัยได้ ดังแสดงในแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 ปัจจัยการบริหารงานวิชาการ

10.2 การบริหารงบประมาณ

คุณภาพและความพึงพอใจในการบริหารงบประมาณของสถานศึกษาจะมุ่งเน้นความเป็นอิสระคล่องตัว โปร่งใส และการจัดหาประโยชน์จากทรัพย์สินสถานศึกษารวมทั้ง การจัดการรายได้จากการบริการมาใช้บริหารให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียน โดยมี

รายละเอียด ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 39) กล่าวว่า กระจายอำนาจในการบริหารศึกษาในการบริหารการเงินและพัสดุไปยังสถานศึกษาในเรื่องการจัดทำแผน การใช้จ่ายเงิน การเก็บรักษาเงิน การจัดซื้อจัดจ้างตามแผนการใช้จ่ายเงิน การควบคุมและตรวจสอบ การจัดซื้อจัดจ้าง การจำหน่ายพัสดุครุภัณฑ์ และจัดแบ่งขอบข่ายงานงบประมาณ ดังนี้

1. การจัดทำและเสนอของงบประมาณ ได้แก่ การวิเคราะห์และพัฒนานโยบาย การศึกษาการจัดทำแผนกลยุทธ์หรือแผนพัฒนาการศึกษาและวิเคราะห์ความเหมาะสม การเสนองบประมาณ
2. การจัดสรรงบประมาณ ได้แก่ จัดสรรงบประมาณของสถานศึกษาการเบิกจ่าย การอนุมัติงบประมาณและการโอนเงินงบประมาณ
3. การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล รายงานผลการใช้เงินและการดำเนินงาน ได้แก่ การจัดทำแผนตรวจสอบ จัดทำข้อมูลสรุปผลการใช้งบประมาณและการรายงานผลการดำเนินการต่อคณะกรรมการสถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษา
4. การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ได้แก่ การจัดหาทรัพยากร สนับสนุนบุคลากรแลสถานศึกษาร่วมมือกัน ใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการกระบวนการเรียนการสอน การระดมทรัพยากรจัดทำแผนระดมทรัพยากรทางการศึกษาและทุนการศึกษา กำหนดวิธีการ แหล่งสนับสนุน เป้าหมาย เวลาในการดำเนินงานและผู้รับผิดชอบ เสนอความเห็นต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดหารายได้ และผลประโยชน์ จัดทำทะเบียนคุมเก็บรักษาเงินเบิกจ่าย เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องและกองทุนเพื่อการศึกษา
5. การบริหารการเงิน ได้แก่ การรับเงิน เก็บรักษาเงิน การจ่ายเงิน การนำเงินส่งโอนเงิน กันเงินเหลืออมปีให้เป็นไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กระทรวงการคลังกำหนด
6. การบริหารการบัญชี ได้แก่ การจัดทำบัญชีการเงิน จัดทำรายงานทางการเงิน จัดทำจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน แบบรายงานหน่วยงานต้นสังกัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
7. การบริหารพัสดุและทรัพย์สิน ได้แก่ การจัดทำระบบฐานข้อมูลสินทรัพย์ของสถานศึกษา การจัดหาพัสดุ การกำหนดแบบรูปรายการหรือคุณลักษณะเฉพาะ การจัดซื้อจัดจ้างและการควบคุม ดูแล บำรุงรักษาและจำหน่ายพัสดุ

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 75-77) กระจายอำนาจการบริหารงบประมาณให้กับสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น อำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ผู้อำนวยการโรงเรียนในฐานะผู้แทนนิติบุคคลของ

สถานศึกษาต้องรับผิดชอบโดยตรง ซึ่งสถานศึกษาต้องมีการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาคุณภาพ การศึกษา ได้เต็มตามศักยภาพแต่ต้องดำเนินการในรูปของคณะกรรมการสถานศึกษาที่ร่วมกัน พิจารณาและให้ความเห็นชอบในส่วนของงานต่าง ๆ คือ การจัดทำแผนกลยุทธ์ด้านการเงินและ งบประมาณของสถานศึกษาเป็นสิ่งที่บริหารต้องดำเนินการให้ถูกต้องมากที่สุด

Kaplan and Norton (2004 : 37) กล่าวถึง กลยุทธ์ด้านงบประมาณว่าจะทำให้ สถานศึกษา ทราบว่า ควรจะสร้างการพัฒนาและมูลค่าให้กับผู้รับบริการได้อย่างไร โดยที่ สมพงษ์ สุวรรณจิตกุล (2547 : 17) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารงบประมาณ คือ การบริหารแผน การเงิน และงบประมาณให้เกิดความสำเร็จในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้นเอง

สรุปได้ว่า ขอบข่ายงานงบประมาณ ได้แก่ จัดทำการของงบประมาณ การจัดสรร งบประมาณตามแผนปฏิบัติการใช้จ่ายเงิน การติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและการรายงานผล การใช้จ่ายเงิน การระดมทรัพยากร และระดมทุนเพื่อการศึกษา การบริหารงานการเงิน การบัญชีและ พัสดุและสินทรัพย์ ทั้งนี้ผู้บริหารและผู้รับผิดชอบต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบ/วิธีการ ที่กฎหมาย กำหนด และจัดทำแผนงาน การจัดระบบข้อมูล การรายงานขอความเห็นชอบต่อคณะกรรมการ สถานศึกษาชั้นพื้นฐานพร้อมทั้งรายงานผลการดำเนินการต่อเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง

ส่วนการบริหารงบประมาณของสถานศึกษานั้น ศูนย์ปฏิบัติการปรับปรุงระบบบริหาร งบประมาณ (กองนโยบายและแผนสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 3) ได้เสนอแนวคิดการบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานหรือผลสัมฤทธิ์ (Result based management- RBM) ว่าเป็นการบริหารที่แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารส่วนที่เป็นผลผลิตและ บริหารส่วนที่เป็นผลลัพธ์ ที่ครอบคลุม การวัดผลการปฏิบัติงาน การปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ ของงาน การควบคุมคุณภาพงานและการให้อิสระในการทำงาน

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 39) แบ่งขอบข่ายบริหารงบประมาณไว้อย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) การระดมทุนเพื่อเพิ่มงบประมาณ 2) การบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน ดังต่อไปนี้

1. การระดมทุนเพื่อเพิ่มงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 34) กล่าวว่า สถานศึกษาจะมีแหล่งรายได้เป็นเงินนอกงบประมาณมากยิ่งขึ้น ตามมาตรา 59 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่ได้

กำหนดให้สถานศึกษาของรับที่เป็นนิติบุคคล จัดหาผลประโยชน์ได้จากทรัพย์สิน และการบริการ รวมทั้งการมีบทบาทการระดมทุนได้ตามกฎหมายดังกล่าวด้วย เงินนอกงบประมาณที่สถานศึกษา จะได้รับ มีดังนี้

- 1.1 เงินค่าธรรมเนียมพิเศษ ได้แก่ เงินที่สถานศึกษารียกเก็บจากผู้เรียนใน กิจกรรมการเรียนการสอน ที่จัดเกินหลักสูตรกำหนด เช่น ค่าเรียนว่ายน้ำ ค่าเรียนคอมพิวเตอร์ ค่าเล่าเรียนในหลักสูตรสองภาษา เป็นต้น
- 1.2 รายได้จากการให้บริการ เป็นรายได้ที่สถานศึกษาบริการการศึกษาที่ไม่ ขัดแย้งกับนโยบาย วัตถุประสงค์และหลักของสถานศึกษา
- 1.3 เงินผลประโยชน์จากทรัพย์สินเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากที่ราชพัสดุ และ ทรัพย์สินอื่น ๆ
- 1.4 เบี้ยปรับจากการลาศึกษาต่อของข้าราชการครูและลูกจ้างสถานศึกษา
- 1.5 เบี้ยปรับจากการผิดสัญญาจากการซื้อทรัพย์สิน การส่งของและสัญญาเช่าที่ จัดซื้อจัดจ้าง
- 1.6 เงินบริจาคโดยมีวัตถุประสงค์
- 1.7 เงินอุดหนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 1.8 ดอกเบี้ย
- 1.9 รายได้อื่น ๆ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541 : 287) กล่าวว่า การระดมทุน หมายถึง ทรัพยากรทางการศึกษาที่กว้างออกไป ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในงบประมาณทางการศึกษายังหมายถึงความสามารถ ในการตั้งและระดมสรรพกำลังในสังคม เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมเกื้อหนุนการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นเงินหรืออุปกรณ์ หรือเวลาที่เป็นการให้โอกาสทางการศึกษาทั้งในแง่การสละเวลามา บริการทางการศึกษาจากบุคคลภายในสังคม Rhodes (1997 : 19-22) ได้กล่าวถึง การระดมทุนว่า เป็นกิจกรรมที่ทำให้สถานศึกษาเข้มแข็ง มีเงินทุนพัฒนาสถานศึกษาแต่ที่สำคัญก็คือ ต้องใช้จ่ายเงิน บริจาคให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค ในขณะที่ Jones (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช. 2532 : 87-88) ได้นำเสนอรูปแบบของเครื่องมือที่นิยมใช้ในการระดมทุนขององค์กร ภาคสาธารณะ เช่น การขายของที่ระลึกการส่งจดหมายเชิญชวน หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ การออก เรียไ้ตามบ้านฉายภาพยนตร์กล่อง/ตู้รับบริจาค การจัดการกุศล การประกวด การจัดวันรับบริจาค

การจัดงานการกุศล การประกวด การจัดวันรับบริจาคสมทบทุนการกุศล เป็นต้น เช่นเดียวกับ Sheriden (1968 : 20-22) กล่าวถึง วิธีการระดมทุนได้แก่ 1) การขายของในสิ่งที่คนต้องการซื้อ 2) กิจกรรมที่สังคมร่วมสนุกได้ เช่น จัดงานเต้นรำ การจัดเลี้ยงอาหาร ขายของทั่วไป จัดการแสดง การจัดแข่งขันกีฬา (กอล์ฟ โบว์ลิ่งฯ) บริการรับจ้าง เป็นต้น นอกจากนี้ Matini (อ้างถึงใน ทศนิยม ลักษณะนิพนธ์. 2540 : 64-67) แนะนำวิธีการณรงค์ระดมทุน ดังนี้ การติดต่อส่วนตัวการขอรับบริจาค ตามบ้าน การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี รวบรวมขายของเก่า จัดเลี้ยงและสังสรรค์ ขายของที่ระลึกขายบัตร รับเชิญ เป็นต้น

การบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน โดยศูนย์ปฏิบัติการปรับปรุงระบบ การบริหารงบประมาณ กองนโยบายและแผน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2545 : 3) กล่าวว่า การบริหารงานแบบมุ่งเน้นผลงาน จะครอบคลุมการวัดผลปฏิบัติงาน การปรับปรุงผล สัมฤทธิ์ของงาน การควบคุมคุณภาพของงานการตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน และการอิสระในการทำงาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2550 : 7) จึงกำหนดให้ เป็นไปตามระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานเชิงกลยุทธ์ (Strategic performance based budgeting – SPBB) ทั้งในระดับชาติ กระทรวง กรม และหน่วยงาน ระดับล่าง โดยมีเป้าหมายและ ตัวชี้วัด เพื่อทำข้อตกลงให้บริการภาคสาธารณะ (Public service agreement – PSA) กับรัฐบาล โดยให้สถานศึกษาได้นำ ไปจัดทำแผนให้บริการ กำหนดผลผลิต ตัวชี้วัดเชิงปริมาณคุณภาพและ ต้นทุนให้สอดคล้องกับรายจ่ายประจำปี เพื่อใช้จัดทำข้อตกลง การจัดทำผลผลิต (Service delivery agreement – SDA) ระหว่างผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากับผู้อำนวยการสถานศึกษา โดยให้สถานศึกษาจัดทำแผน ปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ ซึ่งได้กำหนดให้กิจกรรมนั้นเป็นตัวแทน ของศูนย์ต้นทุนและนำไปผ่านกระบวนการคำนวณต้นทุนกิจกรรม และต้นทุนผลผลิตต่อไป ซึ่ง ชัยสิทธิ์ เฉลิมมีประเสริฐ (2546 : 1-7) ได้อธิบาย เกี่ยวกับเรื่องการจัดสรรงบประมาณตามแผนใช้ จ่ายเงินซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารงานงบประมาณภาครัฐแนวใหม่ที่เน้นระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้น ผลงาน ตามมาตรฐานการจัดการเงินจะเป็นระบบงบประมาณที่เชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรที่ใช้ไปกับ ผลงานที่เกิดขึ้นว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และคุ้มค่ามากน้อยเพียงใด ถือได้ว่าเป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับพันธกิจ (Mission) องค์กรโดยใช้แนวทางพัฒนามาตรฐานการจัดการทางการเงิน 7 ด้าน ที่เรียกว่า 7 Hurdles มีรายละเอียด ดังนี้

1. การวางแผนงบประมาณ (Budget planning) จะเป็นกระบวนการเชิงกลยุทธ์ สถานศึกษาในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ผลผลิต กลยุทธ์ โครงสร้างแผนงาน และ

ตัวชี้วัดความสำเร็จของงาน โดยข้อมูลที่ได้จากการวางแผนจะนำมาจัดทำกรอบงบประมาณ ซึ่งจะใช้เป็น การบ่งชี้งบประมาณที่จะใช้ในอนาคตของสถานศึกษา

2. การคำนวณต้นทุนผลผลิต (Output costing) เป็นการกำหนดว่าจะใช้ต้นทุนต่อหน่วยของผลผลิตเท่าไร ทั้งทางตรง และทางอ้อม สำหรับผลผลิตทางการศึกษาต้องกำหนดให้ชัดเจนทั้งในด้านปริมาณ คุณภาพ เวลาและต้นทุน สิ่งสำคัญต้องคำนึงถึง คือ ผลผลิตที่ต้องรายงานต่อหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน จำนวนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษา

3. การจัดการจัดซื้อจัดจ้าง (Procurement management) เป็นกระบวนการที่จะต้องให้ความสำคัญในการดำเนินการ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยต้องคำนึงถึงพันธกิจ และหน้าที่ การทำสัญญาที่ปลอดภัย มีข้อมูลถูกต้อง และมีผลดำเนินงานที่วัดและตรวจสอบได้

4. การบริหารทางการเงินและควบคุมงบประมาณ (Financial management/ fund control) สถานศึกษาต้องกำหนดโครงสร้างทางบัญชี เอกสารหลักฐาน ที่จำเป็นมีระบบการควบคุมการเบิกจ่าย การบริหารจัดการงบประมาณที่มีประสิทธิภาพกำหนดความรับผิดชอบในการบันทึกการบัญชี แยกความรับผิดชอบในการอนุมัติเบิกจ่าย สั่งจ่าย การรายงานทางการเงิน บัญชี และการตรวจสอบ

5. การบริหารสินทรัพย์ (Asset management) เป็นการกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบต่อทรัพย์สินอย่างชัดเจน มีการลงทะเบียนสินทรัพย์คิดค่าบริการที่เหมาะสม มีระเบียบ และแนวปฏิบัติในการใช้สินทรัพย์อย่างคุ้มค่า

6. การรายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน (Financial and performance reporting) ในกระบวนการรายงานต้องมีการกำหนดตัวชี้วัดกรอบและโครงสร้าง การประเมินและรายงานผลที่ชัดเจน มีระยะเวลาในการตรวจสอบที่แน่นอนข้อมูลรายงานต้องแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างงบประมาณหรือทรัพยากรที่จัดสรรให้กับผลงานที่เกิดขึ้น ในการรายงาน จะต้องมีการรายงานทางการเงิน และผลการดำเนินงานควบคู่กัน เพื่อแสดงฐานะทางการเงิน ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบว่า บรรลุวัตถุประสงค์และมีความสำเร็จอย่างไร ส่วนการรายงานผลการดำเนินงาน ต้องรายงานทั้งด้านปริมาณคุณภาพ เวลา และต้นทุน การรายงานควรเป็นรูปแบบรายงานประจำปี

7. การควบคุมและตรวจสอบภายใน (Internal audit and Control) สถานศึกษาจะต้องมีฝ่ายรับผิดชอบตรวจสอบภายในที่มีอิสระ มีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบที่ชัดเจน โดยจะต้องจัดทำมาตรฐานตรวจสอบภายในที่โปร่งใส ตรวจสอบได้และควรตรวจสอบทั้งการเงินและการดำเนินงานด้วย

สำหรับกระบวนการงบประมาณตามมาตรฐานจัดการทางการเงินนั้น แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก คือ การจัดทำงบประมาณ การบริหารงบประมาณ และการติดตามประเมินผลงบประมาณ

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การวัดและประเมินความพึงพอใจในงานของบุคลากรในการบริหารงบประมาณ ต้องใช้การบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานที่ใช้กระบวนการบริหารงบประมาณ 7 ด้าน คือ วางแผนงบประมาณ การคำนวณต้นทุนผลผลิต จัดระบบจัดซื้อจัดจ้าง บริหารการเงินและควบคุมงบประมาณ การบริหารสินทรัพย์ การรายงานฐานะทางการเงินและผลดำเนินงาน การควบคุมและตรวจสอบภายใน ใน 3 ขั้นตอน คือ การจัดทำงบประมาณ การบริหารงบประมาณ และการติดตามประเมินผล

10.3 การบริหารบุคคล

ในทางการบริหารนั้น “คน” นับว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดและมีประโยชน์มากที่สุด เพราะคนเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงาน ต้องพิจารณาถึงการดำเนิน งานทุกอย่างเกี่ยวกับพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษา ดังนี้

ขอข่วยการบริหารบุคคล เพื่อให้เป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพสูงสุดสามารถส่งผลสำเร็จต่อเป้าหมาย ซึ่งมีผู้ศึกษาขอข่วยการบริหารบุคคลไว้ คือ (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ 2551 : 105) ได้แบ่งขอข่วยการบริหารบุคคล ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างสถานศึกษา จำแนกตำแหน่ง จัดทำแผนบรรจุแต่งตั้งที่ชัดเจนและการจูงใจ กำหนดระบบการคัดเลือกที่น่าเชื่อถือ การฝึกอบรมพัฒนาทักษะของบุคลากรเพื่อยกระดับขวัญ และกำลังใจรวมถึงการเตรียมบุคลากรเพื่อให้ดำรงตำแหน่งที่สูง มีแผนการประเมินประสิทธิภาพบุคลากร และสามารถที่จำแนกศักยภาพบุคลากรได้ มีแผนการเลื่อนตำแหน่งที่ยึดหลักคุณธรรม ซึ่งบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสม จะต้องได้รับการพิจารณาเข้าสู่ตำแหน่งสูงขึ้น กระทั่งถึงตำแหน่งสูงสุดที่เขาพึงได้รับการปรับปรุงทักษะในด้านมนุษยสัมพันธ์ของหัวหน้าและบุคคลอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเอาใจใส่ในเรื่องมนุษยสัมพันธ์ และมีโครงการที่ดีเพื่อจะบำรุงขวัญกำลังใจและวินัยบุคลากร

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 105) ได้แบ่งขอข่วยภารกิจของการบริหารงานบุคคลไว้ดังนี้ การพัฒนาโครงสร้างสถานศึกษาให้เหมาะสม สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารบุคคล จำแนกตำแหน่งที่ยืดหยุ่นและเป็นระบบการกำหนดแผนอัตราเงินเดือน มีการจัดทำแผนบรรจุแต่งตั้งที่ชัดเจน และจูงใจผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมมีการกำหนดระบบการคัดเลือกที่น่าเชื่อถือ และเป็นหลักประกันความมั่นใจให้ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดจะได้รับแต่งตั้งและบรรจุในตำแหน่งงานที่มีความ

เหมาะสมที่สุด มีโปรแกรมการฝึกอบรมในระหว่างประจำการอย่างกว้างขวาง โดยพัฒนาทักษะบุคลากร ยกกระดับขวัญและกำลังใจ รวมถึงการเตรียมบุคลากร เพื่อสู่ตำแหน่ง ที่สูงสุดมีแผนประเมินประสิทธิภาพบุคลากรที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพ ความสำเร็จ การปฏิบัติงาน และสามารถจำแนกศักยภาพของบุคลากรได้ มีแผนการเลื่อนตำแหน่งที่ยึดหลักคุณธรรมที่เป็นการวางระบบความก้าวหน้าในอาชีพโดยมุ่งหวังให้บุคคลมีความรู้ความสามารถเหมาะสม ได้รับการบรรจุแต่งตั้งและผลงานที่มีคุณภาพของเขาจะต้องได้รับการพิจารณาเข้าสู่ตำแหน่งสูงขึ้น จนกระทั่งถึงตำแหน่งสูงสุดที่เขาพึงได้รับมีความพยายามสม่ำเสมอ ที่จะปรับปรุงทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ของหัวหน้างานและบุคคลอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเอาใจใส่ ในเรื่องมนุษยสัมพันธ์ มีโครงการที่ดีในการบำรุงรักษาขวัญกำลังใจและวินัยของบุคลากร

สรุปได้ว่า ขอบข่ายการบริหารบุคคล ได้แก่ การวางแผนอัตรากำลัง การพัฒนาบุคลากร การประเมินผลปฏิบัติงาน การเลื่อนเงินเดือน การดำเนินการทางวินัย การลาออกหรือให้ออกจากราชการ โดยจะต้องบริหารบุคคลเกิดการพัฒนา มีความรู้ความสามารถมีขวัญกำลังใจได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ

การบริหารงานบุคคล ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาที่ถือว่าเป็นภารกิจสำคัญ คือ การมุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรได้พัฒนาความรู้ความสามารถและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยสถานศึกษาจะต้องบริหารบุคลากรในสถานศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนการจัดการเรียนการสอน พัฒนาครูและบุคลากรในการจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้การบริหารบุคคลให้มีประสิทธิภาพและเกิดความสำเร็จบรรลุถึงภารกิจของสถานศึกษา ควรที่จะนำหลักการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มาเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการพัฒนาบุคลากร โดยการถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจจากสถานศึกษา ซึ่งจะทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน และผู้ปกครอง ซึ่งเป็นบุคลากรที่เกี่ยวข้องมามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษามากขึ้น รับผิดชอบตัดสินใจเรื่องงบประมาณบุคลากร และหลักสูตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การบรรยากาศการเรียนรู้ให้กับเด็กด้วย โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีความสามารถในสถานศึกษาส่วนร่วมตัดสินใจ เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน และให้ชุมชนมีสิทธิในการตัดสินใจที่สำคัญ ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบเพื่อนำไปสู่การคิดสร้างสรรค์ ในการออกแบบงาน/โครงการ ปรับวิธีจัดสรรทรัพยากร เพื่อสนับสนุนเป้าหมายจัดสรรงบประมาณ

เปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ครู ตระหนักในสถานภาพทางการเงินจำกัดการใช้จ่าย และค่าใช้จ่ายที่ใช้ในโครงการต่าง ๆ เพิ่มขวัญ กำลังใจ ให้ครู บุคลากร และปลูกฝังการเป็นผู้นำในทุกกระดับ

10.4 งานบริหารทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 110 -114) ให้ความหมายของการบริหารทั่วไปว่า “การบริหารทั่วไป” หมายถึง การบริหารงานที่รวมเอาภารกิจหน้าที่ที่เห็นว่าเป็นด้านย่อย ๆ ไม่อาจจัดเข้าไว้ในภารกิจหน้าที่หลักใด ๆ ได้นำมารวมด้วยกันเป็นภารกิจหน้าที่ด้านการบริหารทั่วไป ได้แบ่งขอบข่ายอำนาจหน้าที่ของการบริหารทั่วไปออกเป็น งานธุรการและสารบรรณ งานทะเบียน และงานรายงาน อาคารสถานที่ งานภารกิจนักเรียน และบริการต่าง ๆ งานด้านชุมชนสัมพันธ์ และงานธุรการ ซึ่ง รุ่ง แก้วแดง (2546 : 63) กล่าวถึง การบริหารงานทั่วไปของโรงเรียนนิติบุคคลนั้น จะแตกต่างจากบริหารโรงเรียนในแบบเดิม เนื่องจากต้องให้ความสำคัญกับการจัดทำนโยบายแผน และระบบข้อมูลสำหรับการดำเนินงาน โดยจะรวมงานด้านการประกันคุณภาพในไว้ด้วยงานบริหารทั่วไปแบบใหม่จึงต้องมีประสิทธิภาพ มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยและควรจัดให้เป็นบริการเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียวเห็นได้ว่า การบริหารทั่วไป มีขอบข่ายหน้าที่ความรับผิดชอบในการให้บริการสนับสนุน ส่งเสริม ประสานงาน อำนวยความสะดวกให้งานหลักของสถานศึกษาในทุกรูปแบบ เพื่อให้การบริหารทุกงานมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การดำเนินงานธุรการวางแผนบริหารการศึกษา การพัฒนาระบบ และเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ ประสานงานเครือข่ายการศึกษา การจัดระบบการบริหารและพัฒนาสถานศึกษา งานนวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา พัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน บริหารอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การจัดทำสำมะโนนักเรียน การรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อการศึกษา การส่งเสริมกิจกรรมนักเรียน การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา งานวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายและแผน การจัดระบบควบคุมภายในหน่วยราชการ และการรายงานผล การปฏิบัติงาน ยุทธศาสตร์สำคัญในการปฏิรูประบบและโครงสร้างการบริหารและการบริหารการศึกษายุคใหม่ให้เกิดเอกภาพและมีคุณภาพ ในการบริหารการศึกษา ด้านการบริหารทั่วไป นับว่าเป็นงานที่รวมเอาภารกิจหน้าที่ที่เห็นว่าเป็นด้านย่อย ๆ และไม่จัดเข้าไว้ในภารกิจหน้าที่หลักใด ๆ แต่มีบทบาทหลักสำคัญในการประสานส่งเสริม สนับสนุนและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้บริการการศึกษา

ทุกรูปแบบ พัฒนาสถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหาร การจัดการศึกษาของสถานศึกษาตามหลักการบริหารที่ได้มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลักเน้นความ โปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนในการมีส่วนร่วมของบุคคลชุมชนและองค์กรที่ เกี่ยวข้อง เพื่อให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพและความสำเร็จ ซึ่งมีขอบข่ายภารกิจ การ บริหารทั่วไป ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 : 64-73) จัดแบ่งขอบข่ายการบริหารทั่วไป ดังนี้

1. การดำเนินงานธุรการ ได้แก่ การวางแผนงานธุรการ จัดบุคลากรรับผิดชอบ และพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน
2. งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ รวบรวมประมวล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล การสนับสนุนข้อมูล การรับทราบหรือดำเนินการตามมติของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดำเนินงานธุรการจัดประชุมจัดทำรายงานการประชุม และแจ้ง มติที่ประชุมให้ทราบเพื่อดำเนินการหรือถือปฏิบัติแล้วแต่กรณี
3. การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ ได้แก่ การสำรวจ จัดทำทะเบียน เครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ การจัดระบบฐานข้อมูล การนำเสนอหรือเผยแพร่ข้อมูลและประเมิน ปรับปรุงพัฒนาระบบเครือข่ายสารสนเทศ
4. การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา ได้แก่ จัดระบบการ ประสานงานและเครือข่ายการศึกษา พัฒนาบุคลากรรับผิดชอบ ประสานงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ให้ความร่วมมือและสนับสนุนทางวิชาการกับเครือข่ายการศึกษาของสถานศึกษาและเขตพื้นที่ การศึกษาอย่างต่อเนื่อง
5. การจัดระบบบริหารและพัฒนาสถานศึกษา ได้แก่ การจัดระบบการบริหาร วิเคราะห์โครงสร้าง ภารกิจ การดำเนินงาน ปริมาณ คุณภาพและสภาพของสถานศึกษา การพัฒนา สถานศึกษา ให้ครอบคลุมโครงสร้าง ภารกิจ บุคลากร เทคโนโลยี ให้ความรู้ทักษะ เจตคติ ให้บรรลุ เป้าหมาย ผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัดในการปฏิบัติงานบุคลากรติดตาม ประเมินผลการปฏิบัติงานและ นำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนาสถานศึกษาและกระบวนการปฏิบัติงานให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพและความสำเร็จ
6. งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ได้แก่ การกำหนดนโยบาย วางแผนระดม จัดหา เทคโนโลยี เพื่อการศึกษา สนับสนุนบุคลากรนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร การศึกษา ส่งเสริม ให้มีการศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

7. การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป ได้แก่ สำรวจปัญหาความต้องการ ส่งเสริม สนับสนุน อำนวยความสะดวก จัดหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่เหมาะสม ติดตามประเมินผล นำผลประเมินมาปรับปรุงพัฒนา

8. การบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม ได้แก่ การวางแผน การดูแลบำรุงรักษา พัฒนาติดตาม และตรวจสอบการใช้อาคารสถานที่และสรุปประเมินผล

9. การรับผู้เรียน ได้แก่ มีการกำหนดแผนการรับผู้เรียน ดำเนินการรับผู้เรียน ร่วมมือกับสถานศึกษา การปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ในการติดตามช่วยเหลือผู้เรียนที่มีปัญหา การเข้าเรียน ประเมินผลและรายงานการรับเด็กเข้าเรียนต่อเขตพื้นที่การศึกษา

10. การส่งเสริมและประสานงานการบริหารการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ได้แก่ การสำรวจ การกำหนดแนวทางและความเชื่อมโยงในการจัดและพัฒนา การศึกษาของสถานศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัยตามต้องการของผู้เรียน และ ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับแนวทางเขตพื้นที่การศึกษาดำเนินการบริหารการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประสานเชื่อมโยงความร่วมมือและส่งเสริมสนับสนุนการบริหารศึกษา ติดตาม ประเมินผล ส่งเสริม และประสานงานการบริหารการศึกษา

11. การส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ วางแผนจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายตามความถนัดและความสนใจ ของผู้เรียน จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงฝึกการปฏิบัติให้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องและสรุปประเมินผลกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

12. การประชาสัมพันธ์ ได้แก่ การวางแผนจัดให้มีเครือข่ายการประชาสัมพันธ์ ของสถานศึกษา พัฒนาบุคลากรที่รับผิดชอบ สร้างกิจกรรมประชาสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ โดยยึด หลักการมีส่วนร่วม และติดตามประเมินผลการประชาสัมพันธ์

13. การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานการบริหารศึกษาของบุคคล ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา ได้แก่ การกำหนดแนวทางการให้คำปรึกษา แนะนำ ส่งเสริมสนับสนุน และประสานความร่วมมือจัดการศึกษาร่วมกับบุคคล ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

14. การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน ได้แก่ วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความเสี่ยงของการดำเนินงาน การกำหนดปัจจัยเสี่ยง จัดลำดับความเสี่ยง การกำหนด มาตรการป้องกันความเสี่ยง วางแผนจัดระบบการควบคุมภายในให้บุคลากรเกี่ยวข้องทุกฝ่าย การนำ

มาตรการป้องกันความเสี่ยงไปใช้ในการควบคุมการดำเนินงานตามภารกิจ ประเมินผล และรายงานผลการควบคุมภายใน

15. งานบริการสาธารณะ ได้แก่ การจัดให้มีระบบการบริการสาธารณะ จัดระบบข้อมูลข่าวสาร การบริการข้อมูลสารแก่สาธารณะชน พัฒนาระบบให้มีประสิทธิภาพเกิดความพึงพอใจต่อผู้มารับบริการ ประเมินความพึงพอใจงานบริการสาธารณะจากผู้มารับบริการ นำผลประเมินมาปรับปรุง แก้ไข พัฒนาระบบงานบริการสาธารณะ

ซึ่งความพึงพอใจในงานบริหารทั่วไปของครูและบุคลากรนั้น สามารถที่จะวัดได้จากมาตรฐานของสถานศึกษา คือ สถานศึกษามีการจัดองค์กร โครงสร้างระบบบริหารและพัฒนาองค์กรอย่างเป็นระบบมีความคล่องตัวสูง และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามสถานการณ์ มีการจัดข้อมูลสารสนเทศอย่างเป็นระบบครอบคลุมทันการใช้งาน มีระบบการประกันคุณภาพภายในที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนที่หลากหลาย เช่น จัดและพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียน ความสามารถทางวิชาการและความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถพิเศษและความถนัดด้านศิลปะ ดนตรี/นาฏศิลป์ กีฬา และนันทนาการของผู้เรียน เป็นต้น จัดกิจกรรมสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาไทย ความเป็นประชาธิปไตย จัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่ที่เหมาะสม มีการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้เรียน มีการให้บริการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศทุกรูปแบบที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีห้องเรียนห้องปฏิบัติการ ห้องสมุด และสิ่งอำนวยความสะดวกพอเพียงและอยู่ในสภาพใช้การได้ดี มีการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษา

สรุปได้ว่า คุณภาพและความพึงพอใจในงานการบริหารทั่วไป ต้องพิจารณาถึงหน้าที่ความรับผิดชอบให้บริการ สนับสนุนส่งเสริม ประสานงานรณ อำนวยความสะดวกให้งานหลักทั้ง 4 ด้าน ทุกรูปแบบ ประกอบด้วย ด้านจัดโครงสร้างบริหารที่เป็นระบบ ได้แก่ การบริหารที่มีความคล่อง ตัวสูง ปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีให้เหมาะสมและทันสมัยมีข้อมูลสารสนเทศที่เป็นระบบ และมีการดำเนิน การปรับปรุงคุณภาพภายในที่ต่อเนื่องด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมผู้เรียน ได้แก่ การจัดให้มีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนจัดกิจกรรมเกี่ยวกับความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ความสามารถพิเศษของนักเรียน ทั้งในด้านดนตรี นาฏศิลป์ กีฬา นันทนาการ ศิลปะ เป็นต้น ด้านจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม/สร้าง สรรค์ ได้แก่ จัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาไทยและประชาธิปไตยและด้านการจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ได้แก่ อาคารสถานที่ที่เหมาะสม สุขภาพอนามัยของผู้เรียน

ความปลอดภัยการให้บริการเทคโนโลยี ข้อมูลและสารสนเทศ ได้แก่ ให้บริการห้องเรียน ห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ด้านแหล่งเรียนรู้และ ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ทั้งในและนอกสถานศึกษา

เพื่อให้การบริหารงานทั่วไปมีประสิทธิภาพและเกิดความสำเร็จ ควรคำนึงถึงปัจจัย ต่อไปนี้ การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีเหมาะสม/ทันสมัย ข้อมูลสารสนเทศเป็นระบบจัดระบบดูแลช่วย เหลือนักเรียน วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาไทยประชาธิปไตยในโรงเรียน อาคารสถานที่สะอาด ปลอดภัย จัดแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน ห้องเรียน/ปฏิบัติการและห้องสมุด และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น

แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้

ในการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจใน การศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้ ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการวิจัย การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียน ปลอดภัยของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ ตามประเด็น ดังนี้ คือ 1) ความหมายของตัวบ่งชี้ 2) คุณสมบัติ ของตัวบ่งชี้ 3) ลักษณะของตัวบ่งชี้ 4) ประเภทของตัวบ่งชี้ 5) ประโยชน์ของตัวบ่งชี้ 6) เกณฑ์ในการ คัด เลือกตัวบ่งชี้ และ 7) กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ โดนมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของตัวบ่งชี้

ตัวบ่งชี้ (Indicator) มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ดัชนี หรือคำว่า Index ในภาษาอังกฤษ ซึ่งดิกชันนารี Webster's New Twentieth Century Dictionary of English Language : Unabridged และ Webster's Ninth New Collegiate Dictionary ให้คำอธิบายว่า Indicator มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน in = in, to + dicare = declare, point out หรือ indicare = to point out, to indicate เริ่มใช้ในภาษาอังกฤษครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1660 และให้ความหมายว่า ตัวบ่งชี้ หมายถึง เครื่องมือ (Device) เครื่องวัดระบุปริมาณ (Gauge) หน้าปัด (Dial) เครื่องบันทึก (Register) หรือตัวชี้ (Pointer) ไต ๆ สำหรับวัดหรือบันทึกหรือแสดงและอีกนัยหนึ่ง หมายถึงกลุ่ม ของค่าสถิติที่นำมารวมกันเพื่อระบุสภาพเศรษฐกิจ (นงลักษณ์ วิรัชชัย. 2541 : 1-2) และสำหรับ ภาษาไทยนั้น มีคำที่นำมาใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “ตัวบ่งชี้” อยู่หลายคำ เช่น ดัชนี ดัชนี ตัวบ่งชี้ ตัวชี้ ตัวชี้หน้า เครื่องชี้ เครื่องชี้บอก เครื่องชี้วัด เป็นต้น (วิลาวัลย์ มาคุ้ม. 2549 : 28)

ในการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า “ตัวบ่งชี้” เป็นคำแปลของ Indicator เนื่องจากเป็นคำที่ชัดเจนเกี่ยวข้องกับเรื่องที่กำลังศึกษา ซึ่งมีผู้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกัน เช่น Webster’s Dictionary (1983 : 930) ได้ให้ความหมายของตัวบ่งชี้ไว้ว่า ตัวบ่งชี้เป็นสิ่งที่ชี้บอกหรือชี้ให้เห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ค่อนข้างแม่นยำไม่มากก็น้อย (Something which points out or points to with more or less exactness) และ วีระยุทธ ชาตะกาญจน์ (2546 : 35) ได้สรุปความหมายตัวบ่งชี้ของ Oxford Dictionary (1989) ไว้ว่า ตัวบ่งชี้เป็นสิ่งที่บ่งบอก หรือบอกทิศทางไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Indicators that which points out or directs attention to something)

Johnstone (1981 : 2) ได้ให้ความหมาย ตัวบ่งชี้ ว่าหมายถึง สารสนเทศที่บ่งบอก ปริมาณเชิงสัมพันธ์หรือสภาวะของสิ่งที่มุ่งวัดในเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องบ่งบอกสภาวะที่เจาะจงหรือชัดเจนแต่บ่งบอกหรือสะท้อนภาพของสถานการณ์ที่เราสนใจเข้าไปตรวจสอบอย่างกว้างๆ หรือให้ ภาพเชิงสรุปโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต ในขณะที่ Burstein, Oakes and Guiton. 1992 : 410) ได้ให้ความหมายของตัวบ่งชี้ไว้ว่า เป็นค่าสถิติที่ให้สารสนเทศเกี่ยวกับ สถานะ คุณภาพหรือผลการปฏิบัติงานของระบบศึกษา ซึ่งอาจเป็นค่าสถิติเฉพาะเรื่องหรือค่าสถิติรวม (Single or composite statistics) ก็ได้โดยจะต้องมีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องให้สารสนเทศที่สอดคล้องกับคุณลักษณะที่ต้องการจะวัดด้วย

อำรุง จันทวานิช (2548 : 18) ได้กล่าวถึงตัวบ่งชี้ว่าเป็นสารสนเทศที่ช่วยให้การวินิจฉัย และการชี้สภาวะ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานทางการศึกษาในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ ศิริชัย กาญจนวาสี (2545 : 68) ก็ให้ความหมายตัวบ่งชี้ว่า หมายถึง ตัวประกอบ ตัวแปร หรือค่าที่สังเกตได้ ซึ่งใช้บ่งบอกสถานภาพหรือสะท้อนลักษณะการดำเนินงานหรือผลการดำเนินงาน เช่นเดียวกับ วรธรณี แกมเกตุ (2540 : 32) ที่กล่าวว่า ตัวบ่งชี้เป็นสารสนเทศหรือค่าที่สังเกตได้เชิงปริมาณหรือค่าที่สังเกตได้เชิงคุณภาพ ซึ่งใช้บ่ง บอกระยะของสิ่งที่ต้องการจะวัดหรือสะท้อน ลักษณะ รวมทั้งปัญหาหรืออุปสรรคของการ ดำเนินงานอย่างกว้างๆในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ขณะที่ รุ่งรังษี วิบูลย์ชัย (2544 : 44) ได้ให้ความหมายว่า ตัวบ่งชี้เป็นสารสนเทศอย่างหนึ่งที่ได้มาจากการประมวลผล โดยใช้มาตรการทางสถิติคำนวณขึ้น เพื่อใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย โดยที่ นงลักษณ์ วิรัชชัย และคณะ (2551 : 8) ได้สรุปจากลักษณะตัวบ่งชี้ 5 ประการของ Johnstone ไว้ว่า หมายถึง ตัวแปรองค์ประกอบหรือองค์ประกอบที่มีค่าแสดงถึงลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษาหรือระบบ ณ ช่วงเวลาหนึ่งโดยค่าของตัวแปรชี้แสดงถึงสภาพที่ต้องการศึกษา

เป็นองค์รวมอย่างกว้างๆ มีความชัดเจนเพียงพอที่จะใช้ในการเปรียบเทียบ เทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เพื่อ ประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาได้ และใช้การเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกันเพื่อให้รับทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษา และนอกจากนั้นยังมีนักวิชาการของไทยที่ได้ให้ความหมายตัวบ่งชี้ไว้คล้ายกัน เช่น อานภาพ จงภักดี (2543 : 42) ; นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545 : 66) ; รัตนพร ไกรถาวร (2544 : 33) ; สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์ (2547 : 42) ; ศิริชัย กาญจนवासี. 2547 : 19) ; วิลาวัลย์ มาคุ้ม (2549 : 32) และ สายสมร ศักดิ์คำดวง (2551 : 17) ซึ่งได้ให้ความหมายไว้คล้ายกันว่า ตัวบ่งชี้เป็นตัวแปรตัวประกอบหรือองค์ประกอบที่มีค่าแสดงถึงลักษณะของระบบการดำเนินงานหรือปริมาณของระบบการศึกษาหรือสภาพที่ต้องการศึกษาส่วนใดส่วนหนึ่ง ณ จุดเวลาหรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง มีลักษณะเชิงคุณภาพหรือปริมาณ โดยการนำข้อมูลหรือตัวแปรหรือข้อเท็จจริงมาสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดคุณค่าที่สามารถชี้ให้เห็นคุณลักษณะหรือสภาพการณ์นั้นได้ และใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้ (กมล ตราขุ. 2552 : 33-34)

จากแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของตัวบ่งชี้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้หมายถึง ตัวแปรหรือองค์ประกอบที่เป็นข้อมูล สารสนเทศที่ได้ประมวลผลเป็นค่าสถิติเพื่อใช้แสดงสถานะของสิ่งที่มีงวดในสถานการณ์หรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งและเป็น ค่าที่สังเกตได้ทั้งเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ซึ่งเป็นผลสะท้อนของการดำเนินงาน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย การวางแผน การบริหารงาน การติดตามผลการดำเนินงานและการจัดลำดับการพัฒนาของหน่วยงานหรือองค์กรได้

2. คุณสมบัติของตัวบ่งชี้

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2539 : 4-7) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นคุณสมบัติที่ดีของตัวบ่งชี้ไว้ ดังนี้ 1) ความเป็นกลางของตัวบ่งชี้ (Neutrality) หมายถึง ความไม่ลำเอียง (Bias) ของตัวบ่งชี้ที่ผลของการประเมินอาจเกื้อกูลต่อกิจกรรม โครงการ หรือแผนงานที่เป็นประเภเดียวกัน แต่จัดทำโดยหน่วยงานที่แตกต่างกัน 2) ความเป็นวัตถุวิสัยของตัวบ่งชี้ (Objectivity) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับค่าของตัวบ่งชี้มิได้เกิดจากการคิดเอาเองตามความรู้สึกของผู้ประเมินหรือที่เรียกว่า ตามจิตวิสัย (Subjectivity) แต่อยู่กับสถานะที่เป็นอยู่หรือเป็นรูปแบบของคุณสมบัติที่ผู้ประเมินต้อง การประเมิน 3) ความไวต่อความแตกต่างของตัวบ่งชี้ (Sensitivity) หมายถึง ความสามารถของตัวบ่งชี้ที่วัดความแตกต่างระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้อย่างถูกต้อง ตัวอย่างเช่น ในการประเมินผลโครงการ ที่ให้ประชาชนร่วมประเมิน เช่น เรื่องอัตราความพึงพอใจ แทนที่จะให้ระบุ

เพียงความพอใจหรือไม่พอใจ ซึ่งมีการผันแปรแคบมาก คือ 1 เท่านั้น ควรให้กลุ่มที่มีความพอใจและไม่พอใจนั้นบอกว่าจะมีความพอใจไม่พอใจมากน้อยเพียงใด 4) ค่าของมาตรวัดหรือตัวบ่งชี้ที่ได้ควรมีความหมาย หรือตีความหมายได้อย่างสะดวก (Meaningfulness and Interpretability) กล่าวคือค่าของมาตรวัดควรมีจุดสูงสุดและต่ำสุดง่ายแก่ความเข้าใจ เช่น มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง 10 หรือระหว่าง 0 ถึง 100 ค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้จากการวัดหากอยู่ที่ 60 จะตีความได้ว่าสูงกว่าค่าเฉลี่ย (50) เพียงเล็กน้อย แต่หากค่าของมาตรวัด และตัวบ่งชี้ไม่มีค่าสูงสุด (หรือต่ำสุด) ที่แน่นอน เช่น วัดออกมาแล้วได้ 50 หรือ 110 ก็ไม่ทราบว่าจะ 50 หรือ 110 นั้นจะตีความได้อย่างไร 5) ความถูกต้องในเนื้อหาของตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ประเมินผลการปฏิบัติงาน (Content validity) ไม่มีปัญหาสำหรับการประเมินสิ่งที่เป็นกายภาพ แต่ก็ยังเป็นปัญหาค่อนข้างมากในการประเมินสิ่งที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น การประเมินผลโครงการเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง (Self reliance) อะไรคือเนื้อหาของการพึ่งพาตนเอง และ 6) ความถูกต้องในการสร้างตัวบ่งชี้ (Construct validity) เป็นประเด็นปัญหา หากมีการสร้างตัวบ่งชี้ผลการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องประกอบด้วยตัวแปรหลายๆตัวในการสร้างตัวบ่งชี้หรือการนำเอาตัวแปรหลายตัวเหล่านี้มารวมกัน วิธีการรวมตัวแปรหลายๆตัวเข้าด้วยกันไม่ว่าจะนำมาบวกกัน หารกัน หรือคูณกันนั้นถูกต้องหรือไม่ และตีความได้อย่างไร

จากองค์ประกอบของตัวบ่งชี้ทั้ง 6 องค์ประกอบดังกล่าว สรุปได้ว่าตัวบ่งชี้จะต้องมีความไม่ลำเอียง เป็นค่าที่ได้จากสถานะที่เป็นอยู่หรือเป็นรูปแบบของคุณสมบัติที่ผู้ประเมินต้องการประเมินและสามารถตีความหมายหรือวัดความแตกต่างระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้อย่าง สะดวกและถูกต้อง

3. ลักษณะของตัวบ่งชี้

นักวิชาการได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับลักษณะของตัวบ่งชี้ไว้หลากหลาย และก็มีหลายท่านที่ได้สรุปลักษณะตัวบ่งชี้ไว้เป็นอย่างดี เข้าใจง่าย เช่น (Johnstone. 1981 : 212) ได้สรุปลักษณะ ของตัวบ่งชี้ไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. ตัวบ่งชี้สามารถให้สารสนเทศเกี่ยวกับสิ่ง หรือสภาพที่ศึกษาอย่างกว้างๆ ตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ในด้านสังคมศาสตร์ให้สารสนเทศที่ถูกต้องแม่นยำไม่มากก็น้อย (More or less exactness) แต่ไม่จำเป็นต้องถูกต้อง แม่นยำ แน่นนอนอย่างละเอียดถี่ถ้วน (Precise)
2. ตัวบ่งชี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากตัวแปร เนื่องจากตัวบ่งชี้เกิดจากการรวมตัวแปรหลายๆตัวที่มีความสัมพันธ์กันเข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพรวมของสิ่งหรือสภาพที่ต้องการศึกษา แต่

ตัวแปรจะให้สารสนเทศของสิ่งหรือสภาพที่ต้องการศึกษาเพียงด้านเดียว เพราะว่ามีลักษณะที่เฉพาะเจาะจง เช่น อัตราส่วนของครู ตัวบ่งชี้จึงเป็นตัวแปรประกอบ (Composition variable) หรือองค์ประกอบ (Factor) ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีตัวเดียว ตัวบ่งชี้อาจมี 20-30 ตัวที่สร้างจากตัวแปรหลายร้อยตัวก็ได้ในการศึกษาระบบการศึกษา

3. ตัวบ่งชี้จะต้องกำหนดเป็นปริมาณ ตัวบ่งชี้ต้องแสดงสภาพที่ศึกษาเป็นค่าตัวเลขหรือเป็นปริมาณเท่านั้น ไม่ว่าสิ่งที่ศึกษาจะเป็นสภาพเชิงปริมาณหรือคุณภาพ และการแปลความหมายค่าของตัวบ่งชี้ต้องแปลความหมายเปรียบเทียบเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้แล้ว ตอนสร้างตัวบ่งชี้มีการกำหนดความหมายและเกณฑ์ที่เกี่ยวกับตัวบ่งชี้อย่างชัดเจน ซึ่งความหมายของตัวบ่งชี้ในประเด็นนี้แยกตามความแตกต่างระหว่างตัวแปรและตัวบ่งชี้ออกจากกันได้ชัดเจนขึ้น การวัดตัวแปรต้องได้ค่าที่มีความหมายโดยไม่ต้องมีเกณฑ์ในการแปลความหมาย แต่มีการกำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานควบคู่กันกับการแปลความหมาย

4. ตัวบ่งชี้จะเป็นค่าชั่วคราวจะมีค่าของตัวบ่งชี้แสดงสารสนเทศ ณ จุดเวลาหรือช่วงเวลา (Time point/Time period) ตัวบ่งชี้แสดงค่าของสิ่งหรือสภาพที่ต้องการศึกษาเฉพาะจุดหรือช่วงเวลาที่กำหนดบางตัวอาจให้สารสนเทศเฉพาะปีใดปีหนึ่ง หรือเดือนใดเดือนหนึ่งและบางตัวอาจให้สารสนเทศเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาหรือการดำเนินงานในช่วงเวลา 5 เดือน หรือ 3 ปีก็ได้ นอกจากนี้ตัวบ่งชี้ยังให้สารสนเทศประกอบด้วยค่าหลายค่าเป็นอนุกรมเวลา (Time series) เมื่อนำตัวบ่งชี้ที่ได้จากจุดเวลา หรือช่วงเวลาต่างกันมาเปรียบเทียบกันจะแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้

5. ตัวบ่งชี้เป็นหน่วยพื้นฐาน (Basic unit) สำหรับการพัฒนาทฤษฎี ซึ่งการวิจัยเพื่อพัฒนาทฤษฎีใหม่มีการดำเนินงานที่สำคัญเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับตัวแปร ได้แก่ การบรรยายสภาพปรากฏการณ์ที่ศึกษาวิจัย การนิยามสังกะยหรือแนวคิดของปรากฏการณ์ที่ศึกษาวิจัย หรือการให้นิยามเชิงทฤษฎีเป็นภาพกว้าง การกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของปรากฏการณ์วัดได้จากตัวแปร และวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล และการสร้างตัวแปรปรากฏการณ์ที่ศึกษาวิจัย จะเห็นว่าในการดำเนินงานทุกขั้นตอน การกำหนดนิยามเชิงทฤษฎีและการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการจะต้องสอดคล้องและตรงกัน แต่ในความเป็นจริงมีความแตกต่างระหว่างนิยามทั้งสองแบบ นิยามเชิงทฤษฎีบอกความหมายของสังกะยอย่างกว้างๆ แต่นิยามเชิงปฏิบัติการบอกความหมายที่ชัดเจนของตัวแปร เมื่อนักวิจัยวิเคราะห์ข้อมูล โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและพบความสัมพันธ์ นักวิจัยมักจะอนุมานความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร เป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้จึงไม่ถูกต้อง ดังนั้นจึงเสนอแนะให้

นักวิจัยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นตัวบ่งชี้ โดยใช้ตัวบ่งชี้เป็นหน่วยพื้นฐานสำหรับการวิจัย เพื่อสร้างทฤษฎี (อรวรรณ จันทรชะลอ. 2550 : 50-51)

จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะตัวบ่งชี้ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตัวบ่งชี้สำหรับงานวิจัย การพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียน ปลอดภัยของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้ เพื่อนำไปใช้ในการคัดเลือกองค์ประกอบตามลักษณะตัวบ่งชี้ที่ดี เพื่อให้ได้ตัวบ่งชี้ที่ดีที่สุด มีความถูกต้อง สมบูรณ์และเหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

4. ประเภทของตัวบ่งชี้

เนื่องจากการศึกษาตัวบ่งชี้มีขอบข่ายกว้างขวาง จึงมีการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ การศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จึงมีนักวิชาการ เช่น (อุทัย กมลศิลป์. 2552 : 17-20) และ (กมล ทรายชู. 2552 : 36-39) ได้สังเคราะห์การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ ของ (Johnstone. 1981 : 133) ; (Bottani and Walberg. 1994 : 145) สรุปได้เป็น 7 แบบ ดังนี้

1. การจัดแยกประเภทตามทฤษฎีระบบ ได้แก่ ตัวบ่งชี้ด้านปัจจัย (Input indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงปัจจัยป้อนของระบบการศึกษา เช่น ร้อยละของนักเรียนหญิง ระดับประถม ศึกษา ความเสมอภาคของการเข้ารับการศึกษา ตัวบ่งชี้ด้านกระบวนการ (Process indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงวิธีการดำเนินงานขั้นตอนต่างๆในระบบการศึกษา เช่น ร้อยละของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเทียบกับระดับประถมศึกษา เป็นต้น ตัวบ่งชี้ด้านผลผลิต (Output indicators) เป็นตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงผลลัพธ์ตลอดจนผลกระทบที่เกิด ขึ้นในระบบการศึกษา เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียน ความพึงพอใจต่อระบบการศึกษา

2. การจัดแยกประเภทตามลักษณะนิยามของตัวบ่งชี้ ได้แก่ ตัวบ่งชี้แบบอัตนัยเป็นตัวบ่งชี้ที่ใช้ในกรณีที่นักการศึกษายังมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาไม่มากนัก หรือใช้ในสถานการณ์ที่มีการให้นิยามตัวบ่งชี้ไว้หลวมๆ ยังไม่ชัดเจนใช้ในการศึกษาเฉพาะเรื่อง การนิยามตัวบ่งชี้แบบอัตนัยนี้มีส่วนที่นักการศึกษาต้องใช้วิจารณญาณพิจารณาตัดสินใจ ตัวบ่งชี้แบบปรนัยเป็นตัวบ่งชี้ที่มีการให้นิยามไว้ชัดเจน และไม่มีส่วนที่ต้องใช้วิจารณญาณของนักการศึกษาแต่อย่างใด ตัวบ่งชี้ประเภทนี้มักใช้ในการประเมินการติดตามและการเปรียบเทียบระบบการศึกษาที่เป็นการศึกษาในระดับนานาชาติ

3. การจัดแยกประเภทตามวิธีการสร้าง ได้แก่ ตัวบ่งชี้ตัวแทนเป็นตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นจากตัวแปรเพียงตัวเดียวให้เป็นตัวแทนตัวแปรอื่นๆที่บอกลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษาได้ เช่น สัดส่วนของจำนวนนักเรียนระดับประถมศึกษา อัตราการไม่รู้หนังสือ เป็นต้น ตัวบ่งชี้

ประเภทนี้ใช้กันมากในการวิจัย การวางแผนและการบริหารการศึกษาในระยะแรกๆ แต่ในปัจจุบันนี้ใช้กันน้อยลง เนื่องจากตัวบ่งชี้ประเภทนี้มีความเที่ยงและความตรงต่ำ เพราะเป็นการใช้ตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวแสดงลักษณะสิ่งที่ต้องการศึกษา ตัวบ่งชี้แยกเป็นตัวบ่งชี้ที่สถานะคล้ายกับตัวแปรหรือเป็นตัวบ่งชี้ย่อย โดยที่ตัวบ่งชี้ย่อยแต่ละตัวเป็นอิสระต่อกันและบ่งชี้ลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว การที่จะบ่งชี้สภาพองค์รวมจะต้องใช้ตัวบ่งชี้ย่อยทุกตัวรวมกัน ทั้งชุดการวิเคราะห์และนำเสนอตัวบ่งชี้ประเภทนี้จึงค่อนข้างยุ่งยากเสียเวลา เนื่องจากตัวบ่งชี้ทั้งหมดมีตัวบ่งชี้ย่อยจำนวนมาก จึงเป็นการบ่งชี้ลักษณะซ้ำซ้อนกันและตัวบ่งชี้รวมหรือตัวบ่งชี้ประกอบเป็นตัวบ่งชี้ที่เกิดจากการรวมตัวแปรทางการศึกษาหลายๆตัวเข้าด้วยกัน ให้น้ำหนักความสำคัญของตัวแปรตามจริง ตัวบ่งชี้ชนิดนี้ให้สารสนเทศที่มีคุณค่า มีความเที่ยงและความตรงสูงกว่าตัวบ่งชี้สองประเภทแรก จึงเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการศึกษา การกำกับติดตามดูแล และการประเมินการศึกษา และเป็นที่ยอมรับใช้กันมากในปัจจุบัน

4. การจัดแยกประเภทตามลักษณะตัวแปรที่ใช้สร้างตัวบ่งชี้ ได้แก่ การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้การศึกษาตามระดับการวัดของตัวแปร วิธีนี้จัดแยกได้เป็นตัวบ่งชี้นามบัญญัติ ตัวบ่งชี้เรียงอันดับ ตัวบ่งชี้อันดับและตัวบ่งชี้อัตราส่วน ถ้าตัวบ่งชี้การศึกษาสร้างจากตัวแปรระดับใด ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ได้จะมีระดับการวัดตามตัวแปรนั้นด้วย โดยทั่วไปตัวบ่งชี้การศึกษาที่นิยมใช้กันมาก คือ ตัวบ่งชี้อันดับ ตัวบ่งชี้อัตรา ส่วนและตัวบ่งชี้เรียงอันดับ การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้การศึกษาตามประเภทของตัวแปร วิธีนี้จัดแยกได้เป็นตัวบ่งชี้สต็อก และตัวบ่งชี้การเลื่อนไหล ตัวบ่งชี้สต็อกแสดงถึงสถานะหรือปริมาณของระบบการศึกษา ณ จุดเวลาจุดใดจุดหนึ่ง ส่วนตัวบ่งชี้การเลื่อนไหลแสดงถึงสถานะที่เป็นพลวัตในระบบการศึกษา ณ ช่วงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่ง การจัดแยกประเภทตามคุณสมบัติทางสถิติของตัวแปรวิธีนี้ จัดแยกได้เป็นตัวบ่งชี้ เกี่ยวกับการแจกแจงและตัวบ่งชี้ไม่เกี่ยวกับการแจกแจง ตัวบ่งชี้เกี่ยวกับการแจกแจงสร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นค่าสถิติบอกลักษณะการกระจายของข้อมูล เช่น สัมประสิทธิ์การกระจาย เป็นต้น ส่วนตัวบ่งชี้ไม่เกี่ยวกับการแจกแจงสร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นปริมาณหรือเป็นค่าสถิติบอกลักษณะค่ากลาง เช่น ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน หรือค่าสถิติประเภทค่าร้อยละอัตราส่วน

5. การจัดแยกประเภทตามลักษณะค่าของตัวบ่งชี้แบ่งได้เป็น ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่ค่าของตัวบ่งชี้บอกปริมาณที่แท้จริง และมีความหมายในตัวเอง เช่น จำนวนโรงเรียน จำนวนครู และตัวบ่งชี้สัมพัทธ์หรือตัวบ่งชี้อัตราส่วน หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่ค่าของตัวบ่งชี้เป็นปริมาณเทียบเคียงกับค่าอื่น เช่น จำนวนของนักเรียนต่อครูหนึ่งคน สัดส่วนของครูวุฒิปริญญาโท

ตัวบ่งชี้ทั้งสองประเภทนี้ ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ใช้เปรียบเทียบได้เฉพาะระบบที่มีขนาดหรือศักยภาพเท่าเทียมกัน ถ้าเป็นระบบที่มีขนาดหรือศักยภาพต่างกันควรใช้ตัวบ่งชี้สัมพัทธ์ในการเปรียบเทียบ

6. การจัดแยกประเภทตามฐานการเปรียบเทียบในการแปลความหมายแบ่งเป็นตัวบ่งชี้อิงกลุ่ม หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับกลุ่ม ตัวบ่งชี้อิงเกณฑ์ หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้และตัวบ่งชี้อิงตนหมายถึงตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับสภาพเดิม ณ จุดหรือช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

7. การจัดแยกประเภทตามลักษณะการใช้ตัวบ่งชี้ ประเภทตัวบ่งชี้ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

7.1 ตัวบ่งชี้แสดงความหมาย (Expressive indicators)

7.2 ตัวบ่งชี้ทำนาย (Predictive indicators)

ตัวบ่งชี้ต่าง ๆ ที่ได้จากการจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ทั้ง 7 แบบที่กล่าวมา เป็นตัวบ่งชี้ที่พบและใช้กันอยู่ในวงการศึกษา และนอกจากนี้ยังมีการจำแนกประเภทของตัวบ่งชี้อีกหลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการและเกณฑ์ในการแบ่ง ดังนี้

1. จำแนกโดยอาศัยการใช้ตัวแปรต่างๆที่นำมากำหนดเป็นตัวบ่งชี้ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ชนิด (Johnstone. 1981 : 15-16 ; เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ และแสวง ปินมณี. 2529 : 5-6 ; กมล สุดประเสริฐ. 2543 : 4-5) ดังนี้

1.1 ตัวบ่งชี้ตัวแทน (Representative Indicator) เป็นตัวบ่งชี้ที่มีลักษณะง่ายที่สุด ซึ่งใช้ในการวิจัย การบริหาร และการวางแผน โดยทำการเลือกตัวแปรเพียงตัวเดียวมาสะท้อนแง่มุมหนึ่งของระบบ เช่น ตัวบ่งชี้ตัวแปรตัวแทนทางการศึกษาในระบบการศึกษานิยมใช้กันมากที่สุดคือ อัตราการเข้าเรียน (Enrolment ratio) ค่าร้อยละของผลิตภัณฑ์รวม (Percentage of the Gross National Product : GNP) ที่ใช้เพื่อการจัดการศึกษาบางครั้งก็ใช้ระดับการศึกษา (Level of education) หรืออัตราการรู้หนังสือ (Literacy rate) ซึ่งในปัจจุบันการเลือกตัวแปรตัวหนึ่งตัวใดให้เป็นตัวแทนระบบ มักเป็นไปตามอำเภอใจไม่ค่อยได้ตัดสินใจให้ตัวอย่างแท้จริงทำให้เกิดความไม่มั่นใจในการนำผลไปใช้เพื่อสรุปเอง การเลือกตัวแปรเพียงตัวเดียวทำให้ทำ หน้าทีแทนเสมือนระบบทั้งระบบมักจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักนโยบาย นักวางแผน และนักบริหารหรือนักวิจัย เพราะระบบต่างๆมีความสลับซับซ้อน ประกอบด้วยระบบย่อยๆ และแง่มุมต่างๆมาก ดังนั้นจะต้องระมัดระวังในการเลือกสรรตัวแปร ซึ่งต้องมีเหตุผลที่ชัดเจนว่าเหตุใดจึงเลือกตัวแปรนี้โดยไม่เลือกตัวแปรอื่น ต้องขจัดความลำเอียงและการขาดเหตุผลให้หมดไป

1.2 ตัวบ่งชี้เดี่ยว (Disaggregative Indicator) ตัวบ่งชี้ประเภทนี้ได้นำข้อมูลมาแยกเป็นส่วนๆ แทนที่จะใช้ตัวแปรใดตัวแปรหนึ่งอธิบายคุณลักษณะหรือมโนทัศน์หนึ่ง ต้องอาศัยคำนิยามของแต่ละตัวแปรเพื่อการอธิบายแต่ละส่วนหรือแต่ละองค์ประกอบของระบบ ซึ่งถ้านำมาใช้อธิบายเพียงบางส่วนก็จะเกิดปัญหาความไม่ถูกต้อง นอกจากนี้ตัวแปรแต่ละตัวจะต้องเป็นอิสระจากตัวแปรอื่นๆ ด้วย ดังนั้นตัวบ่งชี้เดี่ยวจึงมีความยุ่งยาก และมีความละเอียดในการจัดทำมาก บางครั้งอยู่ในรูปไม่เหมาะสมและไม่ประหยัด อีกทั้งไม่ช่วยอธิบายคุณลักษณะหรือระบบที่ต้องการศึกษาได้ถูกต้องมากนัก

1.3 ตัวบ่งชี้รวม (Composite Indicators) เป็นการรวมตัวแปรจำนวนหนึ่งที่เกี่ยว ข้องเข้าด้วยกัน ค่าที่ได้ของตัวบ่งชี้ประเภทนี้จะเป็นค่าเฉลี่ยของตัวแปรที่นำมารวมกันซึ่งช่วยอธิบายลักษณะหรือสภาพของสิ่งที่ต้องการศึกษาได้เป็นอย่างดี ยอมรับในความสลับซับซ้อนของระบบนั้นๆ ตามปกติในระบบหนึ่งๆ มีแง่มุมที่เกี่ยวข้องไปด้วยกันในแต่ละแนวคิด มโนทัศน์หรือความคิดรวบยอด ซึ่งต้องอธิบายด้วยวิธีการใช้ตัวแปรที่หลากหลาย ซึ่งสรุปได้ว่า ตัวแปรที่สัมพันธ์กันจำนวนหนึ่งรวมกันเข้าแล้ว สามารถอธิบายลักษณะหนึ่งของระบบอย่างมีความถูกต้องได้ในระดับที่ค่อนข้างสูง ซึ่งนักวิชาการจำนวนมากยอมรับว่าตัวบ่งชี้รวมมีความเชื่อมั่นได้มากกว่าตัวบ่งชี้ที่มาจากตัวแปรตัวหนึ่งตัวใดเพียงตัวเดียว

2. จำแนกประเภทตัวบ่งชี้โดยอาศัยทัศนคติเชิงระบบ โดยมักกำหนดตัวบ่งชี้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามแนวคิดเชิงระบบ ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือ ปัจจัย กระบวนการ และผลผลิต โดยที่ (Johnstone, 1981 : 27) ได้อธิบายลักษณะตัวบ่งชี้ทั้ง 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

2.1 ตัวบ่งชี้กลุ่มปัจจัย ตัวบ่งชี้ประเภทนี้ชี้สภาพทางปัจจัยของระบบ ได้แก่ ด้าน บุคลากร เงิน ทรัพยากรอื่นๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ ฯลฯ ความต้องการหรือความพึงประสงค์ที่มีต่อระบบ ตัวอย่างเช่น อัตราการบรรจุใหม่ของ ครู อาจารย์ สัดส่วนการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของสตรี เลขดัชนีการลงทุนด้านการเงินทางการศึกษา

2.2 ตัวบ่งชี้กลุ่มกระบวนการ ตัวบ่งชี้ประเภทนี้ช่วยชี้สภาพของกระบวนการจัดการของระบบ เช่น ตัวบ่งชี้กลุ่มกระบวนการของระบบการศึกษาจะเป็นตัวบ่งชี้เกี่ยวกับสภาพทางการเรียน การสอน การบริหาร ได้แก่ อัตราการเลื่อนชั้นและซ้ำชั้น เลขดัชนีค่าใช้จ่ายต่อหัวในแต่ละระดับการศึกษาต่างๆ เป็นต้น

2.3 ตัวบ่งชี้กลุ่มผลผลิต ตัวบ่งชี้ช่วยชี้สภาพของผลผลิตที่ระบบได้ผลิตออกมา ซึ่งแสดงทั้งด้านปริมาณและระดับของผลผลิต ตัวอย่างตัวบ่งชี้กลุ่มผลผลิตของระบบการศึกษา

ได้แก่ อัตราความสำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ อัตราการมีงานทำของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ เป็นต้น

3. การจำแนกประเภทตัวบ่งชี้ตามเนื้อหาหรือกิจกรรม ตัวบ่งชี้ประเภทนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเนื้อหาและกิจกรรมที่จัด ดังนั้นจึงไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวเกี่ยวกับการจำแนกกลุ่มขึ้นอยู่กับ การแบ่งเนื้อหาและกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ผู้ดำเนินการนั้นๆ กำหนด เช่น ตัวบ่งชี้ด้าน เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สาธารณสุข การเมือง ประชากร สิ่งแวดล้อม คุณธรรม จริยธรรม และการพึ่งตนเอง เป็นต้น

4. การจำแนกประเภทตัวบ่งชี้ตามระดับการนำตัวบ่งชี้ไปใช้ ซึ่ง สุนทร สุพันธ์ชัย (2543 : 25-26) ได้กล่าวถึง ตัวบ่งชี้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับใช้เพื่อการวางแผนการดำเนินงานในระดับต่างๆ คือ ระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน ซึ่งจะนำตัวบ่งชี้มาช่วยในการวางแผนแตกต่างกัน ฉะนั้นอาจจำแนกตัวบ่งชี้ตามระดับการนำไปใช้ได้เป็น 3 ระดับใหญ่ ๆ คือ

4.1 ตัวบ่งชี้ในระดับชาติ การแบ่งกลุ่มตัวบ่งชี้ประเภทนี้ มักเป็นไปตามกรอบแนวคิดการวิเคราะห์เชิงระบบ คือ แบ่งออกเป็นกลุ่มปัจจัยกระบวนการและผลผลิตเพื่อช่วยชี้สภาวะต่างๆ ของประเทศทั้งระบบ เช่น ตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วมทางการศึกษาของทรัพยากรมนุษย์ ตัวบ่งชี้การลงทุนด้านการเงินของระบบการศึกษา ตัวบ่งชี้ความเสมอภาคในโอกาสทางการ ศึกษาระหว่างเมืองกับชนบท ตัวบ่งชี้การเลื่อนชั้นในระดับการศึกษาต่างๆ เป็นต้น ซึ่งจะต้องอาศัยข้อมูลหลายๆข้อมูล หรือหลายๆตัวแปรมาชี้สภาพ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของผู้ไม่รู้หนังสือในช่วงอายุต่างๆ จำนวนผู้ที่ไม่ได้เรียนต่อในระบบโรงเรียนแต่ละระดับการศึกษา จำนวนผู้ออกจากโรงเรียนกลางคัน ข้อมูลเหล่านี้เป็นที่มาของตัวบ่งชี้เพื่อชี้สภาวะการด้อยโอกาสทางการศึกษาของประชาชนในประเทศ ซึ่งตัวบ่งชี้ระดับชาตินี้มุ่งเน้นการนำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการวางแผนกำหนดนโยบาย และการบริหารโครงการอย่างกว้าง ๆ

4.2 ตัวบ่งชี้ในระดับภาคและระดับจังหวัด จากการศึกษาที่มีนโยบายกระจายอำนาจในการบริหารและการวางแผนจากส่วนกลางไปยังส่วนท้องถิ่น ทำให้ตัวบ่งชี้ในระดับนี้มีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ โดยจะช่วยชี้สภาวะต่างๆในระดับท้องถิ่น ซึ่งจะจำแนกสภาพรวมของปัญหาได้ แคลบลงกว่าตัวบ่งชี้ระดับชาติ และยังเป็นฐานข้อมูลของตัวบ่งชี้ระดับชาติอีกด้วย

4.3 ตัวบ่งชี้ในระดับอำเภอและหมู่บ้าน เป็นตัวบ่งชี้ที่จะชี้จุดเริ่มต้นของสภาพปัญหาและความต้องการจากกลุ่มเป้าหมายระดับล่างสุด อันจะนำไปสู่การวางแผนการบริหาร รวมทั้ง การตัดสินใจในระดับสูงต่อไปจะเห็นได้ว่าตัวบ่งชี้ทั้ง 3 ระดับดังกล่าวข้างต้นจะมีความต่อเนื่องและ

สัมพันธ์กัน ซึ่งตัวบ่งชี้ระดับชาติจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องหลีกเลี่ยงความสับสน อันเกิดจากข้อมูลที่มีอยู่มากมาย โดยจะจัดระบบโครงสร้างของข้อมูลเป็นตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับระบบ และ ชินภัทร ภูมิรัตน์. (2523 : 19 ; อ้างถึงใน วีรยุทธ ชาตะกาญจน์. 2546 : 37-38) ได้กล่าว ถึงหน้าที่ของตัวบ่งชี้ระดับชาติว่า ค่อนข้างแคบกว่าตัวบ่งชี้ระดับย่อย เพราะจะทำหน้าที่เหมือนสัญญาณเตือนภัย เพียงแต่ช่วยชี้ปัญหาและจุดอ่อนเท่านั้น ส่วนตัวบ่งชี้ย่อยจะได้ผลดีในการชี้สภาพปัญหาและความต้องการได้ถูกต้องน่าเชื่อถือมากกว่า ซึ่ง เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ และ แสงว ปันมณี (2529 : 66) กล่าวว่า ตัวบ่งชี้ระดับย่อยให้ผลดีกว่าการวิเคราะห์ในระดับชาติ เพราะมีที่ มาจากแหล่งข้อมูลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือมากกว่า โดยตัวบ่งชี้ที่จะนำไปใช้ในระดับย่อยนี้สามารถทำได้ง่าย ๆ เป็นการพัฒนาโดยการนำเอาตัวบ่งชี้ระดับชาติบางตัวมาปรับ ทั้งในแง่ของคำจำกัดความ และข้อมูลพื้นฐานที่นำมาใช้ให้เหมาะสมกับการจัดทำ

จากการศึกษาข้อมูลการจัดแยกประเภทของตัวบ่งชี้ที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัย พบว่า มีความหลากหลาย ซึ่งก็จะขึ้นอยู่กับประโยชน์และสถานการณ์ที่จะนำไปใช้สำหรับการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครั้งนี้ ผู้วิจัยนำไปใช้ในการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ จึงเป็นประเภทตามลักษณะการใช้ตัวบ่งชี้โดยดำเนินการพัฒนาตัวบ่งชี้เป็น 3 ระดับ คือ 1) การวิเคราะห์หองค์ประกอบหลัก 2) วิเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลัก และ 3) วิเคราะห์องค์ประกอบย่อยแต่ละ และพัฒนาเป็นตัวบ่งชี้ต่อไป

5. ประโยชน์ของตัวบ่งชี้

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545 : 68) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับประโยชน์ของตัวบ่งชี้ โดยการสังเคราะห์จากแนวคิดของ (Johnstone. 1981 : 210) ; (Blank. 1993 : 132) ; (Burstein, Oakes and Guiton. 1992 : 125) ซึ่งสรุปประโยชน์ของตัวบ่งชี้ไว้ดังนี้ คือ

1. ใช้บรรยายสภาพ และลักษณะของระบบการศึกษาได้อย่างแม่นยำเพียงพอที่จะทำให้เข้าใจการทำงานของระบบการศึกษาได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนการฉายภาพระบบการศึกษา ณ จุดเวลาใดจุดหนึ่ง
2. ใช้ศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงหรือแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาในช่วงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่งได้อย่างถูกต้องแม่นยำ เปรียบเสมือนการศึกษาระยะยาว

3. ใช้ศึกษาเปรียบเทียบ การศึกษาได้ทั้งที่เป็น การเปรียบเทียบกับเกณฑ์ หรือการเปรียบเทียบระหว่างระบบการ ศึกษาของประเทศต่างๆ หรือการเปรียบเทียบสภาพระหว่างภูมิภาค ในประเทศใดประเทศหนึ่ง

จะเห็นว่าตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อสนองความต้องการใช้งานทั้ง 3 ประการ ดังกล่าว Johnstone (1981 : 232) ได้สรุปไว้ว่า นักการศึกษาสามารถนำตัวบ่งชี้การศึกษาไปใช้ ประโยชน์ได้ 4 ด้าน คือ

1. ด้านการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา
2. ด้านการกำกับและประเมินระบบการศึกษา
3. ด้านการจัดลำดับระดับหรือประเภทระบบการศึกษา
4. ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษา

Burstein, Oakes and Guiton (1992 : 133) ได้เพิ่มเติมการใช้ประโยชน์ในด้านที่ 5 คือ ด้านการแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ (Accountability) และการประกันคุณภาพ (Quality assurance)

Resnick, Nolan and Resnick (1995 ; อ้างถึงใน นิตยา สำเร็จผล. 2547 : 124) ยังได้ เพิ่มการใช้ประโยชน์ตัวบ่งชี้การศึกษาด้านที่ 6 คือ ด้านการกำหนดเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ ซึ่งแต่ละ ด้านมีรายละเอียดดังนี้ คือ

1. การกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา ในอดีตเมื่อยังไม่มี การพัฒนา ตัวบ่งชี้การศึกษา การกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา จึงเป็นการกำหนดในรูปข้อความ บรรยายสภาพที่เป็นแนว ทางและจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายอย่างกว้างๆโดยอาศัยประสบการณ์ของผู้บริหาร ประกอบกับสารสนเทศจากการวิจัยเท่านั้น นอกจากนี้ นโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา ขาดความชัดเจนมีการตีความแตกต่างกัน ความหมายไม่คงเส้นคงวยากต่อการตรวจสอบหรือเป็น ข้อความตามแบบเดิมแต่ขยายความโดยการกำหนดตัวบ่งชี้การศึกษา เพื่อให้มีความชัดเจนและเป็น รูปธรรมยิ่งขึ้น ส่วนวิธีที่สองเป็นการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษาโดยบูรณาการตัวบ่งชี้ ตลอดจนเกณฑ์ที่เป็นเป้าหมายเข้าไปในนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษาวีธีนี้เป็นที่นิยมใช้กันมาก แต่ต้องใช้ด้วยความระมัดระวังไม่ให้ผู้ปฏิบัติที่ยึดถือตัวบ่งชี้การศึกษาเป็นเป้าหมายในการดำเนินงาน เพราะจะทำให้เกิดความเสียหายเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานได้

2. การกำกับและการประเมินระบบการศึกษาในสภาพปรากฏการณ์ของระบบการ ศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยอาจเกิดขึ้นเนื่องมาจากการดำเนินงานตามนโยบายและ

แผนงานที่กำหนดไว้อาจเกิดจากสาเหตุทั้งภายในและภายนอกกระบวนการศึกษาหรือเกิดจากวิวัฒนาการโดยธรรมชาติของระบบการศึกษา สภาพการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จำเป็นต้องมีการกำกับดูแล และตรวจสอบเป็นประจำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จึงจะสามารถดำเนินการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การกำกับดูแลสภาพการเปลี่ยนแปลงจะทำให้ได้สัดส่วนที่สอดคล้องกับตัวบ่งชี้การศึกษา การรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาค่าของตัวบ่งชี้การศึกษาแต่ละช่วงเวลา แล้วนำมาเปรียบเทียบกันจะทำให้สามารถติดตามสภาพการเปลี่ยนแปลงได้อย่างถูกต้อง และนอกจากนี้การเปรียบเทียบค่าของตัวบ่งชี้การศึกษากับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ช่วยให้สามารถติดตามกำกับตรวจสอบได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ผลตามที่กำหนดไว้เพียงใด และมีผลกระทบที่มีได้คาดการณ์ไว้อย่างไรบ้าง นอกจากนี้การใช้ตัวบ่งชี้การศึกษาก็คงเป็นประโยชน์ต่อการกำกับแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อการประเมินระบบการศึกษาด้วยการเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษากับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษา จะทำให้ทราบว่า การดำเนินงานได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เพียงใด ตัวบ่งชี้การศึกษาที่จะเป็นประโยชน์ต่อการประเมินระบบการศึกษาต้องเป็นตัวบ่งชี้ที่มีความเป็นกลาง ไม่ขึ้นอยู่กับกลุ่มใดๆ ควรเป็นตัวบ่งชี้ที่มีค่าเป็นไปได้ตามมาตรฐานวัดแบบช่วง จากค่าต่ำสุดถึงสูงสุดและเมื่อตีความหมายตัวบ่งชี้ อาจตีความโดยการตัดสินใจเทียบกับเกณฑ์เฉพาะแต่ละกลุ่มได้

3. การจัดลำดับและการจำแนกประเภทของระบบการศึกษานักการเมือง นักบริหาร และนักการศึกษา จำเป็นต้องมีสารสนเทศเกี่ยวกับระดับการพัฒนาของระบบการศึกษาในประเทศของตน ตัวบ่งชี้การศึกษาเป็นประโยชน์มากในการบรรยายลักษณะสภาพของระบบการศึกษาแต่ละประเทศ จัดลำดับระบบการศึกษา และจำแนกประเภทของระบบการศึกษาได้ว่าประเทศใดมีระบบการศึกษาอยู่ในลำดับการพัฒนาในระดับเดียวกัน ประโยชน์ที่ได้จากการจำแนกประเภทของระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญ กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาและช่วยเอื้อให้มีการรวมกลุ่มประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกัน สร้างกลไกความร่วมมือ เร่งรัดการพัฒนาให้เป็นไปโดยรวดเร็วมากขึ้น ประโยชน์ที่ได้จากการจัดลำดับระบบการศึกษาในแต่ละประเทศ หรือในแต่ละภูมิภาคช่วยให้เห็นภาพรวมว่าประเทศใด ภูมิภาคใด มีระดับการพัฒนาต่ำกว่าเกณฑ์ และมีความสำคัญจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน

4. การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษา การใช้ตัวแปรเดียวเป็นตัวแทนหรือใช้ชุดของตัวแปรหลายตัวเป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์วิจัย เพื่อสร้างทฤษฎีหรือเพื่อศึกษาเปรียบเทียบระบบการศึกษาหรือเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษากับระบบอื่นๆ ในสังคมทำให้เกิดปัญหา เนื่องจากตัวแปรหรือชุดตัวแปรมีความเที่ยงหรือความตรงต่ำ และทำให้ผลการวิจัยขาดความ

ตรง การสร้างตัวบ่งชี้การศึกษาขึ้นใช้เป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์จะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวและทำให้ได้ผลการวิจัยที่มีความตรงมากขึ้น แม้ว่าตัวบ่งชี้การศึกษาจะให้สารสนเทศเกี่ยวกับสถานะ แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์ แต่ตัวบ่งชี้การศึกษาไม่สามารถให้สารสนเทศเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุการได้ประโยชน์ของตัวบ่งชี้การศึกษาต่อการวิจัยในอนาคต จึงเป็นแต่เพียงการให้ข้อเสนอแนะหรือให้สมมุติฐานวิจัย สำหรับนักวิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวบ่งชี้การศึกษาในระบบการศึกษาเท่านั้น

5. การแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่และการประกันคุณภาพในอดีตที่ผ่านมา หลักการประเมินผลเป็นการใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดจากส่วนกลาง มุ่งประเมินการบริหารหรือการดำเนินงานว่าได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดจากส่วนกลางหรือไม่อย่างไร แต่การประเมินผลแบบใหม่เกิดจากแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา มีการบริหารการศึกษาโดยใช้ผลผลิตเป็นตัวกำกับหน่วยงาน และองค์กรทุกระดับมีส่วนกำหนดเกณฑ์เกี่ยวกับผลผลิตร่วมกัน และมีอิสระในการกำหนดวิธีการบริหาร การดำเนินงานให้ได้ผลตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ การประเมินผลเป็นหน้าที่ของบุคลากรในหน่วยงาน โดยบุคลากรเป็นผู้กำหนดมาตรฐานและวิธีดำเนินงาน แนวคิดในการประเมินแบบใหม่จึงให้ความสำคัญกับหน่วยงานในระดับล่างทุกหน่วยงานได้สร้างระบบแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ และสร้างระบบประกันคุณภาพการดำเนินงานของตนว่าจะได้ ผลตามเป้าหมายที่กำหนด การสร้างระบบดังกล่าวต้องอาศัยชุดของตัวบ่งชี้การศึกษาในการกำหนดเป้าหมายหรือระดับคุณภาพของหน่วยงาน และใช้ชุดของตัวบ่งชี้ขึ้นนั้นเป็นเครื่องมือกำกับการดำเนินการของหน่วยงาน

6. การกำหนดเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ การประเมินผลระบบการศึกษาตามแนวคิดใหม่ที่ใช้ในการประกันคุณภาพและการแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ เป็นการประเมินที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามหน่วยงานแต่ละระดับ แนวคิดนี้ได้พัฒนาเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการประเมินด้วย ในการประเมินแบบเดิมทุกหน่วยงานใช้เกณฑ์มาตรฐานแบบเดียวกันที่กำหนดโดยส่วนกลาง แต่เกณฑ์มาตรฐานแบบใหม่จะถูกกำหนดโดยผู้มีส่วนได้เสียจากการประเมินทุกฝ่าย ลักษณะเกณฑ์มาตรฐานจึงอาจแตกต่างกันได้ และยิ่งไปกว่านั้นหน่วยงานอาจกำหนดเกณฑ์มาตรฐานเป็นชั้นหลายระดับที่สามารถตรวจสอบได้ทุกระดับ การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานจึงมีลักษณะเป็นการกำหนดเป้าหมายที่หน่วยงานตั้งใจจะปฏิบัติ การประเมินผลเป็นการพิจารณาความแตกต่างระหว่างเป้าหมายแต่ละชั้นกับผลการปฏิบัติจริง แนวความคิดดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแบบเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ เกณฑ์มาตรฐานแบบใหม่นี้ไม่มีหน่วยการวัดที่เป็นกลาง ซึ่งใช้เปรียบเทียบระหว่างหน่วยงาน แต่หน่วยงานต้องบรรยายเกณฑ์มาตรฐานของตนให้สามารถ

เปรียบเทียบกันได้ ระบบการกำหนดเป้าหมายหลายชั้นที่ตรวจ สอบได้นี้ ต้องเริ่มต้นจากการพัฒนา ตัวบ่งชี้การศึกษาเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานและใช้ในการตรวจสอบว่าการดำเนินงานได้ผลตาม เป้าหมายแต่ละชั้นที่กำหนดไว้หรือไม่ และได้ผลตามเกณฑ์มาตรฐานกลางหรือไม่อย่างไร

จากบทสรุป และการนำเสนอแนวคิดของนักการศึกษาหรือนักวิชาการในประโยชน์ของ ตัวบ่งชี้ดังกล่าวข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าตัวบ่งชี้การศึกษาจะมีประโยชน์เป็นอย่างมากต่อการการ ดำเนินการใดๆ ที่ต้องการวัดและประเมิน หรือตรวจสอบคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลใน การดำเนินงาน ทั้งนี้ในส่วนของงานวิจัยตัวบ่งชี้การศึกษาจะช่วยให้ผลการวิจัยมีความตรงสูงว่าการใช้ ตัวแปรเพียงตัวเดียว

6. เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้

Johnstone (1981 : 221) ได้เสนอเกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้ไว้ 3 ด้านดังนี้ คือ

1. ความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ (Internal validity) หมายถึง ระดับความ สอดคล้องระหว่างมโนทัศน์กับนิยามเชิงปฏิบัติการเกี่ยวข้องกับกระบวนการวัดในระหว่างที่กำลัง ดำเนินการวัดตัวแปรเปรียบเทียบกับที่ต้องการวัดกับทฤษฎีหรือจากตัวมโนทัศน์นั้น ซึ่งมักจะเกิด ความแตกต่างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าหากความแตกต่างนี้มีขนาดใหญ่มากเกินไป คือ สิ่งที่วัดได้ไม่ สัมพันธ์กับสิ่งที่ต้องการวัด กล่าวได้ว่าตัวแปรนั้นถึงแม้จะวัดได้คงที่แต่ก็ไม่มีประโยชน์ในการใช้ คือ มีความเที่ยงตรงภายในน้อยมาก สิ่งที่มีอิทธิพลในการลดค่าความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ทาง การศึกษามี 3 ประการ คือ

- 1.1 การวัดแบบเป็นส่วนๆ (Fractional measurement) กรณีนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ มโนทัศน์ที่ต้องการวัดสามารถจำแนกออกเป็นหลายๆด้าน แต่วัดจริงเพียง 1-2 ด้าน ทำให้มีมโนทัศน์ บางส่วนเท่านั้นที่วัดได้ โดยไม่ได้วัดมโนทัศน์จริงที่ต้องการวัดทั้ง หมดทำให้เกิดการลดค่าความ เที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ขึ้น

- 1.2 ความผันแปรของมโนทัศน์ที่ต้องการวัด (Variability of concept) หาก มโนทัศน์ที่ต้องการวัดมีการเปลี่ยนแปลงในการนำไปปฏิบัติ อาจจะไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลาหรือเปลี่ยน แปลงระบบการศึกษา ถึงแม้จะมีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของมโนทัศน์นั้น ไม่จำเป็นต้องมี ความแตกต่างกัน เช่น มโนทัศน์เกี่ยวกับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ในทางปฏิบัติประเทศที่ พัฒนาแล้วกับประเทศที่กำลังพัฒนาจะ ให้ความแตกต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะนำข้อมูลที่ได้ จากการวัดตัวแปร เช่น จำนวนนัก เรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนมาเปรียบเทียบกัน ให้ความเที่ยงตรง ภายในของตัวบ่งชี้ลดลง

1.3 การกำหนดตัวแปรให้เป็นตัวแทนของมโนทัศน์ (The definition of variability to represent a concept) แม้จะรู้ว่าตัวแปรนั้นไม่ใช่ตัวแปรที่เหมาะสม ซึ่งการปฏิบัติแบบนี้เรียกว่า การแทน ที่มโนทัศน์ (Concept substitution) เช่น ในการวัดคุณภาพของผลลัพธ์ในระบบการศึกษาความหมายของคุณภาพจะหมายถึง ระดับของการสัมฤทธิ์ผลโดยวัดจากคะแนนผลสัมฤทธิ์ในการสำเร็จการศึกษาระดับต่างๆ ซึ่งอาจไม่มีข้อมูลในบางระดับ จึงมีการกำหนดให้อัตราผู้สำเร็จการ ศึกษาเป็นตัวแทนของระดับผลสัมฤทธิ์ ทั้งๆที่ตัวแปรทั้งสองนี้ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กัน เมื่อนำไปใช้ทำให้ผลการสรุปเปลี่ยนแปลงไป ในการที่จะลดปัญหานี้ทางหนึ่งทำได้โดยการกำหนดนิยามมโนทัศน์ในรูปของนิยามเชิงปฏิบัติการให้ชัดเจนและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ต้องมีค่าสูงพอสำหรับสถานการณ์เฉพาะที่ต้องการนำตัวบ่งชี้ไปใช้ในการประเมินความเที่ยงตรงภายใน ยังไม่มีวิธีทางสถิติใดที่ใช้ทดสอบความสอดคล้องระหว่างนิยามเชิงปฏิบัติการกับมโนทัศน์ได้ในเชิงปริมาณ แต่มีวิธีที่ไม่ใช้สถิติที่พอเป็นไปได้ คือ การให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินตัดสินความสอดคล้อง จึงทำให้เกิดปัญหาที่ว่าถ้ามีความแตกต่างเล็กน้อยระหว่างนิยามเชิงปฏิบัติการกับมโนทัศน์ แสดงว่าตัวบ่งชี้ที่มีความเที่ยงตรง สามารถทำให้เกิดความสัมพันธ์ หรือจัดจำแนกชั้นที่แตกต่างกันเล็กน้อย

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) และความคงเส้นคงวา (Consistency) ของการวัด หมายถึง ระดับการวัดที่ตัวแปรให้ผลคงที่สม่ำเสมอ ถ้าเชื่อถือได้หมายถึงในการวัดคุณลักษณะเดียวกันถ้าทำซ้ำกับบุคคลที่ต่างกันจะได้ผลเหมือนกัน แหล่งที่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการวัดทำให้ความเชื่อมั่นของตัวบ่งชี้ลดลง คือ ความคงที่สม่ำเสมอในการนิยามเชิงปฏิบัติการไปใช้ในการเก็บข้อมูล ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการนิยามเชิงปฏิบัติการที่ไม่ชัดเจนไม่สมบูรณ์ ทำให้ผู้ใช้แต่ละคนตีความหมายได้ต่างกัน ได้แก่ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

3. ความเที่ยงตรงภายนอกและเป็นอิสระของมโนทัศน์ หมายถึง ความเป็นจริงของสมมุติฐานในการที่จะนำไปใช้เพื่อจัดจำแนกประเภทในสถานการณ์อื่นๆ เป็นคุณสมบัติของการวัดที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ภายในของมโนทัศน์ ต้องทำหลังจากมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงภายใน จนได้ค่าที่พอใจรวมทั้งค่าความเชื่อมั่นของการวัดได้รับการยอมรับแล้ว คุณสมบัติของความเที่ยงตรงภายนอกระบุว่ามโนทัศน์หนึ่งไม่ควรมืองค์ประกอบที่ถูกกำหนดอยู่ในมโนทัศน์อื่น ซึ่งก็คือความเป็นอิสระของมโนทัศน์ หมายความว่าตัวแปรที่ส่งผลต่อตัวบ่งชี้หนึ่งจะต้องไม่ส่งผลต่อตัวบ่งชี้อื่นๆ ตัวบ่งชี้ที่มีความเที่ยงตรงภายใน นอกจะเป็นตัวแปรที่มีความสมบูรณ์ ครอบคลุม และสามารถ

วัดได้ในทางปฏิบัติ

Fitz - Gibbon (1996 : 211) ; ศิริชัย กาญจนวาสี (2540 : 38) ; องค์การอนามัยโลก. (2540) และ นิตยา สำเร็จผล (2547 : 45) ได้นำเสนอเกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้ สรุปได้ดังนี้ คือ

1. ความแกร่งแบบวิทยาศาสตร์ (Scientifically robust) หมายถึง ตัวบ่งชี้ต้องมีความถูกต้อง (Validity) มีความไว (Sensitive) คงที่ (Stable) และสะท้อนให้เห็นสิ่งที่ต้องการจะวัด
2. ความถูกต้อง (Validity) หมายถึง ตัวบ่งชี้ต้องวัดองค์ประกอบหรือสิ่งที่ต้องการจะวัดได้ตรงและถูกต้อง
3. เชื่อถือได้ (Reliable) หมายถึง ตัวบ่งชี้ต้องให้ค่าเดียวกันเมื่อใช้วิธีการวัดเหมือนกัน ประชากรกลุ่มที่เหมือนกัน และในเวลาที่เกิดเป็นเวลาเดียวกัน
4. ความไว (Sensitive) หมายถึง ตัวบ่งชี้ต้องทำให้สามารถเห็นความเปลี่ยนแปลงแม้เพียงเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในองค์ ประกอบที่สนใจได้
5. ความเฉพาะเจาะจง (Specific) หมายถึง ตัวบ่งชี้ต้องแสดงในประเด็นที่สนใจเพียงประเด็นเดียวเท่านั้น
6. ใช้ประโยชน์ได้ (Useful)
7. สะดวกในการนำไปใช้ (Practicality) หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่ดีต้องสะดวกในการนำไปใช้ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ เก็บข้อมูลง่าย (Availability) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องสามารถนำไปใช้วัดหรือเก็บข้อมูลได้สะดวก สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากการตรวจนับ
8. วัดหรือสังเกตได้ง่าย และแปลความ หมายง่าย (Interpretability) ควรได้ค่าการวัดที่มีจุดสูงสุด (Representative) ตัวบ่งชี้ต้องครอบคลุมทุกประเด็นหรือประชากรทุกกลุ่มที่คาดหวังให้ครอบคลุม
9. เข้าใจได้ (Understandable) ตัวบ่งชี้ต้องง่ายที่จะนิยามและค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้ต้องแปลความหมายได้ง่าย
- 10 เข้าถึงได้ (Accessible) ข้อมูลที่ต้องการต้องหาได้ง่าย โดยใช้วิธีการเป็นข้อมูลที่สะดวกทำได้จริง
- 11 คุณธรรม (Ethical) ตัวบ่งชี้ที่มีคุณธรรมต้องเป็นไปอย่างมีคุณ ธรรมในรูปของสิทธิของบุคคล ความมั่นใจ เสรีภาพในการเลือกที่จะให้ข้อมูลหรือไม่ โดยต้องมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการนำข้อมูลไปใช้

12 ความสอดคล้อง (Relevant) ตัวบ่งชี้ต้องบ่งบอกถึงผลลัพธ์ที่เป็นค่านิยมของหน่วยการจัดการ ที่ทีมงานทุกคนมีส่วนและการให้ข้อมูลสื่อความหมาย (Information) เป็นไปตามบริบทและตัวบ่งชี้ให้ผลย้อนกลับไปยังหน่วยการจัดการได้

13 ความเป็นกลาง (Neutrality) ตัวบ่งชี้ที่ดีจะต้องบ่งชี้ด้วยความเป็นกลาง ปราศจากความลำเอียง (Bias) ไม่น้อมเอียงเข้าหาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ชี้นำโดยการเน้นการบ่งชี้เฉพาะลักษณะความสำเร็จหรือความล้มเหลวหรือความไม่ยุติธรรม

จากข้อมูลข้างต้นเกี่ยวกับเกณฑ์การคัดเลือกตัวบ่งชี้ ผู้วิจัยได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียนปลอดภัย โดยมีเกณฑ์จะต้องมีความตรง ความเที่ยง ความเป็นกลาง ความไว สะดวกต่อการนำไปใช้ มีความถูกต้องในเนื้อหาที่จะนิยาม และสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากการตรวจนับ วัด หรือสังเกตได้ง่าย และแปลความหมายง่าย

7. กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้

กระบวนการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้ประกอบด้วย

1. การสร้างตัวบ่งชี้ การสร้างตัวบ่งชี้มีวิธีการที่สำคัญ 3 วิธี ซึ่งแต่ละวิธีก็จะให้ข้อมูลที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

วิธีที่ 1 การสร้างตัวบ่งชี้ความก้าวหน้า (Self - Referenced indicator formation) เป็นการสร้างข้อมูลของระบบการศึกษาในช่วงเวลาต่างกัน เพื่อให้เห็นความก้าวหน้าของการดำเนินงานจากช่วงเวลาหนึ่งถึงอีกช่วงเวลาหนึ่ง ตามปกติจะเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างปี โดยกำหนดปีที่เริ่ม ต้นและปีที่สิ้นสุด เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการดำเนินการที่กว้างแ่่นหรือผู้บริหารมีความประสงค์จะทราบความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นข้อมูลที่จำเป็นสำหรับตัวบ่งชี้ประเภทนี้ คือ ข้อมูลระยะยาวโดยกำหนดข้อมูลในปีฐานเท่ากับ 100 แสดงว่าระดับค่าของตัวบ่งชี้ในปีนั้นสูงกว่าในปีฐานของการอ้างอิงค่าของความแตกต่างนี้ คือ ค่าที่ร้อยละที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงเวลาที่คิด

วิธีที่ 2 การสร้างตัวบ่งชี้แบบอิงเกณฑ์ (Criterion - Referenced indicator formation) ตัวบ่งชี้ประเภทนี้จะต้องนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งมักจะกำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาหรือแผนปฏิบัติการ โดยระบุไว้ว่าในช่วงระยะเวลาที่อยู่ในแผนจะพยายามปรับปรุงการดำเนินงานในด้านต่างๆ เพื่อให้ได้ผลตามที่เป้าหมายวางไว้ เป้าหมายดังกล่าวประกอบด้วยระยะเวลาที่ระบุไว้ในแผนจึงเป็นเกณฑ์ที่จะชี้ วัดว่าการดำเนินงานได้บรรลุผลตามที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร

วิธีที่ 3 การสร้างตัวบ่งชี้โดยอิงปทัสฐาน (Norm - Referenced indicator formation) ตัวบ่งชี้ประเภทนี้สร้างขึ้นเพื่อแสดงสถานภาพของระบบการศึกษาต่างๆว่าอยู่ในระดับใด โดยเปรียบเทียบระหว่างระบบการศึกษาที่คล้ายคลึงกันหรือเปรียบเทียบระบบการศึกษาที่อยู่ภายใต้ระบบการศึกษาใหญ่เดียวกัน วิธีการสร้างดัชนีชี้วัดโดยอิงปทัสฐาน จึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้สำหรับการพัฒนาระบบการศึกษาเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในด้านการจัดสรรทรัพยากร ด้านการบริหาร การนิเทศ และการเรียนการสอน ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการสร้างความเสมอภาคในด้านคุณภาพการศึกษา ซึ่งอาจวัดได้จากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เป็นต้น (สุทธิธัช คนกาญจน์. 2547 : 54)

กล่าวโดยสรุปวิธีการสร้างตัวบ่งชี้มี 3 วิธี คือ 1) การสร้างตัวบ่งชี้ความก้าวหน้า 2) การสร้างตัวบ่งชี้แบบอิงเกณฑ์ และ3) การสร้างตัวบ่งชี้โดยอิงปทัสฐาน ซึ่งในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้หลักการสร้างตัวบ่งชี้ความก้าวหน้า (Self - Referenced indicator formation) เนื่องจากเป็นการสร้างตัวบ่งชี้เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาตัวบ่งชี้คู่มือโรงเรียนปลอดภัย ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่อบอุ่น ปลอดภัย ปราศจากความเสี่ยงต่อการประสพภัยอันตรายทั้งร่างกาย จิตใจ และการสูญเสียต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพการเรียนรู้ของนักเรียน

2. การพัฒนาตัวบ่งชี้ (UNESCO. 1993 : 59) ได้พัฒนาระบบข้อมูล และระบบสารสนเทศทางการศึกษาให้มีคุณภาพมากขึ้น มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาชุดแรกนำเสนอไว้ในรายงานการศึกษาโลกเมื่อ ปี ค.ศ. 1991 World education report (1991 ; อ้างถึงใน สุดสวัสดิ์ ประไพเพชร. 2551 : 28) และต่อมาในเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 1992 UNESCO ได้จัดการประชุมเพื่อปรับปรุงตัวบ่งชี้การศึกษาชุดแรกให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นในการประชุมได้สรุปประเด็นที่เป็นข้อบกพร่องหรือข้อจำกัดของข้อมูลการศึกษา และสถิติทางการศึกษาที่ใช้กันมาแต่เดิมไว้ 3 ประการคือ

2.1 การขาดสมดุลในระบบฐานข้อมูลระหว่างประเทศสมาชิกหลายประเทศ ขาดข้อมูลและสารสนเทศที่จำเป็นต่อการพัฒนาระบบการศึกษาทำให้ไม่สามารถวางแผนและจัดการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์

2.2 การขาดลักษณะความเป็นกลางที่สามารถใช้ได้กับทุกระบบการศึกษา ระบบการศึกษาของประเทศสมาชิกแต่ละประเทศมีลักษณะแตกต่างกันทำให้สถิติการศึกษาจากฐานข้อมูล

แต่แต่ละประเทศไม่สามารถใช้เปรียบเทียบกันได้ การแลกเปลี่ยนสารสนเทศระหว่างระบบทำได้ยาก และมีปัญหาในการตีความเนื่องจากระบบฐานข้อมูลที่แตก ต่างกัน

2.3 ความพยายามที่จะพัฒนาสถิติการศึกษานานาชาติให้ใช้ตรงกันทุกประเทศ
ทำได้เฉพาะแต่มิติเกี่ยวกับประชากรยังขาดสารสนเทศเกี่ยวกับระบบการศึกษาอีกหลายมิติ

ทั้งนี้ UNESCO จึงใช้ข้อสรุปที่กล่าวมา 3 ประการนี้ เป็นฐานในการปรับปรุงให้ตัวบ่งชี้การศึกษาโลกมีคุณสมบัติความเป็นกลาง ทันสมัย และตรงตามความต้องการใช้งานของนานาประเทศ ซึ่งความพยายามช่วงทศวรรษที่ผ่านมาของ UNESCO องค์กรนานาชาติ และหน่วยงานทั้งของภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพเพื่อนำมาใช้แทนระบบฐานข้อมูลและสถิติการศึกษาที่ใช้กันมาแต่เดิม ส่งผลให้วิธีวิทยาการด้านการพัฒนาระบบตัวบ่งชี้ทางการศึกษาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีงานวิจัยเพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้การศึกษาทั้งที่เป็นการวิจัยระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติจำนวนมาก ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ได้รับการพัฒนาขึ้นนั้นได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารการพัฒนา ตลอดจนการวิจัยการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยที่ตัวบ่งชี้การศึกษาเป็นค่าสถิติหรือตัวแปรรวมหรือตัวแปรประกอบ (Composite variable) หรือองค์ประกอบ (Factor) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยการรวมตัวแปรย่อยทางการ ศึกษาหลายๆตัว เพื่อให้ได้สารสนเทศที่ต้องการไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา จึงมีขึ้นบางตอนบางส่วนเป็นแบบเดียวกับกระบวนการวัด (Measurement - procedure) ตัวแปร ซึ่ง Rosenthal and Rosnow (1991 : 215) ได้ให้นิยามว่า กระบวนการวัดตัวแปรเป็นกระบวนการกำหนดค่าที่เป็นตัวเลข (Numerals) ให้กับสิ่งของ (Objects) หรือเหตุการณ์ (Events) ที่ต้องการวัดโดยใช้กฎเกณฑ์ (Rules) ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ในการวัดตัวแปรนั้นนักวิจัยมิได้วัดสิ่งของหรือเหตุการณ์นั้นโดยตรง แต่มุ่งวัดตัวที่ใช้บ่งชี้ (Indicants = Something serves to indicate) ลักษณะ (Characteristics) หรือคุณสมบัติ (Properties) ของสิ่งที่ต้องการวัดตามหลักการวัดลักษณะหรือคุณสมบัติของสิ่งที่ต้องการวัดเรียกว่าตัวแปรโครงสร้าง (Constructs) ส่วนตัวที่ใช้บ่งชี้คุณสมบัติของสิ่งที่ต้องการวัดหรือผลที่ได้จากการวัดเรียกว่าตัวแปร (Variables) ในกระบวนการวัดตัวแปรทุกครั้งนักวิจัยต้องกำหนดนิยาม ทั้งนิยามตัวแปรโครงสร้างและนิยามตัวแปรให้ชัดเจน การกำหนดนิยามของตัวแปรโครงสร้างหรือการนิยามเชิงโครงสร้าง (Constitutive definition) เป็นการให้ความหมายตัวแปรในระดับทฤษฎี หรือระดับนามธรรม ซึ่งทำได้โดยอาศัยทฤษฎีและผลงานวิจัยเป็นพื้นฐานการกำหนดนิยามของตัวที่ใช้บ่งชี้ หรือการนิยามปฏิบัติการ (Operational definition) เป็นการให้ความหมายตัวแปรในระดับรูปธรรม ซึ่งทำได้โดยระบุรายละเอียด ได้แก่ กฎเกณฑ์การวัดเพื่อกำหนดค่าเป็นตัวเลขแทน

คุณลักษณะสิ่งของหรือเหตุการณ์ที่ต้องการวัดอันจะช่วยให้นักวิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างได้ ด้วยเหตุนี้กระบวนการวัดตัวแปรจึงแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายการวัด
2. การกำหนดนิยามของตัวแปร ได้แก่ การกำหนดนิยามทฤษฎีในระดับนามธรรมสำหรับตัวแปรโครงสร้าง และการกำหนดนิยามปฏิบัติการในระดับรูปธรรมสำหรับตัวแปรที่จะรวบรวมข้อมูล
3. การดำเนินการวัดได้แก่การสร้างเครื่องมือสำหรับวัดการทดลองใช้และการปรับปรุงเครื่องมือตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การกำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การรวบรวมข้อมูล และการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล และ
4. การนำเสนอผลการวัด จะเห็นว่ากระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษานั้น มีขั้นตอนคล้ายกับกระบวนการวัดตัวแปรแต่มีขั้นตอนเพิ่มมากขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวกับการรวมตัวแปรเข้าเป็นตัวบ่งชี้การศึกษาและการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้น

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545 ; อ้างถึงใน อภารัตน์ ราชพัฒน์. 2554 : 85) ได้กล่าวถึง 3 วิธีที่แตกต่างกัน คือ

วิธีที่ 1 การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้นิยามเชิงปฏิบัติ (Pragmatic definition) อาศัยการตัดสินใจและประสบการณ์ของนักวิจัยในการคัดเลือกหรือกำหนดตัวแปรย่อย การกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อยและการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยแต่ละตัวที่อาจทำให้มีความลำเอียง เพราะไม่มีการอ้างอิงทฤษฎีหรือตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ถือว่าเป็นวิธีที่มีจุดอ่อนมากที่สุดเมื่อเทียบกับวิธีแบบอื่นและไม่ค่อยมีผู้นิยมใช้

วิธีที่ 2 การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้โดยใช้นิยามเชิงทฤษฎี (Theoretical definition) ที่อาจทำได้สองแบบ คือ 1) ใช้ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยเป็นพื้นฐานสนับสนุนตั้งแต่การกำหนดตัวแปรย่อย การกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อยและ การกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยใช้ในกรณีที่มีผู้กำหนดโมเดลตัวบ่งชี้การศึกษาไว้ก่อน 2) ใช้ทฤษฎีและงานวิจัยเป็นพื้นฐานสนับสนุนในการคัดเลือกตัวแปรย่อยและการกำหนดวิธีการรวม ตัวแปรย่อย ส่วนในการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยแต่ละตัวใช้ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญประกอบการตัดสินใจ ใช้ในกรณีที่ยังไม่มีผู้ใดกำหนดโมเดลตัวบ่งชี้การศึกษาไว้ก่อน

วิธีที่ 3 การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ โดยใช้นิยามเชิงประจักษ์ (Empirical definition) เป็นนิยามที่นักวิจัยกำหนดตัวแปรย่อยและวิธีการรวมตัวแปรย่อยโดยมีทฤษฎี และ

งานวิจัยเป็นพื้นฐานแต่กำหนดน้ำหนักของตัวแปรย่อยโดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ วิธีการที่นิยมใช้กันมากที่สุด คือ การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) ใช้เมื่อนักวิจัยมีทฤษฎีและงานวิจัยรองรับโมเดลแบบหลวมๆ หรือการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis) ใช้เมื่อนักวิจัยมีทฤษฎีและงานวิจัยรองรับโมเดลแบบหนักแน่นเข้มแข็ง

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545 : 71) ก็ยังได้นำแนวคิดของ (Blank. 1992 : 125) ; (Johnstone. 1981 : 111) ; (Burstein Oakes and Guiton. 1992 : 132) และ (Bottani and Salberg. 1994 : 125) สรุปรวมเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษารวม 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาตัวบ่งชี้ (Statement of purposes) นักวิจัยต้องกำหนดล่วงหน้าว่าจะนำตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นไปใช้ประโยชน์ในเรื่องอะไรและอย่างไร โดย นงลักษณ์ วิรัชชัย (2541 : 21) ได้ให้ตัวอย่างเกี่ยวกับการกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาว่าวัตถุประสงค์สำคัญในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา คือ เพื่อพัฒนา และตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นให้ได้ตัวบ่งชี้การศึกษาที่จะนำไปใช้ประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การบรรยายสภาพของระบบการศึกษา การแสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษา และการเปรียบเทียบระบบศึกษากับเกณฑ์ รวมทั้งการเปรียบเทียบระหว่างระบบการศึกษา การใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้การศึกษาทั้งสามประการนี้ทำโดยมีวัตถุประสงค์ในการบริหารการพัฒนาและการวิจัยการศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญรวม 6 ด้านได้แก่ 1) ด้านการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา 2) ด้านการกำกับและการประเมินระบบการศึกษา 3) ด้านการจัดลำดับและการจำแนกประเภทระบบการศึกษา ทั้งที่เป็นการจำแนกประเภทภายในชาติและนานาชาติ 4) ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษา รวมทั้งการวิจัยเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบศึกษากับระบบอื่นๆในสังคม 5) ด้านการแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่และการประกันคุณภาพของหน่วยปฏิบัติงานในระบบการศึกษา และ 6) ด้านการกำหนดเป้าหมายระยะสั้นที่ตรวจสอบได้ตามแนวคิด และหลักการประเมินผลระบบการศึกษาแบบใหม่ โดยทั่วไปตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ต่างกันมีลักษณะแตกต่าง กัน เช่น ตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อประเมินแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ควรเป็นตัวบ่งชี้อิงตน (Self - Referenced indicators) และให้สารสนเทศที่มีความเฉพาะเจาะจงตามเป้าหมายของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจะใช้เปรียบเทียบระบบการศึกษาในปีที่ประเมินกับระบบการศึกษาในปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาการศึกษา

แห่งชาตินั้นได้ ในขณะที่ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ พัฒนาขึ้นเพื่อใช้จัดจำแนกระบบการศึกษาของประเทศต่างๆหลายประเทศ ควรเป็นตัวบ่งชี้การ ศึกษาประเภทอิงกลุ่ม (Norm - Referenced indicators) และมีความเป็นกลางสูงที่ทุกๆประเทศสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันและเปรียบเทียบกันได้ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้นักวิจัยที่ต้องการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวบ่งชี้ การศึกษาให้ชัดเจนว่าพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาไปใช้ประโยชน์ทำอะไรและเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานอย่างไร ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่ชัดเจนย่อมส่งผลให้ได้ตัว บ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพสูง และเป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 การนิยามตัวบ่งชี้ (Definition) การนิยามตัวบ่งชี้ที่กำหนดขึ้นนั้น เป็นตัวชี้นำวิธีการที่ต้องใช้ในขั้นตอนต่อไปของกระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้ เนื่องจากตัวบ่งชี้ หมายถึง องค์ประกอบที่ประกอบด้วยตัวแปรย่อยๆ รวมกันเพื่อแสดงสารสนเทศของสิ่งที่ต้องการชี้บ่งหรือ คุณลักษณะของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้ ดังนั้นในขั้นตอนการนิยามตัวบ่งชี้นี้ นอกจากจะเป็นการกำหนด นิยามในลักษณะเดียวกับการนิยามตัวแปรในการวิจัยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยยังต้องกำหนดด้วยว่าตัวบ่งชี้ ประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไร และรวมตัวแปรย่อยเป็นตัวบ่งชี้ได้อย่างไร การนิยามตัวบ่งชี้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) การกำหนดกรอบความคิดหรือการสร้างแนวคิด (Conceptualization) โดยการนิยาม ในส่วนนี้เป็นการให้ความหมายคุณลักษณะของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้ โดยการกำหนดรูปแบบหรือโมเดล แนวคิด (Conceptual model) ของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้ก่อนว่ามีส่วนประกอบแยกย่อยกี่มิติ (Dimension) และกำหนดว่าแต่ละมิติประกอบด้วยแนวคิดอะไรบ้าง และ 2) การพัฒนาตัวแปร ส่วนประกอบ หรือตัวแปรย่อย (Development of component measures) และการสร้างและ การกำหนดมาตร (Construction and scaling) การนิยามในส่วนนี้เป็นการกำหนดนิยามปฏิบัติการ ตัวแปรย่อยตามโมเดลแนวคิดและการกำหนดวิธีการรวมตัว แปรย่อยเข้าเป็นตัวบ่งชี้ในการกำหนด นิยามตัวบ่งชี้ประกอบด้วย การกำหนดรายละเอียด 3 ประการ คือ ประการที่ 1 การกำหนด ส่วนประกอบ (Components) หรือตัวแปรย่อย (Component variables) ของตัวบ่งชี้ โดยนักวิจัย ต้องอาศัยความรู้จากทฤษฎีและประสบการณ์ ศึกษาตัวแปรย่อยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ (Related) และ ตรง(Relevant) กับตัวบ่งชี้แล้วตัดสินใจคัดเลือกตัวแปรย่อยเหล่านั้นว่าจะใช้ตัวแปรย่อยจำนวน เท่าใด ใช้ตัวแปรประเภทใดในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา ประการที่ 2 การกำหนดวิธีการรวม ตัวแปรย่อย (Combination method) นักวิจัยต้องศึกษาและตัดสินใจเลือกวิธีการรวมตัวแปรย่อย

ให้ได้ตัวบ่งชี้ ซึ่งโดยทั่วไปทำได้ 2 แบบ (Johnstone. 1981 : 73-75) คือ แบบการรวมเชิงบวก (Additive) ที่มีแนวคิดที่ว่าตัวแปรแต่ละตัวสามารถทดแทนหรือชดเชยกันได้ด้วยตัวแปรตัวหนึ่งซึ่งทำให้ตัวบ่งชี้มีค่าไม่เปลี่ยนแปลง วิธีรวมตัวแปรองค์ประกอบด้วยการบวกมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบสิ่งที่ต้องการวัด ตั้งแต่สองระบบขึ้นไปว่ามีความแตกต่างกันกี่หน่วย ในเรื่องที่แสดงและนิยมเสนอค่าตัวบ่งชี้ด้วยค่าตัวบ่งชี้ที่ได้มาจากสมการต่างๆ ตามวิธีการรวมตัวแปรและแบบการรวมแบบทวีคูณ (Multiplicative) ซึ่งมีข้อตกลงเบื้องต้น คือ การเปลี่ยนแปลงค่าของตัวแปรหนึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของอีกตัวแปรหนึ่งไม่อาจทดแทนหรือชดเชยกันได้ กล่าวคือ ตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นมีค่าสูงได้ก็ต่อเมื่อตัวแปรองค์ประกอบทุกตัวมีค่าสูงทั้งหมด และตัวแปรองค์ประกอบแต่ละตัวต้องเสริมซึ่งกันและกัน ส่งผลต่อค่าตัวบ่งชี้ และประการที่ 3 การกำหนดน้ำหนัก (Weight) การรวมตัวแปรย่อยเข้าเป็นตัวบ่งชี้ นักวิจัยต้องกำหนดน้ำหนักแทนความสำคัญของตัวแปรย่อยแต่ละตัวในการสร้างตัวบ่งชี้ วิธีการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยทำได้ 2 วิธี คือ กำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรให้เท่ากัน (Equal weight) และกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรให้ต่างกัน (Differential weight) สำหรับการกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรให้ต่างกันนั้น อาจใช้วิธีการพิจารณาตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญ วิธีวัดความสำคัญของตัวแปรโดยพิจารณาจากเวลา (Time taken) หรือค่าใช้จ่าย (Cost) ของการกระทำกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรนั้นหรือวิธีการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ทางสถิติก็ได้ กล่าวโดยสรุปวิธีการกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวว่าควรใช้วิธีการใดจึงจะมีความเหมาะสมมากที่สุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการที่ควรต้องพิจารณาถึง เช่น ธรรมชาติของตัวแปรที่นำมาใช้พัฒนาตัวบ่งชี้ รวมทั้งธรรมชาติของตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นตลอด จนการนำตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นนั้นไปใช้ประโยชน์ต่อไป ในทางปฏิบัติมักใช้ทั้งหลักการเชิงทฤษฎีและการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไป กล่าวคือ ในขั้นการวางแผนรวบรวมข้อมูลเพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้ใช้หลักการเชิงทฤษฎีในการระบุคุณลักษณะของสิ่งที่มุ่งศึกษา และคัดเลือกตัวแปรที่สามารถใช้วัดแต่ละคุณลักษณะเมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจึงอาศัยหลักการทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรด้านวิธี การกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรนั้น สมเกียรติ ทานอก (2539 : 18) ได้กล่าวไว้ว่า การกำหนดน้ำหนักให้กับตัวแปรองค์ประกอบด้วย วิธีที่กล่าวข้างต้น ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ตายตัวว่าควรใช้วิธีอิงเหตุผลทางทฤษฎีแล้วจึงลงความเห็นโดยผู้เชี่ยวชาญ หรือด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงประจักษ์ เพราะมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้น ประโยชน์ที่นำไปใช้รวมทั้งคุณสมบัติของตัวแปรย่อยที่ต้องนำมาใช้ในทางปฏิบัติ มักใช้ทั้งสองวิธีผสมผสานกัน

กล่าวคือ ในขั้นวางแผนข้อมูลใช้หลักการทฤษฎีเพื่อจัดกลุ่มตัวแปรที่ต้องดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วจึงวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยหลัก เกณฑ์ทางสถิติเป็นเครื่องตัดสินว่าตัวแปรใดบ้าง ที่สมควรนำมาใช้สร้างตัวบ่งชี้ ในลำดับความสำคัญลดหลั่นกันอย่างไรซึ่งทำให้ ตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นเป็น สารสนเทศที่มีคุณค่าต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆมากที่สุด สำหรับการกำหนดรายละเอียด ทั้งสามประการในการนิยามตัวบ่งชี้ขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล (Data collection) ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลใน กระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้ คือ การดำเนินการวัดตัวแปรย่อย ได้แก่ การสร้างเครื่องมือสำหรับการ ทดลองใช้และการปรับปรุงเครื่องมือ ตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การกำหนดกลุ่ม ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การออกภาคสนามเพื่อใช้เครื่องมือเก็บข้อมูล และการตรวจสอบคุณภาพ ของข้อมูลที่เป็นตัวแปรย่อยซึ่งนำมารวมเป็นตัวบ่งชี้การศึกษา ในขั้นตอนนี้มีวิธีการดำเนินงานคล้าย กับกระบวนการวัดตัวแปรที่ได้กล่าวแล้ว

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างตัวบ่งชี้ (Construction) ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสร้างสเกล (Scaling) ตัวบ่งชี้ โดยนำตัวแปรย่อยที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์รวมให้ ได้เป็นตัวบ่งชี้โดยใช้วิธีการรวมตัวแปรย่อยหลัง จากการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยตามที่ได้นิยามตัวบ่งชี้การศึกษาไว้

ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้ (Quality check) ในการวิเคราะห์ ข้อมูลเพื่อตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นครอบคลุมถึงการตรวจสอบคุณภาพของตัวแปร ย่อยและตัวบ่งชี้ด้วย โดยตรวจสอบทั้งเรื่องความเที่ยงตรง (Reliability) ความเชื่อมั่น (Validity) ความเป็นไปได้ (Feasibility) ความเป็นประโยชน์ (Utility) ความเหมาะสม (Appropriateness) และความเชื่อถือได้ (Credibility) ซึ่ง นงลักษณ์ วิรัชชัย (2541 : 28) ได้ให้ตัวอย่างตัวบ่งชี้ทาง การศึกษาที่มีคุณภาพไว้ ดังนี้ ตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพและใช้เป็นสารสนเทศในการบริหาร และ การจัดการระบบการ ศึกษาควรมีคุณสมบัติที่สำคัญ 4 ประการ คือ ประการแรก ตัวบ่งชี้การศึกษา ควรมีความทันสมัย ทันเหตุการณ์ เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ สารสนเทศที่ได้จากตัวบ่งชี้ การศึกษาต้องสามารถบอกถึงสถานะและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นใน อนาคตได้ทันเวลา ให้ผู้บริหารสามารถดำเนินการแก้ปัญหาได้ทัน ท่วงที ประการที่สอง ตัวบ่งชี้ การศึกษาควรตรงกับความต้องการหรือจุดมุ่งหมายของการทำงาน ตัวบ่งชี้การศึกษาที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ ในการกำหนดนโยบายการศึกษาไม่ควรมีลักษณะเป็นแบบเดียวกับตัวบ่งชี้การศึกษาที่สร้างขึ้นมา

เพื่อใช้ในการบรรยายสภาพของระบบการศึกษาแต่อาจมีตัวบ่งชี้ย่อยบางตัวเหมือนกันได้ ประการที่สามตัวบ่งชี้การศึกษาควรมีคุณสมบัติตามคุณสมบัติของการวัด คือ มีความเที่ยงตรง ความเชื่อมั่น ความเป็นปรนัย และใช้ปฏิบัติได้จริง คุณสมบัติข้อนี้มีความสำคัญมากในการสร้างหรือการพัฒนาตัวบ่งชี้การ ศึกษาจึงต้องมีการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การศึกษาทุกครั้ง ประการสุดท้ายตัวบ่งชี้การศึกษาควรมีกฎเกณฑ์การวัด (Measurement rules) ที่มีความเป็นกลาง มีความเป็นทั่วไป และให้สารสนเทศเชิงปริมาณที่ใช้เปรียบเทียบกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบระหว่างจังหวัด ระหว่างเขตในประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือการเปรียบเทียบระหว่างประเทศ

ขั้นตอนที่ 6 การจัดเข้าบริบทและการนำเสนอรายงาน (Contextualization and Presentation) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนหนึ่งในการพัฒนาตัวบ่งชี้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการสื่อสาร (Communication) ระหว่างนักวิจัยที่เป็นผู้พัฒนากับผู้ใช้ตัวบ่งชี้ หลังจากที่ได้สร้างและตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้แล้ว นักวิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ค่าของตัวบ่งชี้ที่เหมาะสม กับบริบท (Context) เช่น วิเคราะห์ตีความแยกตามระดับเขตการศึกษา จังหวัด อำเภอ โรงเรียนหรือแยกตามประเภทของบุคลากรหรืออาจวิเคราะห์ตีความในระดับมหภาค แล้วจึงรายงานค่าของตัวบ่งชี้การศึกษาให้ผู้บริโภค ผู้บริหาร นักวางแผน นักวิจัย ตลอดจนนักการศึกษาทั่วไปได้ทราบและใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้การศึกษาได้อย่างถูกต้องต่อไป

นอกจากนี้ยังมีรูปแบบของตัวบ่งชี้ที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับการนำไปใช้ในการดำเนินงานของตัวบ่งชี้การศึกษา คือ ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน ซึ่ง (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2545 : 62) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน หมายถึง ข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือค่าทางสถิติที่เปรียบเสมือนเครื่องมือวัดหรือตัวชี้บอกถึงกระบวนการดำเนินงาน และผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานว่าเป็นไปตามภารกิจและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงไร เป็นการให้ข้อมูลสำหรับผู้บริหารเพื่อประสิทธิภาพในกระบวนการตัดสินใจ และการคาดการณ์เพื่อการวางแผนในอนาคต
2. บทบาทของตัวบ่งชี้การดำเนินงานต่อการนำไปใช้งานได้แก่ การติดตามภารกิจ (Monitoring) เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจภายในองค์กร การประเมินผล (Evaluation) เป็นการดำเนินงานว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด การเป็นบทสนทนา (Dialogue) ที่ทรงคุณค่าในการติดต่อสื่อสารให้เป็นไปอย่างมีความหมาย แสดงให้เห็นถึงการดำเนินภารกิจขององค์กรที่เป็นอยู่ การเป็นเหตุผล (Rationalization) ที่มีบทบาทต่อกระบวนการวางแผนขององค์กร และการจัดสรรทรัพยากร (Resource allocation) ให้เป็นไปอย่างมีระบบ มีเหตุผล

3. คุณสมบัติที่ดีของตัวบ่งชี้การดำเนินงานควรมาจากเกณฑ์การคัดเลือกตัวบ่งชี้ที่เหมาะสม คือ ความเป็นกลางของตัวบ่งชี้ (Neutrality) การสะท้อนภาพที่สมดุล (Balanced perspectives) ความเป็นวัตถุวิสัยของตัวบ่งชี้ (Objectivity) ความไวต่อความแตกต่างของตัวบ่งชี้ (Sensitivity) ค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้ควรมีความหมายหรือตีความได้อย่างสะดวก (Meaningfulness and Interpretability) ความถูกต้องในเนื้อหาของตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Content validity) ความเหมาะสมทางเทคนิคและความถูกต้องในการสร้างตัวบ่งชี้ (Technical adequacy and Construct validity) ความมีมาตรฐานที่เหมาะสมในการเปรียบเทียบ (Appropriate standard for comparison) ความมีอำนาจต่อรองทางนโยบาย (Policy leverage) ความสอดคล้องต่อการดำเนินภารกิจขององค์กร (Relevance to institutional mission statements) และความสามารถในการแสดงข้อมูลช่วงเวลา (Time series)

4. รูปแบบการนำตัวบ่งชี้การดำเนินงานมาใช้ เริ่มจากวงการศึกษาระดับประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ได้มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การดำเนินงานมาตั้งแต่ต้นปี 1970 เนื่องจากการเผชิญกับปัญหาการถูกตัดทอนงบประมาณด้านการศึกษา เป็นเหตุให้ต้องมีการรัดเข็มขัดประหยัดค่าใช้จ่ายและต้องเพิ่มมาตรการตรวจสอบการทำงานของสถาบันการศึกษา เพื่อให้สามารถจัดสรรงบประมาณที่จำกัดให้แก่สถาบันต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่าสูงสุดจึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะเพิ่มการรับผิดชอบหรือความสามารถตรวจสอบได้ของสถาบันการศึกษา ด้วยการผลักดันให้มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การดำเนินงานอย่างจริงจังจนเป็นที่แพร่หลายมาถึงปัจจุบันโดยพบว่ามีรูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่ รูปแบบ Input/Process/Output-outcome model เป็นรูปแบบที่นิยมใช้กันมากที่สุดในการตรวจสอบการดำเนินงานทางการศึกษาโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา แนวเหตุผลของรูปแบบนี้ คือ กระบวนการผลิตและผลผลิตเบื้องต้นที่ถูกวัดเป็นมูลค่าเพิ่ม (Value added) รูปแบบ Quality definition model เป็นรูปแบบในลักษณะการจัดอันดับองค์กร (Transcendent) โดยให้ความสำคัญกับองค์กรที่ได้รับความสำเร็จทางการศึกษาสูงสุดตามนิยามนี้กล่าวถึงคุณภาพที่เน้นทรัพยากรมากกว่าการดำเนินงานรูปแบบ (Comprehensive indicator system model) ตัวบ่งชี้จากรูปแบบนี้จัดทำเพื่อติดตามการดำเนินงานทางการศึกษาที่เน้นการให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นสารสนเทศสำคัญๆ ตามความต้องการของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลที่มีคุณภาพสูง สามารถวิเคราะห์ประเด็นและนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจหรือจัดทำนโยบายได้ ทั้งให้ความสำคัญกับคุณค่า เป้าหมายของระบบการศึกษาของชาติเป็นหลัก และมุ่งเน้นตัวบ่งชี้ที่ใช้สารสนเทศ เพื่อการเปรียบเทียบระหว่างองค์กรได้ จากรูปแบบของการประยุกต์ใช้ตัวบ่งชี้การ

ดำเนินงานในการจัดการศึกษาดังกล่าว จะพบว่าในวงการศึกษานโยบายใช้รูปแบบ Input/Process/ Output model เนื่อง จากสอดคล้องกับบริบทของการจัดการศึกษาของไทย เพราะเป็นรูปแบบที่สำคัญต่อการดำเนินงานในระยะแรกและมีระบบการดำเนินงานชัดเจนกว่า รูปแบบอื่นๆ เพราะระบบนี้จะพิจารณาว่าปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และปัจจัยผลิต (Output) คืออะไร เช่น ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ ทรัพยากรคน ทรัพยากรเงิน สภาพแวดล้อม ปัจจัยเกื้อหนุน เป็นต้น กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการบริหารจัดการ กระบวนการเรียนการสอน กระบวนการวิจัย กระบวนการให้บริการทางวิชาการ เป็นต้น ปัจจัยผลิต ได้แก่ ปริมาณและคุณภาพของผู้จบการศึกษา ศรัทธาของประชาชน เป็นต้น (อุทุมพร จามรมาน. 2541 : 78)

กล่าวโดยสรุป การนำเสนอข้อมูลในด้านหลักการ แนวคิด และทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ ผู้วิจัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นหลักในการพัฒนาตัวบ่งชี้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ และในการศึกษาข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยก็ยังได้แนวทางในการพัฒนาตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวกับโรงเรียนปลอดภัยอย่างถูกต้องเหมาะสมและที่เป็นประโยชน์สูงสุดก็คือ กระบวนการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ที่ถูกต้อง ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้การพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้นิยามเชิงประจักษ์ (Empirical definition) ซึ่งเป็นนิยามที่มีลักษณะใกล้เคียงกับนิยามเชิงทฤษฎี เพราะเป็นนิยามที่นักวิจัยกำหนดว่าตัวบ่งชี้ประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไร และกำหนดรูปแบบวิธีการรวมตัวแปรให้ได้ตัวบ่งชี้ โดยมีหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิชาการ หรืองานวิจัยเป็นพื้นฐานและนำไปทดสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ต่อไป สำหรับการดำเนินการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการพัฒนาตัวบ่งชี้โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน เพื่อทำการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยโปรแกรม LISREL (เพชรณิ วิริยะสีบงศ์. 2545 : 75) ; (ทวีศิลป์ กุลนภาดล. 2547 : 67) ; (นิตยา สำเร็จผล. 2547 : 69) ; (สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์. 2547 : 77) ; (วิลาวัลย์ มาค่อม. 2549 : 59) และ (สุดสวาสดี ประไพเพชร. 2551 : 87) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ คือ ระยะที่ 1) การสร้างกรอบแนวคิดและร่างตัวบ่งชี้ระยะที่ 2) การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ และระยะที่ 3) การทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างตัวบ่งชี้

บริบทของโรงเรียนปลอดภัย สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

โครงการโรงเรียนปลอดภัยเป็นอีกโครงการหนึ่งที่สำคัญที่สุดของการบริหารจัดการโรงเรียนที่บุคลากรในโรงเรียนต้องปฏิบัติและถือเป็นหัวใจของโรงเรียนเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านความ

ปลอดภัยของสถานศึกษาจึงเป็นงานที่สำคัญงานหนึ่ง ซึ่งต้องมีการดำเนินการไปพร้อมกับการดำเนินงานทั้ง 4 งานของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ งานด้านบริหารงานวิชาการ งานด้านบริหารงบประมาณงานด้านบริหารบุคคลและงานด้านบริหารทั่วไป สำหรับการบริหารจัดการในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นงานที่จะต้องปรับปรุงคุณภาพนักเรียน สวัสดิภาพความปลอดภัยในการจัดการเรียนการสอน การดำเนินชีวิตในขณะที่อยู่ภายในขอบเขตของสถานศึกษา ตลอดจนการเดินทางไปและกลับระหว่างบ้านและโรงเรียน และยังรวมไปถึงการจัดสวัสดิการด้านการเรียนการสอน ให้นักเรียนรู้สึกปลอดภัย ผู้ปกครองให้ความไว้วางใจ ผู้รับบริการเกิดความพึงพอใจในด้านการจัดการเรียนการสอนที่เกิดความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินในขณะที่อยู่ในโรงเรียนหรือขอบเขตของสถานศึกษา ซึ่งมีผู้บริหารเป็นหัวหน้าทีมมีรองผู้บริหารสถานศึกษา ครูแนะแนว ครูที่ปรึกษา ครูประจำชั้น เป็นผู้ให้ความสำคัญและดูแลด้านความปลอดภัยอย่างใกล้ชิด

การดำเนินงานโครงการโรงเรียนสร้างเสริมปลอดภัยเป็นกระบวนการทำงานด้านความปลอดภัยของโรงเรียนที่เชื่อมโยงความรู้ทางด้านการวิจัยสู่การปฏิบัติด้วยการเรียนรู้แก้ไขแบบ Problem based learning โดยเน้นการดำเนินงานในลักษณะการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ครูผู้ปกครอง นักเรียนและชุมชน เน้นการสร้างพลังเครือข่ายของกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยให้เกิดขึ้นกับนักเรียนและเกิดเป็นนโยบายและการบริหารจัดการด้านความปลอดภัยที่ชัดเจนของโรงเรียน

โครงการเด็กไทยปลอดภัยร่วมกับ 20 โรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักบริหารคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ สำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร ในการสร้างแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายจัดความปลอดภัยของโรงเรียนขึ้น มีกลุ่มความปลอดภัยของโรงเรียนที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน มีวิธีและเครื่องมือค้นหาปัญหาการบาดเจ็บของนักเรียน ทั้งเรื่องอุบัติเหตุและความรุนแรง โรงเรียนสร้างระบบความปลอดภัย 6 ด้าน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมกายภาพปลอดภัย ระบบคุ้มครองภัยจากบุคคล เดินทางปลอดภัย ความปลอดภัยในการเรียนการสอน หลักสูตรความปลอดภัย ความพร้อมด้านฉุกเฉินและภัยพิบัติ โดยมีเป้าหมายที่จะจัดสิ่งแวดล้อมและสร้างพฤติกรรมปลอดภัยให้เกิดขึ้นกับนักเรียนทุกคน นอกจากนี้กระบวนการดำเนินงานนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านความปลอดภัยแก่ครอบครัวและชุมชนด้วย

ความสำเร็จการดำเนินงานด้านความปลอดภัยนั้นต้องเกิดจากจิตสำนึกความปลอดภัยและความร่วมมือของทุกคนไม่ว่าจะเป็นครู นักเรียน ผู้ปกครอง และผู้บริหาร ที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ นักเรียนปลอดภัยการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุและความรุนแรง

1. ความหมายโรงเรียนปลอดภัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2548 : 15) ได้ให้ความหมายโครงการโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง กิจกรรมทุกชนิดที่โรงเรียนจัดขึ้นและมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการจัดการโครงการโรงเรียนปลอดภัย การจัดการศึกษาและหลักสูตร การเรียนการสอนด้านความปลอดภัยในสถานศึกษาที่ร่วมกันจัดทำขึ้นในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกิจกรรมหลักการบริหารโรงเรียนปลอดภัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาและมีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้ คือ 1) การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ 2) การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ และ 3) การป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ

1.1 อุบัติเหตุที่เกิดจากอาคารเรียน อาคารประกอบ

1.1.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากโครงสร้างของอาคารเรียน อาคารประกอบ

1.1.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากการใช้วัสดุครุภัณฑ์

1.1.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากอุปกรณ์ไฟฟ้า

1.1.4 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากห้องเรียนและห้องปฏิบัติการ

1.1.5 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากห้องน้ำห้องส้วม

1.2 อุบัติเหตุจากบริเวณโรงเรียน

1.2.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากรั้วและประตูโรงเรียน

1.2.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากสระน้ำ บ่อน้ำ บ่อเลี้ยงปลา

1.2.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากเขตก่อสร้างและกองวัสดุขำรูด

1.2.4 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากต้นไม้

1.2.5 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุที่เกิดจากสนามเด็กเล่น

สนามกีฬา และอุปกรณ์กีฬา

- 1.2.6 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากโองน้ำ บ่อเกรอะ บ่อซึม และถังเก็บน้ำ
- 1.2.7 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากเตาเผาขยะ ที่ทิ้งขยะ
- 1.3 อุบัติเหตุที่เกิดจากสภาพแวดล้อมสถานศึกษา
- 1.4 อุบัติเหตุที่เกิดจากเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ
- 1.5 อุบัติเหตุที่เกิดจากการเดินทาง ไป-กลับ
- 1.5.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเดินทางเท้าของนักเรียน
- 1.5.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเดินทางด้วยยานพาหนะทางบก
- 1.5.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเดินทางด้วยยานพาหนะทางน้ำ
- 1.6 อุบัติเหตุการพานักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่
- 1.7 อุบัติเหตุจากการร่วมกิจกรรมสำคัญของทางโรงเรียน
- 1.7.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการแสดงบนเวทีหรือกลางแจ้ง
- 1.7.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเดินรณรงค์ในลักษณะต่างๆ
- 1.7.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเล่นกีฬา หรือการแข่งขันกีฬา
- 1.7.4 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการเข้าค่ายพักแรม ลูกเสือ เนตรนารีและยุวกาชาด
- 1.7.5 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการร่วมกิจกรรมพัฒนา
- 1.7.6 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหอุบัติเหตุที่เกิดจากการใช้แก๊ซจากลูกโป่งในพิธีเปิดงานต่างๆ

2. การป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัย
 - 2.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัยที่เกิดจากอัคคีภัย
 - 2.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัยที่เกิดจากवादภัย
 - 2.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัยที่เกิดจากอุทกภัย
 - 2.4 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัยที่เกิดจากธรณีพิบัติภัย
 - 2.5 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาคู่กัดภัยที่เกิดจากการร่วมกิจกรรมพัฒนา
3. การป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสังคม
 - 3.1 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านการล่วงละเมิดทางร่างกายและจิตใจ
 - 3.2 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านการทำร้ายตัวเองและการฆ่าตัวตาย
 - 3.3 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านการใช้สารเสพติด
 - 3.4 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านการอุปโลกบริโภคน
 - 3.5 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านทะเลาะวิวาท
 - 3.6 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านการถูกล่อลวงและลักพา
 - 3.7 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสื่อลามกอนาจาร
 - 3.8 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านอบายมุข
 - 3.9 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านพฤติกรรมซู้สาว
 - 3.10 มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านอินเทอร์เน็ตและเกม

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (อ้างอิงใน คู่มือคู่มือการจัดการระบบความปลอดภัยในโรงเรียน.

2550) ได้กล่าวถึง การจัดการระบบความปลอดภัยในโรงเรียนว่า คือ การสร้างความปลอดภัยให้แก่เด็ก เป็นสิ่งสำคัญที่หน่วยงานหลาย ๆ หน่วยงาน ควรเข้ามาร่วมมือกันเพื่อให้เกิดสังคมที่ปลอดภัย สำหรับเด็กอย่างแท้จริง โดยที่โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุดรองลงมาจาก สถาบันครอบครัว เด็กบางคนใช้ช่วงเวลาในการอยู่ที่โรงเรียนมากกว่าอยู่ที่บ้าน จนบางครั้งอาจกล่าว ได้ว่าโรงเรียนเป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็ก และครูเปรียบเสมือนพ่อแม่คนที่สองของเด็กเช่นกัน ดังนั้นบทบาทของโรงเรียนจึงไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ที่เด็กได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ด้วยการสร้าง ความปลอดภัยในชีวิตเด็ก รวมทั้งปกป้องคุ้มครองเด็กนักเรียนจากภัยอันตรายต่าง ๆ ดังนั้นการสร้าง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศภายในโรงเรียนให้ปลอดภัย ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กให้ มีคุณภาพ ตามมาตรฐานการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ.2542 ที่มุ่งเน้นให้ เด็กมีทักษะชีวิต นับถือตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการเชิงวิเคราะห์ เป็นคนดี มีสุข

อีกทั้งพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 หมวด 7 มาตรา 63 ได้มุ่งเน้นให้โรงเรียนมีระบบงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กนักเรียน กล่าวคือ โรงเรียนและสถานศึกษา ต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนว ให้คำปรึกษา และฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษา และ ผู้ปกครองเพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบต่อสังคมและความปลอดภัย แก่นักเรียน นักศึกษา ตามเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า โรงเรียนปลอดภัย หมายถึง สถานศึกษา ที่ดำเนินงานตามมาตรการ แนวทาง หรือกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียน ที่มุ่งเพื่อสร้างความปลอดภัย ให้แก่นักเรียนรวมทั้งการปกป้องคุ้มครองเด็กนักเรียนจากภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งในด้านการป้องกันและ แก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ และ การป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคม โดยการดำเนินการดังกล่าวอาจอยู่ในรูปแบบของ การจัดการศึกษาและหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านความปลอดภัย หรือการกำหนดมาตรการต่างๆ เป็นต้น

2. สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาของโรงเรียนปลอดภัย

2.1 สถานการณ์การบาดเจ็บของนักเรียน

อุบัติเหตุและความรุนแรงเป็นเหตุ นำการเสียชีวิตในเด็กไทยในช่วง 7 ปี ตั้งแต่ปี 2542 – 2548 มีแนวโน้มการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุและความรุนแรงสูง ขึ้น ในขณะที่แนวโน้ม การเสียชีวิตรวมลดลงเฉลี่ยแต่ละปีมีเด็กอายุ 1-14 ปี เสียชีวิตจากอุบัติเหตุและความรุนแรงจำนวน กว่า 3,351 ราย คิดเป็นอัตราการตาย 22/100,000 หรือร้อยละ 37.9 ของการเสียชีวิตทั้งหมดจมน้ำ เป็นสาเหตุนำ มีเด็กเสียชีวิตจากการจมน้ำ จำนวนกว่า 1,500 รายต่อปี คิดเป็นร้อยละ 47 ของการ บาดเจ็บทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเด็กเล็กอายุน้อยกว่า 10 ปี สาเหตุอันดับสอง คือ การเสียชีวิต จากการจราจรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเด็กโตอายุมากกว่า 10 ปี พบว่า มีเด็กเสียชีวิตจากการจราจรกว่า ปีละ 750 ราย คิดเป็นร้อยละ 23 ของการบาดเจ็บทั้งหมดสาเหตุอื่นที่พบได้ตามมาคือการขาดอากาศ รูปแบบต่าง ๆ ตกจากที่สูง สารพิษ กระแสไฟฟ้า สิ่งแปลกปลอมอุดตันไฟ น้ำร้อนลวก สิ่งของหล่น ทับหรือกระแทก สัตว์กัด ถูกทำร้ายโดยผู้อื่น การบาดเจ็บนำไปสู่การเสียชีวิตและพิการถาวรในเด็กที่ ส่งผลให้เกิดความเสียหายรุนแรงทั้งระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม

การศึกษาโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัย 5 โรงเรียน ปี 2546 มีรายงานบันทึก การบาดเจ็บจำนวน 395 ราย พบว่า การบาดเจ็บเกิดในกลุ่มอายุ 5 – 9 ปี เป็นนักเรียนชายมากกว่า นักเรียนหญิงสัดส่วน 1.8 ต่อ 1 การบาดเจ็บส่วนใหญ่เกิดจากการพลัดตกหกล้มเองหรือชนกับผู้อื่น แล้วล้มโดยไม่ตั้งใจ และไม่มีความสัมพันธ์กับผลิตภัณฑ์ใดๆ รองลงมาเกิดจากการกระทำโดยผู้อื่น

เช่นการผลึก ชกต้อย หรือทำร้ายด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ สาเหตุทั้งสองเกิดจากพฤติกรรมมากกว่า สิ่งแวดล้อม ส่วนการบาดเจ็บอื่น ๆ มีความสัมพันธ์กับผลิตภัณฑ์รอบตัวร่วมกับพฤติกรรม พบว่าผลิตภัณฑ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น บันได โต๊ะ รถ และมีด โดยเฉพาะมีดที่ใช้ในการเลาตินสองงาน ศิลปะ เป็นต้น

สถานที่เกิดการบาดเจ็บ ได้แก่ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ (ร้อยละ 36.6) อันดับรอง คือ การบาดเจ็บที่จะเกิดบริเวณที่เล่น ที่ออกกำลังกาย คือ สนามกีฬา สนามเด็กเล่น สนามหญ้า สวนหย่อม สระว่ายน้ำ (ร้อยละ 30.3) อันดับสาม เกิดในบริเวณโครงสร้างตึกเรียน เช่น บันได ระเบียง (ร้อยละ 17.6) ลักษณะบาดเจ็บส่วนใหญ่เป็นบาดเจ็บฉีกขาด บาดแผลถลอก ฟกช้ำ บาดแผลทิ่มแทง ซึ่งไม่รุนแรง ตำแหน่งที่เกิดมักเป็นแขนขา (ร้อยละ 60) รองลงมาเป็นศีรษะ ใบหน้า (ร้อยละ 26) ฟัน (ร้อยละ 5) และ ตา (ร้อยละ 3) ร้อยละ 76 ของการบาดเจ็บสามารถให้การดูแลได้ในโรงเรียน และร้อยละ 24 ต้องนำส่งหน่วยรักษาพยาบาลภายนอก

การดำเนินงานโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัยของโรงเรียนนำร่อง 5 แห่งที่ผ่านมา ได้สร้างผลเป็นรูปธรรมในด้านการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีความตระหนักและสนใจเรื่องปลอดภัยในโรงเรียน ด้านการมีส่วนร่วมทั้งร่วมค้นหาปัญหา ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและป้องกันอันตรายที่เกิดขึ้นกับนักเรียนในโรงเรียน นอกจากนี้ ได้สร้างกลไกการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และดำเนินการแก้ไขปัญหาในระดับหนึ่ง อีกทั้ง ความสนใจของโรงเรียนอื่นๆ ต่อโครงการโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัย มีมากขึ้นนับตั้งแต่การประชุมเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2546 ณ ห้องประชุมรัชมิ่งคลาสสิก กระทรวงศึกษาธิการ และจดหมายขอความร่วมมือสถานศึกษาให้เข้มงวดเรื่องความปลอดภัยให้นักเรียน/นักศึกษา (ที่ ศธ 0212/1721 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546)

2.2 การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ

2.2.1 คุณครูต้องมีข้อมูลพื้นฐานของเด็กนักเรียนทุกคน ทั้งทางด้านสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และพฤติกรรม อีกทั้งรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของเด็กอยู่ตลอดเวลาทั้งนี้เพื่อเฝ้าระวังเด็กนักเรียนที่มีปัญหาและเด็กที่ถูกทำร้าย

1) คุณครูมีแบบฟอร์มบันทึกข้อมูลของเด็กนักเรียนทุกด้าน ตามข้อเท็จจริงจากการสัมภาษณ์และสังเกต ซึ่งข้อมูลที่บันทึกนั้นควรประกอบด้วย สภาพร่างกาย อารมณ์ จิตใจ พฤติกรรม สังคมและปัญหาการเรียน โดยคุณครูควรบันทึกข้อมูลเด็กในทุก ๆ ภาคการเรียน

2) คุณครูควรนำข้อมูลที่เก็บได้มาประเมินโดยเทียบจากพัฒนาการตามวัยของเด็ก

ถ้าพบว่าเด็กมีความผิดปกติ ให้รีบค้นหาสาเหตุของปัญหานั้น ๆ จากการสัมภาษณ์ สังเกต และ สอบถามบุคคลที่ใกล้ชิดเด็ก

3) คุณครูในโรงเรียนควรมีทักษะในการสังเกตเด็กเมื่อพบว่าเด็กมีความผิดปกติ ให้รีบค้นหาสาเหตุที่ต้นที่หรือแจ้งครูประจำชั้นของเด็ก *ความผิดปกติ* หมายถึง ร้องรอย บาดแผล ตามร่างกาย หรือ พฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามพัฒนาการตามวัยของเด็ก เช่น ซึมเศร้า แยกตัว ก้าวร้าวต่อต้านสังคม หรือพฤติกรรมที่เกิดจากโรค เช่น สมาธิสั้น ออทิสติก เป็นต้น

4) ให้คุณครูมีระบบการรายงานข้อมูลของเด็กนักเรียนให้แก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ครูพละ ครูลูกเสือ ครูเนตรนารี ฯลฯ เพื่อให้คุณครูเหล่านี้เข้าใจสภาพของเด็ก และจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเด็กแต่ละคน แต่ละกลุ่ม อีกทั้งข้อมูลเหล่านี้จะถูกส่งไปยังครูประจำชั้นคนใหม่กรณีเด็กเลื่อนชั้นใหม่ด้วย

2.2.2 มีระบบในการดำเนินงานคุ้มครองและช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาและเด็กที่ถูกทำร้ายอย่างเหมาะสม

กรณีเด็กมีปัญหาพฤติกรรม บทบาทของครู คือ

1. ค้นหาสาเหตุของปัญหานั้น ๆ ว่าเหตุใดเด็กถึงมีพฤติกรรมเช่นนี้เพื่อให้คุณครูเข้าใจในปัญหาที่เด็กแสดงออกมาและมองเด็กในด้านบวก

2. หาทางเข้าแทรกแซงในปัญหาพฤติกรรมนั้นๆ เช่น ค้นหาความต้องการที่แท้จริงของเด็ก ส่งเสริมให้เด็กรู้สึกมีค่าในตัวเองเป็นที่ยอมรับของเพื่อน สอนให้เด็กรู้จักอารมณ์โกรธ และควบคุมตัวเองให้ได้

กรณีเด็กเป็นโรคสมาธิสั้น บทบาทของครูคือ

1. การส่งข้อมูลกรณีเด็กเลื่อนชั้น หรือแจ้งให้ครูประจำวิชาอื่น ๆ ทราบเพื่อเข้าใจสภาพของเด็กและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม แต่อย่างไรก็ดีการส่งข้อมูลต้องระวังไม่ให้เด็กรู้สึกว่าตนเองตราบ

2. การจัดสิ่งแวดล้อม ช่วยเรื่องสมาธิสั้น เพราะสมาธิขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมมาก

3. ฝึกสมาธิ ถ้ามีการแข่งขันจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงาน

กรณีเด็กถูกทำร้ายจากผู้ใหญ่ บทบาทของครูคือ

1. เมื่อทราบว่าเด็กถูกทำร้ายไม่ว่าจะรู้จากตัวเด็กมาเล่าเองหรือสังเกตเห็น สิ่งแรกคือครูต้องแสดงให้เด็กรับรู้ว่ามีผู้ใหญ่เชื่อเด็ก แม้จะยังไม่สามารถสืบค้นว่าเป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ตาม และสร้างความมั่นใจให้แก่เด็กว่าจะได้รับความช่วยเหลือให้ปลอดภัย

2. คุณครูควรมีการสืบค้นข้อเท็จจริงในประเด็น
 - 2.1 รายละเอียดของความเสียหายของเด็ก
 - 2.2 พยานหลักฐานที่สามารถบ่งชี้ว่าใครเป็นผู้กระทำ หรือ รวมกับกระทำ
 - 2.3 กระบวนการทารุณกรรมเด็กมีขั้นตอนอย่างไรถูกกระทำกี่ครั้ง
 - 2.4 ผลกระทบต่อเด็ก ต่อครอบครัว
3. บันทึกคำพูดที่เด็กพูดเวลาสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ควรบันทึกคือ
 - 3.1 วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์เด็ก
 - 3.2 สิ่งที่สังเกตเห็น เช่น ร่องรอยบริเวณร่างกาย พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงของเด็ก
 - 3.3 ถ้าสามารถถ่ายภาพได้ควรถ่ายภาพไว้เพื่อเป็นหลักฐาน โดยเฉพาะบาดแผลตามร่างกาย บางกรณีอาจบันทึกเทปคำพูดของเด็กไว้แต่ต้องขออนุญาตจากเด็กก่อนเพื่อให้เด็กรับรู้อาจจะไปทำอะไร
 - 3.4 เมื่อโรงเรียนประเมินแล้วว่าบุคลากรภายในไม่สามารถให้การช่วยเหลือได้ควรวางแผนประสานงานร่วมกับหน่วยงานนอกในการช่วยเหลือและคุ้มครองเด็ก ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 หรือ หน่วยงานเอกชนที่ทำงานด้านเด็ก โรงพยาบาล หน่วยงานของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่นั้น ๆ สิ่งที่ต้องรายงานต่อพนักงานเจ้าหน้าที่คือ
 - 3.4.1 ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับความเสียหายและตัวเด็กผู้เสียหายรายละเอียดที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่รับทราบ บาดแผล อาการเจ็บป่วย ความผิดปกติทั้งร่างกายจิตใจ และสังคมของเด็ก ชื่อ นามสกุล ชื่อเล่น บิดา มารดา ผู้ปกครอง ที่อยู่ของเด็ก ตามเอกสารราชการ และตามความเป็นจริงที่เด็กอยู่
 - 3.4.2 ข้อเท็จจริงที่ทำให้ทราบถึงเข้าถึงตัวผู้เสียหาย รายละเอียดส่วนตัวของเด็ก เช่น เด็กอาศัยอยู่กับใคร รายละเอียดเกี่ยวกับผู้ปกครอง ใครเป็นผู้ดูแลเด็กตามกฎหมาย และตามความเป็นจริงเกี่ยวกับการศึกษาของเด็ก ชื่อโรงเรียน ครูประจำชั้น รายละเอียดด้านการศึกษา รายละเอียดเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันของเด็ก
 - 3.4.3 ข้อเท็จจริงที่ทำให้ทราบถึงแนวทางการดำเนินการ เช่น ผู้รับแจ้งเรื่องรับทราบข้อเท็จจริงมาจากใครและทราบได้อย่างไรรายละเอียดเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ทราบมาเป็น

อย่างไร รายละเอียดเกี่ยวกับผู้ต้องสงสัย มีความสัมพันธ์กับเด็กและครอบครัวอย่างไร หลังจากทราบแล้วดำเนินการอะไรมาแล้วบ้าง ความประสพความสำเร็จในการแจ้งเรื่อง

3.4.4 ข้อเท็จจริงให้ทราบถึงแหล่งข้อมูล เช่น ผู้แจ้งรับทราบข้อเท็จจริงได้ อย่างไรทราบจากใคร และบุคคลนั้นรับทราบเรื่องมาจากใคร ใครมีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลเด็กรายนี้บ้าง ก่อนแจ้งเรื่องมีใครเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องอะไร

กรณีเกิดการข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็ก

เมื่อพบว่าเกิดการข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็กด้วยกัน เช่น มีการรังแกกัน หรือ การข่มขู่ ริดไถเงิน ฯลฯ

1. การแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากับเด็กที่เป็นผู้ข่มเหงรังแกผู้อื่น ให้ใช้วิธีทางบวกกับเด็กที่เป็นผู้ข่มเหงคนอื่น ทั้งนี้ต้องแทรกแซงยับยั้งพฤติกรรมดังกล่าวและทำให้เด็กเกิดความตระหนักว่าสิ่งที่ตนกระทำไม่ถูกต้องเกิดความเข้าใจและเข้าใจถึงอารมณ์ความรู้สึกของเด็กที่ถูกกระทำ จัดให้เด็กทำกิจกรรมเยียวยาเด็กผู้ถูกกระทำ โดยอาจให้เด็กอยู่ใกล้ชิดกับครูมากที่สุด เพื่อที่ครูจะได้คอยควบคุมพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ เช่น ให้เด็กเป็นผู้ช่วยครูทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน โดยครูอาจช่วยกระตุ้นให้เด็กมีความรู้สึกเมตตาหรือเห็นอกเห็นใจเด็กคนอื่นที่อ่อนแอกว่า เป็นต้น

2. การแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากับเด็กที่ถูกข่มเหงรังแก ให้พูดคุยกับเด็กอย่างนุ่มนวล และทำให้เด็กสบายใจและรู้สึกมั่นคงในความปลอดภัย โดยแนะนำให้เด็กรู้จักวิธีการป้องกันตนเองเบื้องต้น เช่น หลีกเลียง ปฏิเสธและวิ่งหนี ฝึกให้เด็กร้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากครู

3. การแก้ปัญหาระยะยาวให้คุณครูค้นหาข้อเท็จจริงว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดจากสาเหตุใด เช่น เกิดจากเด็กที่เป็นผู้ข่มเหงรังแก หรือ เกิดจากเด็กผู้ถูกข่มเหงรังแก และให้ค้นหาสาเหตุต่อไปว่าสาเหตุใดเด็กจึงข่มเหงรังแกเด็กคนอื่น หรือมีปัจจัยใดที่กระตุ้นให้เด็กอื่นๆให้รวมข่มเหงรังแกเด็กบางคน จัดให้มีการทำ Case conference โดยเชิญคุณครูที่เกี่ยวข้องและผู้ประกอบวิชาชีพ รวมกันค้นหา วิเคราะห์และวางแผนแนวทางในการจัดการแก้ไขปัญหาลูกต่อไป

4. สร้างระบบให้มีบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการรับเรื่องกรณีที่เกิดต้องการความช่วยเหลือ

3. การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการป้องกันจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ / ภัยพิบัติ / โรคภัยไข้เจ็บ / สือ

3.1 จัดสิ่งแวดล้อมบริเวณโดยรอบโรงเรียนให้เอื้อต่อความปลอดภัยของเด็ก โดยมีการตรวจสอบ แก้ไข ปรับปรุงบริเวณตามจุดต่าง ๆ ของโรงเรียนอยู่เป็นประจำ ตั้งแต่อาคารเรียน ห้องเรียน สนามเด็กเล่น โรงอาหาร ห้องน้ำ ห้องส้วม ระบบไฟฟ้า

3.1.1 หมั่นตรวจตราเครื่องเล่นในสนาม เช่น ชิงช้า กระดานหก กระดานลื่น ให้อยู่ในสภาพที่มีความมั่นคงแข็งแรงอยู่อย่างสม่ำเสมอ หากพบว่าชำรุดจะต้องรีบซ่อมแซมแก้ไขทันที

3.1.2 ไม่ควรจัดเครื่องเล่นให้อยู่ติดกันจนเกินไปเพราะจะทำให้เด็กเล่นกันแล้วชนกระแทกได้ควรมีระยะห่างพอประมาณ

3.1.3 บริเวณในและรอบสนามควรปราศจากก้อนหิน ตอไม้ เศษแก้ว ของมีคมต่าง ๆ หรือสิ่งของที่อาจทำให้เกิดการบาดเจ็บหรือลื่นหกล้ม

3.1.4 ควรมีการวางกฎระเบียบที่ชัดเจนในการเล่นสนามเด็กเล่นหรือการใช้สนาม เช่น ห้ามไม่ให้เด็กโตมาเล่นสนามเด็กเล่นของเด็กเล็ก เวลาใช้สนามกีฬาควรสวมรองเท้าผ้าใบ เป็นต้น

3.1.5 นักเรียนทุกคนควรจะได้รับคำแนะนำหรือสอน หรือสาธิตให้ดูถึงวิธีการใช้อุปกรณ์การเล่นหรือเครื่องเล่นต่าง ๆ

3.1.6 สนามเด็กเล่นของเด็กเล็กและเด็กโตควรแยกจากกัน เพราะการเล่นและกิจกรรมออกกำลังกายของเด็กโตจะหนักกว่าและอาศัยความแข็งแรงของร่างกายและทักษะในการเล่นมากกว่าเด็ก อาจเกิดอันตรายกับเด็กเล็กได้

3.1.7 มีครูคอยเฝ้าดูทุกครั้งที่มีเด็กเล่น

3.2 จัดอุปกรณ์เสริมการเรียนให้มีความปลอดภัยต่อการนำไปใช้ โดยมีการตรวจสอบเครื่องมือ อุปกรณ์ให้พร้อมในการใช้งาน และไม่ก่อให้เกิดอันตรายจากความผิดปกติหรือความบกพร่องของอุปกรณ์นั้น

3.3 การจัดกิจกรรมทางการศึกษาควรคำนึงถึงความปลอดภัยของเด็กเป็นหลัก โดยกิจกรรมที่นำมาประกอบการเรียนการสอนควรมีความเหมาะสมกับวัยและความสามารถตามพัฒนาการของเด็กและข้อจำกัดทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และ ไม่รุนแรงเป็นอันตรายต่อระบบต่าง ๆ ของร่างกาย

3.4 การจัดกิจกรรมสำรวจความปลอดภัยภายในบริเวณและรอบบริเวณโรงเรียนเป็นระยะ เป็นประจำ

3.5 การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะการดูแลตัวเองให้ปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ ภัยพิบัติ โรคภัยไข้เจ็บ และ สื่อ

4. การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการป้องกันอันตรายจากบุคคล

- 4.1 มีกฎเกณฑ์เรื่องระบบการรับ-ส่งเด็กที่ปลอดภัย
- 4.2 มีการสร้างกฎเกณฑ์ความปลอดภัยจากบุคคล
- 4.3 การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะการดูแลตัวเองให้ปลอดภัย
- 4.4 มีระบบการป้องกันการรังแกกันระหว่างเด็กด้วยกัน

5. การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในโรงเรียน

- 5.1 มีการปฏิบัติต่อเด็กในเชิงบวกโดยเน้นการสร้างเสริมคุณค่าในตัวเองอย่างเหมาะสม
- 5.2 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและนักเรียน
- 5.3 จัดกิจกรรมความสัมพันธ์ในโรงเรียนช่วยป้องกัน และ แก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแก

กันระหว่างเด็กกับเด็ก

- 5.4 จัดกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและผู้บริหาร
- 5.5 จัดกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเด็กและผู้บริหาร

กรณีศึกษาโรงเรียนวัดประหารระบือธรรม (2550 : 15) การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กในโรงเรียน โดยการพัฒนาคู่มือในโรงเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในการสร้างระบบความปลอดภัยในโรงเรียน โดยให้ครูมีส่วนร่วมในการปกป้อง ค้ำครองช่วยเหลือ สอดส่องดูแลและเฝ้าระวังให้เด็กปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ทั้งในด้านบุคคล สิ่งแวดล้อมทางกายภาพในโรงเรียน โดยการให้โรงเรียนร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ ชุมชนและผู้ปกครองของเด็กในการสร้างความปลอดภัยให้กับเด็ก โดยการสร้างแนวทางในระบบความปลอดภัยในโรงเรียน 3 ด้าน ดังนี้

1. การดูแลและคุ้มครองเด็ก (Care and Protection) หมายถึง การจัดทำระบบการคุ้มครองเด็กจากอันตรายต่างๆ ที่อยู่ในภาวะความเสี่ยง ระบบการคุ้มครองให้เด็กได้รับความปลอดภัย และพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อป้องกันตนเอง ได้แก่ ระบบการคัดกรองเด็ก ระบบการเข้าถึงสถานะปัญหาของเด็ก ระบบประเมินสถานะปัญหา ระบบการให้คำปรึกษา และระบบการช่วยเหลือและคุ้มครองเด็ก ทั้งเด็กกลุ่มเสี่ยงและเด็กมีปัญหา ระบบการส่งต่อ Cass รวมถึงการจัดการแทรกแซงปัญหาพฤติกรรมของเด็กอย่างเหมาะสม เพื่อนำไปสู่แผนงานการทำงานและคุ้มครองเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การป้องกันและเฝ้าระวัง (Protection and Surveillance) หมายถึง การให้ความสำคัญกับการป้องกันและเฝ้าระวัง ไม่ให้เด็กเสี่ยงต่อภัยอันตรายและไม่ให้เด็กประสบภัยอันตรายต่างๆ โดยป้องกันและเฝ้าระวังให้เด็กปลอดภัยทั้งจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและจากบุคคล

ดังนั้นโรงเรียนจึงมีทั้งระบบความปลอดภัย (Safety Zone) โดยการสำรวจจุดเสี่ยงในบริเวณโรงเรียน เพื่อบันทึกและแก้ไขซ่อมแซมจุดเสี่ยงในบริเวณ (Safety Rules) ที่เหมาะสมตามแต่ละช่วงวัยของเด็ก เป็นข้อตกลงร่วมกันกับนักเรียนถึงความร่วมมือ และมีกฎเกณฑ์ระงับภัยจากบุคคลทั้งภายนอกและภายในโรงเรียน

3. การส่งเสริมและพัฒนา (Promotion and development) หมายถึง การส่งเสริมและพัฒนาเด็กในด้านต่างๆ อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา จัดกิจกรรมส่งเสริมทั้งด้านตระหนักรู้ในความปลอดภัย เช่น การจัดสัปดาห์การรณรงค์ความปลอดภัยในทุกเดือนแรกของการเปิดภาคเรียน ส่งเสริมให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อสังคมและมีความประพฤติที่เหมาะสมเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเด็กด้านอื่นๆ สร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนให้น่าอยู่ สร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างเด็กกับเด็ก ครูกับเด็ก ผู้ปกครองกับเด็ก ครูกับผู้ปกครอง โรงเรียนกับชุมชนหรือหน่วยงานอื่นที่อยู่ใกล้เคียง สร้างกิจกรรมเสริมสร้างวินัยเชิงบวก ฝึกทักษะทางสังคม ทักษะการจัดการตนเอง ทักษะด้านพัฒนาคุณธรรม

ปัจจุบันสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลก เกิดวัฒนธรรมผสมและค่านิยมเสรีอันเนื่องมาจากโลกาภิวัตน์เพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาการดำรงชีวิตต่อเด็ก อาทิ เด็กมีความเสี่ยงต่อการมีชีวิตรอดอย่างปลอดภัย เด็กไม่ได้รับการปกป้องคุ้มครองพิทักษ์สิทธิได้อย่างได้มาตรฐาน เด็กถูกละเมิดสิทธิทางกาย วาจา จิตใจ เด็กขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น ฯลฯ

สืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยได้ลงนามเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งเป็นมาตรฐานสากลในการปกป้องคุ้มครองพิทักษ์สิทธิเด็ก ทำให้ต้องดำเนินการตามพันธกรณีที่กำหนดไว้ พันธกรณีส่วนหนึ่งของอนุสัญญาฯ คือ การมีมาตรการประชาสัมพันธ์เผยแพร่หลักการและบทบัญญัติต่างๆในอนุสัญญาฯ อย่างเหมาะสม จริงจัง เป็นรูปธรรม ตลอดจนพัฒนามาตรการดังกล่าวอย่างต่อเนื่องหน่วยงานสนับสนุนส่งเสริมด้านวิชาการเพื่อการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็ก จึงมีบทบาทการเผยแพร่หลักการและบทบัญญัติในอนุสัญญาฯ เพื่อให้เกิดการรับรู้อย่างกว้างขวาง และประสานความร่วมมือในการดูแลปกป้องสิทธิแก่เด็ก เพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมและให้ความสำคัญในเรื่องการปกป้องคุ้มครองเด็ก

1. ระบุความต้องการแก้ปัญหาหรือการดำเนินการกิจโดยส่วนราชการ

ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างให้มีปัจจัยแวดล้อมที่มีคุณภาพประโยชน์ เอื้อต่อการดำรงชีวิตและพัฒนาการของเด็ก ตลอดจนช่วยปกป้องคุ้มครองพิทักษ์สิทธิเด็ก เพื่อลดสิ่งที่เป็นพิษภัยต่อเด็กทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม

2. ระบุความจำเป็นเร่งด่วนและความสำคัญ

ประเทศไทยมีการตื่นตัวและพัฒนาการดำเนินชีวิตของประชาชน และยุทธศาสตร์ของกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยมุ่งประเด็นหลัก 3 ประการ คือ สังคมไม่ทอดทิ้งกัน สังคมเข้มแข็ง และสังคมคุณธรรม ดังนั้นเด็กซึ่งเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติในอนาคต สมควรได้รับการเอาใจใส่ ได้รับโอกาส ได้รับการปกป้องคุ้มครอง และพัฒนาอย่างน้อยตามสิทธิขั้นพื้นฐาน ได้แก่ สิทธิที่จะอยู่รอด สิทธิที่จะรับการพัฒนาจนเต็มศักยภาพ สิทธิที่จะได้รับการพิทักษ์ปกป้องคุ้มครอง และสิทธิในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และการกระทำที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยควรมีแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านเด็กอย่างเป็นระบบและได้มาตรฐาน

3. ระบุกฎ ระเบียบ และข้อบังคับตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3.1 ประเทศไทยได้ลงนามเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 และอนุสัญญามีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา

3.2 รัฐบาลไทยประกาศใช้ พ.ร.บ. คุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 30 มีนาคม 2547

4. ระบุนโยบายพัฒนาของภาครัฐและแผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.1 นโยบายของรัฐบาล

4.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

4.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11

จากประเด็นการระบุนโยบายพัฒนาของภาครัฐและแผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถแสดงความสอดคล้องของโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัยในมิติเชิงยุทธศาสตร์ ดังตารางที่ 1 - 3 ดังนี้

ตารางที่ 1 ความสอดคล้องของโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัยกับยุทธศาสตร์ระดับชาติ

ระดับชาติ	ระบุ
-----------	------

ระดับชาติ	ระบุ
1) นโยบายรัฐบาล / แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ	สร้างหลักประกันและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ให้เด็ก สตรี และคนพิการที่ด้อยโอกาส จัดขบวนการค้ำมนุษย์ จัดการเลือก ปฏิบัติ การละเมิดสิทธิเด็ก สตรี และคนพิการในทุกรูปแบบ
2) พันธสัญญาาระดับโลกของ สหประชาชาติ	อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก
3) แผนบริหารราชการแผ่นดิน (พ.ศ. 2551 -2554)	ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ ข้อ ง. การ เสริมสร้างความมั่นคงของชีวิตและสังคมสร้างหลักประกันความ เสมอภาคและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์แก่ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสรวมทั้งจัดกระบวนการค้ำมนุษย์ และการละเมิดสิทธิทุกรูปแบบ
4) รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550	มาตรา 52 กำหนดให้เด็กและเยาวชนมีสิทธิในการอยู่รอด ได้รับ การพัฒนาและการคุ้มครองจากรัฐ
5) อื่น ๆ	- ไม่มี -

ตารางที่ 2 ความสอดคล้องของโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัยกับยุทธศาสตร์ระดับกรม
(แผนกลยุทธ์ สท. พ.ศ. 2554 – 2557)

ระดับหน่วยงาน	ระบุ
1) แผนปฏิบัติราชการ หน่วยงาน	
- ประเด็นยุทธศาสตร์	- พัฒนาและคุ้มครองพิทักษ์สิทธิเด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส
- เป้าประสงค์	- เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาสมีสวัสดิภาพและได้รับการ คุ้มครองพิทักษ์สิทธิได้ตามมาตรฐานการส่งเสริมสวัสดิภาพและ คุ้มครองพิทักษ์สิทธิ
2) ภารกิจหน่วยงาน	1. เสนอแนะแนวทางการส่งเสริมศักยภาพ การคุ้มครองและ พิทักษ์สิทธิ รวมทั้งการติดตามประเมินผลการดำเนินงานให้ เป็นไปตามนโยบายและแผน

ระดับหน่วยงาน	ระบุ
	<p>2. พัฒนามาตรการ กลไก และกำหนดมาตรฐานการพัฒนา ศักยภาพ การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิเด็ก การกำกับดูแลให้ เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด</p> <p>3. ส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้เกิดการคุ้มครองสวัสดิ ภาพ การพิทักษ์สิทธิ และเสริมสร้างบทบาททางสังคมของเด็ก ให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลก พันธกรณีหรือข้อตกลงระหว่างประเทศ</p> <p>4. พัฒนาองค์ความรู้ เผยแพร่ความรู้และสร้างความเข้าใจ แนวคิดการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพ การคุ้มครองและ พิทักษ์เด็ก</p> <p>5. ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของ หน่วยงานอื่น ที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย</p>

ตารางที่ 3 ความสอดคล้องของโรงเรียนสร้างเสริมความปลอดภัยกับยุทธศาสตร์ระดับกระทรวง

ระดับกระทรวง	ระบุ
1) ยุทธศาสตร์กระทรวง - ประเด็นยุทธศาสตร์ - เป้าหมาย	<p>- ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหา สังคม</p> <p>- ประชากรเป้าหมายได้รับการพัฒนาและคุ้มครองตามสิทธิ</p>
2) ภารกิจ	<p>- การพัฒนาสังคม การสร้างความเป็นธรรมและความเสมอ</p> <p>- ภาคในสังคม การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพ และความ มั่นคงในชีวิต</p>
3) อื่น ๆ	- ไม่มี -

5. กระบวนการโรงเรียนปลอดภัย เป็นการพัฒนางานความปลอดภัยทั้งอุบัติเหตุ และ ความรุนแรงเพื่อที่จะสร้างสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย ลดพฤติกรรมเสี่ยงในระดับบุคคลและกลุ่ม

โดยส่งผลการบาดเจ็บของนักเรียนทดลอง ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 พัฒนากลุ่มความปลอดภัยในโรงเรียน

กลุ่มความปลอดภัยในโรงเรียนเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจต่อปัญหาการบาดเจ็บของนักเรียนในโรงเรียน และต้องการแก้ไขป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเหล่านั้นขึ้น เพื่อลดอัตราการบาดเจ็บของนักเรียนในโรงเรียน กลุ่มความปลอดภัยอาจเป็นกลุ่มเดิมที่มีอยู่ หรือรวมตัวจัดตั้งกลุ่มใหม่ขึ้นก็ได้ หลายโรงเรียนที่เคยจัดงานความปลอดภัยให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายปกครอง อาคารสถานที่ก็อาจทำงานเชื่อมโรงกับคณะกรรมการสถานศึกษา สมาคมผู้ปกครอง กลุ่มลูกเสือ เนตรนารี กลุ่มอาสาสมัครชุมชน กลุ่มแม่บ้าน หรืออื่น ๆ

กลุ่มความปลอดภัย อาจประกอบไปด้วยผู้บริหาร ครู บุคลากร เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้แทนชุมชน ขนาดของกลุ่มความปลอดภัยไม่ได้กำหนดว่าต้องมีกี่คน จำนวนมากหรือน้อยขึ้นกับความพร้อมและความสนใจที่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนางานความปลอดภัยที่ประกอบไปด้วย

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาการบาดเจ็บของนักเรียนในโรงเรียนจากเรื่องอุบัติเหตุ อุบัติภัย และความรุนแรงจากบุคคล ร่วมพิจารณาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น จากฐานข้อมูลต่าง ๆ เช่น การสังเกต การจดบันทึก
2. มีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา อะไร ? อย่างไร ? ที่ทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมเสี่ยง พฤติกรรมเสี่ยง ส่งผลต่อการบาดเจ็บในระดับบุคคลหรือกลุ่มบุคคล
3. มีส่วนร่วมในการหาแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหา ที่พิจารณาแล้วว่าเป็นในทางที่ดีและเหมาะสมกับสภาพของโรงเรียน
4. มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน รวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีที่มีจิตสำนึกความปลอดภัย
5. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลของกิจกรรมความปลอดภัยที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาปรับปรุง แก้ไข และพัฒนากิจกรรมความปลอดภัยนั้นให้ดียิ่งขึ้น หรืออาจเป็นข้อตัดสินใจในการยุติกิจกรรมที่ไม่ส่งผลต่อความปลอดภัย

ขั้นที่ 2 มีเครื่องมือค้นหาปัญหาและเหตุการณ์บาดเจ็บ

การที่จะทราบได้ว่าสถานการณ์การบาดเจ็บของนักเรียนในโรงเรียนเป็นเช่นไร คงต้องมีเครื่องมือช่วยสืบค้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด เครื่องมืออาจประกอบไปด้วย การเฝ้าสังเกต การตรวจตรา การจดบันทึก การบันทึกภาพ-เสียง เป็นต้น

เครื่องมือที่จะช่วยวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาการบาดเจ็บของนักเรียน
ประกอบด้วย

เครื่องมือที่ 1 การสำรวจสิ่งแวดล้อมเป็นการเดินสำรวจ ตรวจสอบตราโครงสร้าง
สถานที่ และสิ่งแวดล้อมที่รอบตัวเด็ก ทั้งที่เป็นจุดอันตรายอยู่เดิมและอาจเป็นจุดเสี่ยงต่อการเกิด
อันตรายในอนาคต โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อหาจุดที่เป็นอันตรายและจุดที่เสี่ยงต่อการบาดเจ็บรวมทั้ง
หาแนวทาง การป้องกันและการแก้ไข เพื่อลดอุบัติเหตุและลดภาวะการบาดเจ็บที่รุนแรง การเดิน
สำรวจความปลอดภัย ทำได้ทุกที่ไม่ว่าบ้าน สถานรับเลี้ยงเด็ก หมู่บ้าน โรงเรียน ชุมชน สถานที่
ท่องเที่ยว ฯลฯ โดยผู้ที่จะเป็นผู้เดินสำรวจนั้นคงจะเป็นผู้ใหญ่เสียส่วนใหญ่

นอกจากการเดินสำรวจด้วยตนเองของผู้ใหญ่แล้ว การเดินสำรวจแบบร่วมกันของ
บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเดินร่วมกับเด็กเอง เช่น พ่อแม่เดินพร้อมลูกสำรวจบ้านและรอบบ้านใน
โรงเรียน คุณครูเดินร่วมกับผู้ปกครอง นักเรียน ช่าง คณะกรรมการหรือผู้นำชุมชนฯ การเดินสำรวจ
ร่วมกันของกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เกิดการสังเกตเห็นจุดที่แตกต่างของที่อันตรายและจุดที่เสี่ยง
อีกทั้งยังร่วมหาแนวทางและวิธีการป้องกันแก้ไขอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์อีกด้วย ในโรงเรียน
การเดินสำรวจความปลอดภัยนั้นทำได้โดยกลุ่มครู นักเรียน ผู้ปกครองและบุคคลอื่นๆ โดยแต่ละครั้ง
ที่ร่วมเดินสำรวจนั้น ต้องจดบันทึกและอาจต้องถ่ายภาพให้เป็นจุดที่เป็นอันตราย เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบ
ผลการแก้ไข

เดินสำรวจสิ่งแวดล้อม 2 เดือน ต่อ 1 ครั้ง หรือภาคการศึกษาละ 2 ครั้ง เป็นอย่าง
น้อย นอกจากนี้ควรทำร่วมกับการบันทึกการบาดเจ็บของนักเรียน ซึ่งมีประโยชน์ในการวิเคราะห์
สถานการณ์และความถี่ของปัญหาของการบาดเจ็บแต่ละครั้ง รวมทั้งช่วยแนวทางการแก้ไขปัญหา
ทั้งในส่วนโครงสร้างสิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมของการบาดเจ็บแต่ละชนิดด้วย

เมื่อพิจารณาตัวอย่างที่ 1 ผลบันทึกเดินสำรวจสิ่งแวดล้อม มี 3 จุด (จุดที่ 1,2,3)
เป็นสิ่งแวดล้อมอันตรายในโรงเรียน เพราะเคยก่อให้เกิดนักเรียนบาดเจ็บมาก่อน ดังนั้น จึงต้องรีบทำการ
แก้ไขโดยวิธีปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมอันตราย เช่น นำอุปกรณ์ชำรุดไปซ่อมแซม เก็บของที่ไม่ใช้ แจ้งให้
นักเรียนทราบถึงอันตราย ทำป้ายเตือนหรือทำเขตกัน รวมทั้งงดใช้เมื่อยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ปลอดภัย
การติดต่อประสานงานกับผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องให้เข้ามาตรวจสอบ ก็มีความจำเป็น
อย่างยิ่ง เช่น การเชิญเจ้าหน้าที่การไฟฟ้านครหลวงหรือภูมิภาคตรวจสอบระบบไฟฟ้าในโรงเรียนและ
การวางสายดินที่ถูกต้อง เจ้าหน้าที่โยธาตรวจสอบระบบอาคารสถานที่ เป็นต้น

เครื่องมือที่ 2 บันทึกการบาดเจ็บในและบริเวณรอบโรงเรียน (Injury record) เป็นการบันทึกเหตุการณ์และรายละเอียดของการบาดเจ็บของนักเรียนในแต่ละครั้ง เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของการบาดเจ็บว่าเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมหรือเกิดจากพฤติกรรมเสี่ยง รายละเอียดที่เกี่ยวข้องอื่น รวมทั้งความถี่ของการบาดเจ็บนักเรียนด้วย

การบันทึกบาดเจ็บจะทำทุกรายทั้งการบาดเจ็บแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยอาจให้ครูประจำชั้นเป็นผู้รับผิดชอบแต่ละห้อง และให้ครูพยาบาลเป็นผู้รวบรวมงานทุกเดือน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์

หลังจากได้ข้อมูลการบาดเจ็บของนักเรียนแล้ว ต้องนำมาพิจารณาว่าการบาดเจ็บของนักเรียนนั้นสัมพันธ์กับเรื่องโรงสร้าง สิ่งแวดล้อมเสียง หรือพฤติกรรมที่เสี่ยง โดยใช้ข้อมูลบันทึกการเดินทางที่ได้นำมาวิเคราะห์ร่วม หากพบว่ามึบันทึกการบาดเจ็บของนักเรียนเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่สำรวจพบ จุดอันตรายนั้นต้องรีบแก้ไขโดยด่วน มิเช่นนั้นก็จะพบการบาดเจ็บที่เกิดจากความเสียงของสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ

เครื่องมือที่ 3 บันทึกพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน

เป็นการสังเกตพฤติกรรมเสี่ยงต่อการบาดเจ็บของนักเรียน เช่น การเล่นผาดโผนในสามเด็กเล่น วิ่งบนอาคาร ปีนป่ายที่สูง การเล่นรุนแรงและรังแกกัน ภาวะซึมเศร้า การติดสารเสพติด ฯลฯ ต้องจดบันทึกพฤติกรรมของนักเรียนเหล่านั้น รวมทั้งการเฝ้าระวังกลุ่มนักเรียนที่อาจเสี่ยงต่อการบาดเจ็บได้ง่าย เช่น กลุ่มเด็กเล็ก นักเรียนหญิง เด็กพิการ เด็กกำพร้า ฯลฯ

เครื่องมืออื่น มีเครื่องมืออื่นที่รวบรวมข้อมูลและรายละเอียดตามความต้องการของโรงเรียนที่สามารถสร้างขึ้นได้ อาจจะเป็นแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการเยี่ยมบ้าน ทะเบียนประวัตินักเรียน แบบสอบถาม แบบบันทึกสุขภาพ การศึกษารายกรณี บันทึกประจำวันของครู ถึงแม้จะสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลอย่างดีแล้ว ก็ต้องใช้ข้อมูลเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด กลุ่มความปลอดภัยอาจต้องประชุมระดมความคิดเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุและความรุนแรง ด้วยข้อมูลที่มีอยู่ ร่วมกันหาสาเหตุว่าเกิดจากอะไร พิจารณาถึงลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ร่วมวางแผนแก้ไขเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มี ลงมือดำเนินการ และติดตามผลที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ 3 มุ่งสร้างความปลอดภัย 6 ด้าน

การสร้างความปลอดภัยในโรงเรียนที่จะครอบคลุมการลดอุบัติเหตุแลความรุนแรงต้องมี 6 ด้าน ดังนี้ ด้านสิ่งแวดล้อมกายภาพโรงเรียน ด้านระบบคุ้มครองเด็ก ด้านการเดินทางไปกลับ

โรงเรียน ด้านความปลอดภัยกิจกรรมการเรียน ด้านหลักสูตรความปลอดภัย และด้านแผนฉุกเฉินในโรงเรียน

1. ด้านสิ่งแวดล้อมกายภาพโรงเรียน หมายถึง สภาพโครงสร้างอาคารที่ต้องปลอดภัย พบนักเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษามีโอกาสบาดเจ็บจากสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างได้มากกว่ามัธยม

2. ด้านระบบคุ้มครองเด็ก คือ ระบบป้องกันผลเสียต่อสุขภาพนักเรียนอันเกิดจากความรุนแรง การถูกทำร้าย การทำร้ายตนเอง สภาวะยากลำบาก และการถูกละเลยทอดทิ้ง ได้แก่ การป้องกันเด็กก่อพฤติกรรมรุนแรง เด็กรังแกกัน การป้องกันภาวะซึมเศร้าและทำร้ายตนเอง การป้องกันคนแปลกหน้าระบบการลงโทษเด็ก การป้องกันการทำร้ายทางอารมณ์และจิตใจต่อเด็ก โดยครู การให้ความสนใจเป็นพิเศษกับกลุ่มเสี่ยง เช่น เด็กในครอบครัวยากจน เด็กพิการ เด็กเล็ก เป็นต้น โดยการทำงานร่วมกับกลุ่ม สหวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา แพทย์-พยาบาล ตำรวจ ในปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา เพื่อให้โรงเรียนได้ใช้เป็นแนวทางต่อไป

3. ด้านการเดินทางไปกลับโรงเรียนอย่างถูกวิธี ระบบและกิจกรรมความปลอดภัยในการเดินทางไปกลับโรงเรียน ได้แก่

3.1 มีแผนและทำคู่มือความปลอดภัยจากการเดินทางของนักเรียนในโรงเรียน ทั้งการเดินเท้า การโดยสารยานพาหนะทางบกและทางน้ำ

3.2 จัดระบบการรักษาความปลอดภัยในการเดินทางและกำหนดความรับผิดชอบ เช่น จัดครูเวรปฏิบัติหน้าที่ดูแลการใช้รถใช้ถนนของนักเรียน

3.3 ประสานงานกับตำรวจจราจรหรือตำรวจสายตรวจช่วยดูแลปฏิบัติงานในช่วง เวลาที่นักเรียนใช้เส้นทาง

3.4 สร้างความตระหนักในหลักความปลอดภัยแก่นักเรียนและผู้ปกครอง เช่น จัดป้าย เอกสาร จดหมายข่าว เสียงตามสาย เกี่ยวกับอันตรายที่เกิดขึ้นจากการเดินทาง ส่งเสริมการใช้อุปกรณ์เสริมความปลอดภัย เช่น หมวกนิรภัย การใช้ที่นั่งนิรภัยในรถยนต์

3.5 มีกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติตามกฎจราจร และกำกับดูแลให้นักเรียนได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

3.6 จัดทำทะเบียนรถทุกชนิด ทุกประเภทที่รับ-ส่งนักเรียน มีบัญชีชื่อเจ้าของรถ เส้นทางวิ่ง และชื่อนักเรียนที่ใช้บริการ มีการอบรมพนักงานขับรถรับ-ส่งนักเรียนให้มีความรู้และปฏิบัติตามกฎจราจร ห้ามนักเรียนนั่งบนส่วนบรรทุกสิ่งของของรถปิกอัพที่ใช้เป็นรถรับ-ส่งนักเรียน

3.7 ไม่สนับสนุนและส่งเสริมให้นักเรียนอายุน้อยกว่า 15 ปี ขับขี่รถจักรยานยนต์

3.8 มีกิจกรรมสร้างความตระหนักให้นักเรียนมีความระมัดระวังตนในการโดยสารเรืออย่างปลอดภัยรวมทั้งฝึกการใช้ชูชีพและส่งเสริมให้นักเรียนว่ายน้ำเป็น

4. ด้านความปลอดภัยกิจกรรมการเรียน ทั้งกิจกรรมใน-นอกโรงเรียน เช่น กีฬา เข้าค่ายทัศนศึกษา แผนการสอนต้องมีการประเมินความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ในวิชานั้น และกำหนดมาตรการป้องกันความเสี่ยงที่เกิดขึ้น ได้แก่

4.1 การสำรวจสภาพความพร้อมของห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ซ่อมว่าใช้งานได้อย่างปลอดภัย

4.2 มีแนวปฏิบัติ หรือระเบียบในการใช้ห้องปฏิบัติการ ติดสัญลักษณ์เกี่ยวกับอันตรายที่เกิดจากอุปกรณ์ เครื่องมือ สารเคมี แสดงไว้อย่างชัดเจน

4.3 มีครู เจ้าหน้าที่ที่ควบคุมดูแลการใช้ห้องปฏิบัติการ ห้องทดลอง อย่างใกล้ชิด กรณีเป็นสารเคมีต้องมีการระบุวิธีใช้ไว้อย่างชัดเจน และเก็บที่มีดขีด

4.4 จัดเตรียมอุปกรณ์ป้องกันอุบัติเหตุที่เหมาะสม เช่น เครื่องมือดับเพลิง

4.5 กรณีอุปกรณ์เครื่องใช้ หรือห้องปฏิบัติเกิดชำรุดเสียหาย ให้ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน

4.6 การเข้าค่าย ทัศนศึกษา ต้องมีการเตรียมแผนอย่างละเอียดและรอบคอบ เช่น สำรวจสถานที่ วิธีการเดินทาง ตรวจสอบพาหนะและผู้ขับขี่ ระบุจุดเสี่ยงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ แจ้งผู้ปกครองทราบ รวมทั้งวางแผนการป้องกันและช่วยเหลือไว้ล่วงหน้า กิจกรรมค่ายควรมีครูผู้ชำนาญควบคุมและยึดหลักความปลอดภัยเป็นสำคัญทุกครั้ง ฐานกิจกรรมทางน้ำต้องมีชูชีพพร้อม มีการเรียนรู้การช่วยเหลือและปฐมพยาบาลเมื่อมีภาวะฉุกเฉิน

5. ด้านหลักสูตรความปลอดภัย มีการสร้างหลักสูตรความปลอดภัยเพื่อสอนนักเรียนให้มีความรู้ทักษะและจิตสำนึกความปลอดภัย โดยเป็นสาระการเรียนรู้เรื่องความปลอดภัยในแต่ละระดับชั้น และกิจกรรมเพิ่มทักษะ เช่น สร้างหลักสูตรป้องกันจมน้ำและการว่ายน้ำ โครงการ

พัฒนาทักษะการจราจรแก่เยาวชน (โดยกระทรวงศึกษาธิการ) หลักสูตรป้องกันการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ หลักสูตรปฐมพยาบาลและการช่วยเหลือน หลักสูตรการป้องกันตนเองจากภัยบุคคลและการเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยรุ่น เป็นต้น

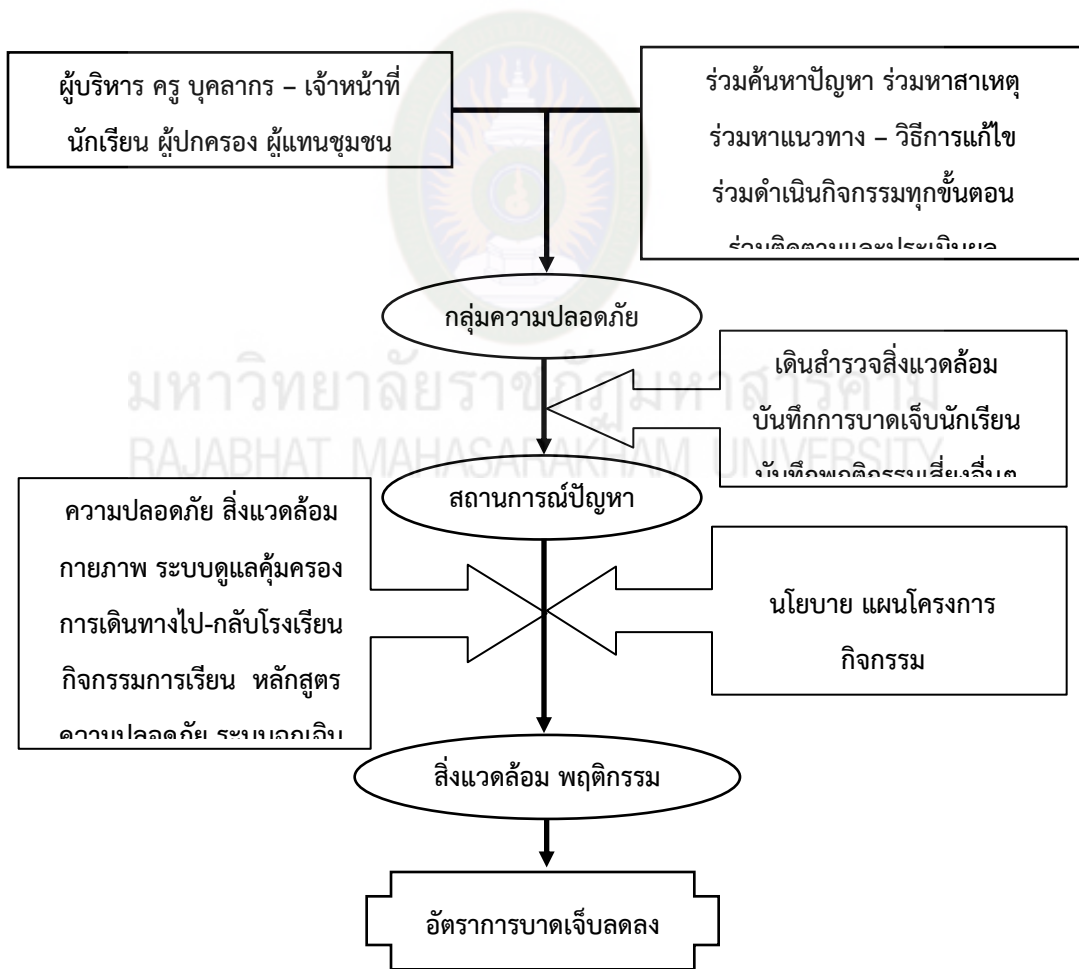
6. ด้านแผนฉุกเฉินในโรงเรียน หมายถึง ครู เจ้าหน้าที่ บุคลากรในโรงเรียน ได้รับการฝึกทั้งกาปฐมพยาบาล การกู้ชีพเบื้องต้น รวมทั้งโรงเรียนมีแผนฉุกเฉินเพื่อรับภัยที่ไม่คาดคิดหรือภัยธรรมชาติ เช่น อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย ธรณีพิบัติสึนามิ มีการซ้อมการอพยพ รวมทั้งการเตรียมอุปกรณ์ปฐมพยาบาลในห้องพยาบาล การมีแผนระบบการส่งต่อนักเรียนไปยังโรงพยาบาลใกล้เคียง

ขั้นที่ 4 มีนโยบาย แผนและกิจกรรมความปลอดภัยโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

โรงเรียนต้องกำหนดนโยบายและแผนจัดการความปลอดภัยด้านอุบัติเหตุและความรุนแรงที่ชัดเจน เพราะความไม่ปลอดภัยในโรงเรียนเป็นปัญหาสำคัญต่อสุขภาพของนักเรียน ผู้บริหารโรงเรียนต้องให้ความสำคัญและมีการดำเนินตามนโยบายนั้นอย่างจริงจัง เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546

นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำคู่มือข้อปฏิบัติและมาตรการรักษาความปลอดภัยในสถานศึกษา ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา เพื่อเป็นพันธกิจให้ดำเนินการไว้อย่างชัดเจนเหตุผลหลายประการ เช่น มีบุคลากรไม่เพียงพอ ภารกิจมาก ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน เป็นต้น ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะสร้างกลไกในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุข้อกำหนดที่มี อีกทั้งความปลอดภัยของนักเรียนเป็นความต้องการพื้นฐานที่ผู้ปกครองต้องการให้โรงเรียนดำเนินการ และเป็นสิทธิพื้นฐานที่นักเรียนควรจะได้รับ กระบวนการทั้ง 4 ขั้นเป็นพื้นฐานของการดำเนินงานที่มีเป้าหมายสร้างสิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมที่ปลอดภัยจากอุบัติเหตุและความรุนแรงของนักเรียน เพื่อที่จะให้ทราบถึงการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้หรือไม่ นั้น ต้องมีการติดตามและประเมินผลของการดำเนินงานด้วย อาจมีการสร้างตัวชี้วัดความปลอดภัยของโรงเรียน โดยกำหนดจากปัญหาและความต้องการ ตัวอย่างเช่น เปรียบเทียบความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมก่อน - หลังปรับปรุง ความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมและความต่อเนื่อง บทเรียนการดำเนินงาน รวมทั้งรายงานผลการดำเนินงานที่สม่ำเสมอ

จากรายละเอียด ขั้นตอน กระบวนการโรงเรียนปลอดภัย ดังกล่าวข้างต้น แสดงได้ดังแผนภาพที่ 4 ดังนี้

แผนภาพที่ 4 กระบวนการโรงเรียนปลอดภัย

4. เครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย

ตารางที่ 4 รายชื่อเครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย

ลำดับ	โรงเรียน	สังกัด	ที่อยู่	เบอร์โทร
1	ไทรนิยมสงเคราะห์	สำนักงานการศึกษา	79 หมู่3 ถ.พหลโยธิน แขวง อนุสาวรีย์ เขตบางเขน กทม. 10210	02-5614121, 02-5210198
2	ประชานิเวศน์	สำนักงานการศึกษา	10 ถ.เทศบาลรังรักษ์เหนือ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม. 10900	02-5884231
3	วัดจันทรมโสธร	สำนักงานการศึกษา	977/39 ถ.สามเสน เขตดุสิต กทม. 10300	02-2418690
4	วัดทัศนารุณ สุนทรिकาราม	สำนักงานการศึกษา	51 ถ.ราชปรารภ แขวง มักกะสัน ราชเทวี กทม. 10400	02-2453937
5	วัดพระยายัง	สำนักงานการศึกษา	49 ถ.พระราม6 แขวงถนน เพชรบุรี เขตราชเทวี กทม. 10400	02-2153647
6	กิ่งเพชร	สำนักงานการศึกษา	323/113 ซ.กิ่งเพชร แขวง เพชรบุรี ราชเทวี กทม. 10400	02-2153657
7	วัดดิสงหาราม	สำนักงานการศึกษา	9 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ แขวง มักกะสัน เขตราชเทวี กทม. 10400	02-2529934
8	ทีปังกรวิทยาพัฒน์ (วัด โบสถ์)	สพฐ.	658/1 ถ.สามเสน เขตดุสิต กทม.10300	02-2438565
9	อนุบาลพิบูลเวศม์	สพฐ.	259/444 ซ.ปรีดีพนมยงค์13 ถ.สุขุมวิท71 เขตวัฒนา กทม. 10110	02-3912625, 02-3814264
10	อนุบาลทานตะวัน	สนง.คณะกรรมการ	9/1 ม.2 ถ.บางบอน 5 แขวง	02-8924937-9

ลำดับ	โรงเรียน	สังกัด	ที่อยู่	เบอร์โทร
		การศึกษาเอกชน	บางบอน เขตบางบอน กทม. 10150	
11	ภาษาอนุสรณ์ธนบุรี	สนง.คณะกรรมการ การศึกษาเอกชน	240 ซ.เจริญนคร10 ถ.เจริญ นคร คลองสาน กทม.10600	02-4378247
12	แย้มสอาด	สนง.คณะกรรมการ การศึกษาเอกชน	90/335 ถ.วิภาวดี20 แขวง ลาดยาว เขตจตุจักร กทม. 10900	02-2775405
13	สวนบัว	สนง.คณะกรรมการ การศึกษาเอกชน	16/1 ซ.ราชครู ถ.พหลโยธิน5 แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กทม.10400	02-2784847
14	โสมภานุสรณ์	สนง.คณะกรรมการ การศึกษาเอกชน	37/290 ถ.รามคำแหง แขวง สะพานสูง เขตสะพานสูง กทม.10240	02-7295388
15	อัมพันศึกษา	สนง.คณะกรรมการ การศึกษาเอกชน	1186 ซ.วัดอัมพัน แขวง ถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กทม.10300	02-6691842
16	ชุมชนบ้านเนินหัวโล้น หนอง	พิจิตร	ต.วังทรายพูน อ.วังทรายพูน จ.พิจิตร 60600	-
17	บ้านซบสิงโต	สระแก้ว	ม.6 ต.วังสมบูรณ์ กิ่งอ.วัง สมบูรณ์ จ.สระแก้ว	-
18	บ้านโพธิ์กระสัง	ศรีสะเกษ	ม.2 บ้านโพธิ์กระสัง ต.โพธิ์ กระสังข์ อ.ขุนหาญ จ.ศรีสะเกษ 33150	045-665063
19	บ้านหนองชุมเห็ด	ชลบุรี	ม.2 ต.เกาะจันทร์ กิ่งอ.เกาะ จันทร์ จ.ชลบุรี 20240	038-263283
20	วัดตลาด(อุดมวิทยา)	อยุธยา	ม.5 ต.ตลาดเกรียบ อ.บางปะ อิน จ.พระนครศรีอยุธยา 13160	035-264007, 035-264073

ลำดับ	โรงเรียน	สังกัด	ที่อยู่	เบอร์โทร
21	วัดถนนแค	ลพบุรี	ม.2 ต.ถนนใหญ่ อ.เมือง ลพบุรี จ.ลพบุรี 15000	036-422746
22	ชุมชนวัดบ้านหนองกง	บุรีรัมย์	ม.2 ต.หนองกง อ.นางรอง จ. บุรีรัมย์ 31110	-
23	บ้านเขาดิน	พิษณุโลก	ม.5 ต.ไทรย้อย อ.เนิน มะปราง จ.พิษณุโลก 65190	055-310110
24	บ้านด่านชัยพัฒนา	สระแก้ว	ม.8 ต.ทุ่งมหาเจริญ อ.วังน้ำ เย็น จ.สระแก้ว 27210	-
25	บ้านเริงรัมย์	ศรีสะเกษ	ม.9 ต.สำโรงตาเจ็นอ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ 33140	-
26	วรกิจพิทยา	ลพบุรี	ถ.พระครูธรรมชั้นสุนทร ม.3 ต.ถนนใหญ่ อ.เมือง จ.ลพบุรี 15000	
27	อนุบาลศรีธาตุ	สพป.อุดรธานี 2	ต.ศรีธาตุ อ.ศรีธาตุ จ. อุดรธานี 41230	042 382 429
28	ชมชนจำปี	สพป.อุดรธานี 2	ต.จำปี อ.ศรีธาตุ จ.อุดรธานี 41230	
29	บ้านโนนสูง	สพป.อุดรธานี 2	ต.จำปี อ.ศรีธาตุ จ.อุดรธานี 41230	
30	เสอเพลอพิทยาคม	สพม.20	ต.เสอเพลอ อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี 41230	
31	สวนมอญทองอินทร์	สพป.อุดรธานี 2	ต.เสอเพลอ อ.กุมภวาปี จ. อุดรธานี 41230	
32	อนุบาลกุมภวาปี	สพป.อุดรธานี 2	ต.พันดอน อ.กุมภวาปี จ. อุดรธานี 41230	
33	บ้านปะโค	สพป.อุดรธานี 2	ต.ปะโค อ.กุมภวาปี จ.	

ลำดับ	โรงเรียน	สังกัด	ที่อยู่	เบอร์โทร
			อุดรธานี 41230	
34	โรงเรียนวัดบ่อแดง	สพฐ	หมู่ที่ 3 ถนนเขาแดง-ระโนด บ้านบ่อแดง ตำบลบ่อแดง อำเภอสทิงพระ จังหวัด สงขลา 90190	
35	โรงเรียนวัดประหารระบือ ธรรม	สพฐ	158 ซอยวัดประหารระบือ ธรรม พระราม 5 เขต ดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300 โทรศัพท์:02 241 0268	โทรศัพท์:02 241 0268

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงเรียน

1. แนวคิดเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงเรียน

โครงการโรงเรียนปลอดภัย เริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยมูลนิธิศุภนิพนธ์พิทักษ์สิทธิเด็ก ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เข้ามามีบทบาทในโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2547 โดยจัดให้มีโรงเรียนนำร่องดำเนินโครงการในโรงเรียนราชวินิต เขตดุสิต กรุงเทพฯ โรงเรียนวัดประหารระบือธรรม กรุงเทพฯ และโรงเรียนวัดบ่อแดง จังหวัดสงขลา โครงการโรงเรียนปลอดภัย มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินเพื่อป้องกันและแก้ปัญหา เด็กนักเรียนกับความรุนแรงในโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการของนักเรียนทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และทัศนคติของเด็กนักเรียนที่มีต่อสังคม เป็นที่มาของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมในปัจจุบัน (กรณีศึกษาในโรงเรียนปลอดภัย โรงเรียนวัดประหารระบือธรรม. 2550)

นอกจากนี้ ได้มีนักวิชาการ ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงเรียนไว้ดังนี้

เฉลิมชัย ชัยกิตติภรณ์ (2533: 17) ได้ให้ความหมายของความปลอดภัยว่าหมายถึง สภาวะการปราศจากภัยหรือการพ้นภัยรวมถึงการปราศจากอันตรายการบาดเจ็บการเสี่ยงภัยหรือการสูญเสีย เช่นเดียวกับ Derocheand Kaiser (1980 : 226) ที่ได้กล่าวถึง ความหมายของความปลอดภัยในโรงเรียนว่า หมายถึง การดำเนินงานทุกวิถีทางที่จะทำให้เด็กได้รับความปลอดภัย ทั้งในโรงเรียนและบริเวณโรงเรียนการเดินทางไป-กลับจากบ้านและโรงเรียนอย่างปลอดภัย ความปลอดภัย

มีความหมายครอบคลุมมากกว่าการไม่เกิดอุบัติเหตุ แต่อุบัติเหตุเป็นสาเหตุนำไปสู่การเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บในเด็ก (อดิศักดิ์ ผลิตผลการพิมพ์. 2550 : 36) ซึ่งอุบัติเหตุหมายถึงอันตรายที่เกิดขึ้นโดยเฉียบพลันและไม่ได้คาดคิดมาก่อน อันเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือการกระทำของมนุษย์ อุบัติเหตุในสถานศึกษามักมาจากความประมาทขาดการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องอาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และสภาวะแวดล้อมของสถานศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2548 : 28-31) ในส่วนของอุบัติเหตุ มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงทฤษฎีที่อธิบายเกี่ยวกับการเกิดอุบัติเหตุ เช่น อิศรา ธีระวัฒน์สกุล (2539 : 25-27) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีโดมิโน ซึ่งได้รับการริเริ่มแนวคิด โดย Heinrich ที่อธิบายว่าการเกิดอุบัติเหตุมี 5 ขั้นตอน โดยการเกิดขึ้นของขั้นตอนหนึ่งส่งผลกระทบต่อขั้นตอนนี้ การป้องกันการเกิดอุบัติเหตุต้องกำจัดขั้นตอนที่ 3 คือ การกำจัด การกระทำที่ไม่ปลอดภัยและ/หรือสภาพเครื่องจักรหรือสภาวะสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตราย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงทฤษฎีมูลเหตุเชิงซ้อน ที่อธิบายว่าสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุมีมาจากระดับนโยบาย ซึ่งมีผลทำให้ระดับควบคุมขาดการเอาใจใส่ต่อมาตรการการป้องกันภัย ทำให้ระดับปฏิบัติเกิดอุบัติเหตุ ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงให้ความสำคัญกับระดับนโยบาย นอกจากนี้ เอลิมชัย ชัยกิตติภรณ์ (2533 : 71-72) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีรูปแบบการเกิดอุบัติเหตุของกองทัพบกสหรัฐ ที่ได้จำแนกสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุเป็น 3 ประการ คือ ความผิดพลาดของผู้ปฏิบัติงาน ความผิดพลาดในระบบ และความผิดพลาดในการบริหารจัดการ ซึ่งหากสรุปภาพรวมของทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการเกิดอุบัติเหตุเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ลักษณะทางกายภาพ และสภาพแวดล้อม และระบบการบริหารจัดการ

ในการจัดการความปลอดภัยในสถานศึกษานั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ได้จัดทำคู่มือข้อปฏิบัติและมาตรการรักษาความปลอดภัยในสถานศึกษาขึ้น โดยได้กำหนดแนวทางการจัดความปลอดภัยในสถานศึกษาตั้งแต่การจัดการความปลอดภัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพการจัดบริการความปลอดภัยในการเดินทางไปจนถึงการจัดการความปลอดภัยในการจัดการเรียนการสอนโดยได้กำหนดเป็นแนวปฏิบัติในแต่ละด้านไว้อย่างชัดเจน

ชฎาพรสุข สิริวรรณ (2550 : 42-65) ได้กำหนดกระบวนการจัดการโรงเรียนปลอดภัยไว้ 4 ขั้นดังนี้ 1) การพัฒนากลุ่มความปลอดภัยโดยให้มีส่วนร่วมในการพัฒนางานความปลอดภัย 2) การค้นหาปัญหาและเหตุการณ์การบาดเจ็บ 3) การมุ่งสร้างความปลอดภัย 6 ด้านคือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ระบบคุ้มครองเด็กการเดินทางไป-กลับ โรงเรียนความปลอดภัย ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดหลักสูตรความปลอดภัย และแผนฉุกเฉินในโรงเรียนและ 4) การมี

นโยบายและแผนงานที่ชัดเจนต่อเนื่อง

แนวความคิดการทำงานด้านเด็กเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมชัดเจน ในรูปแบบของการจัดสวัสดิการสำหรับเด็กในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมศตวรรษที่ 18 โดยประเทศอังกฤษเป็นประเทศแรก ที่พยายามคิดค้นการจัดสรรบริการต่างๆ ให้แก่ครอบครัวและเด็กทั้งนี้สาเหตุมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดการอพยพจากถิ่นต่างๆ เข้าสู่แหล่งอุตสาหกรรมเพื่อหางานทำเป็นเหตุให้ความต้องการแรงงานเด็กเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากค่าแรงที่นายจ้างจ่ายให้เด็กมีอัตราต่ำกว่าเมื่อเปรียบกับค่าจ้างในการจ้างแรงงานผู้ใหญ่ การสามารถในการควบคุมบังคับบัญชาเด็ก ซึ่งง่ายกว่าเด็กจะถูกใช้แรงงานอย่างหนัก เช่นเดียวกับแรงงานผู้ใหญ่ในบางกรณีมีการทารุณเด็กเพื่อให้ทำงานได้ตามเป้าหมายโดยละเลยการเอาใจใส่ดูแลในเรื่องความปลอดภัยของเด็ก ในบางรายอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต การที่เด็กถูกนำไปใช้แรงงานอย่างหนักและขาดสวัสดิภาพ ขาดการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร รัฐบาลอังกฤษในสมัยนั้นจึงเห็นความสำคัญ และออกพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันการรักษาและคุ้มครองเด็กในเรื่องเกี่ยวกับการใช้แรงงานขึ้นมาใช้บังคับใน ค.ศ. 1945 รัฐบาลอังกฤษได้จัดตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งเข้ามาทำการสำรวจเด็กประเภทอนาถา เร่ร่อน ไร้ที่พึ่ง เพื่อนามาประกอบพิจารณาในการวางแผนเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เด็กกลุ่มนี้ ซึ่งถือว่าเป็นคณะกรรมการชุดแรกที่ตั้งขึ้นเพื่อรับผิดชอบต่องานสวัสดิการด้านเด็ก โดยการดำเนินงานประเทศอังกฤษได้ใช้กฎหมาย “The Children Act 1948” เป็นหลักในการทำงานด้านเด็กโดยบัญญัติให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่จัดสวัสดิการสำหรับเด็กทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี ทุกกลุ่มซึ่งได้แก่เด็กปกติเด็กที่ครอบครัวยากจนเด็กกำพร้าอนาถา เช่น การจัดบริการด้านการศึกษา โดยรัฐบาลอังกฤษได้กำหนดให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 5-15 ปี ต้องเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน และให้สิทธิเรียนฟรีทั้งค่าเล่าเรียนและอุปกรณ์การเขียนแก่เด็กในระดับมัธยมปลายประเภทเข้าไปเยี่ยมกลับ สวัสดิการสำหรับเด็กที่ครอบครัวยากจนหรือไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้เด็กกำพร้าอนาถาโดยจัดบริการสถานสงเคราะห์ (Institutional Care) บริการฝากเลี้ยงตามบ้านซึ่งในเวลาต่อมาแนวการจัดสวัสดิการของประเทศอังกฤษได้ถูกนำมาใช้เป็นต้นแบบแนวคิดของการจัดสวัสดิการในประเทศต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยมีการดัดแปลงรูปแบบให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพปัญหาของประเทศนั้นๆ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย (ภารดี ธนโชติ. 2545 : 25-26)

ในประเทศสหรัฐอเมริกา สมัยโบราณเกือบ 200 ปี มาแล้วการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนไม่ต่างจากการก่ออาชญากรรม หรือการกระทำความผิดของผู้ใหญ่การพิจารณาคดีและการลงโทษกำหนดให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ยกเว้นกรณีของเด็กอายุต่ำกว่า 7 ขวบการกระทำ

ความผิดจึงถือว่าไม่ต้องรับผิดเพราะยังไร้เดียงสา ยังไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี ต่อมาได้มีการขยายช่วงอายุ จาก 7 ขวบเป็น 10 ขวบ แต่เด็กที่มีอายุ 11 ขวบขึ้นไปก็ยังคงต้องได้รับการปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ หากกระทำความผิด และใน ค.ศ.1946 ปรากฏว่ามีการจำคุกของเยาวชนอายุ 14 ปีและต่ำกว่าไว้ใน เรือนจำ ทั้งของมลรัฐและสหรัฐอเมริกา ต่อมาในศตวรรษที่ 19 เกิดแบบปรัชญาการลงโทษใหม่ซึ่งมี ผลทำให้เด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดไม่ต้องถูกลงโทษแบบผู้ใหญ่ โดยใน ค.ศ.1824 ได้มีการ จัดสร้างสถานฝึกอบรมสำหรับเด็กที่ต้องคำพิพากษาลงโทษจำคุก แยกออกจากผู้ใหญ่ที่ต้องโทษ ในปี ค.ศ. 1961 มลรัฐอิลลินอยส์ก็มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูงรับผิดชอบดูแลเยาวชนที่ได้กระทำความผิดเล็กน้อยๆ และเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง 6-17 ปี เจ้าหน้าที่ชั้นสูงนั้นมีอำนาจในการรอลงอาญา ส่งไปโรงเรียนเพื่อฝึกอบรมและให้วิธีแก้ไขให้กลับตัวเป็นคนดี ต่อมาก็ได้โอนหน้าที่ดังกล่าวไปให้ ผู้พิพากษาประจำศาลอาญา ต่อมามลรัฐต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา เช่น นิวยอร์ก แมสซาชูเซตต์ ก็ได้มีการ กำหนดแยกการพิจารณาคดีเยาวชนกระทำความผิดออกจากคดีของผู้ใหญ่ วิธีการพิจารณาก็จะมี กระบวนการที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ และในที่สุดเมื่อ ปี ค.ศ. 1899 ก็มีการจัดตั้งศาลเยาวชนและ ครอบครัวขึ้นแห่งแรกในโลกที่ Cook county มลรัฐอิลลินอยส์ สหรัฐอเมริกา และในปี ค.ศ. 1938 รัฐบาลกลางสหรัฐก็มีระบบศาลเยาวชนเหมือนกับมลรัฐทั้งหลาย หลังจากนั้นระบบศาลเยาวชนก็ได้ แพร่หลายไปเกือบทั่วโลก ประเทศไทยเราก็เอาปรัชญาและการจัดตั้งศาลเยาวชนมาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 (ภาคเมธี สายสนั่น. 2551 : 8-9)

1.1 แนวคิดการคุ้มครองเด็กของประเทศไทย

สังคมไทยให้อำนาจของบิดาในการปกครองบุตรมีมากมาย และสามารถกระทำการ ใดๆ ต่อบุตรก็ย่อมได้โดยไม่ถือว่าเป็นความผิด เห็นได้จากบทบัญญัติของกฎหมายเก่าซึ่งกำหนดให้ ภริยาและบุตรต้องรับผิดในทางแพ่งและอาญา ในการทำละเมิดของคหบดี การที่ภริยาและบุตรต้อง รับผิดเช่นนี้ มิใช่ในฐานะของสมาชิกในครอบครัว แต่กฎหมายถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของ ทรัพย์สินของคหบดีผู้กระทำความผิด ดังนั้นแนวคิดเรื่องอำนาจบิดาเหนือบุตรจึงมีลักษณะคล้ายกับการมี กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน แสดงให้เห็นถึงอำนาจของบิดาที่มีเหนือบุตรในด้านต่างๆ โดยบุตรไม่มีสิทธิโต้แย้ง ใดๆ อีกทั้งรัฐยังมีได้ให้ความคุ้มครองสิทธิแก่เด็กจากการที่กฎหมายให้อำนาจบิดาเหนือบุตรอย่างมาก เช่นนี้ จึงเป็นช่องว่างให้บิดาสามารถจะจำหน่ายลงโทษอย่างใดก็ได้ โดยไม่มีความผิดเห็นได้จาก ประกาศของรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า “วิสัยคนตระกูลต่ำมีแต่คิดจะหาเงินหาทอง ย่อม ชมชื่นบุตรหลานของตนเอง ไปขายเอาไปให้ ให้ไปต้องทนยากอยู่ในที่ที่ตัวเองจะได้เงินได้ทองมากแต่บุตร ไม่ควรที่จะต้องยากเพราะบิดามารดาจึงต้องตัดสินให้ตามใจบุตรสมควร” เป็นกรณีที่บิดามารดาจะขาย

บุตรให้แก่ผู้อื่น บุตรต้องสมัครใจด้วยทางปฏิบัติ จึงเกิดปัญหาขึ้นเมื่อบิดามารดาขายบุตรในราคาสูง และบุตรไม่สมัครใจ แต่ไม่มีกฎหมายรองรับเมื่อเป็นเช่นนี้รัชกาลที่ 4 จึงได้ประกาศกฎหมายกำหนดเงื่อนไขในการขายบุตรของบิดาและมารดาว่าจะกระทำได้อ ต้องให้บุตรยอมและยินยอมให้ขายได้ราคาเท่าใดก็ขายได้เพียงเท่านั้น จึงถือได้ว่าประกาศดังกล่าวนี้เป็นกฎหมายที่สร้างหลักประกันสิทธิให้แก่เด็กฉบับแรกของประเทศไทย ต่อมาภายหลังการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 สิทธิและหน้าที่ของเด็กก็ยังคงอยู่ใต้อำนาจการปกครองดูแลของบิดามารดาอย่างปราศจากเงื่อนไข จนกระทั่ง พ.ศ. 2477 ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 เงื่อนไขเกี่ยวกับการใช้อำนาจปกครองของบิดามารดา ได้แก่ กรณีที่มีบิดามารดามีสิทธิทำโทษบุตรตามสมควรเพื่อว่ากล่าวสั่งสอน ดังนั้นจะลงโทษบุตรด้วยเหตุผลอื่นไม่ได้การคุ้มครองเด็กถือว่าเริ่มในกฎหมายแพ่งในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินของบุตรและความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตรการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำผิดแต่เดิมนั้น เป็นไปเช่นเดียวกับกระบวนการยุติธรรมที่ใช้กับผู้กระทำผิดที่เป็นผู้ใหญ่เมื่อเด็กนั้นกระทำความผิด ทางกรมจึงส่งเด็กเหล่านี้ไปยังโรงเรียนฝึกอาชีพตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 และสถานฝึกและอบรมตามพระราชบัญญัติจัดฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 โดยให้อำนาจศาลสั่งให้เด็กที่มีอายุในเกณฑ์บังคับไม่เกิน 15 ปี ที่ไม่ได้เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา โดยปราศจากเหตุอันควรไปไว้ยังโรงเรียนฝึกอาชีพโดยกรมราชทัณฑ์ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกอาชีพขึ้น ตามพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 เพื่อทำการฝึกอบรมเด็กจำพวกที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และพระราชบัญญัติจัดฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 ได้บัญญัติไว้ว่า “วิธีการปฏิบัติต่อนักโทษและต่อเด็กที่ต้องคำพิพากษาให้หนักไปทางฝึกอบรม...” และกรมราชทัณฑ์ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับเด็กซึ่งกระทำความผิดที่มีอายุไม่ครบ 18 ปี สำหรับผู้ต้องโทษที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี ได้มีสถานที่ควบคุมเป็นพิเศษ ถือเป็นการแยกควบคุมผู้ต้องโทษเป็นครั้งแรกและได้ปรับปรุงสถานที่ดังกล่าวขึ้นเป็นทัณฑสถานวัยหนุ่ม ต่อมากรมราชทัณฑ์ได้โอนกิจการโรงเรียนฝึกอาชีพไปให้กรมประชาสงเคราะห์ ดำเนินการ ณ เยาวชนบ้านห้วยโป่งจังหวัดระยองตามพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2481 โดยให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าหน้าที่จัดการกับเด็กนักเรียนหรือเด็กอนาถาที่ประพฤติตนไม่สมควรแก่วัย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีสารวัตรนักเรียนเพื่อทำการควบคุมดูแลความประพฤติของนักเรียนที่เร่รอน หรือมีความประพฤติไม่เหมาะสมนอกโรงเรียน โดยจะว่ากล่าวตักเตือนและแจ้งเหตุให้โรงเรียนทราบ

พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้ใช้ได้เฉพาะในเขตพระนครเท่านั้น บทบัญญัติของกฎหมายและแนวทางการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดข้างต้น เป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ก่อนมีศาลเด็กและเยาวชน การปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนยังคงใช้การดำเนินกระบวนการยุติธรรมระบบเดียวกับผู้ใหญ่ที่กระทำความผิด เมื่อได้พิจารณาบทบัญญัติกฎหมายแต่ละฉบับที่ได้กล่าวมา พบว่า ยังมีข้อบกพร่องและอุปสรรคอยู่หลายอย่าง เพราะเป็นกฎหมายที่บัญญัติไว้สำหรับการปฏิบัติต่อเด็กหลังจากศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว ส่วนวิธีการปฏิบัติต่อเด็กในระหว่างที่ถูกจับกุมและอยู่ในระหว่างพิจารณาคดีที่ศาลไม่มีกฎหมายบัญญัติวิธีการไว้ เด็กและเยาวชนจึงได้รับการปฏิบัติอย่างเดียวกับผู้ใหญ่ที่กระทำความผิด ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมและมีผลเสียหายแก่เด็กได้ ต่อมากลุ่มผู้นำทางศีลธรรม (Moral Entrepreneurs) ที่มีความเชื่อว่าบรรดาเด็กและเยาวชนจะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองให้ได้รับความปลอดภัย อีกทั้งเห็นว่าควรจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนของไทยขึ้นตามกรอบแนวความคิดการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่ว่า “รัฐในฐานะผู้ปกครองที่มีอำนาจที่จะเข้าแทรกแซงครอบครัวเมื่อครอบครัวมีปัญหาหรือทำหน้าที่ของตนบกพร่อง” และให้แยกเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดออกจากผู้ใหญ่ที่กระทำความผิด

จากแนวความคิดความเชื่อของกลุ่มผู้นำทางศีลธรรม ได้มีส่วนกระตุ้นและผลักดันให้รัฐบาลไทยสนใจที่จะจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2482 ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น (พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์) ได้ส่งหลวงปานี ศรีศิลป์สุทธิ ไปดูงานเกี่ยวกับศาลในทวีปเอเชียและยุโรป รวมทั้งให้ดูเรื่องศาลคดีเด็กและเยาวชน จึงถือเป็นการเรียนรู้และรับเอากรอบแนวคิดหรือกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนจากต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โดยเมื่อกลับมาแล้วผู้ที่ไปศึกษาดูงานได้ถ่ายทอดแนวคิดหรือที่ได้รับมาในครั้งนั้น + ในรูปของรายงานการศึกษาดูงานเสนอต่อกระทรวงยุติธรรม ต่อมาได้มีบันทึกของประธานศาลฎีการายงานทำความเข้าใจเรื่องศาลคดีเด็กและเยาวชนในประเทศต่างๆตลอดจนสถานการณ์ในประเทศไทย หากจะจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมแต่เรื่องนี้ต้องระงับไว้เนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2493 ได้มีการรื้อฟื้นเรื่องการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนขึ้นอีกครั้ง ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้จัดส่งคณะผู้พิพากษาไปดูงานศาลคดีเด็กและเยาวชนที่ยุโรป และสหรัฐอเมริกาอีกรุ่นหนึ่ง จึงเป็นการเรียนรู้และรับเอากรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน และการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด ที่มีรากฐานมาจากปรัชญาแนวคิดทฤษฎีของประเทศตะวันตกมาสู่

ประเทศไทย จากนั้นกระทรวงยุติธรรมได้เสนอคณะรัฐมนตรีให้พิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาการอบรมและสงเคราะห์ และได้มีการจัดตั้งศาลเด็กและเยาวชนขึ้น และได้มีการวางแผนการจัดตั้งศาลและเยาวชนเป็นศาลอาญาเป็นศาลแพ่ง โดยนำเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในทางอาญาและในทางแพ่งเกี่ยวกับการใช้อำนาจปกครองเท่านั้น ต่อมาได้มีการนำเสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 ต่อมาคณะรัฐมนตรีและสภานิติบัญญัติได้ประกาศใช้เป็นกฎหมาย (ราชกิจจานุเบกษาลงวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2494) ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งกำหนดให้จัดตั้ง “ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง” ขึ้นในจังหวัดภายใน 180 วัน นับแต่วันบังคับใช้พระราชบัญญัติและจัดให้มีหน่วยงานสำหรับตรวจพิเคราะห์ฝึกอบรมและสงเคราะห์เด็กเรียกว่า “สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง” โดยประสงค์จะให้สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง เป็นเครื่องมือของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนทุกระยะ การคุ้มครองสิทธิของเด็กตามประมวลกฎหมายอาญาเป็นบัญญัติเกี่ยวกับวิธีการที่นำมาใช้สำหรับเด็ก ซึ่งการปฏิบัตินั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันโดยคำนึงถึงอายุเป็นหลัก ดังนี้

1. เด็กอายุไม่เกินสิบปีกระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ (มาตรา 73) บทบัญญัติในมาตรานี้แสดงให้เห็นว่าเด็กอายุไม่เกินสิบปีได้รับการสันนิษฐานว่าไม่มีความสามารถในการกระทำความผิดอาญา หมายถึง เด็กนั้นไม่อาจมีความสามารถในการกระทำความผิดอาญาได้ จึงห้ามเด็ดขาดมิให้ลงโทษอาญาแก่เด็ก แต่ยิ่งถือว่าการกระทำของเด็กก็ยังเป็นความผิดอยู่ เพียงแต่กฎหมายกำหนดให้ไม่ต้องรับโทษเท่านั้น

2. เด็กอายุกว่าสิบปีแต่ยังไม่เกินสิบห้าปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษแต่ศาลอาจดำเนินการวางข้อกำหนดและเงื่อนไขต่างๆ ประกอบด้วยตามที่เห็นสมควร (มาตรา 74) โดยทั่วไปยังคงถือว่าไม่มีความสามารถในการกระทำความผิดอาญา แต่ในความคิดสมัยใหม่ มักจะมีการระบุนายุในการกระทำความผิดตามลักษณะความผิดไม่สันนิษฐานให้เป็นคุณทั้งหมด ตามกฎหมายอาญาไทยจะลงโทษเด็กนั้นไม่ได้ แต่ศาลอาจใช้วิธีการสำหรับเด็กเพื่อแก้ไขปรับปรุงตัวเด็กได้

3. บุคคลอายุกว่าสิบห้าปีแต่ต่ำกว่าสิบแปดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิดให้ศาลพิจารณาถึงความรู้ผิดชอบและสิ่งอื่นที่เกี่ยวพันกับผู้นั้น ในอันที่จะควรวินิจฉัยว่าสมควรลงโทษหรือไม่ ถ้าไม่ควรก็จัดการตามมาตรา 74 ถ้าศาลเห็นว่าสมควรพิพากษาลงโทษก็ให้ลดมาตราส่วนโทษลงกึ่งหนึ่ง (มาตรา 75) ศาลจะต้องพิจารณาว่าจะควรลงโทษแก่เด็กหรือไม่ ทั้งนี้ศาล

จะต้องคำนึงว่าเด็กนั้นย่อมมีความเจริญของมันสมองและร่างกายติดกับผู้ใหญ่และมีลักษณะกระทำผิดได้ง่าย การกระทำผิดของเด็กจึงมีลักษณะเป็นโรค ซึ่งควรจะได้รับ การเยียวยารักษาให้หายและศาลต้องคำนึงถึงความยุติธรรมด้วย

4. ผู้ใดอายุตั้งแต่สิบแปดปีแต่ไม่เกินยี่สิบปีกระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดถ้าศาลเห็นสมควรจะลดมาตราส่วนโทษลงหนึ่งในสามหรือกึ่งหนึ่งก็ได้ (มาตรา 76) โดยทั่วไปแล้วจะถือว่าผู้ที่มีอายุตั้งแต่สิบแปดปีมีความรับผิดชอบเป็นผู้ใหญ่ได้แล้วแต่อาจไม่จริงเสมอไป เนื่องจากมีกรณีไม่น้อยที่บุคคลอายุกว่าสิบเจ็ดปี แต่มีความรู้สึกผิดชอบยังไม่เต็มที่เพราะมันสมองยังเจริญเติบโตช้าถ้าศาลจะลงโทษก็อาจไม่เหมาะสมมาตรานี้จึงเปิดโอกาสให้ศาลใช้ดุลพินิจที่จะลดมาตราส่วนโทษลงหนึ่งในสามหรือไม่เกินกึ่งหนึ่งได้

การที่ประเทศไทยได้ลงนามรับรองในอนุสัญญาสิทธิเด็กตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ส่งผลให้ประเทศไทยต้องบัญญัติกฎหมายที่ให้ความเหมาะสมในการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนเป็นการเฉพาะเพื่อคุ้มครองสิทธิของเด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ จนกระทั่งในปัจจุบันประเทศไทยก็ได้มีการบัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่รวมทั้งพัฒนาแก้ไขบทบัญญัติกฎหมายที่มีอยู่เดิมนั้นให้มีความสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งได้แก่พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 กำหนดวิธีการพิเศษที่นำมาใช้แก่เด็กที่กระทำผิด โดยเน้นให้ได้รับการสงเคราะห์ เยียวยา และแก้ไข แทนที่จะลงโทษจำคุก อีกทั้งการให้การศึกษอบรมและฝึกฝนอาชีพ เพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีงาม ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกาย ได้รับความพึงพอใจแล้วบุคคลก็จะพัฒนา การไปสู่ขั้นใหม่ต่อไป ซึ่งขั้นนี้เรียกว่าความต้องการความปลอดภัยหรือความรู้สึกมั่นคง (Safety or Security) ดังที่ มาสโลว์ กล่าวว่า ความต้องการความปลอดภัยนี้จะสังเกตได้ง่ายในทารก และในเด็กเล็กๆ เนื่องจากทารกและเด็กเล็กๆ ต้องการความช่วยเหลือและต้องพึ่งพอาศัยผู้อื่น ตัวอย่าง ทารกจะรู้สึกกลัวเมื่อถูกทิ้งให้อยู่ตามลำพัง หรือเมื่อเขาได้ยินเสียงดังๆ หรือเห็นแสงสว่างมาก ๆ แต่ประสพ การณ์ และการเรียนรู้จะทำให้ความรู้สึกกลัวหมดไปดังคำพูดที่ว่า “ฉันไม่กลัวเสียงฟ้าร้องและฟ้าแลบ อีกต่อไปแล้ว เพราะฉันรู้ธรรมชาติในการเกิดของมัน” พลังความต้องการความปลอดภัยจะเห็นได้ชัด เจนเช่นกัน เมื่อเด็กเกิดความเจ็บป่วย ตัวอย่างเด็กที่ประสพอุบัติเหตุขาหักก็จะรู้สึกกลัวและอาจแสดง ออกด้วยอาการผื่นร้าย และความต้องการที่จะได้รับความปกป้องคุ้มครอง และการให้กำลังใจ มาสโลว์ กล่าวเพิ่มเติมว่า พ่อแม่ที่เลี้ยงดูลูกอย่างไม่กวัดขั่นและตามใจมากจนเกินไป จะไม่ทำให้เด็กเกิดความ รู้สึกว่าได้รับความพึงพอใจจากความต้องการความปลอดภัย

การให้ออนหรือให้กินไม่เป็นเวลาไม่เพียง แต่ทำให้เด็กสับสนเท่านั้น แต่ยังทำให้เด็กรู้สึกไม่มั่นคงในสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวเขา สัมพันธภาพของพ่อแม่ที่ไม่ดีต่อกัน เช่น ทะเลาะกัน ทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน พ่อแม่แยกกันอยู่ หย่า ตายจากไป สภาพการณ์เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความรู้ที่ติดของเด็ก ทำให้เด็กรู้ว่สิ่งแวดล้อมต่างๆ ไม่มั่นคง ไม่สามารถคาดการณ์ได้และนำไปสู่ความรู้สึกไม่ปลอดภัย ความต้องการความปลอดภัย จะยังมีอิทธิพลต่อบุคคล แม้ว่าจะผ่านพ้นวัยเด็กไปแล้ว แม้ในบุคคลที่ทำงานในฐานะเป็นผู้คุ้มครอง เช่น ผู้รักษาเงิน นักบัญชี หรือทำงานเกี่ยวกับการประกันต่างๆ และผู้ที่ทำหน้าที่ให้การรักษาพยาบาลเพื่อความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น แพทย์ พยาบาล แม้กระทั่งคนชรา บุคคลทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเฝ้าหาความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น แพทย์ พยาบาล แม้กระทั่งคนชรา บุคคลทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเฝ้าหาความปลอดภัยด้วยกันทั้งสิ้น ศาสนาและปรัชญาที่มนุษย์ยึดถือทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง เพราะทำให้บุคคลได้จัดระบบของตัวเองให้มีเหตุผลและวิถีทางที่ทำให้บุคคลรู้สึก “ปลอดภัย” ความต้องการความปลอดภัยในเรื่องอื่นๆ จะเกี่ยวข้องกับการเผชิญกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ สงคราม อาชญากรรม น้ำท่วม แผ่นดินไหว การจลาจล ความสับสนไม่เป็นระเบียบของสังคม และเหตุการณ์อื่นๆ ที่คล้าย คลึงกับสภาพเหล่านี้ มาสโลว์ ได้ให้ความคิดต่อไปว่าอาการโรคประสาทในผู้ใหญ่ โดยเฉพาะโรคประสาทชนิดย้ำคิด -ย้ำทำ (Obsessive-Compulsive neurotic) เป็นลักษณะเด่นชัดของการค้นหาความรู้สึกปลอดภัย ผู้ป่วยโรคประสาทจะแสดงพฤติกรรมว่าเขากำลังประสบเหตุการณ์ที่ร้ายกาจ และกำลังมีอันตรายต่าง ๆ เขาจึงต้องการมีใครสักคนที่ปกป้องคุ้มครองเขา และเป็นบุคคลที่มีความเข้มแข็งซึ่งเขาสามารถจะพึ่งพาอาศัยได้

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารความปลอดภัย

พยะอม วงศ์สารศรี (2545 ; อ้างถึงใน สนิท ปิ่นประดับ. 2548 : 36) กล่าวว่าความปลอดภัย หมายถึง การหลีกเลี่ยงอันตรายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นอุบัติเหตุหรือการเจ็บไข้ก็ตามซึ่งอาจมีการจัดเตรียมป้องกันไว้ล่วงหน้าเพื่อให้มีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัย

Anderson (1989 ; อ้างถึงใน แก้วฤทัย แก้วชัยเทียม. 2548 : 17) กล่าวว่าความปลอดภัยเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นน้อยที่สุดระหว่างบุคคลและอันตรายโดยใช้หลักพื้นฐานในการป้องกันอันตรายที่เกิดขึ้นกับตนเอง เช่น การบาดเจ็บ หรือโรคจากการประกอบอาชีพ

วิฑูรย์ สิมะโชคติ และวีรพงษ์ เณลิมจิระรัตน์ (ม.ป.ป. ; อ้างถึงใน บัญชา เข็มเงิน. 2546 : 36) กล่าวว่าความปลอดภัย หมายถึง การปราศจากภัยรวมถึงการปราศจากอันตรายที่มีโอกาสเกิดขึ้นด้วย

Anton (1989 ; อ้างถึงใน แก้วฤทัย แก้วชัยเทียม. 2548 : 8) ได้กล่าวว่า การจัดการ

ความปลอดภัยเป็นการควบคุมสภาพแวดล้อม การใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ และกระบวนการในการทำงาน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการลดอุบัติเหตุและความสูญเสียในการปฏิบัติงานของพนักงาน ในการจัดการความปลอดภัยควรที่จะเริ่มจากผู้บริหารสูงสุดขององค์กร โดยมีการกำหนดนโยบายความปลอดภัย กำหนดผู้รับผิดชอบ วางแผน และมีการควบคุม เพื่อให้การจัดการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ของความปลอดภัยที่กำหนดขึ้น

จากความหมายที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า ความปลอดภัย หมายถึง สภาพการที่ปราศจากอันตรายไม่ก่อให้เกิดการบาดเจ็บหรือโรคจากการทำงานพิการ ตาย รวมไปถึงความเสียหายของเครื่องจักร และอุปกรณ์ ในการทำงาน

แก้วฤทัย แก้วชัยเทียม (2548 : 16-17) ยังได้รวบรวมทฤษฎีทางจิตวิทยาเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงาน สรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีความโน้มเอียงในการเกิดอุบัติเหตุ (Accident Proneness Theory) เป็นทฤษฎีเก่าแก่และเป็นที่รู้จักกันดี ทฤษฎีนี้ถือว่าบุคคลบางคนเป็นผู้ที่มีแนวโน้มที่จะประสบอุบัติเหตุเนื่องจากมีพฤติกรรมอันไม่ปลอดภัยในการทำงาน เช่น เป็นบุคคลเลินเล่อ ใจลอย ประมาท มั่งง่าย แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าบุคคลบางคนมีแนวโน้มที่จะเกิดอุบัติเหตุในการทำงาน แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันอย่างแน่ชัดและอุบัติเหตุก็ยังเป็นสิ่งที่อาจจะเกิดขึ้นได้เสมอเมื่อใดและเกิดแก่บุคคลใดก็ได้

ทฤษฎีความกดดัน-การปรับตัว (Adjustment- Stress Theory) ทฤษฎีนี้เน้นถึงความสำคัญของบรรยากาศในการทำงาน โดยถือว่ามีผลกระทบอันสำคัญต่ออุบัติเหตุบรรดาคนงานซึ่งต้องทำงานภายใต้ความกดดัน มักจะมีแนวโน้มที่จะเกิดอุบัติเหตุมากกว่าคนงานที่ทำงานในบรรยากาศที่ไม่เคร่งเครียด บรรยากาศในการทำงานที่เคร่งเครียดจะเกิดจากปัจจัยด้านแสงสว่าง อุณหภูมิ ความแออัดในสถานที่ทำงาน การดื่มสุรา และสุขภาพร่างกายเป็นต้น

แก้วฤทัย แก้วชัยเทียม (2548 : 13-14) ได้รวบรวมทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดอุบัติเหตุต่างๆ ไว้ 3 ทฤษฎีคือ

ทฤษฎีโดมิโน ทฤษฎีรูปแบบระบบความปลอดภัยของ บ็อบ พีเรนซ์ และทฤษฎีรูปแบบการเกิดอุบัติเหตุของกองทัพบกสหรัฐอเมริกา ดังนี้

1. ทฤษฎีโดมิโน (Domino Theory) ของการเกิดอุบัติเหตุ สามารถเชื่อมโยงได้กับปรัชญาความปลอดภัยของ Heinrich เกี่ยวกับสาเหตุของอุบัติเหตุ ทฤษฎีโดมิโนกล่าวว่า การบาดเจ็บและความเสียหายต่างๆเป็นผลที่สืบเนื่องโดยตรงมาจากอุบัติเหตุ และอุบัติเหตุเป็นผลมาจากการกระทำที่ไม่ปลอดภัยหรือสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัย ซึ่งเปรียบเสมือนตัวโดมิโนที่เรียงกัน

อยู่ 5 ตัวใกล้กัน เมื่อตัวหนึ่งล้มย่อมมีผลทำให้โดมิโนตัวถัดไปล้มตามกันไป ด้วยตัวโดมิโนทั้ง 5 ตัวได้แก่

ลำดับที่ 1 บรรพบุรุษและสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Ancestry and Social Environment) สิ่งแวดล้อมทางสังคมและการประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาจากอดีต ทำให้แต่ละบุคคลมีพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่าง ๆ กัน เช่น ความสะอาด ประมาท เลินเล่อ ขาดความคิดความไตร่ตรอง เป็นต้น

ลำดับที่ 2 ความผิดปกติของบุคคล (Fault of Person) สุขภาพจิตและสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นสาเหตุทำให้เกิดความผิดปกติของบุคคล เช่น การปฏิบัติงานโดยขาดความยั้งคิด อารมณ์รุนแรง ประสาทอ่อนไหวง่าย ความตื่นเต้น ขาดความรอบคอบ เป็นต้น

ลำดับที่ 3 การกระทำที่ไม่ปลอดภัยและหรือสภาพเครื่องจักรหรือสภาวะสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตราย (Unsafe Act Mechanical or Physical Hazard) ตัวอย่างการปฏิบัติงานที่ไม่ปลอดภัยของบุคคล เช่น ยืนทำงานภายใต้ของหนักที่แขวนอยู่ การติดเครื่องยนต์โดยไม่แจ้งหรือเตือน ขอบหยอกล้อเล่นถอดเซฟการ์ดของเครื่องจักรออก เป็นต้น

ลำดับที่ 4 การเกิดอุบัติเหตุ (Accident) เหตุการณ์ที่มีสาเหตุปัจจัยทั้ง 3 ลำดับมาแล้วย่อมส่งผลให้เกิดอุบัติเหตุ เช่น ตกจากที่สูง ลื่นล้ม เดินสะดุด สิ่งของหล่นจากที่สูง วัตถุกระเด็นใส่กระแทกหนีบหรือตัด เป็นต้น

ลำดับที่ 5 การบาดเจ็บ (Injury) ตัวอย่างการบาดเจ็บที่เกิดกับอวัยวะบางส่วนของร่างกาย เช่น กระตุกหักหรือแตก เคล็ดขัดยอก แผลฉีกขาด แผลไฟไหม้ เป็นต้น

2. ทฤษฎีรูปแบบระบบความปลอดภัยของบ็อบบี้เรนซ์ (Firenze System Model) Firenze มีแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบระบบความปลอดภัยว่า ในการศึกษาถึงสาเหตุของอุบัติเหตุจะต้องศึกษาองค์ประกอบทั้งระบบซึ่งมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน องค์ประกอบดังกล่าวประกอบด้วย คน (Man) เครื่องจักร (Machine) และสิ่งแวดล้อม (Environment) ความสำคัญขององค์ประกอบที่เป็นสาเหตุของอุบัติเหตุแต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญต่อการตัดสินใจในการผลิตงาน (Task) และการเกิดอุบัติเหตุ (Accident) ดังนี้

2.1 คนหรือผู้ปฏิบัติงาน (Man) ในการผลิตงานหรือทำงานในแต่ละขั้น ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องตัดสินใจ (Decision) เลือกริธีปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย แต่การตัดสินใจในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในแต่ละครั้งนั้นย่อมมีความเสี่ยง (Risks) แอบแฝงอยู่เสมอ ดังนั้นในการตัดสินใจแต่ละครั้งผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีข้อมูลข่าวสาร

(Information) ที่เพียงพอ ถ้าหากข้อมูลข่าวสารดี ถูกต้อง ก็จะทำให้การตัดสินใจถูกต้อง แต่ถ้าข้อมูลไม่ถูกต้องก็จะทำให้การตัดสินใจนั้นผิดพลาดหรือมีความเสี่ยงสูง และทำให้เกิดความล้มเหลวในการทำงาน ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดอุบัติเหตุได้

2.2 อุปกรณ์เครื่องจักร (Machine) อุปกรณ์เครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตจะต้องมีความพร้อม ปราศจากข้อผิดพลาด ถ้าอุปกรณ์เครื่องจักรออกแบบไม่ถูกต้อง ไม่ถูกหลักวิชาการ หรือขาดการบำรุงรักษาที่ดี ย่อมทำให้กลไกของเครื่องจักรปฏิบัติงานผิดพลาด

2.3 สิ่งแวดล้อม (Environment) สภาพการทำงานและสิ่งแวดล้อมในการทำงานมีบทบาทสำคัญต่อการผลิตความผิดพลาดที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้ปฏิบัติงาน งานและเครื่องจักร ซึ่งจะเป็นสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุได้

3. ทฤษฎีรูปแบบการเกิดอุบัติเหตุของกองทัพบกสหรัฐอเมริกา การบริหารงานความปลอดภัยของกองทัพบกสหรัฐอเมริกาได้พัฒนามากขึ้น เนื่องจากได้มีการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการป้องกันประเทศ กองทัพบกสหรัฐอเมริกาจึงได้ศึกษาเทคโนโลยีทางด้านความปลอดภัยควบคู่ไปกับเทคโนโลยีในการผลิตและการใช้ ตัวอย่างที่นำเสนอนี้เป็นรูปแบบที่แสดงถึงการเกิดอุบัติเหตุซึ่งอ้างอิงสรุปเป็นสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุได้เป็น 3 ประการคือ

3.1 ความผิดพลาดของผู้ปฏิบัติงาน (Human Error) เกิดจากการที่ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมกระทำที่ไม่ปลอดภัย (Unsafe Act) สภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัย (Unsafe Condition) ต่างๆ ที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นก็เกิดจากวิธีการทำงานที่ไม่ปลอดภัยของผู้ปฏิบัติงาน เช่นกันความผิดพลาดต่างๆนั้น อาจเกิดขึ้นจากความผิดพลาดทางร่างกาย ขาดการฝึกอบรมอย่างเพียงพอหรือขาดการกระตุ้น หรือแรงจูงใจในการทำงาน

3.2 ความผิดพลาดในระบบ (System Error) อาจเกิดจากการออกแบบไม่เหมาะสม ซึ่งเนื่องมาจากนโยบายที่ไม่เหมาะสมของหน่วยงาน เช่น การประหยัด การเลือกใช้เทคโนโลยี การบำรุงรักษา หรือเกิดจากความล้มเหลวในการออกแบบที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เป็นต้น

3.3 ความผิดพลาดในการบริหารจัดการ (Management Error) สาเหตุหลักอาจเกิดจากความล้มเหลว (Failure) จากการบริหารจัดการข้อมูลข่าวสาร การใช้เทคโนโลยี และระบบการทำงานที่ไม่เหมาะสม ซึ่งความล้มเหลวนี้อาจเกิดจากการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง การฝึกอบรมอาจไม่เพียงพอ ขาดการกระตุ้นจูงใจในการปฏิบัติงาน

แก้วฤทัย แก้วชัยเทียม (2548 : 36) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำหรือ การแสดงออกของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ภายใต้สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ทั้งที่สังเกตได้โดยตรง และสังเกตไม่ได้โดยตรง ซึ่งสามารถใช้เครื่องมือวัดการแสดงออกได้

ณัฐกิตต์ วัฒนพันธ์ (2549 : 12) กล่าวว่า พฤติกรรม หมายถึง กิริยาอาการบทบาท ลีลา ท่าที การประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใด ทางหนึ่งใน 5 ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ชิวหาสัมผัส ฆานสัมผัส และทางผิวหนัง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานที่ปลอดภัยมีอยู่หลายทฤษฎี ผู้วิจัยได้รวบรวมได้ดังนี้

1 ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning) พฤติกรรม หรือการกระทำทั้งหลายของอินทรีย์ (ทั้งมนุษย์และสัตว์) มี 2 ลักษณะคือลักษณะแรกเป็นพฤติกรรม ที่บอกชัดเจนว่าตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นใดและเรียกพฤติกรรมนั้นว่า Resident Behavior ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดจากการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ ส่วนลักษณะที่สองเป็นพฤติกรรมที่ไม่ สามารถบอกได้ชัดเจนแน่นอนว่าเป็นการกระทำตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นใด และเรียกพฤติกรรมนี้ว่า Operant Behavior นอกจากนี้การกระทำหรือพฤติกรรมทั้งหลายของอินทรีย์ ล้วนได้รับอิทธิพลจาก ผลกรรมที่ตามมาหลังจากการกระทำนั้นเสร็จสิ้นลง หรือมีผลกรรมเป็นตัวกำหนดว่าอินทรีย์จะกระทำ กิจกรรมนั้นๆต่อไปอีกหรือไม่ กล่าวคือผลกรรมใดที่อินทรีย์มีความพึงพอใจที่ได้รับหลังการกระทำ เสร็จสิ้นลงมีแนวโน้มว่าอินทรีย์จะมีการกระทำกิจกรรมนั้นเกิดขึ้นซ้ำอีกและมักจะมีจำนวนของการ กระทำมากขึ้นกว่าเดิม ส่วนผลกรรมจากการกระทำใดที่อินทรีย์ไม่ต้องการหรือไม่มีความสุขเมื่อได้รับ ผลกรรมนั้นอินทรีย์จะหลีกเลี่ยงลดหรือเลิกการกระทำนั้นเสีย Skinner (1974 ; อ้างถึงใน ณัฐกิตต์ วัฒนพันธ์. 2549 : 14-15)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) พฤติกรรมทั้งหมดของ บุคคลไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด จะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการมีประสบการณ์โดยตรงหรือเกิดจาก การสังเกตโดยสิ่งที่มีบทบาทอย่างมากกับกระบวนการเกิดพฤติกรรม ได้แก่ ปัจจัยทางชีวภาพ พันธุกรรม และฮอร์โมนต่างๆ ที่มีผลต่อพัฒนาการทางด้านร่างกาย ซึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อการแสดง ออกของพฤติกรรมได้ รวมไปถึงปัจจัยทางสังคมยังมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอีกด้วย โดยการ ตัดสินใจว่าจะมีการแสดงออกในพฤติกรรมใดของบุคคล จะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม ที่แสดงออกกับผลที่ได้รับเมื่อแสดงออกซึ่งพฤติกรรมนั้นแล้ว (Bandura. 1973 ; อ้างถึงใน นิตยา โพธิ์ศรีขาม. 2547 : 24-25)

1.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับระบบความปลอดภัย

Johnson (1980: 152) ให้ความหมาย ระบบความปลอดภัย ว่าหมายถึง การวิเคราะห์ความปลอดภัยอย่างชำนาญและซับซ้อนเพื่อประยุกต์ใช้ในการออกแบบระบบทางวิศวกรรม สอดคล้องกับ Stranks (1994 : 112) ที่กล่าวถึง ระบบความปลอดภัย ว่าหมายถึง การรวมกันเป็นหนึ่งเดียวของคนเครื่องจักรวัตถุดิบ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเพื่อเตรียมสภาพการทำงานให้ปลอดภัยที่สุด

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ระบบความปลอดภัย หมายถึง การวิเคราะห์ความปลอดภัยรวมกันเป็นหนึ่งเดียวของ คน เครื่องจักร วัตถุดิบ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดกระบวนการที่มีรูปแบบอันจะนำไปสู่การทำงานที่ปลอดภัย โดยระบบความปลอดภัยในการทำงานจะประกอบด้วย (Handley. 1969 : 48) ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานอย่างปลอดภัย การดำเนินการให้สภาพการทำงานของพนักงานมีความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารไม่ควรมองข้าม เพราะการทำงานอย่างปลอดภัยนอกจากจะเป็นการป้องกันอุบัติเหตุแล้วยังก่อให้เกิดประโยชน์อื่นๆ ดังนี้ (วิฑูรย์ สิมะโชคดี. 2544 : 13-14)

1. ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นการทำงานอย่างปลอดภัย โดยสภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ เครื่องมือเครื่องจักรมีอุปกรณ์ป้องกันอันตรายอย่างเพียงพอ จะทำให้พนักงานมีขวัญกำลังใจในการทำงาน เพราะพนักงานมีความรู้สึกปลอดภัยความหวาดกลัวหรือวิตกกังวลจึงลดลง จึงทำให้มีความมั่นใจทำงานได้เต็มที่และรวดเร็วยิ่งขึ้น ผลผลิตรวมของโรงงานจึงเพิ่มขึ้นด้วย
2. เมื่อสถิติการเกิดอุบัติเหตุลดลงความสูญเสียหรือค่าใช้จ่ายสำหรับอุบัติเหตุก็น้อยลง สามารถประหยัดเงินค่ารักษาพยาบาล ค่าเงินเข้ากองทุน เงินทดแทน เมื่อสภาพการทำงานมีความปลอดภัยไม่มีการเกิดอุบัติเหตุไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายหรือค่าใช้จ่ายลดลงได้
3. กำไรมากขึ้น การทำงานอย่างปลอดภัยทำให้ผลผลิตสูงขึ้นและต้นทุนการผลิตต่ำลงแล้วโอกาสที่ผลิตภัณฑ์ของโรงงานจะแข่งขันด้านราคาในท้องตลาดสูงขึ้นด้วยเป็นเหตุให้โรงงานได้กำไรมากขึ้น
4. สงวนทรัพยากรมนุษย์แก่ประเทศชาติ การเกิดอุบัติเหตุทุกครั้งมักจะทำให้เกิดการบาดเจ็บจนถึงขั้นพิการหรือตายเป็นผลให้ประเทศชาติต้องสูญเสียทรัพยากรที่สำคัญจึงควรทำให้สภาพการทำงานมีความปลอดภัย
5. เป็นปัจจัยในการจูงใจความปลอดภัยในการดำรงชีวิตและการทำงานเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ตามทฤษฎีการจูงใจของมาสโลว์การจัดสภาพการทำงานให้ปลอดภัยจึงเป็นเครื่องมือในการบริหารอย่างหนึ่งเป็นการจูงใจให้พนักงานอยากทำงานอย่างปลอดภัยมากขึ้น

ประสิทธิภาพการออกแบบระบบความปลอดภัยคือหลักของตำแหน่งในการป้องกันได้แก่แหล่งกำเนิด (Source) ทางผ่าน (Path) และผู้รับ (Receiver) แหล่งกำเนิด (Source) : การแก้ ปัญหาใดๆก็ตามจะต้องแก้ที่ต้นเหตุ จึงจะเป็นการแก้ไขที่ดีที่สุดดังนั้นการแก้ไขที่แหล่งกำเนิดจึงต้องคิดถึงก่อนเป็นอันดับแรก (Source) คือพยายามหาทางควบคุมที่ต้นตอหรือแหล่งกำเนิดของอันตรายที่จะเกิดต่อผู้ประกอบอาชีพโดยตรง

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการด้านความปลอดภัย ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดความปลอดภัยนั้นจะต้องทราบเกี่ยวกับหลักพื้นฐาน 5 ประการคือ

1. การปฏิบัติที่ไม่ปลอดภัยสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัยเป็นเครื่องหมายของบางสิ่งบางอย่างที่ผิดปกติในระบบการจัดการเช่นคนงานและผู้ควบคุมงานขาดความรู้การจัดการให้เกิดความปลอดภัยจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่างที่มีผลกระทบโดยตรงต่อระบบการจัดการและพยายามหาสิ่งผิดปกติในระบบการจัดการ
2. เหตุการณ์สามารถพยากรณ์สภาพการบาดเจ็บซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้สามารถบอกรายละเอียดและควบคุมได้ซึ่งการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นจะเกี่ยวกับงานที่ไม่ใช่งานประจำกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิตกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้พลังงานและกิจกรรมเกี่ยวกับการก่อสร้าง
3. การจัดการที่มีผลโดยตรงกับความปลอดภัยจะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการวางแผนเป้าหมายที่มีประสิทธิผลการวางแผนการจัดระเบียบการควบคุม
4. การปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยจะทำได้โดยวิธีการจัดการซึ่งกำหนดความรับผิดชอบที่แน่นอน
5. ความปลอดภัยเป็นสิ่งที่ถูกตั้งไว้และให้คำจำกัดความของการจัดการที่ผิดพลาดว่าเป็นการทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น

สรุปได้ว่าพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงานหมายถึงลักษณะของการกระทำหรือแสดงออกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้สภาวะที่ปราศจากอันตรายการเกิดอุบัติเหตุรวมถึงปราศจากโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุการบาดเจ็บพิการตายอันเนื่องมาจากการทำงานทั้งต่อบุคคลทรัพย์สินและสิ่งแวดล้อม

สมถวิล เมืองพระ (2537: 54) กล่าวว่า ตามหลักพฤติกรรมศาสตร์แล้วพฤติกรรมความปลอดภัยจะเกิดขึ้นได้ต้องมีปัจจัยต่างๆ หลายประการด้วยกันสามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ปัจจัยที่ช่วยโน้มน้าวบุคคลให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัยเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจความเชื่อทัศนคติและค่านิยมของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ

พฤติกรรมอนามัยของบุคคลซึ่งพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลซึ่งส่วนใหญ่มักจะได้รับทั้งในทางตรงและทางอ้อมหรือจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2. ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัยเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลต่างๆ มีโอกาสที่จะใช้บริการหรืออุปกรณ์รวมถึงสิ่งต่างๆที่มีอยู่และจัดหาไว้ให้ได้อย่างทั่วถึง ได้แก่ สถานพยาบาลแหล่งอาหารหรืออุปกรณ์ป้องกันความปลอดภัย

3. ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัยเป็นปัจจัยที่นอกเหนือจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นได้แก่ปัจจัยที่เกิดจากการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานทั้งทางตรงและทางอ้อมเช่นครอบครัวญาติเพื่อนนายจ้างและบุคลากรอื่น ๆ รวมถึงบุคคลที่เป็นสิ่งแวดล้อมในสังคมภายนอกบ้านหรือที่ทำงานด้วยซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอนามัยโดยการส่งมอบบรมกระตุ้นเตือนการชักจูงการเป็นตัวอย่างการควบคุมดูแล รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดการกระทำหรือการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมที่จะนำไปสู่การมีสุขภาพหรือพฤติกรรมอนามัยตามเป้าหมายที่กำหนด

หลักการทางพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยเป็นหน้าที่ของผู้บริหารทุกระดับหรือเป็นงานของฝ่ายจัดการซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของงานความปลอดภัยในการทำงานเลยทีเดียวเพราะการปฏิบัติงานทุกอย่าง ถ้าขาดผู้บริหารที่ดีและเก่งแล้วงานนั้นสำเร็จได้ยากหรือสำเร็จได้แต่คุณภาพของผลผลิตก็อาจต่ำลงได้ความพอใจในการทำงานและความปลอดภัยในการทำงานอาจไม่มีก็ย่อมเป็นได้พฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานก็เช่นเดียวกันถ้าขาดผู้บริหารที่เป็นผู้นำที่ดีและมีความสามารถแล้วก็อาจทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในการทำงานได้ผู้บริหารเปรียบเสมือนเข็มทิศที่คอยบอกทางให้ผู้เดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างปลอดภัยและเป็นเสมือนนายท้ายเรือที่คอยควบคุมเรือให้ไปสู่จุดหมายได้อย่างปลอดภัยหน้าที่ของผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบายวางแผนเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ไม่เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายในการทำงานมีพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงานมีความพอใจมีขวัญกำลังใจเป็นต้นดังนั้นพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานจึงต้องเน้นการร่วมมือกันของบุคคลทุกระดับคือโดยผู้บริหารแต่ละระดับมีหน้าที่แตกต่างกันจะแสดงให้เห็นข้อแตกต่างกันในแง่ของการรับผิดชอบต่องานหรือลักษณะของงานของผู้บริหารระดับต่างๆเพื่อความปลอดภัยโดยผู้บริหารระดับสูงจะรับผิดชอบในด้านการวางแผนเป็นส่วนใหญ่ขณะที่ผู้บริหารระดับต้นจะรับผิดชอบมากในด้านการควบคุม

พฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยก็คือการนำหลักวิชาการบริหาร PDCA ซึ่งได้แก่

ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนการจัดองค์การการอำนวยความสะดวกและการควบคุมงานมาประยุกต์ในพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานในที่นี่จะกล่าวเฉพาะแนวคิดสำคัญของหลักการทางพฤติกรรมกรรมการบริหารความปลอดภัยในการทำงานที่ผู้บริหารควรทราบซึ่งประกอบด้วยหลักการ 4 ประการ

1. การวางแผนเพื่อความปลอดภัยในการทำงานผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างจริงจังและตัดสินใจในการจัดรูปความคิดเพื่อแก้ปัญหาความปลอดภัยเป็นระบบโดยสามารถวิเคราะห์ถึงสถานการณ์อาการและสาเหตุของปัญหาความปลอดภัยที่จะต้องแก้ไขการประเมินความเป็นไปได้ในกลยุทธ์ของการแก้ปัญหาความปลอดภัยการสรรหาทรัพยากรด้านความปลอดภัยการสร้างแนวร่วมทางความคิดกับผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับความปลอดภัยและการวางระบบกำกับดูแลแผนงานที่มีประสิทธิภาพ การวางแผนเพื่อความปลอดภัยเป็นเครื่องชี้ความสามารถและพฤติกรรมกรรมการบริหารที่สำคัญยิ่งองค์การหรือหน่วยงานจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในด้านต่างๆซึ่งรวมถึงด้านความปลอดภัยในการทำงานด้วยส่วนหนึ่งเกิดจากพฤติกรรมกรรมการบริหารของผู้บริหารในองค์การมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการวางแผนเพื่อความปลอดภัยในการทำงานมากน้อยเพียงใด

2. การจัดองค์การเพื่อความปลอดภัยผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยอย่างเหมาะสมโดยการวางโครงสร้างการบริหารด้านความปลอดภัยทั้งแนวนอนแนวตั้งการกำหนดโครงสร้างหน่วยงานด้านความปลอดภัยในการทำงานที่เหมาะสมสอดคล้องกับโครงสร้างหลักขององค์การกำหนดสายงานด้านความปลอดภัยและการบังคับบัญชาที่เอื้ออำนวยให้การบริหารงานด้านความปลอดภัยในการทำงานมีเอกภาพและบรรลุผลสำเร็จการวางกระบวนการของงานที่ส่งผลรวดเร็วฉับไวและการวางตัวบุคคลผู้รับผิดชอบซึ่งแต่ละคนสามารถแสดงความรู้ความสามารถความตั้งใจความพอใจในการทำงานได้อย่างเต็มที่หรือการจัดงานให้เหมาะกับคนหรือว่าจัดคนให้เหมาะกับงานเป็นต้นเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมความปลอดภัยมากขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นการจัดองค์การเพื่อความปลอดภัยก็คือการวางระเบียบกฎเกณฑ์ให้กิจกรรมต่างๆขององค์การด้านความปลอดภัยดำเนินไปให้ได้สัดส่วนกันโดยกำหนดว่าใครมีหน้าที่ทำอะไรมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไรมีความพร้อมที่จะให้ตรวจสอบได้ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการด้านความปลอดภัยในการทำงานขององค์การบรรลุตามแผนที่กำหนดไว้

3. การอำนวยความสะดวกเพื่อความปลอดภัยผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหาร

เพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยการส่งเสริมเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนทำงานด้วยความเชื่อมั่นด้วยมีเป้าหมายที่ชัดเจนแน่นอนด้วยขวัญกำลังใจที่ดีการพัฒนาทีมงานและผู้นำในระดับรองเพื่อให้สามารถแทนกันได้อย่างต่อเนื่องและไม่ยึดติดตัวบุคคล การสื่อสารข้อมูลทุกรูปแบบที่สร้างความเข้าใจที่ดีงามในหน่วยงานและการประสานงานที่มีหลักการร่วมมือหน่วยงานและความยืดหยุ่นที่เหมาะสมการจูงใจการสนับสนุนการให้ความสะดวกการให้ความสบายใจการยิ้มแย้มแจ่มใสการให้เกียรติตนเองและให้เกียรติผู้อื่นการทำงานเป็นทีมเหล่านี้เป็นพฤติกรรมบริหารเพื่อให้เกิดความปลอดภัย

4. การควบคุมงานเพื่อความปลอดภัยในการทำงานผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างมีความยุติธรรมโดยการกำกับดูแลเพื่อให้นโยบายวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การบรรลุผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งไว้การติดตามดูแล ขั้นตอนที่สำคัญเพื่อช่วยแก้ปัญหาอุปสรรคร่วมปรึกษาหารือเพื่อปรับแผนและวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมการประเมินผลงานรวมทั้งการสนใจและการให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดความเป็นกันเองทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัวของผู้ใต้บังคับบัญชาความก็คือคอยควบคุมดูแลทั้งสภาพแวดล้อมในการทำงานและคนเพื่อให้เกิดความปลอดภัย อย่างไรก็ตามพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานนั้นผู้บริหารต้องตระหนักไว้เสมอว่าจะต้องดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลเกี่ยวกับความปลอดภัยโดยอาศัยผู้อื่นผู้บริหารจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์วางนโยบายวางแผนจัดรูปองค์การจัดอัตรากำลังการทำงานประมาณการรายงานการควบคุมและการประเมินผลเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงานและผู้บริหารจะต้องมีการแก้ปัญหาคัดสินใจการจูงใจและการสร้างภาวะผู้นำเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงาน

ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดความปลอดภัยจะต้องทราบเกี่ยวกับหลักพื้นฐาน

5 ประการ คือ

1. การปฏิบัติที่ไม่ปลอดภัย สภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัยเป็นเครื่องหมายของบางสิ่งบางอย่างที่ผิดปกติในระบบการจัดการ เช่น คนงานและผู้ควบคุมงานขาดความรู้ การจัดการให้เกิดความปลอดภัยจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่างที่มีผลกระทบโดยตรงต่อระบบการจัดการและพยายามหาสิ่งผิดปกติในระบบการจัดการ
2. เหตุการณ์สามารถพยากรณ์สภาพการบาดเจ็บ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้สามารถบอกรายละเอียดและควบคุมได้ ซึ่งการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นจะเกี่ยวกับงานที่ไม่ใช่งานประจำกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิตกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้พลังงานและกิจกรรมเกี่ยวกับการก่อสร้าง

3. การจัดการที่มีผลโดยตรงกับความปลอดภัยจะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการวางแผนเป้าหมายที่มีประสิทธิผล การวางแผน การจัดระเบียบการควบคุม
4. การปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยจะทำได้โดยวิธีการจัดการซึ่งกำหนดความรับผิดชอบที่แน่นอน
5. ความปลอดภัยเป็นสิ่งที่ถูกตั้งไว้และให้คำจำกัดความของการจัดการที่ผิดพลาดว่าเป็นการทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น

1.6 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดอุบัติเหตุ

สาเหตุการเกิดอุบัติเหตุ Heinrich H.W. เป็นผู้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดอุบัติเหตุอย่างจริงจังในปี ค.ศ. 1920 ซึ่งสาเหตุของอุบัติเหตุที่สำคัญมี 3 ประการ คือ สาเหตุที่เกิดจากคน สาเหตุที่เกิดจากความผิดพลาดของเครื่องจักร และสาเหตุที่เกิดจากดวงชะตา จนกระทั่งในปี ค.ศ.1931 ได้มีการปฏิวัติแนวความคิดเดิมเกี่ยวกับการป้องกันอุบัติเหตุโดยสรุปสาเหตุสำคัญของการเกิดอุบัติเหตุออกเป็น 2 ประการ คือ การกระทำที่ไม่ปลอดภัย (Unsafe Acts) และสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัย (Unsafe Condition) (วิฑูรย์ สิมะโชคดี. 2544 : 20-21)

สมถวิล เมืองพระ (2537 : 54) กล่าวว่า ตามหลักพฤติกรรมศาสตร์แล้วพฤติกรรมความปลอดภัยจะเกิดขึ้นได้ต้องมีปัจจัยต่างๆหลายประการด้วยกัน และสามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ คือปัจจัยที่ช่วยโน้มน้าวบุคคลให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจความเชื่อทัศนคติและค่านิยมของบุคคลที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมอนามัยของบุคคลซึ่งพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ซึ่งส่วนใหญ่มักจะได้รับทั้งในทางตรงและทางอ้อมหรือจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัยเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลต่างๆมีโอกาสที่จะใช้บริการหรืออุปกรณ์ รวมถึงสิ่งต่างๆที่มีอยู่และจัดหาไว้ให้อย่างทั่วถึง ได้แก่ สถานพยาบาล แหล่งอาหาร หรืออุปกรณ์ป้องกันความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่นอกเหนือจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ ปัจจัยที่เกิดจากการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ครอบครัว ญาติ เพื่อน นายจ้าง และบุคลากรอื่นๆ รวมถึงบุคคลที่เป็นสิ่งแวดล้อมในสังคมภายนอกบ้านหรือที่ทำงานด้วย ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอนามัย โดยการสั่งสอน อบรม กระตุ้นเตือน การชักจูง การเป็นตัวอย่าง การควบคุมดูแล รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดการกระทำหรือการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมที่จะนำไปสู่การมีสุขภาพหรือพฤติกรรมอนามัยตามเป้าหมายที่กำหนด

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงานจะเกิดขึ้นได้ ต้องประกอบด้วย 3 ปัจจัยด้วยกัน คือ ปัจจัยที่ช่วยโน้มน้าว ปัจจัยที่สนับสนุน และปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมความปลอดภัยขึ้น ถ้าขาดปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดไปจะสามารถนำมาซึ่งการเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานนั้นขึ้นได้

หลักการทางพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน หลักการพฤติกรรมกรรมการบริหารนี้เป็นหน้าที่ของผู้บริหารทุกระดับหรือเป็นงานของฝ่ายจัดการ ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของงานความปลอดภัยในการทำงานเลยทีเดียว เพราะการปฏิบัติงานทุกอย่างถ้าขาดผู้บริหารที่ดีและเก่งแล้วงานนั้นสำเร็จได้ยากหรือสำเร็จได้แต่คุณภาพของผลผลิตก็อาจต่ำลงได้ ความพอใจในการทำงานและความปลอดภัยในการทำงานอาจไม่มีก็ย่อมเป็นไปได้ พฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการงานก็เช่นเดียวกัน ถ้าขาดผู้บริหารที่เป็นผู้นำที่ดีและมีความสามารถแล้วก็อาจทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในการทำงานได้ ผู้บริหารเปรียบเสมือนเข็มทิศที่คอยบอกทางให้ผู้เดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างปลอดภัย และเป็นเสมือนนายท้ายเรือที่คอยควบคุมเรือให้ไปสู่จุดหมายได้อย่างปลอดภัย หน้าที่ของผู้บริหารจะต้องกำหนดนโยบาย วางแผน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ไม่เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายในการปฏิบัติงาน มีพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงาน มีความพอใจ มีขวัญกำลังใจ เป็นต้น ดังนั้นพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานจึงต้องเน้นการร่วมมือกันของบุคคลทุกระดับ คือ โดยผู้บริหารแต่ละระดับมีหน้าที่แตกต่างกันจะแสดงให้เห็นข้อแตกต่างกันในแง่ของการรับผิดชอบต่องานหรือลักษณะของงานของผู้บริหารระดับต่างๆ เพื่อความปลอดภัยในการทำงาน โดยผู้บริหารระดับสูงจะรับผิดชอบในด้านการวางแผนเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่ผู้บริหารระดับต้นจะรับผิดชอบมากในด้านการควบคุม เป็นต้น พฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานก็คือ การนำหลักวิชาการบริหาร ซึ่งได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนการจ้องค์การ การอำนวยความสะดวก และการควบคุมงาน มาประยุกต์ใช้ในพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะแนวคิดสำคัญของหลักการทางพฤติกรรมกรรมการบริหารความปลอดภัยในการทำงานที่ผู้บริหารควรทราบซึ่งประกอบ ด้วยหลักการ 4 ประการ

1. การวางแผนเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน

ผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหาร เพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างจริงจัง และตัดสินใจในการจัดรูปความคิดเพื่อแก้ ปัญหาความปลอดภัยในการทำงานเป็นระบบ โดยสามารถวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ อาการ และสาเหตุของปัญหาความปลอดภัยในการทำงานที่จะต้องแก้ไข การประเมินความเป็นไปได้ในกลยุทธ์ของการแก้ไขปัญหาความปลอดภัยในการทำงาน การสรร

หาทรัพยากรด้านความปลอดภัยในการทำงาน การสร้างแนวร่วมทางความคิดกับผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงาน และการวางระบบกำกับดูแลแผนงานที่มีประสิทธิภาพ การวางแผนเพื่อความปลอดภัยในการทำงานเป็นเครื่องชี้ความสามารถและพฤติกรรมกรรมการบริหารที่สำคัญยิ่ง องค์กรหรือหน่วยงานจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในด้านต่างๆ ซึ่งรวมถึงด้านความปลอดภัยในการทำงานด้วย ส่วนหนึ่งเกิดจากพฤติกรรมกรรมการบริหารของผู้บริหารในองค์กร มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการวางแผนเพื่อความปลอดภัยในการทำงานมากน้อยเพียงใด

2. การจัดองค์การเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน

ผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยอย่างเหมาะสม โดยการวางโครงสร้างการบริหารด้านความปลอดภัยในการทำงาน ทั้งแนวนอน แนวตั้ง การกำหนดโครงสร้างหน่วยงานด้านความปลอดภัยในการทำงานที่เหมาะสม สอดคล้องกับโครงสร้างหลักขององค์กรกำหนดสายงานด้านความปลอดภัยในการทำงาน และการบังคับบัญชาที่เอื้ออำนวยให้การบริหารงานด้านความปลอดภัยในการทำงานมีเอกภาพและบรรลุผลสำเร็จ การวางกระบวนการของงานที่ส่งผลรวดเร็วฉับไวและการวางตัวบุคคลผู้รับผิดชอบ ซึ่งแต่ละคนสามารถแสดงความรู้ความสามารถ ความตั้งใจ ความพอใจ ในการทำงานได้อย่างเต็มที่ หรือการจัดงานให้เหมาะกับคนหรือว่าจัดคนให้เหมาะกับงาน เป็นต้น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานมีพฤติกรรมความปลอดภัยมากขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นการจัดองค์การเพื่อความปลอดภัยในการทำงานก็คือ การวางระเบียบกฎเกณฑ์ ให้กิจกรรมต่างๆขององค์กรด้านความปลอดภัยดำเนินไปได้สอดคล้องกัน โดยกำหนดว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบอย่างไร มีความพร้อมที่จะให้ตรวจสอบได้ ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการด้านความปลอดภัยในการทำงานขององค์กรบรรลุตามแผนที่กำหนดไว้

3. การอำนวยความสะดวกเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน

ผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการส่งเสริมเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนทำงานด้วยความเชื่อมั่น ด้วยมีเป้าหมายที่ชัดเจนแน่นอน ด้วยขวัญกำลังใจที่ดี การพัฒนาทีมงานและผู้นำในระดับรองเพื่อให้สามารถแทนกันได้อย่างต่อเนื่องและไม่ยึดติดตัวบุคคล การสื่อสารข้อมูลทุกระดับที่สร้างความเข้าใจที่ตรงกันในหน่วยงาน และการประสานงานที่มีหลักการร่วมมือ หน่วยงานและความยืดหยุ่นที่เหมาะสม การจูงใจการสนับสนุน การให้ความสะดวก การให้ความสบายใจ การยิ้มแย้มแจ่มใส การให้เกียรติตนเองและให้เกียรติผู้อื่น การทำงานเป็นทีม เหล่านี้เป็นพฤติกรรมบริหารเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในการทำงาน

4. การควบคุมงานเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน

ผู้บริหารจะต้องแสดงพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานอย่างมีความยุติธรรม โดยการกำกับการเพื่อให้นโยบายวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การบรรลุผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งไว้ การติดตามดูแลการทำงานในขั้นตอนที่สำคัญเพื่อช่วยแก้ปัญหาอุปสรรคร่วมปรึกษาหารือเพื่อปรับแผนและวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม การประเมินผลงานรวมทั้งการสนใจและการให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด ความเป็นกันเองทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัวของผู้ใต้บังคับบัญชา รวมถึงคือ คอยควบคุมดูแลทั้งสภาพแวดล้อมในการทำงานและคน ในขณะที่ทำงานเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในการทำงานเหล่านี้เป็นพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงาน อย่างไรก็ตาม องค์กรใดก็ตามปฏิบัติตามพฤติกรรมกรรมการบริหารเพื่อความปลอดภัยในการทำงานนั้น ผู้บริหารต้องตระหนักไว้เสมอว่า จะต้องดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงานโดยอาศัยผู้อื่น ผู้บริหารจะต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ วางนโยบาย วางแผน จัดรูปองค์กร จัดอัตรากำลัง การทำงานประมาณการรายงานการควบคุม และการประเมินผลเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงาน และผู้บริหารจะต้องมีการแก้ปัญหาการตัดสินใจการจูงใจและการสร้างภาวะผู้นำเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงาน

ปัจจัยในการกำหนดพฤติกรรมเสี่ยง ถ้าบุคคลมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานอย่างปลอดภัยและเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อการกระทำดังกล่าวแล้วก็จะนำไปสู่ความตั้งใจที่จะลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ซึ่งทั้งหมดก็แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมนั่นเอง กล่าวว่ามันขึ้นอยู่กับความรู้และความตระหนักเกิดขึ้นจะไปกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งๆออกมาและถ้าบุคคลนั้นมีทัศนคติ (Attitude) ที่ดีมองเห็นประโยชน์และคุณค่าของการกระทำนั้นๆแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะนำไปสู่ความตั้งใจที่จะลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ออกมาได้ ซึ่งทั้งหมดก็จะแสดงออกมาในรูปแบบของพฤติกรรมนั่นเองและ เช่นเดียวกันกับความหวังทางสังคมที่อยู่รอบตัวบุคคลของแต่ละคนเมื่อทุกคนเห็นคุณค่าหรือประโยชน์แล้วก็จะทำให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคมของบุคคลขึ้นมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้บุคคลเกิดความตั้งใจที่จะลงมือปฏิบัติเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาได้ซึ่งจากแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าบรรทัดฐานทางสังคมจะมีอิทธิพลต่อบุคคลรอบข้างด้านการกระทำที่ไม่ปลอดภัยหรือสภาวะสิ่งแหวด ล้มที่เป็นอันตราย (Unsafe Act and/or Mechanical or Physical Hazard) ตัวอย่างการปฏิบัติ งานที่ไม่ปลอดภัยของบุคคล เช่น ยืนทำงานภายใต้ของหนักที่แขวนอยู่ การติดเครื่องยนต์โดยไม่แจ้งหรือเตือน ขอบหยอกล้อเล่นถอดเซฟการ์ดของเครื่องจักรออก เป็นต้น ตัวอย่างสภาพเครื่องจักรหรือสภาวะแวดล้อมที่เป็นอันตราย เช่น ขาดเครื่องป้องกันจุดอันตราย เสียงดัง

เกินไป แสงสว่างไม่เพียงพอ การระบายอากาศไม่ดี เป็นต้น สิ่งที่เกิดจากการกระทำที่ไม่ปลอดภัย และสภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัยจะเป็นสาเหตุโดยตรงที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุ

การบาดเจ็บ (Injury) ตัวอย่างการบาดเจ็บที่เกิดกับอวัยวะบางส่วนของร่างกาย เช่น กระดูก หักหรือแตก เคล็ดขัดยอก แผลฉีกขาด แผลไฟไหม้ เป็นต้น การบาดเจ็บเหล่านี้เป็นผลโดยตรงจากการเกิดอุบัติเหตุ นั่นคือสภาพแวดล้อมของสังคมหรือภูมิหลังของคนใดคนหนึ่งไม่ว่าจะเป็นสภาพครอบครัว ฐานะความเป็นอยู่ การศึกษา ฯลฯ ก่อให้เกิดความบกพร่องผิดปกติของบุคคลนั้น ทำให้มีทัศนคติต่อความปลอดภัย เป็นผลให้เกิดอุบัติเหตุซึ่งก่อให้เกิดการบาดเจ็บ หรือความเสียหาย ดังนั้นหากเราจะแก้ไขโดมิโนตัวที่ 4 ไม่ให้ล้ม เราต้องกำจัดโดมิโนตัวที่ 3 คือ การกระทำหรือสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัยออกไปเสีย สภาพการทำงานที่ปลอดภัยก็จะเกิดขึ้นในที่สุด

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น องค์กรมีความจำเป็นต้องให้ข้อมูลแก่ผู้ปฏิบัติงานมากที่สุดเพื่อเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงาน เช่น ให้ทราบนโยบายความปลอดภัย ทราบกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ มีการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้รับข้อมูลที่ดีในการทำงาน เป็นการช่วยให้การทำงานเป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการลดความผิดพลาดที่เกิดจากการตัดสินใจ

ทฤษฎีอุบัติเหตุเกิดจากหลายๆสาเหตุมารวมกัน (Multiple Causation Theory) D.Peterson (อ้างถึงใน สรรวุธ สุธรรมมาสา. 2544 : 12) ได้เสนอแนวคิดของงานความปลอดภัยใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยอมรับในปัจจุบัน โดยเสนอว่าอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งนั้นมิได้มีแต่การกระทำ และสภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัยเท่านั้น แต่แท้ที่จริงแล้วยังมีอีกหลายสาเหตุที่ต่างก็มีผลทำให้เกิดอุบัติเหตุ เขาจึงเสนอว่าอุบัติเหตุเกิดจากหลายๆสาเหตุเรียกเป็น Multiple Causation Theory สิ่งที่เราพบเห็น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ไม่ปลอดภัย สภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัย และอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นนั้นล้วนเป็นอาการแสดงที่เราต้องสืบค้นต่อไปให้ได้ว่าอะไรคือรากแท้ของปัญหา ซึ่งแน่นอนรากแท้ที่ว่านี้คือ ความล้มเหลวของระบบการบริหารความปลอดภัยขององค์กรนั้นๆ นั่นเอง นั่นหมายความว่าถ้าที่ทำงานใดมีการกระทำหรือสภาพการทำงานที่ไม่ปลอดภัย ต้องมองต่อไปว่าทำไมจึงเกิดสิ่งเหล่านี้เราขาดระบบการตรวจสอบที่ดีเราไม่มีการฝึกอบรมหรืออย่างไรวิธีการทำงานยังไม่ได้มาตรฐานใช้ไหมเรายังมีการใช้กระบวนการผลิตที่เป็นอันตรายใช้หรือไม่การออกแบบโรงงานไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัยใช้หรือไม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรากแท้หรือสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาความปลอดภัยในการทำงานการแก้ไขจึงต้องแก้ไขที่ระบบบริหารลำพังการแก้ไขที่แสดงเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

วิฑูรย์ สิมะโชคดี และวีรพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ (2544 : 20) ได้กล่าวสรุปผล

งานวิจัยของ (H.W.Heinrich) ในปี ค.ศ. 1920 ว่าสาเหตุของอุบัติเหตุมี 3 ประการคือสาเหตุที่เกิดจากคน เช่น การทำงานไม่ถูกต้อง ความประมาท ความพลั้งเผลอ การมีนิสัยชอบเสี่ยงการขาดความรู้ความสามารถในงาน สาเหตุที่เกิดจากความบกพร่องของเครื่องจักร เช่น ส่วนอันตรายของเครื่องจักร ไม่มีอุปกรณ์ป้องกัน เครื่องมือเครื่องจักรชำรุด สาเหตุที่เกิดจากดวงชะตาการเกิดอุบัติเหตุลักษณะเช่นนี้จะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้เช่นพายุ น้ำท่วม ไฟป่า

ปี ค.ศ. 1931 เฮนริช ได้นำผลการวิจัยดังกล่าวตีพิมพ์ในหนังสือเรื่อง Industrial Accident Prevention ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการปฏิบัติแนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันอุบัติเหตุและเสริมสร้างความปลอดภัย โดยเขาได้สรุปสาเหตุสำคัญของการเกิดอุบัติเหตุ 2 ประการ คือ

1. การทำงานที่ไม่ปลอดภัย เป็นสาเหตุใหญ่ของการเกิดอุบัติเหตุและสาเหตุจากการกระทำที่ไม่ปลอดภัย ได้แก่ การทำงานที่ไม่ถูกวิธีหรือไม่ถูกขั้นตอน การมีทัศนคติไม่ถูกต้อง เช่น เชื่อว่าอุบัติเหตุเกิดขึ้นเพราะเคราะห์กรรม ความไม่เอาใจใส่ในการทำงาน ความประมาทและขาดสติการมีนิสัยชอบเสี่ยง การไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของความปลอดภัย การทำงานโดยไม่ใช้อุปกรณ์ป้องกัน การแต่งกายไม่รัดกุมเหมาะสม การใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่างๆ ไม่เหมาะสมกับงานการหยอกล้อเล่นในขณะที่ทำงานทำงานขณะสภาพร่างกายและจิตใจไม่พร้อม

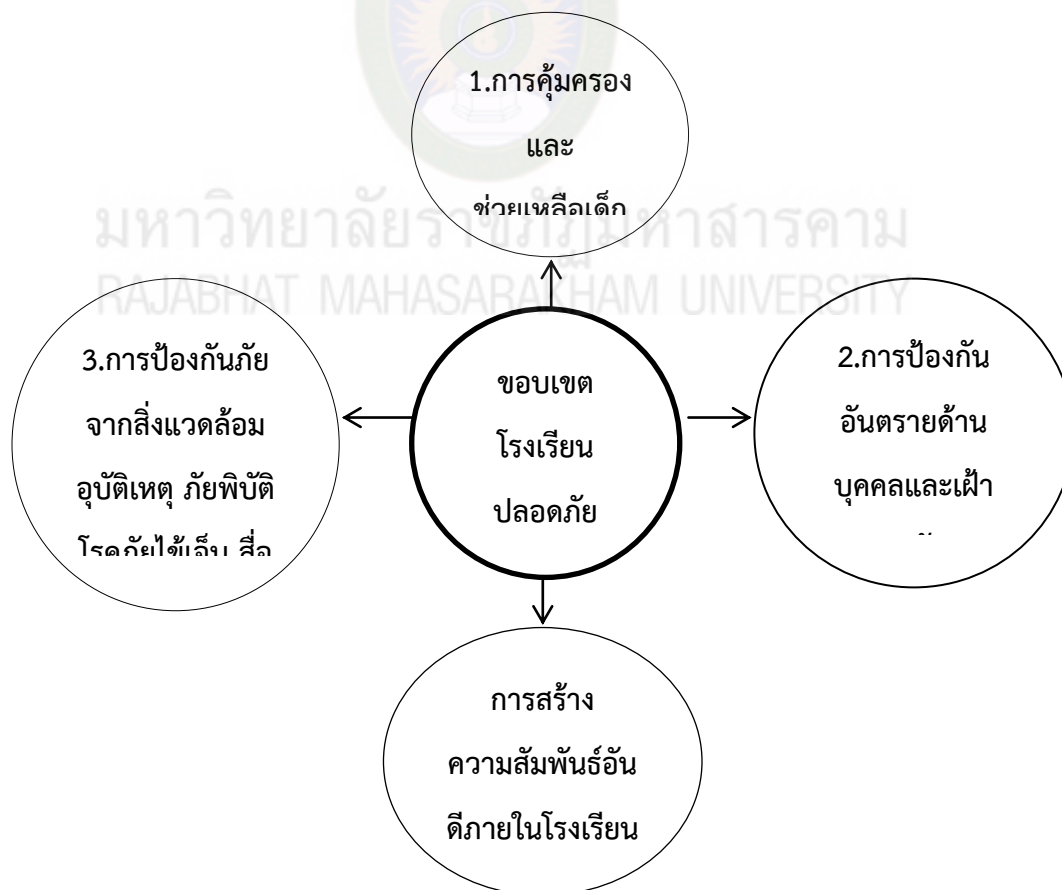
2. ประการที่สองสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัย เป็นสาเหตุรองและสาเหตุจากสภาพ การณ์ที่ไม่ปลอดภัย ได้แก่ ส่วนอันตรายของเครื่องจักรไม่มีอุปกรณ์ป้องกัน การวางผังโรงงานไม่ถูก ต้อง ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และความสกปรกพื้นโรงงานขรุขระ และหลุมบ่อ สภาพแวดล้อมไม่ปลอดภัยหรือไม่ถูกสุขอนามัย เช่น แสงสว่างไม่เพียงพอ เสียงดังเกินควร ความร้อนสูง ฝุ่นละออง ไรระเหยสารเคมีที่มีพิษ ฯลฯ เครื่องจักรกล เครื่องมือ อุปกรณ์ชำรุดบกพร่องขาดการซ่อมแซมหรือบำรุงรักษาอย่างเหมาะสม ระบบไฟฟ้า อุปกรณ์ชำรุดบกพร่อง เช่น การวางสายไฟ สวิตช์ควบคุมหลอดไฟ เป็นต้น

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุเมื่อวิเคราะห์การเกิดอุบัติเหตุพบว่า คนเป็นตัวการสำคัญจากสาเหตุโดยตรงและโดยอ้อมที่เกิดจากตัวเอง เกิดจากสภาพการณ์และเกิดจากธรรมชาติ ถ้าคนมีความประมาทอันก่อให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น อุบัตินั้นเกิดจากคนกระทำที่ไม่ปลอดภัยโดยตรง แต่ถ้าสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัยปรากฏขึ้นคนก็เป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมนั้น เช่น แสงสว่างไม่พออันเป็นสาเหตุให้เกิดอุบัติเหตุ ซึ่งอุบัติเหตุนี้เกิดจากสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัยส่วนอุบัติเหตุเกิดจากธรรมชาติที่ไม่ปลอดภัย เช่น คนเป็นผู้ทำลายป่าไม้อันเป็นสาเหตุให้ฝนตก น้ำท่วมฉับพลัน และส่งผลให้คนเสียชีวิตลง อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นนี้มีสาเหตุมาจากธรรมชาติไม่ปลอดภัยและคนเป็นผู้

กระทำให้เกิดทางอ้อม โดยการตัดไม้และทำลายป่า อุบัติเหตุจากการทำงานนั้นมีแนวโน้มความคิดหรือทฤษฎีต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการอธิบายหรือเป็นสมมติฐานการเกิดอุบัติเหตุโดยสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุคือมีต้นเหตุมาจากหลายปัจจัย

2. ขอบข่ายโรงเรียนปลอดภัย

การดำเนินงานด้านการคุ้มครองเด็ก เน้นการสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียน โดยพัฒนาครู ให้มีความรู้ความเข้าใจในการสร้างระบบความปลอดภัยในโรงเรียนโดยคุณครูได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้อง คุ้มครองช่วยเหลือ สอดส่อง ดูแลและเฝ้าระวังให้เด็กนักเรียนปลอดภัยจากอันตรายต่างๆทั้งด้านบุคคล และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในโรงเรียน โดยให้โรงเรียนได้ร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ ชุมชนและผู้ปกครองของนักเรียนในการร่วมกันสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กนักเรียนโดยสร้างแนวทางในการสร้างระบบความปลอดภัยในโรงเรียน 4 ด้าน ตามกรอบแนวคิดเรื่องความปลอดภัยในโรงเรียน ดังแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 แสดงกรอบแนวคิดของโรงเรียนปลอดภัย

2.1 กรอบแนวคิดเรื่องความปลอดภัยในโรงเรียนประกอบด้วย 4 ด้าน

2.1.1 การคุ้มครองเด็กและช่วยเหลือเด็ก หมายถึง ระบบ และการดำเนินงานในการดูแลตรวจตรา เฝ้าระวังช่วยเหลือและคุ้มครองเด็กให้ปลอดภัยจากอันตรายด้านบุคคล โดยเด็กที่ควรได้รับการช่วยเหลือและคุ้มครอง ได้แก่ เด็กที่เสี่ยงจะได้รับอันตราย เด็กที่มีปัญหา เด็กที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เด็กที่มีโรคทางสมอง สมาธิสั้น มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ออทิสติก เด็กที่มีความบกพร่องทางด้านร่างกาย เด็กที่มีปัญหาด้านอารมณ์จิตใจ เด็กที่ขาดทักษะทางสังคม เด็กที่มีปัญหาครอบครัว รวมถึงเด็กที่ถูกทำร้ายรังแกจากผู้ใหญ่และจากเด็กด้วยกัน ครอบคลุมตั้งแต่เด็กที่เสี่ยงต่อการได้รับอันตราย เด็กที่มีปัญหาด้านพฤติกรรมและเด็กที่ประสบอันตราย และระบบการคุ้มครองให้เด็กได้รับความปลอดภัย พัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อการป้องกันตนเอง ได้แก่ ระบบการคัดกรองระบบประเมินสภาวะปัญหา ระบบการให้คำปรึกษา และระบบการช่วยเหลือและคุ้มครองเด็ก เด็กกลุ่มเสี่ยงและเด็กมีปัญหา ระบบการส่งต่อ รวมถึงการแทรกแซงปัญหาด้านพฤติกรรมของเด็กอย่างเหมาะสม เพื่อนำไปสู่แผนงานการคุ้มครองเด็กอย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 การป้องกันภัยจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ ภัยพิบัติ โรคภัยไข้เจ็บ สื่อ หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมและการวางกฎเกณฑ์ให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุหรือการบาดเจ็บที่คาดไม่ถึง รวมถึงโรคภัยไข้เจ็บและภัยจากสื่อต่างๆ เช่น การสร้างและจัดวางสนามเด็กเล่นที่ปลอดภัย การวางระบบไฟฟ้าและมาตรการตรวจตราระบบไฟฟ้าอย่างสม่ำเสมอ การติดตั้งระบบความปลอดภัยจากการใช้อินเทอร์เน็ต ยังหมายความรวมถึงเรื่องกิจกรรมการดำเนินงานที่จะส่งเสริมความปลอดภัย เช่น กิจกรรมเดินสำรวจจุดเสี่ยง กิจกรรมซ้อมหนีไฟ น้ำท่วม แผ่นดินไหว ไม่ให้เด็กเสี่ยงต่อภัยอันตราย ไม่ให้เด็กประสบอันตราย โดยการป้องกันและเฝ้าระวังให้เด็กเกิดความปลอดภัย จากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและภัยจากบุคคล ดังนั้นโรงเรียนจึงควรต้องจัดให้มีทั้งระบบความปลอดภัย (Safety Zone) การสำรวจจุดเสี่ยงภายในบริเวณโรงเรียน วางมาตรการเพื่อป้องกันและแก้ไข สร้างระบบความปลอดภัยที่เหมาะสมให้กับเด็กแต่ละช่วงวัย สร้างกฎเกณฑ์การเฝ้าระวังภัยบุคคลจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ความปลอดภัยจากการใช้อุปกรณ์การเรียน อาจจัดในรูปแบบของการจัดกิจกรรมเสริมแรงบังคับป้องกันและแก้ไข กิจกรรมประชาสัมพันธ์รูปแบบเอกสารและเสียงตามสาย เป็นต้น

2.1.3 การป้องกันอันตรายจากบุคคล หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมและการวาง

กฎเกณฑ์ให้ปลอดภัยจากบุคคลโดยคำนึงถึงสวัสดิภาพของเด็ก ตั้งแต่เริ่มเดินเข้าสู่ประตูโรงเรียน จนกระทั่งออกจากโรงเรียนถึงบ้าน รวมทั้งการจัดกิจกรรมเสริมทักษะการดูแลป้องกันภัยตัวเองให้ปลอดภัยทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกรณีผู้ใหญ่ทำร้ายเด็กและเด็กทำร้ายกันเอง เด็กนักเรียนทุกคน ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในทุกๆด้านอย่างเต็มตามศักยภาพ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา โรงเรียนจึงควรจัดมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กนักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคม ประพฤติตนเหมาะสมซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเด็กนักเรียนด้านอื่น ๆ สร้างบรรยากาศให้ทุก ส่วนให้มีความ สัมพันธ์ระหว่างเด็กนักเรียนกับเด็กนักเรียน เด็กนักเรียนกับครู ผู้ปกครองกับเด็ก นักเรียน การจัดกิจกรรมสร้างเสริมวินัยเชิงบวก การฝึกทักษะทางสังคม ทักษะการจัดการกับตนเอง ทักษะการควบคุมอารมณ์ อาจจัดในรูปแบบของกิจกรรมเสริม กิจกรรมชุมนุม กิจกรรมสวดมนต์ใน วันสุดสัปดาห์ มุ่งเน้นให้เกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตประจำวัน ให้เกิดความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน และให้โอกาสผู้อื่น

2.1.4 การสร้างความสัมพันธ์อันดีในโรงเรียน หมายถึง การสร้างบรรยากาศ

ความสัมพันธ์ที่ดี ในโรงเรียนทั้งระหว่างเด็กกับเด็ก และครูกับเด็ก โดยเน้นให้เด็กมีความรู้ดีในการใช้ ชีวิตอยู่ที่โรงเรียน เช่น ได้รู้สึกถึงการได้รับการยอมรับทั้งจากครูและจากเพื่อนด้วยกัน นอกจากนี้ยัง รวมถึงการทำให้โรงเรียนกับครอบครัวได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันในอันที่จะร่วมกันพัฒนาเด็กให้มี คุณภาพต่อไป

2.2 มาตรฐานโรงเรียนปลอดภัย

มาตรฐานที่ 1 นักเรียนมีความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และบุคคลที่ อาจก่ออันตรายต่อนักเรียนในโรงเรียน

นิยาม

ความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมและการวางกฎเกณฑ์ให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุหรือการบาดเจ็บที่คาดไม่ถึง รวมถึงสุขอนามัย โรคภัยไข้เจ็บและจากสื่อต่างๆ เช่นการสร้างและจัดวางสนามเด็กเล่นที่ปลอดภัย การวางระบบไฟฟ้าและ มาตรการตรวจตราระบบไฟฟ้า อย่างสม่ำเสมอ การติดตั้งระบบความปลอดภัยจากการใช้อินเทอร์เน็ต ฯลฯ นอกจากนี้ยังหมายความรวมถึงเรื่องกิจกรรมการดำเนินงานที่จะส่งเสริมความปลอดภัย เช่น กิจกรรมเดินสำรวจจุดเสี่ยง กิจกรรมเตรียมรับมือภัยพิบัติ อุทกภัยอัคคีภัยและแผ่นดินไหว ฯลฯ

ความปลอดภัยจากบุคคล หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมและการวางกฎเกณฑ์ ให้ปลอดภัยจากบุคคลที่มาทำอันตรายกับนักเรียนโดยคำนึงถึงสวัสดิภาพของนักเรียนตั้งแต่เริ่มเดิน

เข้าสู่ประตูโรงเรียนจนกระทั่งออกจากโรงเรียนถึงบ้าน รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมทักษะการดูแล
ป้องกันตนเองให้ปลอดภัย ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกรณีผู้ใหญ่ทำร้ายนักเรียนทำร้ายตนเอง

ตัวชี้วัดที่ 1

โรงเรียนจัดทำแผนการดำเนินการทั้งการป้องกัน ฝ้าระวัง แก้ไขในเรื่องความ
ปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อม สุขอนามัย ภัยพิบัติและบุคคลทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน โดยบุคลากร
ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะครู และบุคลากรในโรงเรียน นักเรียน ผู้เชี่ยวชาญ พ่อแม่
ผู้ปกครอง และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ฯลฯ

เกณฑ์การวัด

1. มีเกณฑ์หรือมาตรการหรือแนวทางในการดูแลความปลอดภัยที่ป้องกันอันตราย
จากบุคคลทั้งจากภายในและภายนอกโรงเรียน และป้องกันความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อม จากภัย
พิบัติ (Safety Rules) โดยพิจารณาดูในประเด็นต่างๆต่อไปนี้

1.1 การจัดระบบรับส่งนักเรียนที่ปลอดภัยให้กับนักเรียนทุกคนในการเดินทาง
ไป-กลับระหว่างบ้านกับโรงเรียนอย่างเหมาะสม รวมทั้งการจัดทำข้อมูลการเดินทางไป-กลับระหว่าง
บ้านกับโรงเรียนของนักเรียน ทั้งกรณีนักเรียนไป-กลับโดยรถรับ-ส่ง นักเรียนกลับบ้านเอง นักเรียนนำ
รถจักรยานยนต์มาโรงเรียน กรณีผู้ปกครองมารับส่ง โดยพิจารณาตามสภาพบริบทของโรงเรียน ดังนี้

1.2 การกำหนดแผนเตรียมความพร้อมรับมือกับภัยพิบัติล่วงหน้า เช่น น้ำท่วม
แผ่นดินไหว ไฟป่า และหมอกควัน พายุฤดูร้อน ฯลฯ เพื่อให้นักเรียนปลอดภัย โดยจัดกิจกรรมการ
เรียนการสอนหรือเชิงวิทยากรให้ความรู้ความตระหนักและการปฏิบัติตนขณะเกิดเหตุในเรื่องภัย
พิบัติต่างๆกับนักเรียน จัดให้มีการฝึกซ้อม การจัดเตรียมพื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับการเคลื่อนย้าย
นักเรียน

1.3 การกำหนดขอบเขตที่เหมาะสม หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดกฎเกณฑ์
เกี่ยวกับขอบเขตที่เหมาะสมระหว่างครูกับนักเรียนและนักเรียนกับนักเรียน และมีการประชุมเพื่อ
ประชาสัมพันธ์ให้ครู นักเรียน และบุคลากรในโรงเรียนได้รับทราบและปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเพื่อ
ป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้น เช่น ห้ามครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียนอยู่ตามลำพังสองต่อสองใน
ห้องเรียน หรือที่ลับตาคน หากจำเป็นต้องอยู่ตามลำพังต้องมีเพื่อนอยู่ด้วย 1-2 คน รวมถึงการ
แสดงออกของครูกับนักเรียนควรเป็นไปอย่างเหมาะสม

1.4 การสอดส่องดูแลภัยอันตรายที่จะเกิดกับนักเรียนตลอดเวลาที่นักเรียนอยู่
ในโรงเรียน ประตุนหน้าต่างห้องเรียนอยู่เสมอในเวลาพักกลางวัน นักเรียนอนุบาลมีครูดูแลอยู่

ตลอดเวลารวมถึงในขณะที่นักเรียนเล่นในสนามเด็กเล่น มีผู้ดูแลอย่างน้อยสองคนอยู่ในโรงเรียนเมื่อนักเรียนคนแรกมาถึงโรงเรียนและนักเรียนคนสุดท้ายออกจากโรงเรียน

2. การกำหนดบริเวณเพื่อให้นักเรียนปลอดภัย (Safety Zone) หมายถึง การกำหนดพื้นที่และจัดให้นักเรียนอยู่บริเวณที่มีความปลอดภัย ดังนี้
3. จัดสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยทั้งด้านกายภาพและบุคคล ทั้งอาคารสถานที่ สนามเด็กเล่นและเครื่องเล่นอุปกรณ์การเรียนการสอน อาหาร และเครื่องดื่ม ต้องไม่ก่ออันตรายแก่นักเรียน ไม่มีจุดลับตาในพื้นที่โรงเรียน
4. การจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้และทักษะให้นักเรียนในเรื่องความปลอดภัย ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ ภัยพิบัติ และสุขอนามัย เช่น การซ้อมหนีไฟ กิจกรรมตัวฉันเป็นของฉัน เด็กไทยรู้ทัน การป้องกันการรังแกกัน การเดินทางบนท้องถนนอย่างปลอดภัย เป็นต้น
5. สำรวจจุดเสี่ยง (Safety round) อันประกอบด้วย อาคารเรียน ห้องน้ำ ห้องพยาบาล โรงอาหาร ประตูโรงเรียน รั้วโรงเรียน ระบบไฟฟ้า มุมอับ/จุดลับตา สนามเด็กเล่นและเครื่องเล่น สนามกีฬา อุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์การเรียนการสอน และวัสดุอุปกรณ์ในห้องเรียน มีการสำรวจโดยสม่ำเสมอ อย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง โดยมีครู นักเรียน และผู้ปกครองเข้าร่วมในการสำรวจจุดเสี่ยงและนำข้อมูลจากการสำรวจมาวิเคราะห์ วางแผนและดำเนินการแก้ไข
6. บันทึกการเจ็บป่วยและบันทึกการบาดเจ็บทั้งแบบไม่คาดคิด (อุบัติเหตุ) และจงใจ (ถูกกระทำโดยบุคคล) และนำข้อมูลจากการบันทึกการบาดเจ็บและเจ็บป่วยมาวิเคราะห์ และวางแผนดำเนินการป้องกันแก้ไข

ตัวชี้วัดที่ 2

โรงเรียนมีโครงสร้าง ระบบ กลไก และผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการเรื่องความปลอดภัย ด้านสิ่งแวดล้อมและบุคคล

เกณฑ์การวัด

1. มีโครงสร้างการบริหารจัดการความปลอดภัยด้านสิ่งแวดล้อมและบุคคลในโรงเรียน ทั้งระดับนโยบาย ระดับประสานงาน และระดับปฏิบัติ
2. มีการวางแผน การดำเนินการ การกำกับดูแลติดตามและประเมินผลความปลอดภัยด้านสิ่งแวดล้อมและบุคคลในโรงเรียน โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
3. มีผู้รับผิดชอบประจำแต่ละส่วน และผู้รับผิดชอบมีการดำเนินการตามโครงสร้างที่วางไว้

นิยาม

ระดับนโยบาย หมายถึง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เครือข่าย
ผู้ปกครอง ผู้บริหารโรงเรียน ที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบาย/มาตรการต่างๆในเรื่องความ
ปลอดภัย

ระดับประสานงาน หมายถึง ครูผู้รับผิดชอบหลักและคณะทำงาน

ระดับปฏิบัติ หมายถึง คณะครูบุคลากรในโรงเรียน นักเรียน และผู้ปกครอง
ตัวชี้วัดที่ 3

นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อกัน

เกณฑ์การวัด

1. โรงเรียนมีการป้องกันและแก้ไขปัญหาการใช้ความรุนแรงต่อกัน ระหว่างครู/
บุคลากรในโรงเรียนกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน
2. ครู บุคลากรในโรงเรียนไม่ใช้ความรุนแรงกับนักเรียน
3. มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ทักษะ ให้แก่ครูและนักเรียนในเรื่องการสร้าง
ระเบียบวินัย การพัฒนาด้านอารมณ์ การจัดการความรุนแรง อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
4. โรงเรียนมีกิจกรรมที่ส่งเสริมบรรยากาศแห่งความเอื้ออาทร การเข้าถึงจิตใจซึ่ง
กันและกัน (Empathy) ในหมู่นักเรียน ครูและบุคลากรในโรงเรียน เช่น กิจกรรมพี่ดูแลน้อง กิจกรรม
เพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมการอบรมเยาวชนชนสมานฉันท์ กิจกรรมที่ให้นักเรียนร่วมคิด ร่วมวางแผน
ร่วมกันแก้ปัญหา และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการเข้าถึงจิตใจและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างครู
กับนักเรียน เช่น การให้ครูกับนักเรียนได้ทำกิจกรรมร่วมกันและช่วยเหลือกันอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

นิยาม

การใช้ความรุนแรง หมายถึง การกระทำที่มุ่งประสงค์หรือมีเจตนาที่จะทำให้
บุคคลเกิดอันตรายหรือเกิดความเจ็บปวดทางร่างกาย จิตใจ ทางเพศ

มาตรฐานที่ 2

นักเรียนได้รับการเฝ้าระวัง การดูแล การช่วยเหลือและการคุ้มครองให้นักเรียน
ปลอดภัย ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน

ตัวชี้วัด 1

โรงเรียนมีระบบการคัดกรองเฝ้าระวัง การดูแลช่วยเหลือนักเรียนทุกคนอย่างเหมาะสมโดยเฉพาะ นักเรียนกลุ่มเสี่ยง และ นักเรียนที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยมีการทำงานร่วมกับทีมเครือข่ายสหวิชาชีพในการช่วยเหลือนักเรียน

เกณฑ์การวัด

1. โรงเรียนมีการจัดเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคลตามมาตรฐานโรงเรียนคุ้มครองเด็ก ในประเด็นด้านสุขภาพกาย ด้านสุขภาพจิต ด้านสังคม สติปัญญา และปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้นักเรียนไม่ปลอดภัย (ปัจจัยจากตัวนักเรียน ครอบครัว สภาพแวดล้อม)
2. มีการประเมินนักเรียนด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต สังคม สติปัญญา (Bio psycho social assessment) ตามมาตรฐานโรงเรียนคุ้มครองเด็ก ประเด็นการประเมินปัจจัยเสี่ยง (Risk assessment) และมีการประเมินความต้องการการช่วยเหลือของนักเรียน (Need assessment)
3. โรงเรียนมีระบบการช่วยเหลือนักเรียนโดยมีการทำงานเชื่อมโยงกับเครือข่ายในการช่วยเหลือและคุ้มครองนักเรียนหรือเครือข่ายสหวิชาชีพในพื้นที่
4. โรงเรียนได้แก้ปัญหานักเรียนรายกรณีตรงกับความต้องการความจำเป็นและประโยชน์สูงสุดของนักเรียนที่สอดคล้องกับความเร่งด่วนของสถานการณ์ปัญหาของนักเรียน

นิยาม

เครือข่ายสหวิชาชีพ หมายถึง กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเด็กและครอบครัว อันประกอบไปด้วย 1. ด้านสาธารณสุข ได้แก่ กุมารแพทย์ จิตแพทย์ สติแพทย์หรือแพทย์ผู้เกี่ยวข้อง พยาบาล นักจิตวิทยา 2. ด้านสังคมสงเคราะห์ ประกอบด้วยนักสังคมสงเคราะห์ในสายการแพทย์/สาธารณสุข นักสังคมสงเคราะห์ในบ้านพักเด็กและครอบครัว 3. ด้านกฎหมาย ประกอบไปด้วย พนักงานเจ้าหน้าที่ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองเด็ก อัยการ นักกฎหมาย ตำรวจ 4. บุคลากรทางการศึกษา โดยสหวิชาชีพเหล่านี้จะร่วมกันวินิจฉัยวิเคราะห์สาเหตุและร่วมกันหาแนวทางในการแก้ปัญหาในแต่ละกรณี

การเก็บข้อมูลด้านสุขภาพกาย หมายถึง การเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับร่างกายของนักเรียนอันประกอบด้วย

1. สุขภาพร่างกาย ได้แก่ ความแข็งแรงของร่างกาย การบาดเจ็บและสาเหตุของการบาดเจ็บ การเจ็บป่วย(โรคประจำตัว โรคเรื้อรัง และความเจ็บป่วยที่ส่งผลต่อการเรียน/การใช้ชีวิตประจำวัน) ความพิการ

2. อาหาร ได้แก่ คุณค่าของอาหารที่ได้รับ และ ปริมาณของอาหารที่ได้รับ ในแต่ละมื้อ

3. การพักผ่อนนอนหลับ ได้แก่ ระยะเวลาของการนอนหลับพักผ่อนแต่ละวัน

4. การเล่น และนันทนาการ ได้แก่ ช่วงเวลาและกิจกรรมที่เด็กเล่น หรือ ทำกิจกรรมนันทนาการ

5. ความสะอาดของร่างกาย ได้แก่ ผิวหนัง เล็บ ฟัน ผม เสื้อผ้า

6. การได้รับการดูแล และป้องกันโรค ได้แก่ การได้รับวัคซีนตามวัย การตรวจสุขภาพฟันตามกำหนด

7. การเจริญเติบโต ได้แก่ น้ำหนัก ส่วนสูง

8. พัฒนาการ ได้แก่ การทำงานของกล้ามเนื้อเล็ก /มัดใหญ่ การเคลื่อนไหว การมองเห็น ภาษา (การรับรู้และการสื่อสาร) การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น (ความสามารถของเด็กในการแสดงออกทางสังคม อาทิ การวางตัวได้อย่างเหมาะสม และสามารถปฏิบัติตามกติกาสังคมได้รวมถึงการมีสัมพันธภาพกับบุคคลภายนอกและภายในครอบครัวได้อย่างปกติ)

การเก็บข้อมูลด้านสุขภาพจิต หมายถึง การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับด้านอารมณ์จิตใจ บุคลิกภาพ พฤติกรรม ได้แก่

1. เอกลักษณ์แห่งตน ได้แก่ การรับรู้ตนเองของเด็ก ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกว่าคุณค่า

2. สภาวะทางอารมณ์และการแสดงออกของเด็ก

3. การสร้างสัมพันธภาพของเด็กกับครอบครัวและบุคคลรอบข้าง

4. เด็กรู้จักขอบเขตระหว่างตนเองและผู้อื่นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และการแสดงออกอย่างเหมาะสม

การเก็บข้อมูลด้านสังคม หมายถึง การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลแวดล้อม และสภาพแวดล้อมของนักเรียน ได้แก่

1. ศักยภาพและการปฏิบัติของพ่อแม่ผู้ปกครองต่อเด็ก อาทิ การกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และการฝึกนิสัยในเรื่องเกี่ยวกับตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม การตอบสนองทางอารมณ์แก่เด็ก การสร้างความรัก ความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดีแก่ครอบครัวและสังคม รวมถึงการดูแลความปลอดภัยของเด็ก

2. สภาพในบ้าน อาทิ สุขอนามัย และสภาพแวดล้อมรอบบ้าน และสภาพในชุมชนของเด็ก

การประเมินด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต สังคมและสติปัญญา (Bio psycho social assessment) หมายถึง การนำข้อมูลด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต สังคมและสติปัญญา มาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาถึงสิ่งที่ผิดปกติและไม่ปกติ รวมถึงวิเคราะห์สาเหตุของความผิดปกติดังกล่าว ดังนี้

1. การประเมินด้านสุขภาพกาย หมายถึง การนำข้อมูลด้านสุขภาพร่างกายที่เก็บมา มาวิเคราะห์เพื่อพิจารณา ว่าร่างกายของนักเรียนปกติ หรือ เหมาะสม หรือไม่ หากไม่ปกติ หรือไม่เหมาะสม ให้วิเคราะห์หาสาเหตุ โดยพิจารณาร่วมกับข้อมูลด้านสุขภาพจิตด้านสังคม ด้านสติปัญญา เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติด้านสุขภาพร่างกายของนักเรียน

2. การประเมินด้านสุขภาพจิต หมายถึง การนำข้อมูลด้านสุขภาพจิต อารมณ์ จิตใจ บุคลิกภาพ พฤติกรรมที่เก็บมา มาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าสุขภาพจิตของนักเรียนปกติ หรือไม่ ปกติ จากนั้นให้วิเคราะห์หาสาเหตุโดยพิจารณาร่วมกับข้อมูลสุขภาพกาย ด้านสังคมและด้านสติปัญญา เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติด้านสุขภาพจิตของนักเรียน

3. การประเมินด้านสังคมของนักเรียน หมายถึง การนำข้อมูลด้านสังคมที่เก็บมาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าสังคมของนักเรียนปกติ หรือไม่ปกติ จากนั้นให้วิเคราะห์หาสาเหตุ โดยพิจารณาร่วมกับข้อมูลสุขภาพกาย สุขภาพจิตและสติปัญญา เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติสังคมของนักเรียน

4. การประเมินด้านสติปัญญา หมายถึง การนำข้อมูลด้านสติปัญญาที่เก็บมา มาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าสติปัญญาของนักเรียนปกติ หรือไม่ปกติ จากนั้นให้วิเคราะห์หาสาเหตุ โดยพิจารณาร่วมกับข้อมูลสุขภาพกาย สุขภาพจิตและสังคม เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติสังคมของนักเรียน

การประเมินปัจจัยเสี่ยง (Risk assessment) หมายถึง การวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดอันตรายหรือความไม่ปลอดภัยของนักเรียน ซึ่งประกอบด้วย

1. ความเสี่ยงที่มาจากบุคคลแวดล้อมนักเรียน เช่น พ่อแม่ผู้ปกครองมีปัญหา ด้านสุขภาพกาย เป็นโรคเรื้อรัง เป็นโรคติดต่อที่ส่งผลทำให้ไม่สามารถดูแลนักเรียนหรือเลี้ยงดูนักเรียนได้ พ่อแม่ผู้ปกครองไม่มีปัญหาสุขภาพจิต พ่อแม่ผู้ปกครองใช้ความรุนแรง ดุด่า ตี การพนัน เป็นต้น

2. ความเสี่ยงที่มาจากตัวนักเรียน เช่น เด็กสมาธิสั้น เด็กมีความบกพร่องทางการเรียนรู้เด็กไอคิวต่ำ เด็กพิการ เป็นต้น

การประเมินความต้องการช่วยเหลือของนักเรียน (Need assessment) หมายถึง การนำข้อมูลจากการประเมินสุขภาพกาย สุขภาพจิต สังคม สติปัญญาและการประเมินปัจจัยเสี่ยง มาวางแผนการให้ความช่วยเหลือโดยแผนให้ความช่วยเหลือนั้นจะต้องสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด

ตัวชี้วัดที่ 2

ครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทำงานร่วมกันในการเฝ้าระวัง ดูแล และคุ้มครองนักเรียน

1. โรงเรียนมีการจัดประชุมว่าด้วยเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียน เป็นการเฉพาะที่ร่วมกันระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. มีรายงานการประชุมว่าด้วยเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียนอันเกิดจากความร่วมมือระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
3. มีคำสั่งแต่งตั้งเครือข่ายครู ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้องในการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียน
4. มีรายงานการดำเนินงานเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียนอันเกิดจากความร่วมมือระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

มาตรฐานที่ 3 การประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ชุมชน และหน่วยงาน / องค์กรที่เกี่ยวข้อง ตามมาตรฐานโรงเรียนคุ้มครอง

ตัวชี้วัดที่ 1

โรงเรียนมีการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับผู้ปกครอง และผู้ปกครองกับนักเรียน ครูกับชุมชน และองค์กรท้องถิ่น โดยทุกฝ่ายเข้าร่วมมามีส่วนร่วม

นิยาม

การมีส่วนร่วมหมายถึง การร่วมในกระบวนการคิดวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ สนับสนุนทรัพยากร/งบประมาณ และติดตามผล

เกณฑ์การวัด

โรงเรียนร่วมกับผู้ปกครอง/คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน/ชุมชน/หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องได้จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับผู้ปกครอง เช่น การจัดนิทรรศการส่งเสริมความรู้ให้แก่เด็กนักเรียนและผู้ปกครอง การประชุมผู้ปกครองในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การจัดกิจกรรมสำหรับครอบครัว (กิจกรรมค่ายครอบครัว กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ กิจกรรมห้องเรียนพ่อแม่ ฯลฯ)

ตัวชี้วัดที่ 2

โรงเรียนผู้ปกครองชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ร่วมกันส่งเสริมพัฒนานักเรียนตามพัฒนาการ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม สติปัญญาและครอบครัว

เกณฑ์การวัด

1. มีการประชุมร่วมกันระหว่างครูกับผู้ปกครอง/ชุมชน/คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อประสานความร่วมมือกันส่งเสริมและพัฒนานักเรียนตามพัฒนาการ 5 ด้าน
2. ครูร่วมกับผู้ปกครอง/ชุมชน/คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาเด็กตามพัฒนาการ 5 ด้าน

ตัวชี้วัดที่ 3

โรงเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ชุมชนร่วมกันส่งเสริมเพื่อให้เด็กนักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีความประพฤติที่เหมาะสม

เกณฑ์การวัด

มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนบำเพ็ญประโยชน์/จิตอาสาโดยร่วมกับผู้ปกครอง/คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน/ชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 4

โรงเรียน จัดให้นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เด็กนักเรียนมีความปลอดภัย

เกณฑ์การวัด

มีการจัดกิจกรรมหรือ เชิญวิทยากรให้ความรู้แก่นักเรียน ผู้ปกครอง/ครู/ชุมชน/คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเรื่องการจัดกฎเกณฑ์แห่งความปลอดภัย (Safety Rules) การจัดบริเวณที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียนแต่ละวัย (Safety Zone) การฝึกนักเรียนให้รู้จักประเมินสถานการณ์เสี่ยง การหลบหลีก การขอความช่วยเหลือและวิธีปฏิบัติตนให้ปลอดภัย

3. ความสำคัญของโรงเรียนปลอดภัย

สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์ (2552 : 16-22) รายงานว่าเด็กและเยาวชนไทย มีแนวโน้มใช้ความรุนแรงเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับปี 2547 และ 2550 ที่ผ่านมา และยัง พบว่า อายุเฉลี่ยของเด็กที่ใช้ความรุนแรงจนถึงกระทั่งกระทำผิดทางกฎหมายมีอายุน้อยลง โดยพบมากในช่วงอายุ 12-18 ปี ทั้งนี้ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน พบมากในโรงเรียนในลักษณะของการทะเลาะวิวาทระหว่างเพื่อนร่วมโรงเรียนและต่างโรงเรียน รวมถึงความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดจากการกระทำรุนแรงของสมาชิกในครอบครัว และความรุนแรงที่เผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ อาทิ โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้และเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมความรุนแรง ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่เสี่ยงก็เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการบ่มเพาะความรุนแรงและไม่มีความปลอดภัย โดยพบว่า เด็กและเยาวชนที่พบเห็นการทำผิดกฎหมายของคนในชุมชนที่พ่อกาอาศัยมีความเสี่ยงในการใช้ความรุนแรงสูงถึง 1.70 เท่าของเด็กและเยาวชนที่ไม่พบเห็นการทำผิดกฎหมายของคนในชุมชน ทั้งนี้การสำรวจของศูนย์วิจัยเอแบคโพลล์ (1-8 กุมภาพันธ์ 2551) พบว่า เด็กสามารถเดินถึงร้านเหล้าได้ภายใน 7 นาที ไปร้านเกมและแหล่งพนันได้ในเวลา 15 นาที เข้าถึงซีดีลามกและสถานบันเทิงได้ใน 30 นาที สอดคล้องกับที่ (โครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด. 2551-2552) ที่พบว่า หลายจังหวัดมีพื้นที่เสี่ยง แหล่งเริงรมย์ต่างๆ มากกว่าพื้นที่ดีและสร้างสรรค์ 2-3 เท่า นั้น เช่นเดียวกับรายงานของศูนย์การศึกษาเพื่อเด็กด้อยโอกาส จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่พบว่าพื้นที่เสี่ยงสำหรับเด็กมีเพิ่มขึ้นพื้นที่ดี ๆ ของเด็ก มีน้อยมาก ในอัตราส่วน 3 ต่อ 1

โครงการเด็กไทยปลอดภัยร่วมกับ 20 โรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสำนักบริหารคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร ในการสร้างแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายจัดความปลอดภัยของโรงเรียนขึ้น มีกลุ่มความปลอดภัยของโรงเรียนที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน มีวิธีและเครื่องมือค้นหาปัญหาการบาดเจ็บของนักเรียน ทั้งเรื่องอุบัติเหตุและความรุนแรง โรงเรียนสร้างระบบความปลอดภัย 6 ด้าน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมกายภาพปลอดภัย ระบบคุ้มครองภัยจากบุคคล เดินทางปลอดภัย ความปลอดภัยในการเรียนการสอน หลักสูตรความปลอดภัย ความพร้อมด้านฉุกเฉินและภัยพิบัติ โดยมีเป้าหมายที่จะจัดสิ่งแวดล้อมและสร้างพฤติกรรมปลอดภัยให้เกิดขึ้นกับนักเรียนทุกคน นอกจากนี้กระบวนการดำเนินงานนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านความปลอดภัยแก่ครอบครัวและชุมชนด้วย ความสำเร็จการดำเนินงานด้านความปลอดภัยนั้นต้องเกิดจากจิตสำนึกความปลอดภัยและความร่วมมือของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นครู

นักเรียน ผู้ปกครอง และผู้บริหาร ที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ นักเรียนปลอดการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ และความรุนแรง

3.1 แนวคิดของโปรแกรมโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ

ด้วยองค์การอนามัยโลก (WHO) เห็นว่า การบาดเจ็บจากอุบัติเหตุและความรุนแรง จากบุคคล (Non-Intentional or accident and intentional) เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความสูญเสีย และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น จึงมีนโยบายส่งเสริมความปลอดภัย (Safety Promotion) และกำหนดให้ “ความปลอดภัย” เป็นความจำเป็นต่อการดำรงไว้ซึ่งสุขภาพที่ดีของประชาชน

โปรแกรมโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ อยู่ภายใต้กรอบดำเนินงานชุมชน ปลอดภัยขององค์การอนามัยโลกที่ต้องการจะพัฒนาบทเรียนดี ๆ ของการป้องกันการบาดเจ็บสู่ครู เจ้าหน้าที่ นักเรียนและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน โดยโรงเรียนปลอดภัยจะสนับสนุนการสร้าง ความตระหนักความปลอดภัยให้กับเด็กนักเรียนที่จะเป็นคนรุ่นใหม่ที่จะสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัย ให้กับชุมชนตนเอง

3.2 ตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ

การรับรองโรงเรียนปลอดภัย ไม่ได้แสดงถึงโรงเรียนนั้นมีความปลอดภัยอย่างสมบูรณ์ 100% หรือได้แก้ไขความเสี่ยงของภัยต่างๆ ได้ทุกอย่างเหมาะสมแล้ว แต่การรับรองโรงเรียนปลอดภัยนั้น หมายถึง โรงเรียนและชุมชนโดยรอบมีฉันทามติร่วมกันที่จะมีส่วนร่วม พัฒนาสิ่งแวดล้อมและ พฤติกรรมให้เกิดความปลอดภัย เกิดวัฒนธรรมความปลอดภัยในโรงเรียน ชุมชนและสังคม

โดยองค์การอนามัยโลก WHO Collaborating Centre on Community Safety Promotion ได้กำหนดตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัย (Indicators for Safe Schools) ไว้ 7 ข้อ ดังนี้ (ชญาพร สุขสิริวรรณ. 2550 : 7)

1. An infrastructure based on partnership and collaborations, governed by a group of teachers, pupils, technical staff and parents that is responsible for safety promotion in their school ; the group should be chaired by a School Board (Representative of school policy governance) representative.

ความหมาย : โครงสร้างการดำเนินงานอยู่บนฐานของความเป็นหุ้นส่วนและความร่วมมือ จัดการโดยกลุ่มครู นักเรียน เจ้าหน้าที่ผู้ปกครอง ที่มีส่วนรับผิดชอบการส่งเสริมความปลอดภัยในโรงเรียน ประธานกลุ่มควรมาจากคณะกรรมการสถานศึกษา (ซึ่งเป็นผู้แทนผู้กำหนดนโยบายโรงเรียน)

2. Safe School policies decided by the School Board (Representative of school policy governance) and the Community Council in a Safe Community

ความหมาย : นโยบายความปลอดภัยโรงเรียนกำหนดโดยคณะกรรมการสถานศึกษา และผู้บริหารท้องถิ่นชุมชนที่ดูแลด้วยความปลอดภัยของชุมชน

3. Long-term, sustainable, operational school programs covering both genders and all ages, environments, and situations.

ความหมาย : แผนงานส่งเสริมความปลอดภัยโรงเรียนครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกสภาพแวดล้อม และสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นแผนปฏิบัติการระยะยาวและต่อเนื่อง

4. Programs that target high-risk groups and environments, and programs that promote safety for vulnerable groups.

ความหมาย : แผนงานเน้นกลุ่มเสี่ยงและสิ่งแวดล้อมที่มีความเสี่ยงสูงต่อการบาดเจ็บ อุบัติเหตุและความรุนแรง และเป็นแผนงานที่ส่งเสริมความปลอดภัยแก่กลุ่มที่ต้องได้รับ

5. Programs that document the frequency and causes of injuries – both un intentional (Accidents) and intentional (Violence and self-directed).

ความหมาย : แผนงานแสดงข้อมูลความถี่และสาเหตุของการบาดเจ็บทั้งชนิดไม่คาดคิด (อุบัติเหตุ) และจงใจ (ความรุนแรงและการทำร้าย)

6. Evaluation measures to assess school policies, programs, processes and the effects of change.

ความหมาย : การประเมินนโยบาย แผนงาน กระบวนการและผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

7. Ongoing participation in Safe School networks – at community, national and international levels.

ความหมาย : การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของเครือข่ายโรงเรียนปลอดภัยทั้งในระดับชุมชน ประเทศและสากล

จากการกำหนดตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัย โดยองค์การอนามัยโลก (WHO) ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ (ประเทศไทย) มาจากตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ ทั้ง 7 ข้อ และเพิ่มแนวทางการดำเนินงาน รวมทั้งมีเกณฑ์การพิจารณาเพื่อใช้ในการประเมิน เพื่อรับรอง โดยโรงเรียนสามารถเชื่อมโยง

ประโยชน์และจัดความปลอดภัยจากโครงการ/กิจกรรม รวมทั้งการปฏิบัติงานและอื่น ๆ ได้จาก
มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยกระทรวงศึกษาธิการ มาตรฐานการศึกษาและตัวบ่งชี้ระดับการ
ศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา คู่มือข้อปฏิบัติและ
มาตรการรักษาความปลอดภัยในสถานศึกษา คู่มือสิ่งแวดล้อมปลอดภัยในโรงเรียน เกณฑ์มาตรฐาน
การประเมินโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น

3.3 ขั้นตอนการขอรับรองเป็นโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ (ประเทศไทย)

3.3.1 แสดงความจำนงเข้าร่วมเป็นเครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย

3.3.2 มีผู้แทนคณะกรรมการความปลอดภัยของโรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรม อบรมและ
สัมมนาด้านความปลอดภัย อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง โดยเข้าร่วมศูนย์วิจัยเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัย
และป้องกันการบาดเจ็บในเด็กอย่างน้อย 1 ครั้ง และหน่วยงานอื่น

3.3.3 โรงเรียนดำเนินงานความปลอดภัยในโรงเรียนให้สอดคล้องกับตัวชี้วัดไม่น้อย
กว่า 1 ปี นับจากวันที่แจ้งความจำนง

3.3.4 ส่งรายงานตามตัวชี้วัดการรับรองโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ (ประเทศ
ไทย) ตามแนวทางที่กำหนด เพื่อเสนอกรรมการพิจารณา

3.3.5 กรรมการลงตรวจเยี่ยมและประเมินผลการรับรอง

3.3.6 ประกาศรับรอง

- 1) การรับรองมีระยะเวลา 3 ปี นับจากวันประกาศรับรอง
- 2) หากประสงค์จะให้รับรองต่อเนื่องต้องเริ่มต้นตามขั้นตอนผลดีของการรับรอง
- 3) นักเรียนและบุคลากรทุกคนในโรงเรียนมีความปลอดภัย
- 4) สร้างชื่อเสียงและเป็นตัวอย่างนำร่องโรงเรียนส่งเสริมความปลอดภัย
- 5) มีโอกาสร่วมสร้างนโยบายและแผนงานความปลอดภัยในระดับท้องถิ่นและ
ระดับชาติ
- 6) สามารถร่วมกิจกรรมประชุมวิชาการในเวที Safety Community Network
ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

การสังเคราะห์องค์ประกอบ และตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย

ในการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จุดมุ่งหมายสำคัญในสังเคราะห์ เพื่อกำหนดองค์ประกอบและ

ตัวบ่งชี้ของตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากทัศนะของนักวิชาการแหล่งต่างๆ เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบที่จะใช้ในการวิจัย เพื่อจะนำไปสู่การศึกษาและกำหนดองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อยและตัวบ่งชี้เพื่อใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักโรงเรียนปลอดภัย

1.1 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2548 : 20) กล่าวถึง การสร้างระบบความปลอดภัย 6 ด้าน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมกายภาพปลอดภัย ระบบคุ้มครองภัยจากบุคคล เดินทางปลอดภัย ความปลอดภัยในการเรียนการสอน หลักสูตรความปลอดภัย ความพร้อมด้านฉุกเฉินและภัยพิบัติ โดยมีเป้าหมายที่จะจัดสิ่งแวดล้อมและสร้างพฤติกรรมปลอดภัยให้เกิดขึ้นกับนักเรียนทุกคน

1.2 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากบทบาทของโรงเรียนของโรงเรียนปลอดภัยตามแนวทางของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (อ้างถึงใน คู่มือครูการจัดระบบความปลอดภัยในโรงเรียน 2550) กล่าวถึงโรงเรียนปลอดภัยว่า บทบาทของโรงเรียนจึงไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ที่เด็กได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ด้วยการสร้างความปลอดภัยในชีวิตเด็ก รวมทั้งปกป้องคุ้มครองเด็กนักเรียนจากภัยอันตรายต่าง ๆ ดังนั้น การสร้างสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศภายในโรงเรียนให้ปลอดภัย ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กให้มีคุณภาพ

1.3 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากระบบงานและกิจกรรม ที่ส่งเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กนักเรียน ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 หมวด 7 มาตรา 63 ได้มุ่งเน้นให้โรงเรียนมีระบบงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กนักเรียน กล่าวคือโรงเรียนและสถานศึกษา ต้องจัดให้มีระบบงานและกิจกรรมในการแนะแนว ให้คำปรึกษา และฝึกอบรมแก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครองเพื่อส่งเสริมความประพฤติที่เหมาะสม ความรับผิดชอบต่อสังคมและความปลอดภัยแก่นักเรียน นักศึกษา ตามเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่ได้กำหนดในกฎกระทรวง

1.4 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากการดำเนินงานโรงเรียนปลอดภัยของกระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการ (ที่ ศธ 0212/1721 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546) ขอความร่วมมือสถานศึกษาให้เข้มงวดเรื่องความปลอดภัยให้นักเรียน/นักศึกษา ใน 4 ด้าน ดังนี้ 1) การ

จัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ 2) การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการป้องกันจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ / ภัยพิบัติ / โรคภัยไข้เจ็บ / สัตว์ 3) การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการป้องกันอันตรายจากบุคคล และ 4) การจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในโรงเรียน

1.5 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากการดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กในโรงเรียนของโรงเรียนวัดพระชาระปิธธรรม

โรงเรียนวัดพระชาระปิธธรรม (2550 : 15) ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับเด็กในโรงเรียน โดยการพัฒนาครูในโรงเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในการสร้างระบบความปลอดภัยในโรงเรียน โดยให้ครูมีส่วนร่วมในการปกป้อง คุ้มครองช่วยเหลือ สอดส่องดูแลและเฝ้าระวังให้เด็กปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ทั้งในด้านบุคคล สิ่งแวดล้อมทางกายภาพในโรงเรียน โดยการให้โรงเรียนร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ ชุมชนและผู้ปกครองของเด็กในการสร้างความปลอดภัยให้กับเด็ก โดยการสร้างแนวทางในระบบความปลอดภัยในโรงเรียน 3 ด้าน ดังนี้ 1) การดูแลและคุ้มครองเด็ก 2) การป้องกันและเฝ้าระวัง และ 3) การส่งเสริมและพัฒนา

1.6 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากแผนพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาโรงเรียนปลอดภัยและแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนปลอดภัยด้วยการปฏิรูปการศึกษาแนวใหม่ของโรงเรียนปลอดภัย

โครงการโรงเรียนปลอดภัย (2546 ; อ้างถึงในโรงเรียนวัดพระชาระปิธธรรม. 2550 : 20-24) ได้กำหนดแผนพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาโรงเรียนปลอดภัยและแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนปลอดภัยด้วยการปฏิรูปการศึกษาแนวใหม่ 6 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านสิ่งแวดล้อมกายภาพ 2) ด้านระบบดูแลคุ้มครอง 3) ด้านการเดินทางไป-กลับโรงเรียน 4) ด้านกิจกรรมการเรียน 5) ด้านหลักสูตรความปลอดภัย และ 6) แผนลูกเงินในโรงเรียน

1.7 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากกระบวนการจัดการโรงเรียนปลอดภัย

ชฎาพรสุข สิริวรรณ (2550 : 42-65) ได้กำหนดกระบวนการจัดการโรงเรียนปลอดภัยไว้ 4 ขั้นดังนี้ 1) การพัฒนากลุ่มความปลอดภัยโดยให้มีส่วนร่วมในการพัฒนางานความปลอดภัย 2) การค้นหาปัญหาและเหตุการณ์การบาดเจ็บ 3) การมุ่งสร้างความปลอดภัย 6 ด้าน คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพระบบคุ้มครองเด็กการเดินทางไป-กลับโรงเรียนความปลอดภัยด้านกิจกรรมการเรียนการสอนการจัดหลักสูตรความปลอดภัยและแผนลูกเงินในโรงเรียนและ 4) การมีนโยบายและแผนงานที่ชัดเจนต่อเนื่อง

1.8 การสังเคราะห์องค์ประกอบจากโปรแกรมโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติขององค์การอนามัยโลก

องค์การอนามัยโลก (WHO) (อ้างถึงใน ชฎาพร สุขสิริวรรณ. 2550 : 7) กล่าวถึงโปรแกรมโรงเรียนปลอดภัยระดับนานาชาติ 7 ด้าน คือ 1) ด้านการสร้างความร่วมมือ 2) ด้านการกำหนดนโยบายของสถานศึกษา 3) ด้านการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง 4) ด้านการจัดสภาพแวดล้อม 5) ด้านการหาสาเหตุ 6) ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน และ 7) ด้านการสร้างเครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย

จากนิยาม หลักการ แนวคิด และการดำเนินงานโรงเรียนปลอดภัยของนักวิชาการสถาบัน องค์กร และหน่วยงาน ดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อกำหนดองค์ประกอบที่เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual framework) และกำหนดองค์ประกอบหลักเพื่อดำเนินการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามขั้นตอนการวิจัย ดังแสดง ในตารางที่ 5 ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 5 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักของตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย

องค์ประกอบ	แหล่งข้อมูล								ความถี่ (Frequency)	สรุปการสังเกต
	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน	มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก	พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546	กระทรวงศึกษาธิการ	โรงเรียนวัดประจักษ์ศิลปาคม	โครงการโรงเรียนปลอดภัย	สุขภาพ สุขสิริวรรณ	องค์การอนามัยโลก (WHO)		
1) การป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม	✓	✓		✓	✓	✓	✓		6	✓
2) การป้องกันและเฝ้าระวัง	✓	✓		✓	✓				4	✓
3) การสร้างสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศภายในโรงเรียนให้ปลอดภัย		✓						✓	2	
4) การส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน	✓		✓	✓	✓	✓	✓		6	✓
5) หลักสูตรความปลอดภัย	✓					✓	✓		3	✓
6) ความพร้อมด้านลูกเงินและภัยพิบัติ	✓								1	
7) การคุ้มครองและช่วยเหลือ			✓	✓	✓	✓	✓		5	✓
8) การป้องกันอันตรายจากบุคคล	✓								1	
9) แผนฉุกเฉินในโรงเรียน						✓	✓		2	
10) การมีนโยบายและแผนงานที่ชัดเจนต่อเนื่อง								✓	1	
11) การสร้างความร่วมมือ								✓	1	
12) การกำหนดนโยบายของสถานศึกษา								✓	1	
13) การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง								✓	1	
14) การหาสาเหตุ								✓	1	
15) การประเมินผลการดำเนินงาน								✓	1	
16) การสร้างเครือข่ายโรงเรียนปลอดภัย								✓	1	

ในการสังเคราะห์เอกสาร หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากทัศนะของ นักวิชาการแหล่งต่างๆ ดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า ข้อมูลความหมายของการดำเนินงานของแต่ละแหล่ง ข้อมูลมีความหมายเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่การใช้คำในประโยคเพื่อแสดงความหมาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ พิจารณาข้อมูลที่มีความหมายเดียวกัน คล้ายคลึงกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จัดไว้เป็นกลุ่มที่มีความหมายเดียวกัน ดังนี้

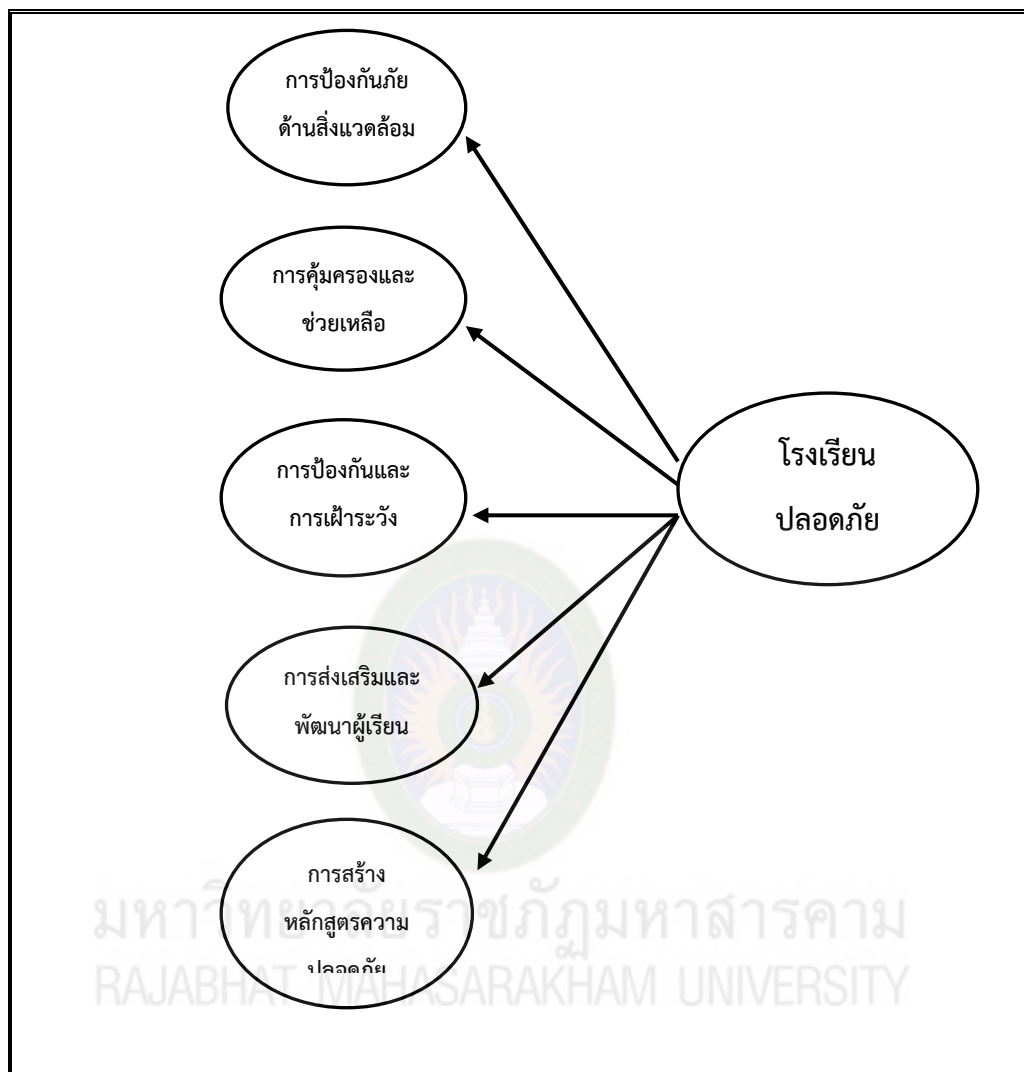
1. การป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมกายภาพปลอดภัย, การสร้างความปลอดภัยในชีวิตเด็ก, เดินทางปลอดภัย, การป้องกันจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ / ภัยพิบัติ / โรคภัยไข้เจ็บ / สื้อ, ด้านสิ่งแวดล้อมกายภาพ,
2. การคุ้มครองและช่วยเหลือ ประกอบด้วย การสร้างความปลอดภัยในชีวิตเด็ก, ด้านระบบดูแลคุ้มครอง, ด้านการเดินทางไป-กลับโรงเรียน
3. การป้องกันและเฝ้าระวัง ประกอบด้วย ปกป้องคุ้มครองเด็กนักเรียนจากอันตรายต่าง ๆ, การปกป้องและเฝ้าระวัง, การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในโรงเรียน
4. การส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วย ความปลอดภัยในการเรียนการสอน, มีระบบงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กนักเรียน, ด้านกิจกรรมการเรียน
5. หลักสูตรความปลอดภัย ประกอบด้วย
6. ความพร้อมด้านฉุกเฉินและภัยพิบัติ ประกอบด้วย
7. การสร้างสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศภายในโรงเรียนให้ปลอดภัย ประกอบด้วย การจัดสภาพแวดล้อม
8. การป้องกันอันตรายจากบุคคล ประกอบด้วย ระบบคุ้มครองภัยจากบุคคล,
9. แผนฉุกเฉินในโรงเรียน ประกอบด้วย ความพร้อมด้านฉุกเฉินและภัยพิบัติ
- 10.การมีนโยบายและแผนงานที่ชัดเจนต่อเนื่อง
- 11.การสร้างความร่วมมือ
- 12.การกำหนดนโยบายของสถานศึกษา
- 13.การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง
- 14.การหาสาเหตุ
- 15.การประเมินผลการดำเนินงาน
- 16.การสร้างเครือข่าย

จากตารางที่ 5 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักของตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย ผู้วิจัย

พิจารณาผลการสังเคราะห์เพื่อกำหนดองค์ประกอบหลัก โดยพิจารณาจากความถี่ความสอดคล้องของข้อมูล ร้อยละ 50 ของความถี่สูงสุด ซึ่งความถี่สูงสุดในการสังเคราะห์นี้ เท่ากับ 6 ดังนั้นร้อยละ 50 ของความถี่สูงสุดจึงเท่ากับ 3 จึงสามารถกำหนดองค์ประกอบหลักได้ 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. องค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental protection)
2. องค์ประกอบหลักด้านระบบคุ้มครองและช่วยเหลือ (Protection and Assistance)
3. องค์ประกอบหลักด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง (Prevention and Surveillance)
4. องค์ประกอบหลักด้านการส่งเสริมและพัฒนา (Promotion and Development)
5. องค์ประกอบหลักด้านหลักสูตรความปลอดภัย (Safety course)

จากองค์ประกอบหลักทั้ง 5 ด้านดังกล่าวผู้วิจัยกำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual framework) ครั้งนี้ และสามารถแสดงเป็นโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังแผนภาพที่ 6 ดังนี้

แผนภาพที่ 6 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัยของ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากแผนภาพที่ 6 แสดงโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้ โรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จากการสังเคราะห์เอกสาร หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากทัศนะของนักวิชาการ แหล่งต่างๆ ประกอบด้วย 1) ด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม 2) ด้านระบบคุ้มครองและช่วยเหลือ 3) ด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง 4) ด้านการส่งเสริมและพัฒนา และ 5) ด้านหลักสูตรความปลอดภัย

ในขั้นตอนต่อไปผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์หาองค์ประกอบย่อยของแต่ละองค์ประกอบหลัก เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์เพื่อกำหนดตัวบ่งชี้ของแต่ละองค์ประกอบย่อยของแต่ละองค์ประกอบหลัก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2. การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยและตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยและตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัย ผู้วิจัยดำเนินการโดยการนำองค์ประกอบหลักทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม 2) ด้านระบบคุ้มครองและช่วยเหลือ 3) ด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง 4) ด้านการส่งเสริมและพัฒนา และ 5) ด้านหลักสูตรความปลอดภัย มาทำการสังเคราะห์ โดยการศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักแต่ละด้านเพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบย่อยแต่ตัวบ่งชี้แต่ละองค์ประกอบหลักในการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อมนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดองค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาเอกสาร แนวคิด และความหมายของสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อม สถานศึกษา เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยดังกล่าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประคอง เจียรทรัพย์ (2550 : 29) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม มีอิทธิพลเกี่ยวโยงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันสิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและเป็นวัฏจักรมีความเกี่ยวพันกันทั้งระบบผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมหนึ่งจะมีส่วนสร้างหรือทำลายสิ่งแวดล้อมอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

UNESCO (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2549 : 25-27) ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นรวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมของมนุษย์ด้วย

มหาวิทยาลัยสุรนารี (2549 : 42) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งมีทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรมซึ่งจับต้องได้มองเห็นได้อาจแบ่งได้เป็น “สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ” เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ รวมถึงมนุษย์ด้วยกัน สัตว์

ต้นไม้ ฯลฯ และ “สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น” เช่น อาคารบ้านเรือนยานพาหนะตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อมทางสังคม การเมือง ฯลฯ

สุทธิวรรณ ตันติรัตนาวงศ์ (2546 : 267) ได้แบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment) เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ แสงแดด ป่าไม้ สัตว์ น้ำตก ภูเขา เกาะ ต่างๆ ซึ่งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาตินี้ยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีก 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเป็นสิ่งมีชีวิต (Biotic Environment) เช่น พืช ป่าไม้ สัตว์ และมนุษย์ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต (A biotic environment) เช่น ดิน น้ำ อากาศ ลม แสงแดด คิวบิก เมฆ รังสี ความร้อน เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made environment) เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น ถนน บ้าน สะพาน วัด โรงเรียน โรงพยาบาล รถยนต์ โต๊ะ เก้าอี้ วัตถุ มีพิษ วัฒนธรรม ประเพณี กฎหมาย ระเบียบคำสั่งต่าง ๆ ชุมชน ศาสนา การศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีก 2 ประเภท คือ

2.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นรูปธรรมมองเห็นและจับต้องได้ มนุษย์สร้างตามความต้องการของตนเองเพื่อความอยู่รอดและความสะดวกสบายของมนุษย์ เช่น รถและความสะดวกสบายของมนุษย์ เช่น ถนน เขื่อน อาคารที่พักอาศัย สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อความเป็นระเบียบในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน เป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีตัวตนแต่เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย เช่น วัฒนธรรม ประเพณี การศึกษา ศาสนา กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เป็นต้น

เสรี ลาขโรจน์ (2546 : 61-63) ได้แบ่งประเภทสิ่งแวดล้อมเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. แบ่งตามลักษณะการปรากฏของสิ่งแวดล้อม ซึ่งแยกได้ 2 ประเภท คือ

1.1 สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่สามารถมองเห็นได้หรือจับต้องได้ ไม่ว่าจะมมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

1.2 สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มองไม่เห็นหรือจับ

ต้องไม่ได้ ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม เจตคติ บรรยากาศที่ส่งผลถึงความรู้สึกของคน ไม่ว่าจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมีผลมาจากมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

2. แบ่งตามลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อมนุษย์ ได้แยกไว้ 2 ประเภท

2.1 สิ่งแวดล้อมที่เกิดตามธรรมชาติ ซึ่งมีทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อมไม่มีชีวิต ซึ่งมีทั้งที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ และมองไม่เห็นจับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิประเทศ แร่ธาตุ น้ำ อากาศ แสงสี พลังงาน คลื่นเสียง คลื่นแม่เหล็ก เป็นต้น

2.2 สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามอาจปรากฏเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น สิ่งก่อสร้าง สิ่งประดิษฐ์ ศิลปกรรม และสาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา ประเพณี ค่านิยมและความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2546 : 77) กล่าวว่า คำว่า สิ่งแวดล้อม เป็นคำที่ได้จากการแปลความหมายจากภาษาอังกฤษคำว่า “Environment” ซึ่งแปลว่า สิ่งที่อยู่โดยรอบหรือการปะปนกันของสภาพภายนอกและภายในที่มีผลกระทบต่อชีวิต สิ่งที่อยู่โดยรอบที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตโดยทั่วไปหมายถึง ธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ สำหรับมนุษย์แล้วสิ่งที่อยู่ภายนอกที่มีผลกระทบต่อชีวิตนั้น มิใช่มีเพียงสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ก็มีผลผูกพันความรู้สึกนึกคิดและกิจกรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งเรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม ดังนั้นสิ่งแวดล้อมของมนุษย์จึงรวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคมเข้าไว้ด้วยกันและจะแยกว่าอะไรมีความสำคัญกว่ากันไม่ได้เพราะสิ่งแวดล้อมทางกายภาพนั้นมีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ทางกาย ส่วนสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้นมีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ทางจิตใจ ซึ่งเรื่องทางกายกับจิตใจนั้นมีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก

จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ (2545 : 6) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรมแบบแผนประเพณีความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2546 : 85-88) ได้แบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพ แบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

2. สิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น จริยธรรม ประเพณี ค่านิยม ศาสนา กฎหมาย เศรษฐกิจ การปกครอง เป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

รุ่งนภา รุ่งเรืองศิลป์ (2544 : 18 ; อ้างถึงใน กรมส่งเสริมสุขภาพสิ่งแวดล้อม. 2540 : 13) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเป็นรูปธรรมจับต้องมองเห็นได้และนามธรรม แบบแผนประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมจะเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

วสันต์ ปัญญา (2544 : 12) ได้แบ่งประเภทของการจัดสภาพแวดล้อมทางการศึกษาไว้ 3 ประเภท คือ

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง สภาพของสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ หรือเป็นรูปธรรมที่จัดขึ้น เพื่อสนองวัตถุประสงค์หนึ่งของการศึกษา และเพื่อส่งเสริมสุขภาพอนามัยของผู้เรียน

2. สภาพแวดล้อมทางจิตภาพ หมายถึง สภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางบวกหรือทางลบ สิ่งแวดล้อมทางจิตอาจเป็นวัตถุหรือบุคคลก็ได้

3. สภาพแวดล้อมทางสังคม หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งที่เป็นผลต่อการเรียนและความรู้สึกทางบวกและทางลบ

จากการสังเคราะห์เอกสาร หลักการ แนวคิด และความหมายที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการการควบคุม กำกับ ดูแล แก้ไขปรับปรุง และเฝ้าระวังที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของสภาพแวดล้อมทั่วไปที่อยู่รอบๆตัว มิให้ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนในด้านลบทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เช่น การเกิดอุบัติเหตุ โรคร้ายไข้เจ็บ เกิดมลพิษหรือสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ ปัญหาการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นๆ ปัญหาทางสังคม เป็นต้น

ในส่วนผลการสังเคราะห์เบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า ข้อมูลจากแนวคิดความหมายของสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา ของแต่ละแหล่งข้อมูลมีความหมายเดียวกัน คล้ายคลึงกัน และเป็นความหมายที่ไปในทิศทางเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่การใช้คำในประโยคเพื่อแสดง

ความหมาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ความหมายจากแหล่งข้อมูลดังกล่าว รวมจัดไว้เป็นกลุ่มที่มีความหมายเดียวกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ได้ 3 กลุ่ม และสามารถสังเคราะห์องค์ประกอบได้ดังแสดงในตารางที่ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ประกอบด้วย สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต, เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น, สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเป็นรูปธรรมมองเห็นและจับต้องได้, เป็นสิ่งมีชีวิต (Biotic Environment), เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต (A biotic environment), ตอบสนองวัตถุประสงค์หนึ่งของการศึกษาและเพื่อส่งเสริมสุขภาพอนามัย

2. สิ่งแวดล้อมทางสังคม ประกอบด้วย เป็นนามธรรม, มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อความเป็นระเบียบในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน เช่น จริยธรรม ประเพณี ค่านิยม เจตคติ ศาสนา กฎหมาย เศรษฐกิจ การปกครอง วัฒนธรรม แบบแผนประเพณี ความเชื่อ การเมือง ฯลฯ

3. สิ่งแวดล้อมทางจิตภาพ ประกอบด้วย ทำให้เกิดความรู้สึกทางบวกหรือทางลบ อาจเป็นวัตถุหรือบุคคลก็ได้

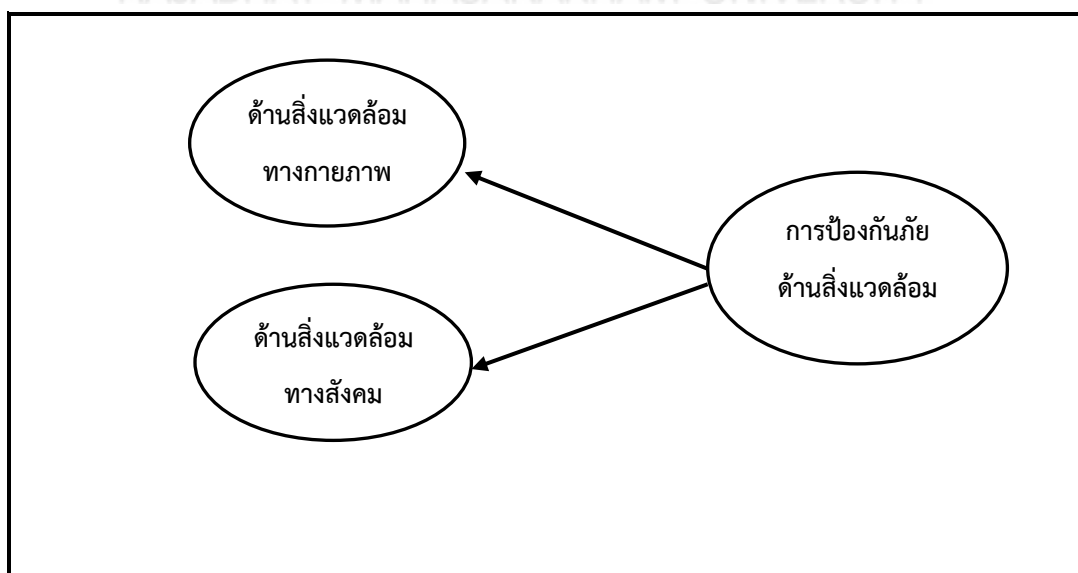
จากนิยาม หลักการ แนวคิด และความหมายของการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อกำหนดองค์ประกอบย่อยและตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ดังแสดงในตารางที่ 6 ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 6 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบ	แหล่งข้อมูล											
	พระองค์ เจียรทรัพย์ (2550)	UNESCO	มหาวิทยาลัยสุรนารี (2549)	สุทธิวรรณ ตันติธนาวงศ์ (2546)	เสรี ลาโซโรจน์ (2546)	วิชัย วีระพัฒนานนท์ (2546)	จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ (2545)	วินัย วีระพัฒนานนท์ (2546)	รุ่งนภา รุ่งเรืองศิลป์ (2544)	วสันต์ ปัญญา (2544)	ความถี่ (Frequency)	สรุปการสังเคราะห์
สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10	✓
สิ่งแวดล้อมทางสังคม	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10	✓
สิ่งแวดล้อมทางจิตภาพ										✓	1	

จากผลการศึกษาเอกสาร แนวคิด ความหมาย และผลการสังเคราะห์องค์ประกอบการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าว สรุปได้ว่า องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 1) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และ 2) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งสามารถแสดงเป็นโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้ดังแผนภาพที่ 7 ดังนี้

แผนภาพที่ 7 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม

จากแผนภาพที่ 7 แสดงโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย จำนวน 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้นำทั้ง 2 องค์ประกอบไปสังเคราะห์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Meaningful physical environment)

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมี 2 ประเภทคือ 1) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อากาศ ดิน ภูเขา ห้วย คลอง เป็นต้น และ 2) สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น มนุษย์ สัตว์ ป่าไม้ พืชพรรณต่างๆ เป็นต้น จากความหมายของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ แนวคิด หลักการ ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการดำเนินงานจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นไปในด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ที่มีนักวิชาการกล่าวถึง ดังนี้

ประคอง เจริญทรัพย์ (2550 : 24) กล่าวถึง การจัดการชั้นเรียนด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพไว้ ดังนี้

สภาพแวดล้อมภายในห้องเรียนประกอบด้วยห้องเรียนและอุปกรณ์การเรียนต่างๆ แสงสว่างสีเสียงอุณหภูมิเหล่านี้เป็นต้น

1. ห้องเรียนและอุปกรณ์การเรียนได้แก่ห้องพื้นห้องผนังประตูหน้าต่างขนาดและพื้นที่ว่างภายในห้องเรียนโต๊ะเก้าอี้กระดานดำอุปกรณ์ตกแต่งห้องเรียนเช่นแจกันดอกไม้ภาพวาด
2. แสงสว่างได้แก่แสงธรรมชาติจากดวงอาทิตย์และแสงประดิษฐ์ซึ่งเป็นแสงจากหลอดไฟประดิษฐ์
3. เสียงได้แก่เสียงบรรยายของผู้สอนเสียงการสนทนาระหว่างผู้สอนและผู้เรียนหรือผู้เรียนกับผู้เรียน
4. อุณหภูมิได้แก่ระดับความชื้นของอากาศการถ่ายเทของอากาศการระบายอากาศโดยธรรมชาติและการระบายอากาศจากอุปกรณ์อำนวยความสะดวกได้แก่พัดลมเครื่องปรับอากาศเป็นต้น

สภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียนได้แก่แหล่งความรู้ต่างๆเช่นแหล่งวิทยากร
บริการห้องปฏิบัติการห้องทดลองโรงฝึกงานห้องสมุดศูนย์วัฒนธรรมต่างๆซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้จะมีความ
สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการเรียนและการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมนอกเหนือจากในห้องเรียน

การจัดบรรยากาศทางด้านกายภาพได้แก่การจัดสิ่งต่อไปนี้

1. การจัดโต๊ะเรียนและเก้าอี้ของนักเรียน

- 1.1 ให้มีขนาดเหมาะสมกับรูปร่างและวัยของนักเรียน
- 1.2 ให้มีช่องว่างระหว่างแถวที่นักเรียนจะลุกนั่งได้สะดวกและทำ

กิจกรรมได้คล่องตัว

- 1.3 ให้มีความสะดวกต่อการทำความสะอาดและเคลื่อนย้ายเปลี่ยน

รูปแบบที่นั่งเรียน

- 1.4 ให้มีรูปแบบที่ไม่จำเจเช่นอาจเปลี่ยนเป็นรูปตัวทีตัวยูรูปครึ่งวงกลม

หรือเข้ากลุ่มเป็นวงกลมได้อย่างเหมาะสมกับกิจกรรมการเรียนการสอน

- 1.5 ให้นักเรียนที่นั่งทุกจุดอ่านกระดานดำได้ชัดเจน

- 1.6 แถวหน้าของโต๊ะเรียนควรอยู่ห่างจากกระดานดำพอสมควรไม่

น้อยกว่า 3 เมตรไม่ควรจัดโต๊ะติดกระดานดำมากเกินไปทำให้นักเรียนต้องแหงนมองกระดานดำและ
หายใจเอาฝุ่นชอล์กเข้าไปมากทำให้เสียสุขภาพ

2. การจัดโต๊ะครู - ให้อยู่ในจุดที่เหมาะสมอาจจัดไว้หน้าห้องข้างห้องหรือ
หลังห้องก็ได้ งานวิจัยบางเรื่องเสนอแนะให้จัดโต๊ะครูไว้ด้านหลังห้องเพื่อให้มองเห็นนักเรียนได้อย่าง
ทั่วถึงอย่างไรก็ตามการจัดโต๊ะครูนั้นขึ้นอยู่กับรูปแบบการจัดที่นั่งของนักเรียนด้วย ให้มีความเป็น
ระเบียบเรียบร้อยทั้งบนโต๊ะและในลิ้นชักโต๊ะ เพื่อสะดวกต่อการทำงานของครูและการวางสมุดงาน
ของนักเรียนตลอดจนเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยความเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่นักเรียน

3. การจัดป้ายนิเทศป้ายนิเทศไว้ที่ฝ้าผนังของห้องเรียนส่วนใหญ่จะติดไว้ที่
ข้างกระดานดำทั้ง 2 ข้างครูควรใช้ป้ายนิเทศที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนโดย

- 3.1 จัดตกแต่งออกแบบให้สวยงามน่าดู สร้างความสนใจให้แก่ นักเรียน

- 3.2 จัดเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับบทเรียนอาจใช้ติดสรุปบทเรียน

ทบทวนบทเรียนหรือเสริมความรู้ให้แก่ นักเรียน

- 3.3 จัดให้ใหม่อยู่เสมอสอดคล้องกับเหตุการณ์สำคัญหรือวันสำคัญ

ต่างๆที่นักเรียนเรียนและควรรู้

3.4 จัดติดผลงานของนักเรียนและแผนภูมิแสดงความก้าวหน้าในการเรียนของนักเรียนจะเป็นการให้แรงจูงใจที่น่าสนใจวิธีหนึ่ง

4. การจัดสภาพห้องเรียนต้องให้ถูกสุขลักษณะกล่าวคือ

4.1 มีอากาศถ่ายเทได้ดีมีหน้าต่างพอเพียงและมีประตูเข้าออกได้

4.2 มีแสงสว่างพอเหมาะเพื่อช่วยให้ผู้เรียนอ่านหนังสือได้ชัดเจนเพื่อเป็นการถนอมสายตาควรใช้ไฟฟ้าช่วยถ้ามีแสงสว่างน้อยเกินไป

4.3 ปราศจากสิ่งรบกวนต่างๆเช่นเสียงกลิ้งควีนฝุ่น ฯลฯ

4.4 มีความสะอาดโดยฝึกให้นักเรียนรับผิดชอบช่วยกันเก็บกวาดเช็คดูเป็นการปลูกฝังนิสัยรักความสะอาดและฝึกการทำงานร่วมกัน

5. การจัดมุมต่างๆในห้องเรียนได้แก่

5.1 มุมหนังสือควรมีไว้เพื่อฝึกนิสัยรักการอ่าน ส่งเสริมให้นักเรียนอ่านคล่องส่งเสริมการค้นคว้าหาความรู้ และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ควรควหาหนังสือหลายๆประเภทที่มีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของนักเรียนมาให้อ่านและควหาหนังสือชุดใหม่มาเปลี่ยนบ่อยๆการจัดมุมหนังสือควรจัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อสะดวกต่อการหยิบอ่าน

5.2 มุมเสริมความรู้กลุ่มประสบการณ์ต่างๆควรจัดไว้ให้น่าสนใจช่วยเสริมความรู้ทบทวนความรู้ เช่น มุมภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา มุมความรู้ข่าวเหตุการณ์ ฯลฯ

5.3 มุมแสดงผลงานของนักเรียนครูควรติดบนป้ายนิเทศแขวนหรือจัดวางไว้บนโต๊ะเพื่อให้นักเรียนเกิดความภูมิใจในความสำเร็จและมีกำลังใจในการเรียนต่อไปอีกทั้งยังสามารถแก้ไขพัฒนาผลงานของนักเรียนให้ดีขึ้นโดยลำดับได้อีกด้วย

5.4 ตู้เก็บสื่อการเรียนการสอน เช่น บัตรคำ แผนภูมิ ภาพพลิก กระดาษ สี กาว ฯลฯ ควรจัดไว้ให้เป็นระเบียบเป็นส่วนสะดวกต่อการหยิบใช้ อุปกรณ์ชิ้นใดที่เก่าเกินไปหรือไม่ใช้แล้วไม่ควรเก็บไว้ในตู้ให้ดูรุงรัง

6. การประดับตกแต่งห้องเรียนครูส่วนใหญ่มักนิยมประดับตกแต่งห้องเรียนด้วยสิ่งต่างๆ เช่น ม่านมู่ลี่ ภาพดอกไม้ คำขวัญ สุภาพচিত ควรตกแต่งพอเหมาะไม่ให้ดูรุงรังสีสรรที่ใช้อย่างไรก็ตามหรือใช้สีสะท้อนแสงอาจทำให้นักเรียนเสียสายตาได้ การประดับตกแต่งห้องเรียนควรคำนึงถึงหลักความเรียบง่าย เป็นระเบียบ ประหยัด มุ่งประโยชน์และสวยงาม มุมเก็บ

อุปกรณ์ทำความสะอาดตลอดจนชิ้นวางเครื่องมือเครื่องใช้ของนักเรียน เช่น แปรงสีฟัน ยาสีฟัน แก้วน้ำ กล่องอาหาร ปิ่นโต ฯลฯ ควรจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบและหมั่นเช็ดถูให้สะอาดเสมอ

7. ลักษณะของการจัดชั้นเรียนทางกายภาพที่ดี จากงานวิจัยในปัจจุบันพบว่า การจัดชั้นเรียนทางกายภาพที่ดีนั้นจะสะท้อนลักษณะดังต่อไปนี้

7.1 มีการจัดที่ว่างในชั้นเรียนอย่างชัดเจนเพื่อใช้อเนกประสงค์และเพื่อให้นักเรียนมั่นใจในการใช้ที่ว่างของตน ตัวอย่างเช่น ชั้นเรียนจะประกอบด้วยพื้นที่ทั้งในส่วนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างพลุกพล่าน ได้แก่ บริเวณที่มีการใช้วัสดุอุปกรณ์ร่วมกัน และที่ว่างส่วนตัวที่นักเรียนจะทำงานได้โดยลำพังเช่นโต๊ะในแถวของนักเรียนแต่ละคน เป็นต้น

7.2 ในชั้นเรียนที่มีนักเรียนมีปัญหาทั้งทางด้าน การเรียนและด้านพฤติกรรมอาจแก้ปัญหาได้ด้วยการแยกออกมาอยู่ในที่ว่างมากขึ้นเพื่อให้นักเรียนสงบมีสมาธิในการทำงานได้อย่างอิสระตามลำพัง

7.3 มีที่ว่างส่วนตัวของนักเรียนแต่ละคนและมีพื้นที่ของนักเรียนทั้งกลุ่มใหญ่กลุ่มเล็กสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ จึงควรจัดสถานที่เฉพาะเพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนหรือระหว่างนักเรียนกับครูและอาจจะมีที่ว่างสำหรับจัดเก็บอุปกรณ์ต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์สื่ออุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ

7.4 ลักษณะที่นั่งของนักเรียนเป็นแถวเพื่อสะดวกในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ในเนื้อหาวิชาการ ในขณะที่การจัดที่นั่งแบบกลุ่มจะทำให้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

7.5 การจัดชั้นเรียนในบริเวณที่จำกัดและมีการใช้อย่างหนาแน่นเช่น บริเวณที่เหลาดินสอที่วางถังขยะหลังห้องหรือบริเวณที่มีการเรียนการสอนตลอดจนส่วนที่จะทำให้ นักเรียนถูกรบกวนโดยง่ายครูควรจัดให้นักเรียนนั่งห่างออกไป

7.6 ครูและนักเรียนทั้งชั้นควรมองเห็นกันและกันอย่างชัดเจน นอกจากนี้ลักษณะของการเคลื่อนไหวในชั้นเรียนนั้นควรให้ครูมีโอกาสใกล้ชิดกับนักเรียนได้มากที่สุด

7.7 ควรจำกัดสิ่งรบกวนทาง การมองเห็นและการได้ยินที่จะมารบกวน ความสนใจและพฤติกรรมของนักเรียนซึ่งจะทำให้เกิดผลต่อการดำเนินในชั้นเรียน

7.8 การจัดที่ว่างสำหรับนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษควรให้นั่งอยู่ใกล้กับครูจะทำให้เกิดผลดีเพราะการทำเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้ครูสามารถจัดการกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาสำหรับนักเรียนเท่านั้นหากแต่ยังจะช่วยครูให้สามารถพูดส่งเสริมนักเรียนในทางบวกโดยอนุโลมหรือยินยอมทำให้นักเรียนแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมออกมาบ้าง

7.9 การจัดชั้นเรียนทางกายภาพที่เป็นระเบียบเรียบร้อยจะมีประโยชน์ และทำให้เกิดพลังเพื่อให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างประสิทธิภาพอย่างไรก็ตามสภาพทางกายภาพในชั้นเรียนควรจะเปลี่ยนแปลงได้ตามลักษณะทางวัฒนธรรมและทางภาษาของนักเรียนซึ่งควรจะเข้าไปตามความต้องการเฉพาะของนักเรียน

8. ความพร้อมของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพภาพประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้ (ประคอง เจริญทรัพย์. 2550 : 24)

8.1 สิ่งแวดล้อมในห้องเรียนเฉพาะรายวิชาจะต้องมีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและสอดคล้องกับวิชานั้นๆ ครูและผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดสิ่งแวดล้อมดังกล่าวซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างในห้องเรียนวิชาสุขศึกษา ได้จัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อสุขภาพที่ฝาผนังด้านหลังห้องและด้านซ้ายขวาของกระดานดำจะมีบอร์ดสำหรับให้นักเรียนจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับสุขภาพซึ่งจะมีการสับเปลี่ยนเรื่องต่างๆ ขึ้นมาตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมอีกมุมหนึ่งของห้องจะมีผลงานของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากการเรียนการสอนในลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับการเรียนการสอนแต่ละจุดประสงค์นักเรียนที่มาเรียนในห้องนี้สามารถศึกษาหาความรู้ได้ตามความสนใจ อีกมุมหนึ่งจะเป็นสื่อการสอนที่เป็นของจริง เช่น ตัวอย่างสมุนไพร ภาชนะบรรจุอาหารอาหาร และเครื่องปรุงที่ควรหรือไม่ควรเลือกบริโภคของจำลอง เช่น หุ่นทารก หุ่นโครงกระดูก โครงสร้างของฟันระบบต่างๆของร่างกาย เช่น ผิวหนังหูตา จมูกหัวใจส่วนสื่อที่เป็นโปสเตอร์ระบบต่างๆของร่างกาย เช่น ระบบทางเดินอาหาร ระบบขับถ่าย ระบบกล้ามเนื้อ ระบบหายใจ ระบบทางเดินอาหาร ระบบไหลเวียนโลหิต ระบบสืบพันธุ์ ระบบต่อมไร้ท่อต่อมเพศและระบบสืบพันธุ์ เครื่องหมายจราจร ภาพพลิกการวางแผนครอบครัว อุปกรณ์ที่ใช้ในการวางแผนครอบครัว สื่อ เทคโนโลยีที่ทันสมัย ทีวี วีดิทัศน์ เครื่องฉายข้ามศีรษะ ซึ่งครูและนักเรียนสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมของกิจกรรมการเรียนการสอน ห้องสมุด หอสมุดวิขา ควรจัดไว้เฉพาะหนังสือและวารสารทางสุขภาพ นอกจากจะศึกษาค้นคว้าจากห้องสมุดกลางแล้วนักเรียนยังสามารถศึกษาค้นคว้าจากห้องสมุดหอสมุดวิขามีบริการยืมคืนตลอดเวลาส่วนสื่อการสอนที่ครูทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน เช่น ใบความรู้ เอกสารประกอบการสอน บทเรียนสำเร็จรูป สื่อการตูน นักเรียนยืมไปศึกษาที่บ้านและนอกเวลาเรียนได้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนถึงแม้จะมีสื่ออย่างหลากหลายในห้องเรียนการเรียนในห้องเรียนตลอดเวลาทำให้นักเรียนเบื่อหน่ายจำเจ

ในบางครั้งบางจุดประสงค์ครูต้องนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ด้วย เช่น โรงเรียน สถานีนามัย สถานสงเคราะห์คนชรา สถานบำบัดโรคเอชไอวี ชายทะเลและวัด เป็นต้น บางจุดประสงค์ก็จะต้องเชิญวิทยากรมาช่วยสอนเพื่อให้เกิดความหลากหลาย

8.2 การจัดสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนเป็นการจัดที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจของผู้เรียนตัวอย่างเช่น การจัดสิ่งแวดล้อมที่ประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัล โรงเรียนที่จัดสิ่งแวดล้อมดีเด่นมาตรฐานเหรียญทองระดับเขต เป็นต้น โรงเรียนอาจจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและส่งเสริมการเรียนรู้ความร่วมมือจากนักเรียนและครู ตลอดจนนักการภารโรง การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น สวนสมุนไพร ปลูกผักสวนครัว ไม้ดอกไม้ประดับสวนหิน สวนหย่อม สนามกีฬาในร่ม เช่น เล่นกีฬาบาสเกตบอล กีฬาวอลเลย์บอล และแบดมินตัน สนามกีฬากลางแจ้ง เช่น เล่นกีฬาแชร์บอล แสนด์บอล ตะกร้อ และฟุตบอล ห้องสำหรับเรียนและเล่น ยืดหยุ่น ศิลปะป้องกันตัว ห้องเรียนและเล่นเทเบิลเทนนิส สระว่ายน้ำ มีลานหมากไทย และซุ้มต่างๆ ใต้ต้นไม้สำหรับนั่งเล่นหรือพักผ่อนหย่อนใจ มีถนนรอบสนามฟุตบอลสำหรับสัญจรภายในโรงเรียนได้อย่างสะดวกและปลอดภัย มีห้องสมุดของโรงเรียนที่ได้มาตรฐานมีบริการยืมหนังสือ บริการวีดิทัศน์เสียงเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

8.3 สิ่งแวดล้อมในชุมชนนอกจากครูจะต้องจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในโรงเรียนให้ร่มรื่นน่าอยู่และเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ แล้วครูจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนจะต้องแนะนำแหล่งเรียนรู้ และวิธีการแสวงหาความรู้แก่ผู้เรียนให้ต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเห็นสภาพจริง ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ที่ยั่งยืนเกิดผลถาวรแหล่งเรียนรู้ที่ครูควรแนะนำให้แก่ผู้เรียน เช่น โรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนชรา สถานบำบัดผู้ป่วยโรคเอชไอวี วัดพิพิธภณัฐ ศูนย์เพาะพันธุ์กล้าไม้ ประมง ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่างๆ นอกจากนี้ครูจะต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน

8.4 บทบาทของครูในการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนมีดังนี้

8.4.1 ครูสุศึกษาทุกคนควรจะมีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสุขภาพของนักเรียนทุกคนการที่นักเรียนจะมีสุขภาพดีนั้นต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่อไปนี้

1) นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้จนเป็น

สุขนิสัย

2) จัดสิ่งแวดล้อมให้สะอาดถูกสุขลักษณะถูกหลักสุขาภิบาล

อาหาร

- 3) ให้บริการอาหารที่ถูกต้องหลักโภชนาการ
- 4) ให้บริการน้ำดื่มและน้ำใช้ที่สะอาดอย่างเพียงพอ
- 5) จัดสถานที่ให้เอื้ออำนวยต่อการเล่นกีฬา
- 6) จัดกิจกรรมส่งเสริมการออกกำลังกายและเล่นกีฬา
- 7) จัดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในโรงเรียน

เกรียงศักดิ์ จรรย์ยานนท์ และนคร ศรีวิจารณ์ (อ้างถึงใน นรา สมประสงค์. 2546 : 75-76) นำเสนอเกี่ยวกับมาตรการความปลอดภัย ดังนี้

1. ให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย (Safety Education) มาตรการป้องกันความปลอดภัยสำหรับนักเรียนซึ่งอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก สิ่งสำคัญ คือ การให้ความรู้เบื้องต้นแก่นักเรียนในการใช้ประโยชน์ การป้องกันอันตราย เช่น

1.1 รวบรวมได้ มีไว้จับเวลาเดินขึ้น ลง ไม่ใช่ให้นักเรียนนั่งคร่อมราวแล้วปล่อยตัวลื่นไหลลงมา

1.2 แผงสวิทช์รวมไฟฟ้า ของอาคารแต่ละชั้น ห้ามนักเรียนไปเปิดเล่น

1.3 หน้าต่าง บานประตูกระจกใส ควรที่จะป้องกันด้วยการติดรูปลูกให้เห็นเป็นที่สังเกต มิเช่นนั้นอาจเดินชนได้

2. จัดสิ่งทีอาจเป็นภัยแก่นักเรียน (Safe School Environment) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแบ่งเขตภายในบริเวณโรงเรียน

2.1 บริเวณสนามกีฬาควรแยกออกให้ชัดเจน

2.2 โรงฝึกงาน ควรมีป้ายคำเตือน ระวังอันตราย

2.3 ห้องวิทยาศาสตร์ สาขาเคมี การทดลองทางเคมี จะต้องมีการต่อปล่องควันอันเป็นผลการทดลองทางเคมีให้อยู่สูงพอที่กลุ่มควันไม่ไปทำอันตรายต่อนักเรียน หรือให้สูงพ้นแนวหลังคาอาคารเพื่อให้ลมธรรมชาติพัดพาควันจากการทดลองกระจายออกไป

2.4 การตรวจสอบสายล่อฟ้าประจำอาคารเป็นประจำ เพื่อไม่ให้เกิดความชำรุดเป็นอันตรายต่อนักเรียน

2.5 โรงอาหารหรือวิชาอาหารมีการใช้ก๊าซหุงต้ม ควรติดตั้งหัวก๊าซแบบอัตโนมัติ

3. การป้องกันภัยจากการจราจร (Traffic Safety) การวางผังบริเวณโรงเรียน ควรแยกแวนอนน ที่จอดรถและที่ขนส่ง บริการเข้ามาสู่อาคารต่างๆ ออกจากเขต

อาคารเรียน อาคารประกอบ การวางแผนป้องกันภัยจากการจราจร อาจแบ่งเป็นสองแนวทาง คือ

3.1 ความปลอดภัยจากการขนส่ง หมายถึง การให้ความรู้แก่นักเรียนในการขึ้นรถลงเรือ ไม่ว่าจะเป็นการขนส่งสาธารณะ หรือรถรับส่งของโรงเรียน และหากเกิดอุบัติเหตุ นักเรียนควรปฏิบัติตนอย่างไร และให้ความช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนอย่างไร

3.2 ความปลอดภัยจากการจราจร เป็นการให้ความรู้แก่นักเรียน เมื่อต้องข้ามถนนหรือการเดินทางไปกลับบ้าน

4 การป้องกันเพลิงไหม้ (Fire Prevention) การก่อสร้างอาคารเรียนอาคารประกอบในปัจจุบัน รัฐบาลมีกฎหมายให้ใช้วัสดุทนไฟแล้วก็ตาม แต่โอกาสเกิดเพลิงไหม้ก็ยังคงมีอยู่ จึงได้มีระเบียบให้ครูเวรเฝ้าโรงเรียนในเวลาค่าคืน

4.1 ให้นักเรียนมีส่วนในการป้องกันเพลิง ให้ความรู้แก่นักเรียนในด้านการป้องกัน และช่วยดูแลจุดที่จะเป็นเชื้อเพลิง เช่น กองกระดาษ กองขยะ สายไฟฟ้า

4.2 ให้นักเรียนมีความในการดับเพลิง ใช้อุปกรณ์ดับเพลิงเป็น

4.3 การฝึกหนีไฟเพลิงไหม้ สำหรับอาคารเรียนสูง และมีที่ดินคับแคบ ควรใช้บันไดหนีไฟ เมื่อเกิดเพลิงไหม้ นักเรียนต้องควบคุมสติสัมปชัญญะให้ดี อย่าตื่นตระหนก ความโกลาหล อาจจะทำอันตรายอื่นตามมา

อดีศักดิ์ ผลิตผลการพิมพ์ (2549 : 5 -6) กล่าวว่า ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานความปลอดภัยในโรงเรียน ดังนี้

1. โรงเรียนต้องกำหนดนโยบายในการจัดการความปลอดภัยในโรงเรียนที่ชัดเจน ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญและเอาใจจริงเอาใจกับการดำเนินนโยบายนั้น เนื่องจากปัญหาความปลอดภัยในโรงเรียนเป็นปัญหาสำคัญต่อสุขภาพเด็ก นโยบายในระดับสูงไม่ว่าจะเป็นกระทรวงศึกษาธิการหรือกรุงเทพมหานครได้ให้ความสำคัญและมีการกำหนดเป็นพันธกิจให้ดำเนินการไว้อย่างชัดเจนแล้ว ประกอบกับความปลอดภัยในโรงเรียนเป็นความต้องการพื้นฐานที่ผู้ปกครองทุกคนต้องการให้โรงเรียนดำเนินการ และเป็นสิทธิพื้นฐานที่เด็กควรจะได้รับ ดังนั้นผู้บริหารในระดับโรงเรียนจึงเป็นกุญแจสำคัญที่สุดที่จะสร้างกลไกในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุนโยบายระดับสูงของหน่วยเหนือ และบรรลุความต้องการรวมทั้งสิทธิของผู้บริโภคด้วย

2. โรงเรียนต้องจัดตั้งกลุ่มเสริมสร้างความปลอดภัยในโรงเรียน อันประกอบด้วยผู้บริหาร ครู นักการ บุคลากรอื่นในโรงเรียน นักเรียน ชุมชน และผู้ปกครอง เพื่อร่วมพลังในการเฝ้าระวัง และแก้ไขปัญหาความปลอดภัยต่างๆในโรงเรียน

3. กลุ่มสร้างเสริมความปลอดภัย ครู และบุคลากรที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะในการดำเนินงานเฝ้าระวัง กำจัดความเสี่ยง รวมทั้งการสร้างเสริมความปลอดภัยต่างๆ

4. โรงเรียนทุกโรงเรียนจะต้องมีระบบการเฝ้าระวังความเสี่ยงต่อความปลอดภัยอันประกอบด้วย

4.1 การเดินสำรวจจุดเสี่ยง

4.2 การสังเกตและบันทึกพฤติกรรมเสี่ยง

4.3 การบันทึกการบาดเจ็บ

นำข้อมูลทั้งสามมาวางแผนการดำเนินงาน และแก้ไขประเมินผลต่อไป

5. โรงเรียนจะต้องกำหนดแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทและทรัพยากรของตนโดยครอบคลุม 6 มาตรการหลัก คือ

5.1 มาตรการความปลอดภัยในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ในโรงเรียน

5.2 มาตรการคุ้มครองเด็กจากความรุนแรง การทำร้ายตนเอง สภาวะยากลำบากและการถูกละเลยทอดทิ้ง

5.3 มาตรการความปลอดภัยในการเดินทางไปกลับโรงเรียน

5.4 มาตรการความปลอดภัยในการจัดกิจกรรมการศึกษา การกีฬานันทนาการทั้งในและนอกโรงเรียน

5.5 การสอนหลักสูตรความปลอดภัยเพื่อสร้างทักษะและจิตสำนึกความปลอดภัยแก่เด็ก

5.6 แผนฉุกเฉินและระบบส่งต่อฉุกเฉินในโรงเรียน

จากแนวคิด ความหมายของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบๆตัว ที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภทคือ 1) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อากาศ ดิน ภูเขา ห้วย คลอง เป็นต้น และ 2) สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น มนุษย์ สัตว์ ป่าไม้ พืชพรรณต่างๆ เป็นต้น

สภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นสภาพแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลที่อยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย 1) การบริหารสภาพแวดล้อมด้านการบริหารจัดการ หมายถึง บรรยากาศ องค์กร และความสัมพันธ์ของบุคคลในองค์กร ซึ่งถือว่ามี

ความ สำคัญ เพราะส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กร 2) ทุกคนที่อยู่ในสถานศึกษามีความ พึงพอใจในงานของตน พึงพอใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา 3) การดำเนินงานเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพ มีพฤติกรรมการทำงานแบบร่วมมือ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความขัดแย้งลดลง มีพฤติกรรมไปในทางสร้างสรรค์ และ 4) ระดับแรงจูงใจสูงขึ้น มีแรงจูงใจที่ต้องการเห็นความสำเร็จ ของงานต้องการเห็นความก้าวหน้า และการได้รับการยอมรับ

สำหรับการสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ความหมาย จากนักวิชาการและนักการศึกษาที่กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนี้

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ (2549 : 124-150) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคมว่า หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ ในด้านการใช้ชีวิตในสังคม สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มนุษย์เสริมสร้างขึ้นโดยใช้กลวิธีสมัยใหม่ ตามความเหมาะสมของสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงพฤติกรรม จารีตประเพณี และวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน สภาพแวดล้อม ทางด้านสังคมได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง นักเรียนกับนักเรียนด้วยกัน นักเรียนกับครูผู้สอน รวมถึงกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ของโรงเรียน องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางการเรียนด้านสังคม เช่น การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน จากงานวิจัย พบว่า บรรยากาศในชั้นเรียนมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การสร้างแรงจูงใจหากนักเรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียน จะทำให้ผลการเรียนดีขึ้นแรงจูงใจจะมีทั้ง ภายนอกและภายใน สำหรับแรงจูงใจภายนอกนั้นผู้สอนสามารถกระตุ้นเพื่อให้นักเรียนสามารถแสดง พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ต้องการได้ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ความสำเร็จด้าน วิชาการ และพฤติกรรมของนักเรียนมีผลมาจากความสัมพันธ์ที่มีระหว่างครูและนักเรียนกล่าวคือ คุณภาพของความสัมพันธ์และการให้ความสนับสนุนร่วมมือกันส่วนบุคคลในชั้นเรียน มีผลต่อระดับ ความต้องการของนักเรียนแต่ละคนเนื่องจากสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์ ระหว่างครูกับนักเรียนและมีผลโดยตรงต่อความสำเร็จในการทำกิจกรรมด้านการเรียน

ดังนั้นจะเห็นว่าการจัดการบริหารชั้นเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความ กระตือรือร้นในการเรียนและร่วมกิจกรรมต่างๆ โดยมีครูเป็นผู้วางแผนและกระบวนการส่งเสริม ทั้งทางด้านกายภาพจิตวิทยาและสังคมโดยมีสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow) ที่กล่าวว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานอย่างเป็นลำดับขั้น เริ่มตั้งแต่ขั้นความต้องการทางด้าน ร่างกาย ขั้นความต้องการความมั่นคง ขั้นความต้องการการยอมรับและยกย่องจากสังคม และขั้น ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ ทำให้ต้องการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่

สมบูรณ์ทำให้ครูต้องเป็นผู้ช่างสังเกตว่านักเรียนมีความต้องการพื้นฐานในระดับใดและพยายามช่วยเหลือตอบสนองความต้องการของนักเรียนให้ความเป็นอิสระและเสรีรวมทั้งจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และรู้จักตนเอง ความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมทางสังคม

สิ่งแวดล้อมทางสังคมหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราและเป็นสิ่งที่คนเราสร้าง สรรค์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น สิ่งของ เครื่องใช้ อาคาร บ้านเรือน ถนนหนทางรวมทั้งวัฒนธรรมและประเพณี ในแต่ละสังคมจะมีความแตกต่างระหว่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมหลายเรื่อง ดังตัวอย่าง เช่น ความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมทางสังคมระหว่างครอบครัวในเรื่องต่าง ๆ เช่น จำนวนสมาชิก การดำเนินชีวิต อาชีพ เชื้อชาติ การนับถือศาสนา ภาวะประชากรกับสิ่งแวดล้อมในแต่ละสังคมจะประกอบด้วยสมาชิกในสังคมนั้น ๆ สมาชิกในสังคมมีทั้งชายและหญิง ตัวอย่าง เช่น สมาชิกในครอบครัวของฉัน มี 4 คน ได้แก่ พ่อ แม่ ตัวฉัน น้องสาว สมาชิกในโรงเรียนของฉันมีประมาณ 600 คน มีคุณครูประมาณ 50 คน นักเรียนชายและหญิงประมาณ 450 คน เจ้าหน้าที่นักรักษาการโรงและอื่นๆ ประมาณ 50 คน จำนวนสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียนอาจจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสาเหตุต่าง ๆ เช่น จำนวนสมาชิกในครอบครัวของผมเพิ่มขึ้นเพราะคุณแม่คลอดน้องชาย จำนวนสมาชิกในโรงเรียนของผมเพิ่มขึ้นเพราะโรงเรียนรับสมัครคุณครูเพิ่มขึ้น จำนวนสมาชิกในโรงเรียนของหนูลดลงเพราะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จบการศึกษาจากโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงจำนวนสมาชิกในครอบครัวและโรงเรียนในภาวะที่ผิดปกติ อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตได้ เช่น ถ้ามีจำนวนสมาชิกในบ้านมากเกินไปอาจจะทำให้บริเวณบ้านคับแคบมีปัญหาในการใช้สถานที่ต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำ ห้องนอน ถ้าในโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนมากเกินไปทำให้มีห้องเรียนไม่เพียงพอ ครูจัดการเรียนการสอนไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร มีปัญหาในการใช้บริการสถานที่ในโรงเรียน เช่น ห้องน้ำ ห้องสมุด โรงอาหาร ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของภาวะประชากรในสังคมแต่ละแห่งนั้นควรมีภาวะที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ จึงทำให้การดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสม การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในครอบครัวและชุมชนสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราไม่ว่าจะเป็นในครอบครัวหรือในชุมชนประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของเรา ดังนั้นเราจึงต้องร่วมมือกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ให้คงอยู่เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้นาน ๆ การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมร่วมมือกันใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

อย่างประหยัดและคุ้มค่าให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมหาสิ่งอื่นที่จะใช้ทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางประเภทมาใช้ประโยชน์แทน

การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมทางสังคมช่วยกันดูแลรักษาสาธารณูปโภค เช่น ถนน สะพานให้อยู่ในสภาพดีไม่ขีดเขียนหรือสลักชื่อหรือข้อความใด ๆ ลงบนสิ่งของที่เป็นของส่วนรวม ช่วยกันรักษาความสะอาดของสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนทะนุบำรุงสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีคุณค่า เช่น โบราณสถานโบราณวัตถุเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป สิ่งแวดล้อมทางสังคมในครอบครัวในแต่ละครอบครัวจะมีการเป็นอยู่ และการปฏิบัติตนแต่ละที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมในครอบครัวที่ถ่ายทอด อบรม และปลูกฝังจนเป็นนิสัยสืบต่อกันมา เช่น บางครอบครัวสมาชิกในบ้านพูดสุภาพ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน สิ่งแวดล้อมทางสังคมในโรงเรียนที่เป็นสถานที่หรือสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในโรงเรียนส่วนวัฒนธรรมในโรงเรียน เช่น เครื่องแต่งกาย การพูด การแสดงความสามารถ เป็นแบบอย่างของพฤติกรรมที่ดีที่โรงเรียนพยายามถ่ายทอดให้กับนักเรียนในแต่ละรุ่น อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางสังคมต่อการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมทางสังคมในครอบครัวและโรงเรียน มีผลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกในโรงเรียน เช่น บ้านและโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่สกปรก หรือในบริเวณที่มีอากาศไม่ดี ก็จะมีผลต่อสุขภาพของคนในบ้านและนักเรียนในโรงเรียน เช่น เจ็บป่วยได้ง่าย เพราะหายใจเอาอากาศเสียเข้าไปบ้านและโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีเสียงดังมาก เช่น บ้านอยู่ใกล้สนามบิน ก็ทำให้สมาชิกในบ้านมีปัญหาในเรื่องการสื่อสาร ต้องพูดเสียงดังหรือถ้าเป็นโรงเรียนอยู่ใกล้สนามบิน นักเรียนจะเรียนหนังสือไม่รู้เรื่อง ทางโรงเรียนอาจต้องปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหา เช่น ปลูกต้นไม้มาก ๆ เพื่อดูดซับเสียง หรือติดเครื่องปรับอากาศในห้องเรียน บ้านและโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนที่มีอาคารสูง ๆ ล้อมรอบก็จะมีผลทำให้บริเวณบ้านและบริเวณโรงเรียนมีสภาพอากาศค่อนข้างร้อน เพราะลมพัดผ่านลำบากมาก เนื่องจากถูกอาคารสูง ๆ กั้นทางลมไว้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคมสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมในโรงเรียน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของนักเรียนในโรงเรียน เช่น อาคารเรียน สนามกีฬา อุปกรณ์ การเรียนต่าง ๆ ไฟฟ้า น้ำประปา รวมทั้งวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่า ดังนั้นเราต้องช่วยกันดูแลรักษาและสืบทอด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อนักเรียนในโรงเรียน รวมทั้งเกิดความภาคภูมิใจนักเรียนสามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคมในโรงเรียนได้ดังนี้

1. ช่วยกันดูแลรักษาอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ของโรงเรียน เช่น โต๊ะเก้าอี้ อุปกรณ์การเรียน อุปกรณ์กีฬา เมื่อใช้แล้วให้เก็บเข้าที่ ถ้าพบว่ามีสิ่งของใดชำรุด ให้แจ้งเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบให้ซ่อมแซม

2. ใช้น้ำและไฟฟ้าอย่างประหยัด เช่น เมื่อเปิดก๊อกน้ำแล้วให้ปิดสนิทไฟฟ้าตามห้องเรียนและอาคารเรียน เมื่อเลิกใช้แล้วให้ช่วยกันปิดไฟให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นการช่วยประหยัดพลังงานด้วย

3. ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมในโรงเรียน เช่น แต่งกายถูกต้องตามที่โรงเรียนกำหนด พูดจาสุภาพเรียบร้อย แสดงความเคารพคุณครูอย่างเหมาะสม เข้าแถวซื้ออาหาร เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมใหม่ทางสังคมในทวีปอเมริกาเหนือ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านสังคมเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของทวีปอเมริกาเหนือ โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกามีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่เฉพาะสิ่งแวดล้อมที่เกิดทางธรรมชาติเท่านั้น สิ่งแวดล้อมทางสังคมในทวีปอเมริกาเหนือก็เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกันโดยเฉพาะด้านลักษณะของประชากรสังคมเศรษฐกิจชาวต่างถิ่นในสหรัฐอเมริกาประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นจุดหมายปลายทางของประชากรในทวีปอื่น ๆ ในการเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพทั้ง ชาวยุโรป ชาวแอฟริกัน ชาวเอเชีย และชาวอเมริกาใต้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันการเข้ามาของชาวต่างถิ่นทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมในประเทศสหรัฐอเมริกาเกิดเอกลักษณ์ที่กลายเป็นชาวอเมริกันแต่ชาวต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยในประเทศนี้ก็ยังคงรูปแบบและเอกลักษณ์ของชาวต่างถิ่นนั้น ในปัจจุบันภาระการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม สาเหตุการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ในปัจจุบันสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมถูกละเลย และทำให้เปลี่ยนแปลงไปซึ่งมีสาเหตุมาจากสิ่งต่อไปนี้

1. การเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติจนลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดั้งเดิมของจังหวัด เช่น การแต่งกาย อาหารการกิน

2. การละเลยไม่ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมทำให้ไม่เห็นความสำคัญที่จะธำรงรักษาไว้

3. มีค่านิยมที่ผิด ๆ เช่น นิยมใช้ของราคาแพง ใช้สินค้าจากต่างประเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม

1. ให้การศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าใน ศิลปวัฒนธรรมไทยโดยร่วมกันปลูกฝังตั้งแต่ระดับครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติ
 2. ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมและประเพณีไทยจนเป็นนิสัย
 3. ส่งเสริมการนำเสนอ เผยแพร่จัดการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ
 4. ส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มผู้สนใจ ชมรม สมาคม เพื่อร่วมกันส่งเสริมอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม
 5. จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยให้ชาวต่างจังหวัดและชาวต่างชาติได้มาพัก อาศัยเพื่อเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น (เอกรินทร์ สีมหาศาล และคณะ : ออนไลน์)
- ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคมสิ่งแวดล้อมทางสังคม กำลังเผชิญกับปัญหาหลาย อย่าง ซึ่งปรากฏตัวออกมาในรูปของ ปัญหาสังคมทั้งหลายนั่นเอง เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหา ความยากจน ปัญหาการจราจร รวมทั้งปัญหาการเมือง และการศึกษา ที่ปรากฏออกมาในลักษณะ ต่าง ๆ เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวมานี้ หากวิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว มีสาเหตุมาจาก บุคคล เป็นส่วน ใหญ่ วิธีแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคมพุทธศาสนาสอนว่า เหตุเกิดจากอะไร ควรดับที่ต้นเหตุ นั้น ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นลูกโซ่ตามมา ก็จะค่อย ๆ บรรเทาลงไปได้ ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า ตัวคน สำคัญยิ่ง อย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม ก็คือ มนุษย์ หรือ คน เพราะมนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิด มลภาวะของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคม มนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดการล่งละเมิด และเสียดสีเบียดเบียนทางธรรมชาติและทางสังคม ดังนั้น การแก้ ปัญหาอันดับแรก คือ ต้องแก้ที่ตัวบุคคล และการแก้ปัญหาวัดบุคคล ก็คือ การที่จิตใจและอุปนิสัยใจ คอของบุคคลเสียก่อนพุทธศาสนายังเน้นการพัฒนาบุคคลให้มีจิตใจที่ดี สุขภาพที่ดี มีความรับผิดชอบ ตระหนักถึงภารกิจ หน้าที่ที่จะต้องทำ รู้จักแยกแยะว่า อะไรผิดอะไรถูก นั่นก็คือ การสร้างบุคคลให้มี จิตใจที่เป็นสัมมาทิฐิ สลัดทิ้งมิจฉาทิฐิตั้งมวลออกไป ผู้ที่จะต้องปฏิบัติตน ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคม อันดับแรกคือ ผู้นำสังคม ในระดับต่าง ๆ ถ้าหากผู้นำสังคมทั้งหลาย ปฏิบัติงานให้เป็นตัวอย่างแก่ สิ่งแวดล้อมที่ดี ทำตนเป็นกัลยาณมิตรอย่างจริงจังแล้ว คนอื่นก็จะปฏิบัติตาม ในแต่ละสถาบันของ สังคมก็มีผู้นำ ซึ่งได้รับการยกย่องจากสมาชิกสถาบันครอบครัวมีพ่อ แม่ เป็นผู้นำสถาบันการเมืองมี ผู้บริหารบ้านเมือง เป็นผู้นำสถาบันการศึกษามีครู อาจารย์ เป็นผู้นำสถาบันเศรษฐกิจมีพ่อค้า นัก ธุรกิจ เป็นผู้นำสถาบันสื่อมวลชนมีนักหนังสือพิมพ์ นักประพันธ์ และผู้สื่อข่าว เป็นผู้นำสถาบันบันเทิง

มีดารา นักร้อง นักสร้าง เป็นผู้นำสถาบันศาสนามีพระสงฆ์ เป็นผู้นำสถาบันวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี มี นักคิด และปัญญาชน เป็นผู้นำ

จากแนวคิด ความหมายของสิ่งแวดล้อมทางสังคมดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคม หมายถึง การดำเนินชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ภาวะเบียดและข้อบังคับต่างๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านอื่นๆ

ทั้งนี้จากการศึกษาองค์ประกอบย่อยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมทางสังคมดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลดังกล่าวเพื่อกำหนดเป็นตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 7 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ	<ol style="list-style-type: none"> 1) โรงเรียนจัดระบบการป้องกันอุบัติเหตุภายในโรงเรียนมีการตรวจสอบโครงสร้างและส่วนประกอบอาคารอย่างสม่ำเสมอ 2) สร้างความตระหนักและให้ความรู้การรักษาความปลอดภัยแก่นักเรียน 3) ซ่อมแซมส่วนประกอบอาคารให้อยู่ในสภาพที่ปลอดภัย 4) จัดให้มีแผนการป้องกันและการเคลื่อนย้ายกรณีเกิดเหตุฉุกเฉิน 5) จัดให้มีความรู้และแนวทางปฏิบัติแก่นักเรียนในกรณีที่เกิดอุบัติเหตุ ซึ่งอาจเป็นวัตถุระเบิดหรือวัตถุอันตราย 6) มีระบบการป้องกันอุบัติเหตุ แผนสาธารณภัย และระบบส่งต่อฉุกเฉิน 7) การส่งเสริมพฤติกรรมด้านความปลอดภัย
ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม	<ol style="list-style-type: none"> 1) มีการให้การศึกษาก็ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในศิลปวัฒนธรรมไทย 2) ส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้เรียนปฏิบัติตามวัฒนธรรมและประเพณีไทยจนเป็นนิสัย 3) ส่งเสริมการนำเสนอ เผยแพร่จัดการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ 4) ส่งเสริมจัดตั้งกลุ่มผู้สนใจ ชมรม สมาคม เพื่อร่วมกันส่งเสริมอนุรักษ์

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือนี้ ผู้วิจัยมุ่งประเด็นเพื่อกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย ในการสร้างตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัยต่อไป ดังนี้

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 13 (2557 : 5) กล่าวถึงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนว่า เป็นการพัฒนานักเรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม และมีวิถีชีวิตที่เป็นสุขตามที่สังคมมุ่งหวัง โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษานั้น นอกจากจะดำเนินการด้วยการส่งเสริมสนับสนุนนักเรียนแล้ว การป้องกันและการช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับ นักเรียนก็เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ ทั้งด้านการสื่อสาร เทคโนโลยี ปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหา การระบาดของสารเสพติด ปัญหาครอบครัว ปัญหาการแข่งขันทุกรูปแบบ ก่อให้เกิดความทุกข์ ความวิตกกังวล ความเครียด ซึ่งล้วนแต่เป็นผลเสียต่อสุขภาพจิตและสุขภาพกายของทุก คน จนนำไปสู่การเกิดปัญหาและสภาวะวิกฤติทางสังคม

กระทรวงศึกษาธิการ และจดหมายขอความร่วมมือสถานศึกษาให้เข้มงวดเรื่องความปลอดภัยให้นักเรียน/นักศึกษา (ที่ ศธ 0212/1721 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546) กำหนดแนวทางการจัดระบบโรงเรียนปลอดภัยด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ

1. คุณครูต้องมีข้อมูลพื้นฐานของเด็กนักเรียนทุกคน ทั้งทางด้านสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และพฤติกรรม อีกทั้งรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของเด็กอยู่ตลอดเวลาทั้งนี้เพื่อเฝ้าระวังเด็กนักเรียนที่มีปัญหาและเด็กที่ถูกทำร้าย

2. มีระบบในการดำเนินงานคุ้มครองและช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาและเด็กที่ถูกทำร้ายอย่างเหมาะสม เช่น กรณีเด็กมีปัญหาพฤติกรรม กรณีเด็กเป็นโรคสมาธิสั้น กรณีเด็กถูกทำร้ายจากผู้ใหญ่ และ กรณีเกิดการข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (อ้างถึงใน คู่มือครูการจัดระบบความปลอดภัยในโรงเรียน. 2550 : 32) กล่าวถึง ระบบคุ้มครองเด็ก ว่าหมายถึง ระบบป้องกันผลเสียต่อสุขภาพนักเรียนอันเกิดจากความรุนแรง การถูกทำร้าย การทำร้ายตนเอง สภาวะยากลำบาก และการถูกละเลยทอดทิ้ง ได้แก่ การป้องกันเด็กก่อพฤติกรรมรุนแรง เด็กรังแกกัน การป้องกันภาวะซึมเศร้าและทำร้ายตนเอง การป้องกันคนแปลกหน้าระบบการลงโทษเด็ก การป้องกันการทำร้าย

ทางอารมณ์และจิตใจต่อเด็กโดยครู การให้ความสนใจเป็นพิเศษกับกลุ่มเสี่ยง เช่น เด็กในครอบครัวยากจน เด็กพิการ เด็กเล็ก เป็นต้น โดยการทำงานร่วมกับกลุ่ม สหวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา แพทย์-พยาบาล ตำรวจ ในปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา เพื่อให้โรงเรียนได้ใช้เป็นแนวทางต่อไป

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 42) กล่าวว่า การคุ้มครองเด็กและช่วยเหลือเด็ก หมายถึง ระบบและการดำเนินงานในการดูแลตรวจตรา ฝึกระวังช่วยเหลือและคุ้มครองเด็กให้ปลอดภัยจากอันตรายด้านบุคคล โดยเด็กที่ควรได้รับการช่วยเหลือและคุ้มครอง ได้แก่ เด็กที่เสี่ยงจะได้รับอันตราย เด็กที่มีปัญหา เด็กที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เด็กที่มีโรคทางสมอง สมาธิสั้น มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ออทิสติก เด็กที่มีความบกพร่องทางด้านร่างกาย เด็กที่มีปัญหาด้านอารมณ์จิตใจ เด็กที่ขาดทักษะทางสังคม เด็กที่มีปัญหาครอบครัว รวมถึงเด็กที่ถูกทำร้ายรังแกจากผู้ใหญ่และจากเด็กด้วยกัน ครอบคลุมตั้งแต่เด็กที่เสี่ยงต่อการได้รับอันตราย เด็กที่มีปัญหาด้านพฤติกรรมและเด็กที่ประสบอันตราย และระบบการคุ้มครองให้เด็กได้รับความปลอดภัย พัฒนาศักยภาพของตนเอง เพื่อการป้องกันตนเอง ได้แก่ ระบบการคัดกรอง ระบบประเมินสถานะปัญหา ระบบการให้คำปรึกษา และระบบการช่วยเหลือและคุ้มครองเด็ก เด็กกลุ่มเสี่ยงและเด็กมีปัญหา ระบบการส่งต่อ รวมถึงการแทรกแซงปัญหาด้านพฤติกรรมของเด็กอย่างเหมาะสม เพื่อนำไปสู่แผนงานการคุ้มครองเด็กอย่างมีประสิทธิภาพ

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 กล่าวถึง วิธีการคุ้มครองและช่วยเหลือ กฎหมายคุ้มครองเด็ก 3 วิธี คือ การสงเคราะห์เด็ก การคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก และการส่งเสริม คุ้มครองประพฤตินักเรียน นักศึกษา ดังนี้

1. การสงเคราะห์เด็กเป็นการให้ความช่วยเหลือแก่เด็ก และผู้ปกครองที่อยู่ในภาวะต้องได้รับการสงเคราะห์ เพื่อให้เด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดู และมีพัฒนาการที่เหมาะสม ได้แก่เด็กที่ขาดไร้อุปการะ เด็กที่ตกทุกข์ได้ยากไร้ที่พึ่ง เช่น เด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้า เด็กถูกทอดทิ้ง เป็นต้น และเด็กที่พ่อแม่ผู้ปกครอง ไม่สามารถอุปการะเลี้ยงดู หรือไม่อยู่ในภาวะ ที่อาจเลี้ยงดูได้ เช่น พ่อแม่ที่หย่าร้าง พ่อแม่ที่ติดคุก พ่อแม่ที่ติดสุรา ยาเสพติด พ่อแม่ที่ทำทารุณกรรม ต่อเด็ก เป็นต้น เด็กเหล่านี้จะได้รับการช่วยเหลือสงเคราะห์จากหน่วยงานของรัฐในการเลี้ยงดู อบรม ฝึกอาชีพ หรือบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ ทางร่างกายและจิตใจ

2. การคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กเป็นการให้ความคุ้มครองเด็ก ที่ถูกทำทารุณกรรม ให้ได้รับความปลอดภัย จากภัยอันตราย เช่น เด็กที่ถูกทำร้ายร่างกายและจิตใจ ถูกล่อลวงละเมิดทางเพศ ถูกหน่วงเหนี่ยวกักขัง ไม่ว่าจะจากผู้อื่นหรือบุคคลใกล้ชิดในครอบครัว และให้ความคุ้มครองเด็กที่มีความประพฤติไม่สมควร เด็กที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการกระทำผิดให้มีสวัสดิภาพ ได้รับความปลอดภัย เด็กเหล่านี้ พนักงานเจ้าหน้าที่ สามารถเข้าไปช่วยเหลือ แยกเด็กให้พ้นจากภัยอันตราย และนำเด็กไปคุ้มครองสวัสดิภาพตามวิธีการ ตามที่กฎหมายกำหนดได้ เช่น บำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ อบรมเลี้ยงดูให้การศึกษา ฝึกหัดอาชีพ อบรมจริยธรรม เป็นต้น

3. การส่งเสริมความประพฤตินักเรียนนักศึกษาเป็นการส่งเสริมให้เด็กนักเรียน นักศึกษา มีความประพฤติที่เหมาะสม มีความปลอดภัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยวิธีการแนะแนว ฝึกอบรม และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครอง ได้รับบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งภารกิจนี้ โรงเรียน สถานศึกษาและคุณครูผู้ปกครอง เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่จะต้องช่วยกันทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กฎหมายกำหนดไว้

มาตรการในการคุ้มครองเด็กตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ. ศ.2546 ทั้ง 3 วิธี ดังกล่าว เป็นมาตรการ ในการคุ้มครองเด็กที่ดี สามารถทำให้เป็นรูปธรรมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนได้ ดังจะเห็นได้จาก บทบัญญัติที่กฎหมายฉบับนี้กำหนดไว้ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. มาตรการสงเคราะห์เด็ก (เกื้อเด็กยาก) เมื่อพบเห็นเด็กที่ควรได้รับการช่วยเหลือสงเคราะห์ พนักงานเจ้าหน้าที่ มีอำนาจหน้าที่ให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์เด็ก และครอบครัวของเด็ก โดยในเบื้องต้น จะช่วยเหลือครอบครัวของเด็ก ให้สามารถเลี้ยงดูเด็ก ให้ได้ด้วยตนเองก่อน หากครอบครัวของเด็กไม่สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ หรือเด็กไม่มีพ่อแม่ผู้ปกครอง พนักงานเจ้าหน้าที่สามารถดำเนินการ ช่วยเหลือเด็กได้หลายวิธี เช่น ดำเนินการให้เด็กได้เป็นบุตรบุญธรรม ส่งเด็กเข้ารับการอุปการะ ในสถานรับเลี้ยงเด็กสถานสงเคราะห์ สถานพัฒนาและฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายหรือจิตใจ ตามควรแก่กรณี เป็นต้น

2. มาตรการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก (แก้เด็กเสี่ยง) เมื่อพบเห็นเด็กที่ถูกทำทารุณกรรม หรือเด็กที่มีความประพฤติ ไม่สมควร มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการกระทำผิด พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจหน้าที่ให้ความคุ้มครองสวัสดิภาพ ช่วยเหลือ ให้ได้รับความปลอดภัย โดยตรวจค้นแยกเด็ก และนำตัวเด็กไปตรวจรักษาทางร่างกาย หรือจิตใจ ทำการสืบเสาะพินิจเกี่ยวกับตัวเด็ก และครอบครัว เพื่อให้มีข้อมูลทำการวิจัย ตามหลักวิชาการและกำหนดวิธีการ คุ้มครองสวัสดิภาพที่

เหมาะสม เช่น ส่งเด็กไปบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ ทางร่างกาย และจิตใจ หรือส่งสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก ให้เด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดู ฝึกอาชีพ รับการศึกษา อบรมจริยธรรม หรือคืนเด็กให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ไปดูแลโดยกำหนดเงื่อนไข ให้พ่อแม่ผู้ปกครองปฏิบัติ เช่น ดูแลไม่ได้เด็ก ออกจากบ้านในเวลากลางคืน ไม่ให้เด็กเข้าไปในสถานที่ไม่สมควร ให้เด็กคบหาสมาคมกับผู้ที่จะชักนำไปในทางเสียหาย โดยมีเจ้าหน้าที่ คอยกำกับควบคุม ดูแลพ่อแม่ผู้ปกครอง และเด็กอีกชั้นหนึ่ง

3. มาตรการส่งเสริมความประพฤติเด็ก นักเรียน นักศึกษา (กันเด็กเสีย)

กฎหมายกำหนดมาตรการ ส่งเสริมความประพฤติ ทั้งเด็กที่พึงได้รับการสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือ ให้เด็กได้รับการศึกษา ฝึกอาชีพ เด็กที่พึงได้รับ การคุ้มครองสวัสดิภาพ ด้วยการส่งเด็กเข้ารับการ ก่อเมลาจิตใจ ตามหลักศาสนา และนักเรียน นักศึกษา ด้วยการกำหนดให้ โรงเรียน สถานศึกษา จัดให้มีกิจกรรม หรือระบบงานบริหารด้านแนะแนว ปรึกษาและอบรม นักเรียน นักศึกษาและ ผู้ปกครอง เพื่อให้ให้นักเรียน นักศึกษา มีความประพฤติเหมาะสม มีความปลอดภัยและมีความ รับผิดชอบต่อสังคม

นอกจากนี้กฎหมายฉบับนี้ ยังมีบทบัญญัติ ห้ามทุกคนกระทำต่อเด็ก ในลักษณะที่ทำให้เด็ก ตกอยู่ในภาวะที่ไม่ปลอดภัย หรือมีความประพฤติไม่สมควร มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการกระทำผิด เช่น ห้ามทำทารุณกรรมเด็ก ห้ามส่งเสริมยินยอม ให้เด็กประพฤติตนไม่สมควร เล่นการพนันเข้าไปใน ที่ไม่สมควร กระทำการใด อันเป็นการขัดขวางต่อการเจริญเติบโต การพัฒนาการ ใช้เด็กเป็น เครื่องมือในการขอทานแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ กระทำผิดกฎหมาย หรือจำหน่ายให้สุรา หรือ บุหรี่แก่เด็ก เป็นต้น และห้ามผู้ปกครองทอดทิ้ง ละทิ้งเด็ก ไม่ให้สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต หรือ สุขภาพอนามัยแก่เด็ก และเลี้ยงดูเด็กโดยมิชอบ

จากแนวคิด ความหมายของการคุ้มครองและช่วยเหลือดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ ว่า การคุ้มครองและช่วยเหลือ หมายถึง ระบบ และการดำเนินงานในการดูแลตรวจตรา ฝ้าระวัง ช่วยเหลือและคุ้มครองเด็กให้ปลอดภัยจากอันตรายด้านบุคคล โดยเด็กที่ควรได้รับการช่วยเหลือและ คุ้มครอง ได้แก่ เด็กที่เสี่ยงจะได้รับอันตราย เด็กที่มีปัญหา เด็กที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เด็กที่มีโรค ทางสมอง สมารถสิ้น มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ เป็นต้น

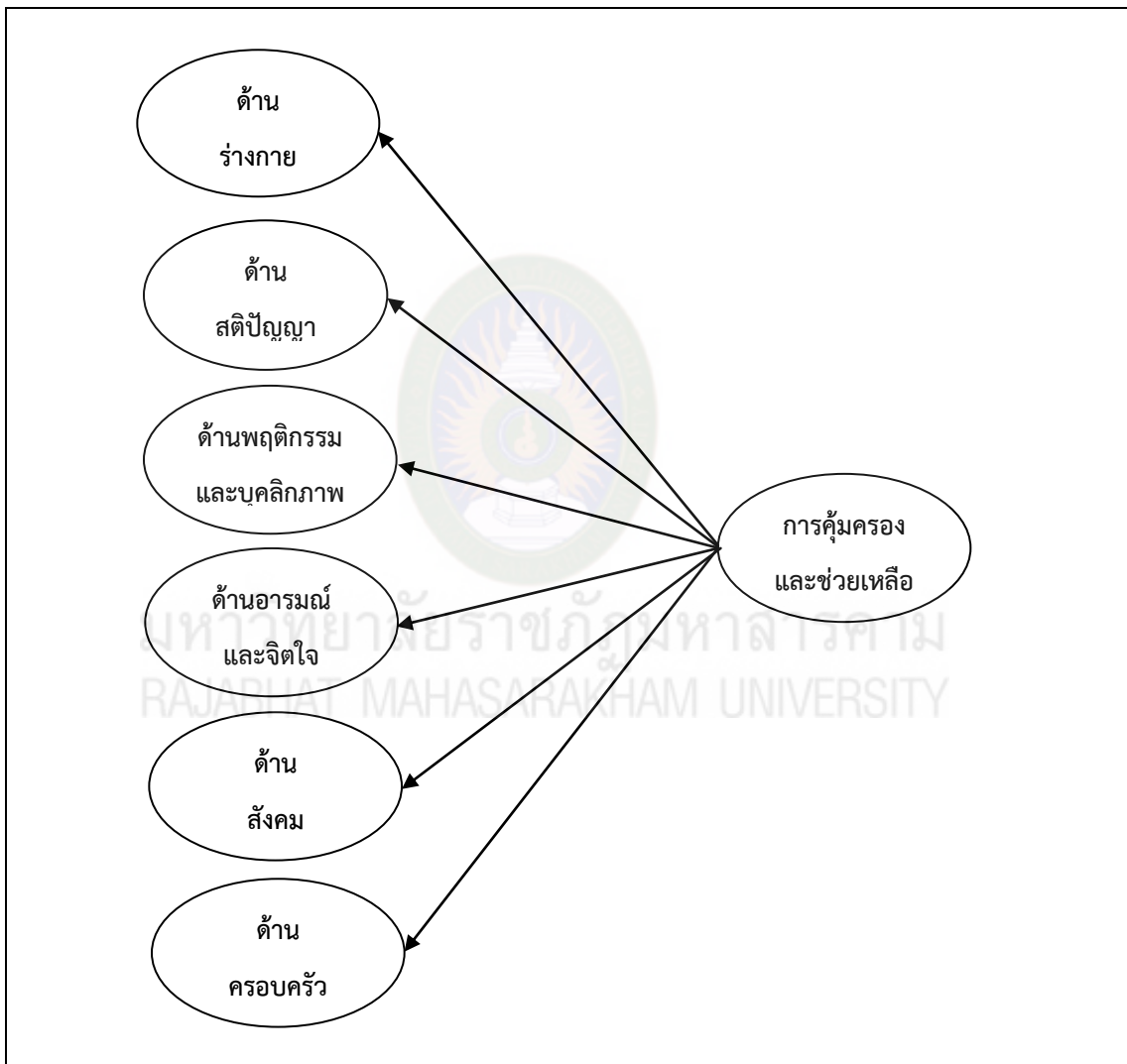
ทั้งนี้จากการศึกษาองค์ประกอบย่อยด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ ดังกล่าว ผู้วิจัย ได้ดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น เพื่อกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบ หลักด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ ดังแสดงในตารางที่ 8 ดังนี้

ตารางที่ 8 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ

องค์ประกอบ	สพพ.มัธยมศึกษา เขต 13 (2557)	กระทรวงศึกษาธิการ	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน	มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก	พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546	ความถี่ (Frequency)	สรุปการสังเคราะห์
ด้านร่างกาย	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓
ด้านอารมณ์และจิตใจ	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓
ด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรม	✓	✓		✓	✓	4	✓
ด้านสุขภาพ			✓			1	
ด้านครอบครัว			✓	✓	✓	3	✓
ด้านสติปัญญา	✓		✓	✓		3	✓
ด้านสังคม	✓			✓	✓	3	✓
ด้านการทารุณกรรมทางเพศ				✓		1	
ด้านวิชาชีพ					✓	1	
ด้านการศึกษา					✓	1	
ด้านคุณธรรม จริยธรรม	✓					1	

จากตารางที่ 8 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ ผู้วิจัยพิจารณาผลการสังเคราะห์เพื่อกำหนดองค์ประกอบหลัก โดยพิจารณาจากความถี่ ความสอดคล้องของข้อมูล ร้อยละ 50 ของความถี่สูงสุด ซึ่งความถี่สูงสุดในการสังเคราะห์นี้ เท่ากับ 5 ดังนั้นร้อยละ 50 ของความถี่สูงสุดจึงเท่ากับ 2.5 (3) จึงสามารถกำหนดองค์ประกอบหลักได้ 6 องค์ประกอบ ดังนี้

จากผลการศึกษาเอกสาร แนวคิด ความหมาย และผลการสังเคราะห์องค์ประกอบการคุ้มครองและช่วยเหลือ ดังกล่าว สรุปได้ว่า องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักการคุ้มครองและช่วยเหลือ ประกอบด้วย 1) ด้านร่างกาย 2) ด้านสติปัญญา 3) ด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรม 4) ด้านอารมณ์และจิตใจ 5) ด้านสังคม และ 6) ด้านครอบครัว ซึ่งสามารถแสดงเป็นโมเดลความสัมพันธ์ โครงสร้างการคุ้มครองและช่วยเหลือ ได้ดังแผนภาพที่ 8 ดังนี้

แผนภาพที่ 8 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างการคุ้มครองและช่วยเหลือ

จากแผนภาพที่ 8 แสดงโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการคุ้มครองช่วยเหลือ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย จำนวน 6 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านร่างกาย 2) องค์ประกอบย่อยด้านสติปัญญา 3) องค์ประกอบย่อยด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรม 4) องค์ประกอบย่อยด้านอารมณ์และจิตใจ 5) องค์ประกอบย่อยด้านสังคม และ 6) องค์ประกอบย่อยด้านครอบครัว ซึ่งผู้วิจัยได้นำทั้ง 6 องค์ประกอบไปสังเคราะห์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการคุ้มครองช่วยเหลือ โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านร่างกาย

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 48) กล่าวถึงการคุ้มครองช่วยเหลือด้านร่างกายของผู้เรียน ว่าต้องมีการเก็บข้อมูลด้านสุขภาพกายของผู้เรียน ซึ่งหมายถึง การเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับร่างกายของนักเรียนอันประกอบด้วย

1. สุขภาพร่างกาย ได้แก่ ความแข็งแรงของร่างกาย การบาดเจ็บและสาเหตุของการบาดเจ็บ การเจ็บป่วย(โรคประจำตัว โรคเรื้อรัง และความเจ็บป่วยที่ส่งผลต่อการเรียน/การใช้ชีวิตประจำวัน) ความพิการ
2. อาหาร ได้แก่ คุณค่าของอาหารที่ได้รับ และ ปริมาณของอาหารที่ได้รับ ในแต่ละมื้อ
3. การพักผ่อนนอนหลับ ได้แก่ ระยะเวลาของการนอนหลับพักผ่อนในแต่ละวัน
4. การเล่น และนันทนาการ ได้แก่ ช่วงเวลาและกิจกรรมที่เด็กเล่น หรือ ทำกิจกรรมนันทนาการ
5. ความสะอาดของร่างกาย ได้แก่ ผิวน้ำ เล็บ ฟัน ผม เสื้อผ้า
6. การได้รับการดูแล และป้องกันโรค ได้แก่ การได้รับวัคซีนตามวัย การตรวจสุขภาพฟันตามกำหนด
7. การเจริญเติบโต ได้แก่ น้ำหนัก ส่วนสูง
8. พัฒนาการ ได้แก่ การทำงานของกล้ามเนื้อเล็ก /มัดใหญ่ การเคลื่อนไหว การมองเห็น ภาษา (การรับรู้และการสื่อสาร) การมีมนุษย์สัมพันธ์กับผู้อื่น(ความสามารถของเด็กในการแสดงออกทางสังคม อาทิ การวางตัวได้อย่างเหมาะสม และสามารถปฏิบัติตามกติกาศังคมได้รวมถึงการมีสัมพันธภาพกับบุคคลภายนอกและภายในครอบครัวได้อย่างปกติ)

นอกจากนี้มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ยังได้กำหนดตัวชี้วัดที่สอดคล้องกับการคุ้มครองช่วยเหลือเด็ก สรุปได้ดังนี้

1. การสอดส่องดูแลภัยอันตรายที่จะเกิดกับนักเรียนจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องดำเนิน การตลอดเวลาที่นักเรียนอยู่ในโรงเรียน เช่น ตรวจตราประตูหน้าต่างห้องเรียนอยู่เสมอในเวลาพักกลางวัน นักเรียนอนุบาลมีครูดูแลอยู่ตลอดเวลา รวมถึงในขณะที่นักเรียนเล่นในสนามเด็กเล่น มีผู้ดูแลอย่างน้อยสองคนอยู่ในโรงเรียนเมื่อนักเรียนคนแรกมาถึงโรงเรียนและนักเรียนคนสุดท้ายออกจากโรงเรียน

2. การกำหนดบริเวณเพื่อให้นักเรียนปลอดภัย (Safety Zone) หมายถึง การกำหนดพื้นที่และจัดให้นักเรียนอยู่บริเวณที่มีความปลอดภัย

3. จัดสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยทั้งด้านกายภาพและบุคคล ทั้งอาคารสถานที่ สนามเด็กเล่นและเครื่องเล่นอุปกรณ์การเรียนการสอน อาหาร และเครื่องดื่ม ต้องไม่ก่ออันตรายแก่นักเรียน ไม่มีจุดลับตาในพื้นที่โรงเรียน

4. สำรวจจุดเสี่ยง (Safety round) อันประกอบด้วย อาคารเรียน ห้องน้ำ ห้องพยาบาล โรงอาหาร ประตูโรงเรียน รั้วโรงเรียน ระบบไฟฟ้า มุมอับ/จุดลับตา สนามเด็กเล่นและเครื่องเล่น สนามกีฬา อุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์การเรียนการสอน และวัสดุอุปกรณ์ในห้องเรียน มีการสำรวจโดยสม่ำเสมอ อย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง โดยมีครู นักเรียน และผู้ปกครองเข้าร่วมในการสำรวจจุดเสี่ยงและนำข้อมูลจากการสำรวจมาวิเคราะห์ วางแผนและดำเนินการแก้ไข

5. บันทึกการเจ็บป่วยและบันทึกการบาดเจ็บทั้งแบบไม่คาดคิด (อุบัติเหตุ) และจงใจ (ถูกกระทำโดยบุคคล) และนำข้อมูลจากการบันทึกการบาดเจ็บและเจ็บป่วยมาวิเคราะห์ และวางแผนดำเนินการป้องกันแก้ไข ตลอดจนมีการทำประกันชีวิตและคุ้มครองสุขภาพให้แก่ นักเรียนทุกคน

6. จัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือเชิงวิทยากรให้ความรู้ความตระหนักและการปฏิบัติตนขณะเกิดเหตุในเรื่องภัยพิบัติต่างๆกับนักเรียน จัดให้มีการฝึกซ้อม การจัดเตรียมพื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับการเคลื่อนย้ายนักเรียน

2. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านสติปัญญา

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 52) ได้กำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เรียนด้านสติปัญญา สรุปได้ดังนี้

2.1 มีการประเมินด้านสติปัญญา ซึ่งหมายถึง การนำข้อมูลด้านสติปัญญาที่เก็บมา มาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าสติปัญญาของนักเรียนปกติ หรือไม่ปกติ จากนั้นให้วิเคราะห์หาสาเหตุ

ตุโดยพิจารณาร่วมกับข้อมูลสุขภาพกาย สุขภาพจิตและสังคม เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติสังคมของนักเรียน

2.2 การจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้และทักษะให้นักเรียนในเรื่องความปลอดภัย ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ ภัยพิบัติ และสุขอนามัย เช่น การซ้อมหนีไฟ กิจกรรมตัวฉันเป็นของฉัน เด็กไทยรู้ทัน การป้องกันการรังแกกัน การเดินทางบนท้องถนนอย่างปลอดภัย เป็นต้น

3. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรม

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 กล่าวถึง การส่งเสริมความปลอดภัยนักเรียน นักศึกษาเป็นการส่งเสริมให้เด็กนักเรียน นักศึกษา มีความประพฤติที่เหมาะสม มีความปลอดภัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยวิธีการแนะแนว ฝึกอบรม และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ปกครอง ได้รับบทบาทหน้าที่ของตนเอง ซึ่งภารกิจนี้ โรงเรียน สถานศึกษาและคุณครู ผู้ปกครอง เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่จะต้องช่วยกันทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กฎหมายกำหนด กฎหมายคุ้มครองเด็กฉบับนี้ ได้กำหนดให้ทุกคนและทุกภาคส่วนมีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครองเด็ก ดังนี้

1. ประชาชนทุกคนมีหน้าที่ช่วยเหลือเบื้องต้น และแจ้งเหตุต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เมื่อพบเห็นเด็ก ตกอยู่ในสภาพที่ต้องคุ้มครอง ดังกล่าว และห้ามกระทำการไม่สมควรต่อเด็ก เช่น ทำทารุณกรรม ทำร้าย ล่วงละเมิดทางเพศต่อเด็ก จำหน่ายแลกเปลี่ยน ให้สุราหรือบุหรี่แก่เด็ก บังคับขู่เข็ญ ส่งเสริม ยินยอมให้เด็กประพฤตินไม่สมควร เสี่ยงต่อการกระทำผิด เล่นการพนัน เสพสุราหรือเข้าไปในสถานที่ไม่สมควร ใช้เด็กไปขอราน กระทำผิดต่อกฎหมาย แสดงลามกอนาจาร เป็นต้น

2. พ่อแม่ผู้ปกครองมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู อบรม สั่งสอนและพัฒนาเด็ก ให้มีความประพฤติเหมาะสม และคุ้มครองเด็ก ให้มีความปลอดภัย ไม่ทอดทิ้งเด็ก ละทิ้งเด็ก เป็นต้น

3. พนักงานเจ้าหน้าที่และหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่สังเคราะห์ คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความปลอดภัยของเด็ก นักเรียน นักศึกษา ตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายกำหนด

4. โรงเรียน สถานศึกษามีหน้าที่กำหนดระเบียบให้นักเรียน นักศึกษา ปฏิบัติตามที่กฎกระทรวงกำหนด และมีหน้าที่ จัดกิจกรรม ระบบงานแนะแนว ให้คำปรึกษาและฝึกอบรม นักเรียนนักศึกษาและผู้ปกครอง เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา มีความประพฤติเหมาะสม มีความปลอดภัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคมนอกจากนี้ในด้านของเด็ก นักเรียน นักศึกษา กฎหมายฉบับนี้ ได้กำหนดบทห้าม ไว้เป็นหน้าที่ที่เด็ก นักเรียน นักศึกษา ต้องปฏิบัติ คือห้ามประพฤตินไม่สมควร ห้ามซื้อหรือเสพสุราหรือบุหรี่ห้ามเข้าไปในสถานที่เฉพาะเพื่อการจำหน่ายหรือเสพสุราหรือบุหรี่ห้าม

นักเรียน นักศึกษา ฝ่าฝืนระเบียบของโรงเรียนสถานศึกษา

5. มาตรการส่งเสริมความประพฤติเด็ก นักเรียน นักศึกษา (กั้นเด็กเสีย) กฎหมาย กำหนดมาตรการ ส่งเสริมความประพฤติ ทั้งเด็กที่พึงได้รับการสงเคราะห์ ด้วยการช่วยเหลือให้เด็ก ได้รับการศึกษา ฝึกอาชีพ เด็กที่พึงได้รับ การคุ้มครองสวัสดิภาพ ด้วยการส่งเด็กเข้ารับการก่อกมล จิตใจ ตามหลักศาสนา และนักเรียน นักศึกษา ด้วยการกำหนดให้ โรงเรียน สถานศึกษา จัดให้มี กิจกรรม หรือระบบงานบริหารด้านแนะแนว ปรีกษาและอบรม นักเรียน นักศึกษาและผู้ปกครอง เพื่อให้ นักเรียน นักศึกษา มีความประพฤติเหมาะสม มีความปลอดภัยและมีความรับผิดชอบต่อสังคม

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (อ้างถึงใน คู่มือครูการจัดระบบความปลอดภัยในโรงเรียน. 2550 : 54) ที่ได้กำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เรียนด้านบุคลิกภาพและ พฤติกรรม สรุปได้ 2 ประเด็น คือ 1) จัดระบบการดูแลให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและมี ประสิทธิภาพ 2) จัดระบบการดูแลให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

4. การสงเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านอารมณ์และจิตใจ

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 65) ได้กำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการ คุ้มครองช่วยเหลือผู้เรียนด้านสุขภาพจิต สรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนมีกิจกรรมที่ส่งเสริมบรรยากาศแห่งความเอื้ออาทร การเข้าถึงจิตใจซึ่ง กันและกัน (Empathy) ในหมู่นักเรียน ครูและบุคลากรในโรงเรียน เช่น กิจกรรมพี่ดูแลน้อง กิจกรรม เพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมการอบรมเยาวชนชนสมานฉันท์ กิจกรรมที่ให้นักเรียนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันแก้ปัญหา และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการเข้าถึงจิตใจและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างครู กับนักเรียน เช่น การให้ครูกับนักเรียนได้ทำกิจกรรมร่วมกันและช่วยเหลือกันอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคี และความเข้าใจ

2. การสร้างความสัมพันธ์อันดีในโรงเรียน หมายถึง การสร้างบรรยากาศ ความสัมพันธ์ที่ดี ในโรงเรียนทั้งระหว่างเด็กกับเด็ก และครูกับเด็ก โดยเน้นให้เด็กมีความรู้ดีในการใช้ ชีวิตอยู่ที่โรงเรียน เช่น ได้รู้สึกถึงการได้รับการยอมรับทั้งจากครูและจากเพื่อนด้วยกัน นอกจากนี้ยัง รวมถึงการทำให้โรงเรียนกับครอบครัวได้มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันในอันที่จะร่วมกันพัฒนาเด็กให้มี คุณภาพต่อไป

3. การเก็บข้อมูลด้านสุขภาพจิต หมายถึง การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับด้านอารมณ์ จิตใจ บุคลิกภาพ พฤติกรรม ได้แก่ 1)เอกลักษณ์แห่งตน ได้แก่การรับรู้ตนเองของเด็ก ความเป็นตัว ของตัวเอง ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า 2) สภาวะทางอารมณ์และการแสดงออกของเด็ก 3) การสร้าง

สัมพันธ์ภาพของเด็กกับครอบครัวและบุคคลรอบข้าง 4) เด็กรู้จักขอบเขตระหว่างตนเองและผู้อื่นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และการแสดงออกอย่างเหมาะสม

5. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านสังคม

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 68) ได้กำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เรียนด้านสังคม สรุปได้ดังนี้

1. มีการเก็บข้อมูลด้านสังคม ซึ่งหมายถึง การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลแวดล้อม และสภาพแวดล้อมของนักเรียน ได้แก่

1.1 ศักยภาพและการปฏิบัติของพ่อแม่ผู้ปกครองต่อเด็ก อาทิ การกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และการฝึกนิสัยในเรื่องเกี่ยวกับตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม การตอบสนองทางอารมณ์แก่เด็ก การสร้างความรัก ความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดีแก่ครอบครัวและสังคม รวมถึงการดูแลความปลอดภัยของเด็ก

1.2 สภาพในบ้าน อาทิ สุขอนามัย และสภาพแวดล้อมรอบบ้าน และสภาพในชุมชนของเด็ก

2. การประเมินด้านสังคมของนักเรียน หมายถึง การนำข้อมูลด้านสังคมที่เก็บมาวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าสังคมของนักเรียนปกติ หรือไม่ปกติ จากนั้นให้วิเคราะห์หาสาเหตุโดยพิจารณาพร้อมกับข้อมูลสุขภาพกาย สุขภาพจิตและสติปัญญา เพื่อดูว่าอะไรคือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับความผิดปกติสังคมของนักเรียน

6. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การคุ้มครองช่วยเหลือด้านครอบครัว

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 71) ได้กำหนดตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานโรงเรียนปลอดภัย โดยผู้วิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. ครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทำงานร่วมกันในการเฝ้าระวัง ดูแล และคุ้มครองนักเรียน โดยมีการดำเนินการดังนี้

1.1 โรงเรียนมีการจัดประชุมว่าด้วยเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียน เป็นการเฉพาะที่ร่วมกันระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1.2 มีรายงานการประชุมว่าด้วยเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียน อันเกิดจากความร่วมมือระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1.3 มีคำสั่งแต่งตั้งเครือข่ายครู ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้องในการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียน

1.4 มีรายงานการดำเนินงานเรื่องการเฝ้าระวัง ดูแลและคุ้มครองนักเรียนอัน เกิดจากความร่วมมือระหว่างครู ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง คณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. โรงเรียน จัดให้นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้นักเรียนมีความปลอดภัย โดยโรงเรียนจัดให้นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้นักเรียนมีความ ปลอดภัย

จากแนวคิด ความหมาย แนวคิด และกิจกรรมขององค์ประกอบย่อยทั้ง 6 ด้าน คือ

1) ด้านร่างกาย 2) ด้านสติปัญญา 3) ด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรม 4) ด้านอารมณ์และจิตใจ 5) ด้านสังคม และ 6) ด้านครอบครัว ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อกำหนดเป็นตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือโดยมี รายละเอียด ดังตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 9 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการคุ้มครองและช่วยเหลือ

องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
ด้านร่างกาย	1) โรงเรียนทำประกันชีวิตและคุ้มครองสุขภาพให้แก่ นักเรียนทุกคน 2) โรงเรียนให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย การป้องกันอุบัติเหตุภายในโรงเรียนให้แก่ นักเรียน 3) จัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาในด้านร่างกายและจิตใจ 4) จัดให้นักเรียนได้รับโภชนาการปลอดภัยมีคุณค่าทางโภชนาการและเพียงพอต่อความต้องการของ ร่างกาย 5) จัดบริเวณโรงเรียนให้สะอาด มีระเบียบ มีบรรยากาศที่ดี สนามเด็กเล่นหรือสนามกีฬาที่มีความปลอดภัย
ด้านสติปัญญา	1) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ 2) จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามธรรมชาติและ เต็มตามศักยภาพ 3) จัดระบบความปลอดภัยของสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้
ด้านบุคลิกภาพและ พฤติกรรม	1) จัดระบบการดูแลให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ 2) จัดกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามและการพัฒนาบุคลิกภาพ และมนุษยสัมพันธ์
ด้านอารมณ์และจิตใจ	1) โรงเรียนมีกิจกรรมที่ส่งเสริมบรรยากาศแห่งความเอื้ออาทร การเข้าถึงจิตใจซึ่งกันและกัน (Empathy) ในหมู่นักเรียน ครูและบุคลากรในโรงเรียน 2) โรงเรียนส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคี และความเข้าใจ

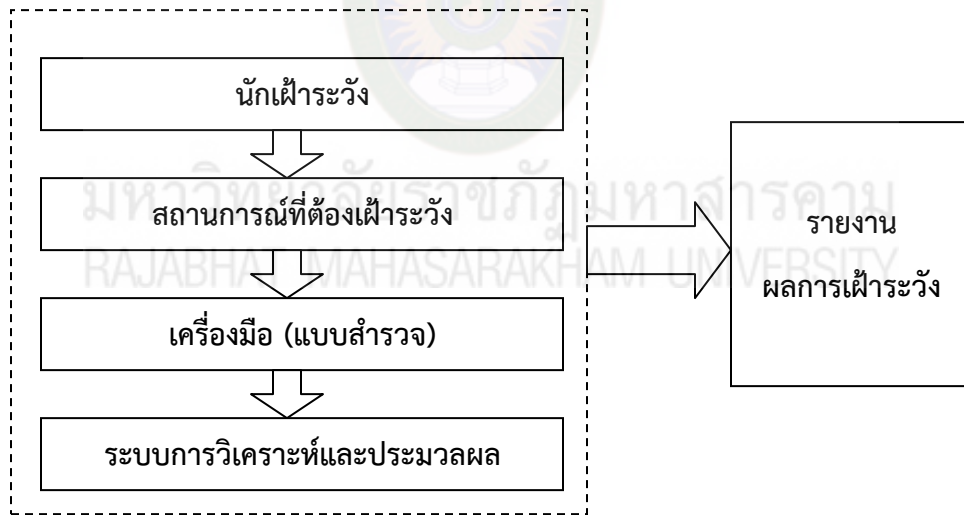
องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
	3) โรงเรียนสนับสนุนการมอบรางวัลให้กับนักเรียนที่ทำชื่อเสียงให้กับโรงเรียน
ด้านสังคม	1) โรงเรียนจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้เรียนให้ทราบถึงโทษและการป้องกันของยาเสพติดในโรงเรียน 2) โรงเรียนส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านอารมณ์และสังคมที่ดี
ด้านครอบครัว	1) ผู้ปกครองมีส่วนร่วมให้คำปรึกษาแนะนำแก้ไข ปัญหา พฤติกรรมของนักเรียน

2.3 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง

การเฝ้าระวัง นับแต่อดีต คนไทยคุ้นเคยกับการเฝ้าระวังเป็นอย่างดี เห็นได้จากอุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่สะท้อนถึงระบบการเฝ้าระวัง เช่น กระป๋วนผูกคอสัตว์เลี้ยงอย่างวัว ควาย เพื่อบอกตำแหน่ง คอกเลี้ยงสัตว์ที่ทำหน้าที่ป้องกันโจรขโมยมาแอบต้อนหนียามค่ำคืน รวมถึงระบบเวรยามที่มีการเดินตรวจตราไฟฟ้และป้องกันเหตุร้าย เห็นได้ว่าระบบการเฝ้าระวังนั้นมีมาช้านานและมักเป็นการเฝ้าระวังเชิงกายภาพแต่การเฝ้าระวังที่มีพัฒนาการเป็นรูปธรรมมากที่สุดได้แก่ การเฝ้าระวังทางสาธารณสุข โดยผู้ที่มีชื่อเสียงด้านการบุกเบิกของโลก ได้แก่ Lemuel Shattuck และ William Farr โดย (Shattuck, 1850) ได้พิมพ์เอกสารเรื่อง “The Massachusetts Sanitary Commission” ซึ่งในรายงานดังกล่าวกล่าวถึง ภาวะการตาย ภาวะการแพร่กระจายของโรคระบาด โดยมีข้อเสนอสำคัญให้ทำการเก็บข้อมูลแยกตามอายุ เพศ อาชีพ สถานะทางเศรษฐกิจ และที่อยู่อาศัย (William Farr, 1839-1879) ได้ใช้บทบาทที่ต้องดูแลหน่วยสถิติ กองทะเบียนทั่วไปของประเทศอังกฤษ ทำการรวบรวมสถิติที่จำเป็น การวัดผลข้อมูล และประเมินผลข้อมูล โดยแจ้งข้อมูลดังกล่าวแก่ผู้บริหารงานด้านสุขภาพและสาธารณสุขทราบ หลังจากนั้นระบบการเฝ้าระวังทางสาธารณสุขก็แพร่หลาย และได้รับความนิยมในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีการพัฒนาลงลึกในรายละเอียดจนอาจจะกล่าวได้ว่า โรคระบาดที่ร้ายแรงทุกชนิดล้วนมีระบบการเฝ้าระวังรองรับแทบทั้งสิ้น สำหรับหลักการเกี่ยวกับการเฝ้าระวังโรคติดต่อมี 3 ประการ คือ (1) ระบบการรวบรวมข้อมูลที่มีความเป็นระบบ ครบคลุมปัจจัยสำคัญ (2) ระบบการประมวลผลและประเมินข้อมูลที่มีความเที่ยงตรง ปราศจากอคติ และ (3) การเผยแพร่ข้อมูลที่จำเป็น เพื่อการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง

จากนิยามดังกล่าวสามารถจำแนกระบบของการเฝ้าระวัง ในความหมายของข้อกำหนดเชิงกิจกรรมว่าลำดับขั้นตอนของการเฝ้าระวังต้องทำอะไร และใช้ทรัพยากรจากแหล่งใด มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. บุคลากรที่เป็นกลไกการเฝ้าระวัง ในที่นี้บุคลากรนั้นต้องมีความรู้ความสามารถ หรือได้รับการฝึกฝนเป็นพิเศษ ซึ่งบุคลากรนั้นต้องมีหน้าที่เป็นการเฉพาะ และทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยบุคลากรนั้นต้องทำหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ และมีระบบการส่งข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ
2. สถานการณ์ที่ต้องเฝ้าระวัง หมายถึง ประเด็นหรือเหตุการณ์ที่สำคัญ และสามารถบ่งชี้ถึงปัญหา หรือคาดว่าจะเกิดปัญหาหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสม
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บ รวบรวมข้อมูล ต้องมีลักษณะเป็นมาตรฐานเดียวกัน ง่ายต่อการใช้งาน เช่น แบบสำรวจความคิดเห็น
4. ระบบการประมวลผลที่ได้รับการพัฒนาอย่างสอดคล้องกับแต่ละสังคม โดยการแปลผลนั้นต้องเชื่อถือได้
5. การรายงานผลที่เป็นระบบ โดยใช้ฐานข้อมูลที่จัดเก็บมาเป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญ ดังแสดงในแผนภาพที่ 9 ดังนี้

แผนภาพที่ 9 ขั้นตอนของการเฝ้าระวังทางสังคม

ประโยชน์ทางการเฝ้าระวัง

ในสังคมที่มีระบบการเฝ้าระวังทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีเจ้าภาพหลัก ดำเนินการ ทั้งนี้ในมุมมองของคนทั่วไปมักให้ความสำคัญกับการเฝ้าระวังน้อยกว่าการแก้ปัญหาที่

เกิดขึ้นแล้ว อาทิ สังคมไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบเตือนภัยคลื่นยักษ์สึนามิ มองว่าเป็นการลงทุนที่เปล่าประโยชน์ จนกระทั่งเกิดคลื่นยักษ์สึนามิแล้วมีผู้เสียชีวิตหลายพันศพจึงเห็นประโยชน์ การเฝ้าระวังทางสังคมก็เช่นเดียวกัน ในปัจจุบันยังมีความสำคัญน้อยกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทางสังคม อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีระบบการวิเคราะห์ การแปรผลค่อนข้างง่ายเมื่อเทียบกับอดีต ดังนั้นการมีข้อมูลข่าวสาร สารความรู้ที่เพียงพอ บ่อนสู่ระบบสามารถพยากรณ์สถานการณ์ข้างหน้าได้ การให้ความสำคัญต่อการเฝ้าระวังจึงมีมากขึ้น สามารถสรุปประโยชน์ได้โดยสังเขปดังนี้

1. สามารถเข้าใจถึงจิตวิทยาสังคม พฤติกรรมทางสังคมของประชาชนภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ ณ ปัจจุบัน
2. สามารถเข้าใจถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากสถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบัน ทั้งนี้ผลกระทบดังกล่าวอาจมีผลได้ทั้งในระยะสั้นหรือในระยะยาว ทั้งผลโดยตรงและผลโดยอ้อม
3. สามารถจำแนกปัจจัยเสี่ยง กลุ่มเสี่ยงจากประเด็นปัญหาทางสังคมตามลักษณะของพื้นที่
4. สามารถคาดการณ์ เหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตโดยพิจารณาจากข้อมูลที่มีอยู่
5. สามารถตัดสินใจ กำหนดยุทธศาสตร์ วางแผน กำหนดมาตรการ ตลอดจนการริเริ่มโครงการที่จำเป็นในการแก้ปัญหาทางสังคม โดยอาศัยฐานข้อมูลที่เป็นระบบ และการวิเคราะห์ แปรผลที่มีความถูกต้อง เชื่อถือได้
6. กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเสี่ยง สามารถรับรู้ถึงสภาพปัญหา สาเหตุของปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ทั้งในมิติของการเผชิญหน้ากับปัญหา หรือการหลีกเลี่ยงปัญหา และถือเป็นการลดต้นทุนทางโอกาส (Opportunity Cost) ของประชาชนที่รับผลกระทบ

จากแนวคิด และความหมายการเฝ้าระวัง ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปเป็นความหมายของการป้องกันและเฝ้าระวังได้ว่า หมายถึง คือ การดำเนินงานของโรงเรียนตลอดภัยด้วยระบบและที่สร้างขึ้น เพื่อติดตามสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งที่น่าจะก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัยขึ้นกับนักเรียน ทั้งในสถานศึกษา และนอกสถานศึกษา เพื่อใช้ในการวางแผน ควบคุม ป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น

ในเบื้องต้น หรือเพื่อนำไปใช้ในดำเนินการลดปัจจัยเสี่ยงด้านความปลอดภัยในสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

ในส่วนของการป้องกันและเฝ้าระวังที่สอดคล้องกับโรงเรียนปลอดภัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสาร แนวคิด ความหมาย หลักการ แนวดำเนินการและกิจกรรมที่สอดคล้อง พร้อมทั้งได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งมีข้อเสนอแนะว่าในการป้องกันและเฝ้าระวังในสถานศึกษานั้นประเด็นหลักตามสภาพการณ์ปัจจุบัน ควรเน้นไปที่การป้องกันการรังแกกันของนักเรียน โดยใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาหรือนอกสถานศึกษา คือ การป้องกันการทะเลาะวิวาทกันของนักเรียน ซึ่งมีให้เห็นบ่อยครั้งตามสื่อต่าง ๆ นอกจากนี้ควรมีการสร้างวินัยเชิงบวกให้กับผู้เรียนด้วย เพื่อเป็นการป้องกันในระยะยาว เช่นเดียวกับ ปณิตดา ธนเศรษฐกร (2549 : 40) ที่กล่าวว่า การป้องกันการรังแกกันในโรงเรียน คือ การแสดงออกซึ่งความก้าวร้าว เห็นชัดในกลุ่มเด็กผู้ชาย ใช้กำลังทุบตี ตัวใหญ่ข่มตัวเล็ก มีพวกมากก็ตั้งเป็นแก๊งริดไถค่าคุ้มครอง ส่วนเด็กหญิงอาจมีแบบฉบับที่แบบเนียนใช้วาจาเชือดเฉือน เหน็บแนมให้เจ็บใจ (ส่วนหนึ่งก็ได้มาจากในละครทีวีนั่นเอง) ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบไหนย่อมส่งผลกระทบต่อเด็กที่ถูกรังแกทั้งร่างกายและจิตใจถ้าลูกมีอะไรก็เล่าให้เราฟังหมด ค่อยเบาใจว่ารู้ปัญหาเร็ว ช่วยแก้ได้ทันก่อนจะลุกลาม แต่ถ้าเราเป็นพ่อแม่ที่แค่ลูกอ้าปากก็วากใส่ก่อนแล้ว หรือพอเล่าเรื่องให้ฟังกลับถูกตีซ้ำ เด็กก็จะปิดปากเงียบ ทนเจ็บเพียงลำพังดีกว่า ถ้าปล่อยเรื้อรังอาจอันตราย คุณพ่อคุณแม่ควรเปิดใจและใช้เวลากับลูก ต้องรับฟังด้วยท่าทีสนใจและให้กำลังใจเสมอสำหรับเด็กที่ไม่กล้าบอก ก็พอจะสังเกตพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปของเขาได้โดยส่วนใหญ่เด็กที่ถูกรังแกมักจะมีบุคลิกที่ดูบอบบาง อ่อนแอ ชี้ชลาด ชี้ก้างวล อ่อนไหว และขี้อาย ถ้าลูกมีบุคลิกแบบนี้ อาจเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะถูกรังแกจากเด็กที่ร่างกายใหญ่โตแข็งแรง ก้าวร้าว หรือรุ่นพี่ที่โตกว่า ถ้าลูกเปลี่ยนไปที่เห็นชัดคือ กลัวการไปโรงเรียน หรือจากที่ร่าเริงกลายเป็นเด็กที่ขี้อาย เก็บตัว ไม่พูดจา ไม่อยากเล่นกับใคร ผลการเรียนตกต่ำ กินน้อยหรือไม่อยากกินอาหาร ร้องไห้ก่อนจะหลับเป็นประจำ ไม่ค่อยมีเพื่อน ทุกครั้งที่ถามว่ามีปัญหาอะไรก็จะบอกเพียงว่า "เปล่า" และอยู่ๆ ก็พูดเรื่องอยากหนีหายไปจากโลก การรังแกกันนี้ ตัวปัญหาที่แท้ก็คือเด็กที่ชอบรังแกเพื่อนนั่นเอง ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วเด็กๆ จะไม่มีพฤติกรรมก้าวร้าว นอกจากจะมีอาการผิดปกติ เช่นเป็นโรคสมาธิสั้น หรือมีภาวะทางสติปัญญาที่อ่อนด้อย ที่มีลักษณะก้าวร้าวเกินธรรมดา แต่เด็กที่ชอบรังแกเพื่อนจะมีปัญหาทางอารมณ์ เป็นเด็กขี้อิจฉาเกิดจากขาดความรัก หรือได้รับการเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่มีขอบเปรียบเทียบ จนกระทั่งเขาดูไร้ค่าอยู่เสมอ เด็กกลุ่มนี้จะก้าวร้าวรุนแรง รวมทั้งเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ใช้ความรุนแรงเป็นต้นแบบ เช่น คุณพ่อที่ชอบเลี้ยงคุณแม่ด้วยลำแข้ง แก้ปัญหาด้วยหมัดมวย ภาพและเหตุการณ์ความรุนแรงที่เห็นจาก

สื่อเสมอ ๆ เด็กก็เลียนแบบมาใช้กับเพื่อนในต่างประเทศ คุณครูแก้ไขพฤติกรรมของเด็กเกรโดยให้เล่นละคร สวมบทบาทเป็นเด็กที่ถูกรังแกดูบ้าง นัยว่าให้เอาใจเขามาใส่ใจเรานั่นเอง และก็ได้ผล เหลือเชื่อเด็กมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและหยุดรังแกผู้อื่นในที่สุด กลายเป็นที่รักของเพื่อนๆได้ หรือผู้เชียว ชาญบางท่านแนะนำลองให้เด็กเปลี่ยนพลังงานแห่งความก้าวร้าวขับออกมาในการทำกิจกรรมเชิงสร้าง สรรค์ เช่น ออกกำลังกาย เล่นกีฬา ฯลฯ ก็น่าจะได้ผล เพราะหมดแรงที่จะไปแกล้งคนอื่น แถมยังได้สารแห่งความสุขพุ่งมาอีกด้วย

ดังนั้นในการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง ผู้วิจัยจึงกำหนดเป็น 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการป้องกันการทะเลาะวิวาทกันในห้องเรียน และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการสร้างวินัยเชิงบวก โดยสามารถสร้างเป็นโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง ได้ดังแผนภาพที่ 10 ดังนี้

แผนภาพที่ 10 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง

จากแผนภาพที่ 10 แสดงโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย จำนวน 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการป้องกันการทะเลาะวิวาทกันในห้องเรียน และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการสร้างวินัยเชิงบวก ซึ่งผู้วิจัยได้นำทั้ง 2 องค์ประกอบไปสังเคราะห์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การป้องกันและเฝ้าระวังด้านการป้องกันการทะเลาะวิวาทกันในโรงเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2553) ได้กำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียน นักศึกษา ไว้ดังนี้

จากการที่นักเรียนนักศึกษามีการก่อเหตุทะเลาะวิวาทและทำร้ายร่างกายกัน บางกรณีมีผู้เสียหายได้รับบาดเจ็บถึงขั้นทุพพลภาพและถึงแก่ชีวิต นักเรียนนักศึกษาบางรายเป็นผู้เกี่ยวข้องโดยตรง หรืออยู่ในเหตุการณ์ ก่อให้เกิดการเสียชีวิตและเป็นวิบัติกังวลของผู้ปกครองและสังคมทั่วไปนั้น กระทรวงศึกษาธิการตระหนักในปัญหาดังกล่าวจึงได้กำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษาประกอบด้วย

มาตรการเชิงรุก

1. ให้สถานศึกษาจัดทำข้อมูลประวัติของนักเรียนนักศึกษาทุกคนเป็นรายบุคคล โดยเฉพาะนักเรียนนักศึกษากลุ่มเสี่ยงที่จะกระทำความผิดต้องมีข้อมูลเชิงลึกพร้อมภาพถ่ายและประวัติผู้ปกครอง จัดส่งให้สถานีตำรวจในพื้นที่ ศูนย์เสมารักษ์ กระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งแจ้งให้ผู้ปกครองได้รับทราบและร่วมกันแก้ไขปัญหา รวมทั้งเป็นการป้องปราม โดยดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 7 วัน
2. จัดให้มีการติดตามเฝ้าระวังจุดเสี่ยงหรือพื้นที่เสี่ยง ที่นักเรียนนักศึกษาจะกระทำความผิด ทั้งนี้ให้ตำรวจท้องที่ เจ้าหน้าที่ศูนย์เสมารักษ์ กระทรวงศึกษาธิการ เจ้าหน้าที่เทศกิจพิทักษ์ นักเรียนของกรุงเทพมหานครประสานงานร่วมกันในการสุ่มตรวจจุดเสี่ยงหรือพื้นที่เสี่ยง หากปรากฏพบว่ามีนักเรียนนักศึกษาที่กระทำความผิดให้ดำเนินการตามกฎหมายโดยเคร่งครัด
3. ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้รับใบอนุญาต ครู อาจารย์ จะต้องกำกับดูแลความประพฤติของนักเรียนนักศึกษา ตามมาตรการกระทรวงศึกษาธิการกำหนด หากสถานศึกษาใดปล่อยปละละเลยไม่ดำเนินการแก้ไขปัญหาให้นักศึกษาก่อเหตุทะเลาะวิวาทและเกิดปัญหาบ่อยครั้งให้ผู้บริหารต้นสังกัดของสถานศึกษาพิจารณาแก้ไขปัญหาให้สามารถยุติการก่อเหตุทะเลาะวิวาทดังกล่าวโดยเร็ว สำหรับสถานศึกษาเอกชนให้ผู้อนุญาตดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยโรงเรียนเอกชนเพื่อพิจารณาถอนใบอนุญาตต่อไป
4. ให้สถานศึกษาจัดตั้งภาคีเครือข่าย เพื่อส่งเสริมและช่วยเหลือในการพัฒนานักเรียนนักศึกษา ประกอบด้วย

4.1 ภาคีเครือข่ายระดับนักเรียน เช่น เพื่อนช่วยเพื่อน สภานักเรียน สภายาวชน เพื่อให้มีการแนะนำและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหาและทำกิจกรรมในเชิงสร้างสรรค์ร่วมกัน

4.2 ภาคีเครือข่ายระดับผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมของสถานศึกษา โดยเฉพาะนอกเวลาเรียน เช่น การจัดกิจกรรมหลังเลิกเรียน (After School Program) กิจกรรม ยุวตำรวจ

4.3 ภาคีเครือข่ายระดับสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์และเกิดความสมานฉันท์ระหว่างสถานศึกษา เช่น เครือข่ายจตุรมิตร เครือข่ายกลุ่มสถานศึกษาอาชีวศึกษาทั้งภาครัฐ และเอกชน เครือข่ายกลุ่มโรงเรียนมัธยม

4.4 ภาคีเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน เช่น กลุ่มอาสาสมัครชุมชน อาสาสมัครครูตำรวจ อปพร. กลุ่มจักรยานยนต์รับจ้าง กลุ่มสื่อสารวิทยุชุมชน กลุ่มชุมชนในพื้นที่ ชสมก. สมาชิกสภาเขต สมาชิกสภากรุงเทพฯ วัด มัสยิด ประชานชุมชน ประชานหมู่บ้าน ผู้บริหารสถานประกอบการ ห้างสรรพสินค้า กลุ่มประชาชนทั่วไป

4.5 ภาคีเครือข่ายระดับกระทรวง เพื่อบูรณาการความร่วมมือของกระทรวงกรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของเยาวชน

5. จัดให้มีช่องทางสื่อสารระหว่างสถานศึกษา ผู้ปกครอง ภาคีเครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา ได้ทันต่อสถานการณ์ เช่น สายด่วน 1579 ข้อความทางโทรศัพท์ (SMS) และเว็บไซต์ แจ้งข่าว กรณีนักเรียนนักศึกษาขาดเรียน กิจกรรมของสถานศึกษา เป็นต้น

6. แต่งตั้งคณะกรรมการติดตาม และตรวจสอบการปฏิบัติตามมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ อย่างทั่วถึง รวมทั้งการสอบสวนสถานศึกษาที่ปล่อยปละละเลยให้นักเรียนนักศึกษา ก่อเหตุทะเลาะวิวาท พร้อมรายงานผลต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประจำทุกวัน

มาตรการต่อเนื่อง

1. กระทรวงศึกษาธิการและต้นสังกัดจัดทำคู่มือระบบบริหารจัดการเชิงคุณภาพเพื่อเป็นคู่มือสำหรับการบริหารจัดการในสถานศึกษา เช่น ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ระบบการจัดกิจกรรมนักเรียน นักศึกษา ที่เหมาะสมกับวัย รวมทั้ง สร้างมาตรการตรวจสอบ การ

ดำเนินการและระบบตรวจติดตาม ประเมิน และรายงานผลการดำเนินการเกี่ยวกับความประพฤติ
ของนักเรียน นักศึกษา

2. สถานศึกษาจัดอบรม แนวแนวเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของนักเรียน
นักศึกษาแก่ผู้ปกครอง สำหรับนักเรียนนักศึกษาที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการกระทำผิดต้องจัดให้มีระบบ
การดูแล คัดกรองความประพฤติ ติดตามและประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด
3. ให้สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน จัดให้มีผู้รับผิดชอบอย่างเป็นระบบในการ
แก้ไขปัญหาให้นักเรียนนักศึกษาก่อเหตุทะเลาะวิวาท และให้ต้นสังกัดสนับสนุนงบประมาณ อัตรา
กำลังคน เครื่องมือและอุปกรณ์ ให้สถานศึกษาอย่างเหมาะสมเพียงพอ
4. ให้สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนและ
กิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ เช่น กิจกรรมกีฬา กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาดและผู้
บำเพ็ญประโยชน์ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมนักศึกษาวิชาทหาร กิจกรรมอาสาพัฒนาสังคมใน
ชนบทและพื้นที่ทุรกันดาร กิจกรรมเยี่ยมชมทัณฑสถาน สถานพินิจและคุ้มครองเด็ก
5. ให้มีการประชุมร่วมกันระหว่างแกนนำนักเรียนนักศึกษา และครูฝ่ายกิจการ
นักเรียนนักศึกษา เป็นประจำทุกเดือนโดยหมุนเวียนไปในสถานศึกษาของแต่ละพื้นที่ เพื่อสร้าง
ความสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งร่วมปรึกษาและทำกิจกรรมร่วมกันในเชิงสร้างสรรค์
6. ในกรณีที่เกิดเหตุหรือมีเหตุอันควรสงสัยว่าจะมีการทะเลาะวิวาทของนักเรียน
นักศึกษา ให้สถานศึกษารายงานต่อต้นสังกัดทันที ทั้งนี้เพื่อจะได้ดำเนินการแก้ไข ป้องกัน และระงับ
เหตุได้อย่างทันการณ์
7. ให้มีการบูรณาการและพัฒนาหลักสูตรทุกระดับการศึกษา เพื่อสร้างความเป็น
พลเมืองดี มีความภาคภูมิใจในตนเอง เคารพในสิทธิของตนเองและผู้อื่น มีความอดทนและมีวินัย มี
ความรับผิดชอบ มีจิตอาสา มีความคิดสร้างสรรค์ ความคิดเชิงบวกและรู้จักการแก้ไขปัญหาความ
ขัดแย้งด้วยสันติวิธี รวมทั้งมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย
8. ส่งเสริมให้มีการจัดทำวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ และศึกษาองค์ความรู้จาก
ผลการวิจัยของต่างประเทศและในประเทศ ในการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียน
นักศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อให้การแก้ปัญหาดังกล่าวมีความยั่งยืน

มาตรการทางสังคม

1. รัฐต้องส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน และทุกภาคส่วนในสังคม
ตระหนักและเห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษาโดยผนึกกำลัง

ให้เกิดความร่วมมืออย่างจริงจังในการสร้างความเข้าใจ สร้างเจตคติ และค่านิยมที่ถูกต้องเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

2. ผู้ปกครอง บุคคลในสังคมทุกสาขาอาชีพ หน่วยงานของรัฐและเอกชน และสถาบันครอบครัว ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนนักศึกษา และเยาวชน
3. สื่อมวลชนทุกแขนงต้องส่งเสริมข่าวสารข้อมูลนักเรียนนักศึกษาที่ทำความดี ให้มากและต่อเนื่อง ลดการเสนอข่าวสารข้อมูลที่ยั่วแหย่และส่งเสริมค่านิยมในความรุนแรงเนื่องจากปัจจุบันค่านิยมของวัยรุ่นชอบเลียนแบบค่านิยมที่ไม่เหมาะสม

มาตรการทางกฎหมาย

1. ให้ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายซึ่งเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนนักศึกษา และเยาวชนมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดและจริงจัง
2. กรณีพบปัญหาในกฎหมายใดไม่สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหา หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน ดังกล่าว ให้ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจ หน้าที่ตามกฎหมายเสนอปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมต่อไป

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 67) ได้กำหนดมาตรฐานโรงเรียนปลอดภัยด้านการป้องกันความรุนแรง ไว้ดังนี้

- นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อกัน โดยมีกิจกรรมดังนี้
1. โรงเรียนมีการป้องกันและแก้ไขปัญหาการใช้ความรุนแรงต่อกัน ระหว่างครู/บุคลากรในโรงเรียนกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน
 2. ครู บุคลากรในโรงเรียนไม่ใช้ความรุนแรงกับนักเรียน
 3. มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ทักษะ ให้แก่ครูและนักเรียนในเรื่องการสร้างระเบียบวินัย การพัฒนาด้านอารมณ์ การจัดการความรุนแรง อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
 2. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การป้องกันและเฝ้าระวังด้านการสร้างวินัยเชิงบวก

ปนัดดา ธนเศรษฐกร (2549 : 40 - 52) กล่าวถึง การสร้างวินัยเชิงบวก (Positive Discipline) ว่าหมายถึง การอบรมสั่งสอน และการปลูกฝังวินัย เพื่อให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสม และเคารพกฎระเบียบในสังคม โดยการเน้นที่พฤติกรรมที่เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้ และพัฒนาการทางด้านอารมณ์ และสังคมของเด็กเป็นสำคัญ การสร้างวินัยเชิงบวก คือ การปฏิบัติต่อเด็กในฐานะผู้

ที่กำลังเรียนรู้โดยปราศจากการใช้ความรุนแรงและเคารพในศักดิ์ศรีเป็นแนวทางในการสอนที่ช่วยให้เด็กประสบความสำเร็จให้ความรู้แก่เด็กและ สนับสนุนการเติบโต ดังนี้

วัตถุประสงค์การสร้างวินัยเชิงบวก

เพื่อการสอน และกล่อมเกลา ให้เด็กเป็นคนมีเหตุผล มีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ของตัวเอง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเห็นใจผู้อื่น และเคารพสิทธิของของตัวเองและผู้อื่น

การสร้างวินัยเชิงบวกในห้องเรียน

เด็กจำเป็นต้องได้รับการอบรมสั่งสอนเพื่อให้เข้าใจและปฏิบัติตามระเบียบของสังคมแต่ไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องเขียนตีหรือทารุณทำร้ายเด็กเพราะจะเกิดความเสียหายต่อเด็กเป็นอย่างมากหลักฐานจากการวิจัยแสดงให้เห็นว่าเด็กทั้งหญิงและชายจะตอบสนองต่อวิธีการเชิงบวกได้ดีกว่าซึ่งหมายรวมถึงการต่อรองและการสร้างระบบการให้รางวัลมากกว่าการลงโทษด้วยการทำร้ายร่างกายหรือใช้วาจาทำร้ายจิตใจ

หลัก 7 ประการของการสร้างวินัยเชิงบวก

1. เคารพศักดิ์ศรีของเด็ก
2. พยายามพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์การมีวินัยในตนเองและบุคลิกลักษณะที่ดี
3. พยายามให้เด็กมีส่วนร่วมมากที่สุด
4. คำนึงถึงความต้องการทางพัฒนาการและคุณภาพชีวิตของเด็ก
5. คำนึงถึงแรงจูงใจและโลกทัศน์ของเด็ก
6. พยายามให้เกิดความยุติธรรมเท่าเทียมกันและไม่เลือกปฏิบัติ
7. เสริมสร้างความสามัคคีกลมเกลียวในกลุ่ม

ขั้นตอนของการสร้างวินัยเชิงบวก

ในขณะที่การลงโทษเป็นพฤติกรรมโดดๆเพียงอย่างเดียวการสร้างวินัยเชิงบวกกลับเป็นกระบวนการที่ต้องมีถึง 4 ขั้นตอนที่แสดงให้เห็นการรับรู้และให้รางวัลพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในลักษณะต่อไปนี้

1. มีการบรรยายถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมเช่น “ตอนนี้ครูขอให้ทุกคนเงียบก่อนนะ”
2. มีการให้เหตุผลที่ชัดเจนเช่น “เราจะเริ่มเรียนคณิตศาสตร์บทใหม่แล้วทุกคนต้องตั้งใจฟังนะ” ซึ่งหมายความว่า การเงียบโดยเร็วเป็นการเคารพสิทธิผู้อื่นเป็นตัวอย่งของการ

ปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนกับที่เราอยากให้เราปฏิบัติต่อเรา

3. ขอให้นักเรียนแสดงอาการรับรู้เช่น “เธอเห็นรึยังว่าทำไมการเจียบก่อนเริ่มเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ” หรือในกรณีของซัยรัดน์ “เมื่อไหร่เราจึงจะคุยได้ทุกคนโดยไม่รบกวนการเรียนของคนอื่นๆล่ะ?” แล้วคอยให้นักเรียนแสดงอาการรับรู้และเห็นชอบด้วยก่อนทำอย่างอื่นต่อไป

4. มีการให้รางวัลหรือแสดงความชื่นชมต่อพฤติกรรมที่เหมาะสมเช่นโดยการสบตาพยักหน้ายิ้มหรือให้เวลาพักเล่นเพิ่มอีกห้านาทีการให้คะแนนเพิ่มการแสดงความชื่นชมในความสำเร็จของนักเรียนต่อหน้าชั้น (การได้รับการยอมรับและชื่นชมจากสังคมเป็นรางวัลที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง) การให้รางวัลต้องให้ทันทีและไม่มากเกินไปแต่ก็ทำให้เป็นที่น่าพอใจของผู้รับ กระบวนการนี้จะมีประสิทธิภาพสำหรับเด็กแต่ละคนยิ่งไปกว่านั้นสำหรับครูที่ต้องสอนในชั้นที่มีนักเรียนจำนวนมากก็จะมีผลดีต่อเด็กทั้งกลุ่มด้วย “เคล็ดลับ” ของความสำเร็จก็คือการทำให้เด็กรู้สึก ว่าตัวเองกำลังอยู่ใน “ทีมที่เป็นฝ่ายชนะ” (คือทั้งห้องร่วมกัน) และให้ยกย่องความพยายามของเด็กแต่ละคนในฐานะเป็นผู้ร่วมทีมที่ดี (กลุ่มส่งเสริมการจัดการศึกษา สพท.อย.2.เว็บไซต์)

ตารางที่ 10 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง

องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
ด้านการป้องกันการทะเลาะวิวาทกันในโรงเรียน	1) โรงเรียนจัดทำข้อมูลนักเรียนและศึกษานักเรียนเป็นรายบุคคล โดยเฉพาะนักเรียนกลุ่มเสี่ยง 2) จัดให้มีการติดตามเฝ้าระวังจุดเสี่ยง หรือพื้นที่เสี่ยงที่นักเรียนจะกระทำความผิด 3) โรงเรียนจัดตั้งภาคีเครือข่ายเพื่อส่งเสริมและช่วยเหลือในการพัฒนานักเรียน
ด้านการสร้างวินัยเชิงบวก	1) การปฏิบัติต่อผู้เรียนโดยปราศจากการใช้ความรุนแรง 2) มีการรับฟัง พิจารณา และเคารพความคิดเห็นของนักเรียน 3) เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆในห้องเรียน 4) มีการปรับสภาพต่างๆในห้องเรียนเพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสประสบความสำเร็จมากที่สุด 5) โรงเรียนมีการฝึกอบรมนุเคราะห์ในโรงเรียนให้สามารถใช้วิธีการต่างๆ ในการสอนและจัดการห้องเรียนโดยไม่ใช้ความรุนแรง

2.4 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 69) ได้กำหนดมาตรฐาน และตัวชี้วัดในการดำเนินงานเกี่ยวกับโรงเรียนปลอดภัย ที่สอดคล้องกับการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ไว้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมสำรวจความปลอดภัยภายในบริเวณและรอบบริเวณโรงเรียน เป็นระยะ เป็นประจำ

2. การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะการดูแลตัวเองให้ปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุ ภัยพิบัติ โรคภัยไข้เจ็บ และ สื่อ

3. มีการปฏิบัติต่อเด็กในเชิงบวกโดยเน้นการสร้างเสริมคุณค่าในตัวเองอย่างเหมาะสม เช่น

3.1 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและนักเรียน

3.2 จัดกิจกรรมความสัมพันธ์ในโรงเรียนช่วยป้องกัน และ แก้ไขปัญหาการข่มเหงรังแกกันระหว่างเด็กกับเด็ก

3.3 จัดกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและ
ผู้ปกครอง

3.4 จัดกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเด็กและ
ผู้ปกครอง

4. นักเรียนทุกคนควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในทุกๆด้าน อย่างเต็มตามศักยภาพ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา โรงเรียนจึงควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กนักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคม ประพฤติตนเหมาะสมซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเด็กนักเรียนด้านอื่น ๆ

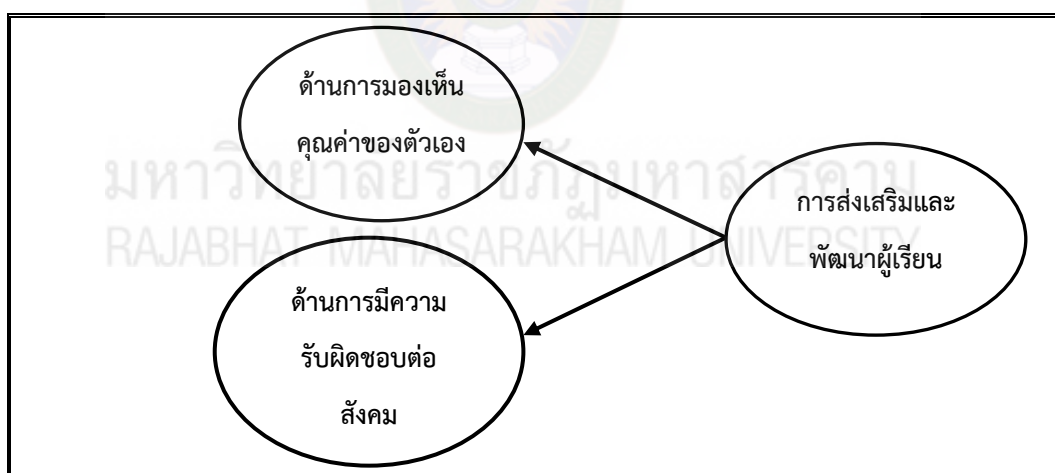
5. มาตรการเพื่อป้องกันและแก้ไข สร้างระบบความปลอดภัยที่เหมาะสมให้กับเด็กแต่ละช่วงวัย สร้างกฎเกณฑ์การเฝ้าระวังภัยบุคคลจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ความปลอดภัยจากการใช้อุปกรณ์การเรียน อาจจัดในรูปแบบของการจัดกิจกรรมเสริมรณรงค์ป้องกันและแก้ไข กิจกรรมประชาสัมพันธ์รูปแบบเอกสารและเสียงตามสาย เป็นต้น

6. สร้างบรรยากาศให้ทุกส่วนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างเด็กนักเรียนกับเด็กนักเรียน เด็กนักเรียนกับครู ผู้ปกครองกับเด็กนักเรียน การจัดกิจกรรมสร้างเสริมวินัยเชิงบวก การฝึกทักษะทางสังคม ทักษะการจัดการกับตนเอง ทักษะการควบคุมอารมณ์ อาจจัดในรูปแบบของกิจกรรมเสริม กิจกรรมชุมนุม กิจกรรมสวดมนต์ในวันสุดสัปดาห์ มุ่งเน้นให้เกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตประจำวัน ให้เกิดความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน และให้โอกาสผู้อื่น

โรงเรียนวัดประหาระปิธรรม (2550 : 22) กล่าวว่า การส่งเสริมและพัฒนา (Promotion and Development) หมายถึง การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนในด้านต่างๆ อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา จัดกิจกรรมส่งเสริมทั้งด้านตระหนักในความปลอดภัย เช่น การจัดสัปดาห์การรณรงค์ความปลอดภัยในทุกเดือนแรกของการเปิดภาคเรียน

ส่งเสริมให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อสังคมและมีความประพฤติที่เหมาะสมเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเด็กด้านอื่นๆ สร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนให้น่าอยู่ สร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างเด็กกับเด็ก ครูกับเด็ก ผู้ปกครองกับเด็ก ครูกับผู้ปกครอง โรงเรียนกับชุมชนหรือหน่วยงานอื่นที่อยู่ใกล้เคียง สร้างกิจกรรมเสริมสร้างวินัยเชิงบวก ฝึกทักษะทางสังคม ทักษะการจัดการตนเอง ทักษะด้านพัฒนาคุณธรรม

จากแนวคิด ความหมาย ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์ร่วมกับข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ซึ่งมีข้อเสนอแนะว่าในการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนนั้น ควรมุ่งเน้นไปที่ตัวของผู้เรียนเพื่อให้รู้จักตนเอง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและมีความปลอดภัยในชีวิต ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการมองเห็นคุณค่าของตนเอง และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการมีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสามารถแสดงเป็นโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ได้ดังแผนภาพที่ 11 ดังนี้

แผนภาพที่ 11 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน

จากแผนภาพที่ 11 แสดงโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย จำนวน 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการมองเห็นคุณค่าของตนเอง และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการมีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้นำทั้ง 2 องค์ประกอบไปสังเคราะห์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน โดยไปสังเคราะห์

เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนด้านการมองเห็นคุณค่าของตนเอง

ความรู้คุณค่าในตัวเอง Self Esteem หมายถึง บุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง มีความซื่อสัตย์ มีความภูมิใจในผลสำเร็จ ของงาน บุคคลซึ่งมีความคิดริเริ่ม และมีความมุ่งมั่น ที่จะแก้ปัญหา และรับผิดชอบปัญหา ที่จะเกิดตามมา เป็นคนที่คนอื่นรัก และรักคนอื่น เป็นบุคคลที่สามารถควบคุมตัวเอง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของงาน โดยสรุปแล้วคนที่มี Self-esteem สูง จะหมายถึงคนที่มีความคิด สร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบสูง และซื่อสัตย์ตรงกันข้ามกับคนที่มี self-esteem ต่ำหรือพฤติกรรมป้องกัน (defensive) คนกลุ่มนี้มักจะต้องการ พิสูจน์ตัวเอง หรือวิจารณ์คนอื่น ใช้คนอื่น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง บางคนอาจจะหยิ่ง หรือดูถูกผู้อื่น มักจะไม่มี ความมั่นใจในตัวเอง ไม่มั่นใจว่าตัวเอง จะมีคุณค่า หรือความสามารถ หรือการยอมรับ ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่กล้าที่จะทำอะไร เนื่องจากกลัว ความล้มเหลว คนกลุ่มนี้มักจะวิจารณ์คนอื่น มากกว่าที่จะกระทำด้วยตัวเอง และยิ่งพบอีกว่า คนกลุ่มนี้มักจะ ชอบความรุนแรง ตีตู่รา ยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยคนที่มี self-esteem จะต้องมีความสมดุลของความต้องการผลสำเร็จ หรืออำนาจ และความรู้จักคุณค่า ความมีเกียรติ และความซื่อสัตย์ ซึ่งอาจจะหมายถึง จิตใต้สำนึก และพฤติกรรมนั่นเอง จิตใต้สำนึกของคนที่มี self-esteem จะต้องรู้จักบาป บุญคุณโทษ รู้สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี ความซื่อสัตย์ ความมีเกียรติ ส่วนพฤติกรรมของ self-esteem มีความสามารถที่จะคิดแก้ปัญหา เชื่อมั่นในความคิด และความสามารถ ของตัวเอง สามารถเลือกวิธีการตัดสินใจที่ถูกต้อง หากสูญเสียความสมดุลก็จะทำให้เกิดปัญหา เช่น หากจิตใต้สำนึกไม่แข็งแรง หรือสมบูรณ์พอ ก็จะทำให้คนเกิด พฤติกรรมเชื่อมั่นตัวเองมากเกินไป หยิ่งยโส ดูถูกคนอื่น หากแต่มีแต่จิตใต้สำนึกที่ดี แต่ไม่มีความมุ่งมั่นที่จะประสบผลสำเร็จชีวิต ก็อาจจะไม่ถึงเป้าหมาย ดังนั้นบุคคลที่ขอบพุดถึงแต่ตัวเอง าวดดี ดูถูกคนอื่น คนพาล ชอบเอาเปรียบคนอื่น คนที่กล่าวโทษคนอื่นไม่ถือว่า มี self-esteem ประกอบด้วย ความตระหนักถึงคุณค่าตนเอง (Self-respect) และ ความเชื่อมั่นในความสามารถตนเอง (Self-efficacy) จนกลายเป็นภาพแห่งตน (Self-image) ดังแสดงตารางที่ 11 ดังนี้

ตารางที่ 11 แสดงความตระหนักถึงคุณค่าตนเอง (Self-respect) ความเชื่อมั่นในความสามารถตนเอง (Self-efficacy) และภาพแห่งตน (Self-image)

ภาพแห่งตน (Self-image)	
ภาพที่เรามองตนเอง (Self-image)	ภาพแรก ในอุดมคติ ที่ฝันอยากจะเป็น ภาพสอง เป็นภาพแห่งความจริง
ความแตกต่างระหว่างความฝันกับความจริง(Gap)	ใกล้เคียง ช้าเก่ง นับถือตัวเองสูง แตกต่าง ช้าแย่ ภาคภูมิใจต่ำ ไร้ค่า นับถือตนเองต่ำ
เรามองตนเองเป็นใครอย่างไร และคิดหรือเชื่อหรือมีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองอย่างไร เราก็ทำเป็นประจำบ่อยๆ จนเราเป็นภาพอย่างนั้น ภาพของเราเป็นอย่างไร	ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่แสดงออกมา จุดแข็งจุดอ่อน(S&W) ความเป็นไปได้และข้อจำกัด (O&T) ของตนเอง ภาพบวก หรือภาพลบ กับตนเอง
Self-esteem	
ความตระหนักถึงคุณค่าตนเอง (Self-respect)	ความเชื่อมั่นในความสามารถตนเอง(Self-efficacy)
ความเชื่อว่า ตนเองมีคุณค่า มีความหมาย มีศักดิ์ศรี เท่าเทียมผู้อื่น มีสิทธิ มีโอกาสที่จะสำเร็จ ได้รับสิ่งที่มุ่งหวัง มีสุขได้ เช่นเดียวกับผู้อื่น ชีวิตมีค่า สมควรได้รับการดูแลปกป้องให้ดี การได้รับการยอมรับจากคนอื่น	ความเชื่อว่า ตนเองสามารถ คิด เข้าใจ เรียนรู้ ตัดสินใจ ในการแก้ปัญหา การเผชิญหน้ากับความท้าทาย หรืออุปสรรคต่างๆ ในชีวิตได้ ใ่วางใจตนเอง ว่ามีความสามารถ มีพลัง มีประสิทธิภาพ และพึ่งพาตนเองได้
การสร้างภาพแห่งตน	
ปฏิกิริยาที่ผู้อื่นมีต่อเรา แล้วเราก็สร้าง ภาพตนเอง ขึ้นมาภาพของเราเป็นอย่างไร หากดี ...ภูมิใจ เชื่อถือตนเอง หากไม่ดี ...ดูตนเองไร้ค่า	ถูกชมว่าดีอยู่เรื่อยๆ -->ภาพแห่งตน ดี น่ารัก ฉลาด ถูกด่าบ่อยๆ-->ภาพแห่งตน ไม่ดี ไม่น่ารัก โง่ ไม่เข้าท่า ภาพจะถูกสะสมทุกๆวัน-->สะสมข้อมูลตนเองและโลกรอบตัวลงในดวงจิตของตนเอง--> กลายเป็นทัศนคติและความเชื่อตนเอง-->

คนที่มี self-esteem มักจะประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. มองโลกในแง่ดีเสมอ มองวิกฤตให้เป็นโอกาส เมื่อมีมิตต้องมึสว่าง มีร้ายต้องมีดี
ขาวคู่กับดำ
2. ประเมินตัวเราให้มีคุณค่าอยู่เสมอ
3. เชื่อมั่นในความสามารถตัวเอง
4. มองว่าตัวเราเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและเราสามารถเปลี่ยนแปลงตามที่เราต้องการ

ผู้ที่ไม่รู้คุณค่าตัวเองไม่มีความมั่นใจจะไม่มีความหวัง ไม่มีพลังในการต่อสู้ในที่สุดจะเป็นคนที่ซึมเศร้า

การสร้างความมั่นใจในตัวเอง Self-esteem ความเชื่อมั่นตนเองและรู้คุณค่าตัวเองเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิต ถ้าฟังความคิดอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความมั่นใจในตัวเองได้ ความมั่นใจจะเริ่มสร้างตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเราตาย ความมั่นใจจะกระทบต่อการตัดสินใจดังนั้นทุกคนควรมีการสร้างความมั่นใจให้กับตัวเองอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างของความมั่นใจเช่นหากคนจะเปลี่ยนอาชีพเขาจะต้องมั่นใจในตัวเองหรือมีคนอื่นเห็นถึงความสามารถของเขาที่จะทำให้ให้สำเร็จ เมื่อมีความผิดหวังหรือความเครียดความมั่นใจหรือเชื่อมั่นในตัวเองจะช่วยให้แก้ไขสถานการณ์ให้ผ่านไปด้วยดี

1. ครอบครัวซึ่งมีความมั่นใจหรือเชื่อมั่นในตัวเองสูงความมั่นใจของลูกก็จะสูง
2. การพัฒนาความมั่นใจของเด็กจะเกิดขึ้นได้เมื่อเด็กได้เล่นกับเพื่อน
3. ผู้ที่มีความมั่นใจสูงมักจะไม่ทำร้ายตัวเอง ไม่ดื่มสุราหรือติดยาเสพติด
4. เด็กหญิงวัยรุ่นที่มีความมั่นใจสูงมักจะไม่ประพฤติดิตประเพณี
5. ความมั่นใจเป็นลักษณะของแต่ละคนไม่สามารถที่จะให้กันได้แต่สามารถฝึกฝนได้

ในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเร็ว ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ คนที่มีความมั่นใจและมีความสามารถในการตัดสินใจ ความคิดริเริ่มใหม่ๆ การปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการสื่อสารกับผู้อื่น เพื่อให้เข้าใจเหมือนกัน คนเช่นนี้จึงจะอยู่รอดในสังคม

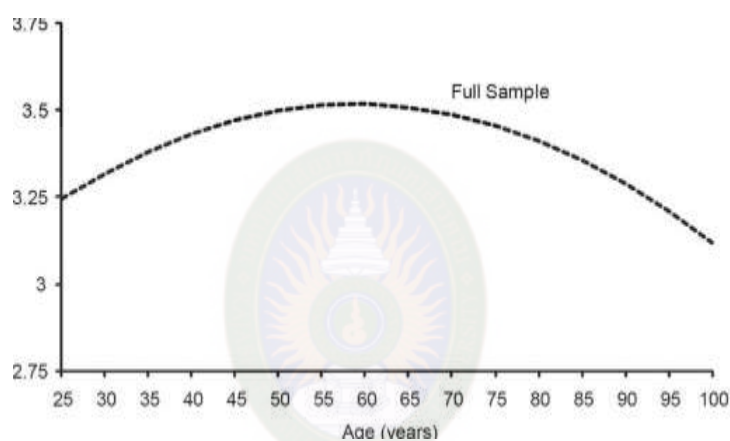
การรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem)

Rosenberg (1965) ให้ความหมายไว้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในตนเองเกี่ยวกับการยอมรับนับถือตนเองเห็นคุณค่าและมีความเชื่อมั่นในตนเองรวมทั้งประเมินตนเองทั้งทางบวกและทางลบ

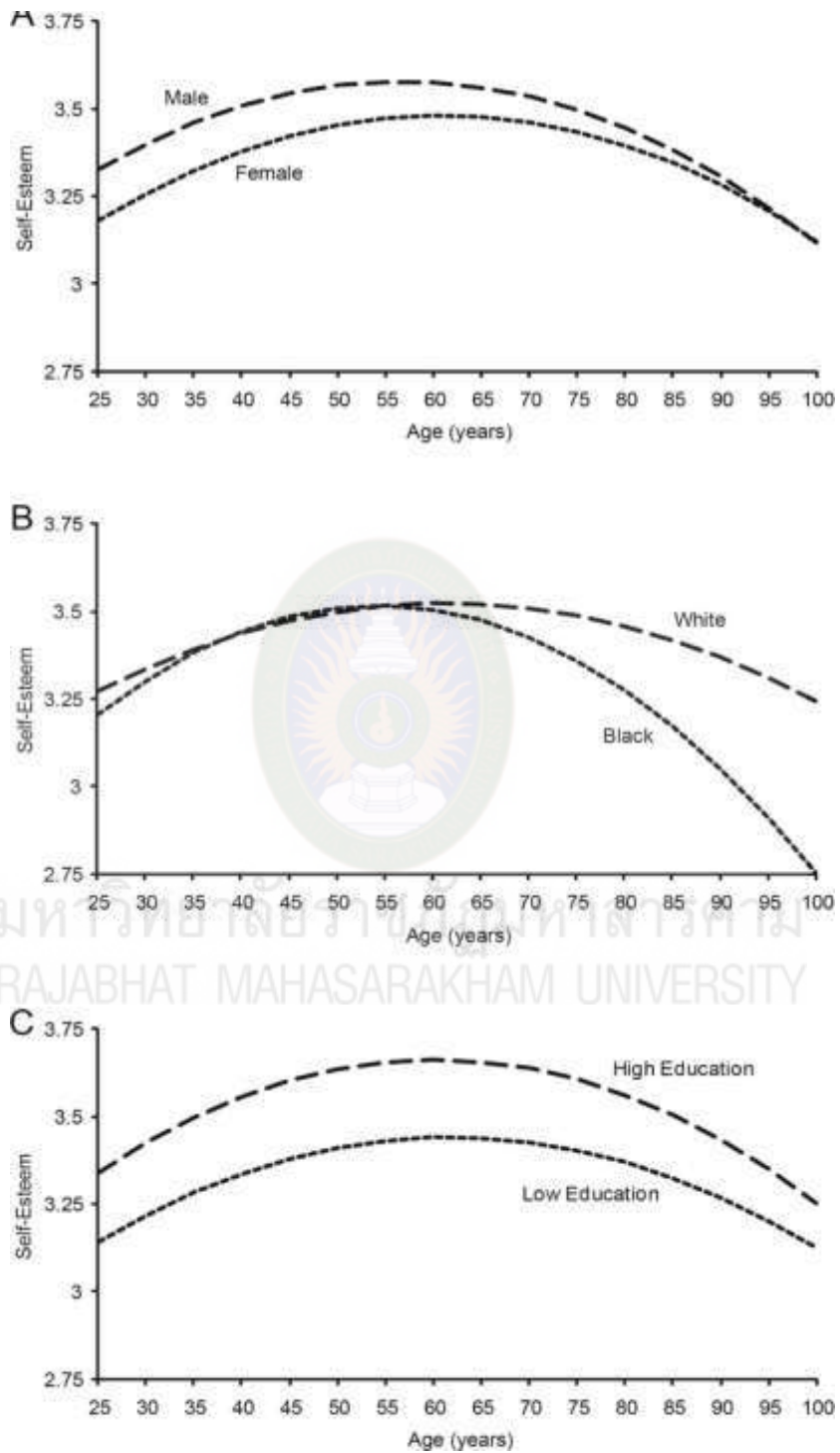
พัฒนาการของความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

วัยเด็กการเลียดูของพ่อแม่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อการเห็นคุณค่าในตนเองเด็กเล็กมักมี self-esteem สูงการทำให้เด็กรู้สึกดีทำได้ง่ายยังบอกในวัยเด็กยังบอกไม่ได้ว่าเด็กคนไหนต่อไป self-esteem จะสูงเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น (10-12 ปี) วัย Teen การยกระดับ Self-esteem ทำได้ยากเพราะเด็กเริ่มเปรียบเทียบตนเองกับคนอื่นเด็กที่มี Self-esteem ต่ำมักจะทำต่อไปในวัยผู้ใหญ่เมื่อเทียบกับเพื่อนในวัยเดียวกัน เด็กหญิงที่เข้าสู่วัยรุ่นเร็วมักมีปัญหา low self-esteem และปัญหาทางอารมณ์พ่อแม่หากทราบสามารถช่วยเหลือได้มากตามแนวของ Erikson เด็กต้องพัฒนาความขยันเด็ก

จะต้องรู้สึกว่ามีความสามารถและไม่รู้สึกมีปมด้อยหากเด็กรู้สึกว่าไม่เก่งในสิ่งที่เขาให้ความสำคัญเขา จะพัฒนา low self-esteem ได้การได้รับความกดดันจากพ่อแม่ว่าต้องทำได้ดีขึ้นต้องพยายามให้มากขึ้นนอกจากเด็กจะกดดันในการเปรียบเทียบกับเพื่อนแล้วยังกดดันจากพ่อแม่อีกการไม่ได้การยอมรับจากคนที่เด็กให้ความสำคัญมีผลต่อ self-esteem ของเด็กวัยผู้ใหญ่ Self-esteem ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น สูงสุดเมื่ออายุ 60 ปีหลังจากนั้นค่อย ๆ ลดลงผู้ชายดีกว่าผู้หญิงปัจจัยที่สำคัญในการลดลงของผู้ใหญ่ หลัง 60 คือสถานะทางเศรษฐกิจและสุขภาพร่างกายผู้ที่มีการศึกษาสูงมี Self-esteem สูงกว่าผู้ที่มี การศึกษาน้อยกว่า ดังแสดงในแผนภาพที่ 12 พัฒนาการของความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนภาพที่ 12 พัฒนาการของความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้แนวคิด ความหมาย และแนวทางการสร้างเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองไว้หลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ในส่วนที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับโรงเรียนปลอดภัย เพื่อกำหนดตัวบ่งชี้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2540 : 4-8) กล่าวว่า การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับตนเอง ทำให้คนเรามีความเป็นตัวของตัวเองสูง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ทำให้เป็นคนที่มีความมุ่งมั่น มีความมานะพยายามในการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ ทำให้เป็นคนที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่นในด้านดี ไม่เหยียบย่ำความรู้สึกของผู้อื่นให้ตกต่ำลง เป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะดี มีสุขภาพจิตดี เป็นคนที่มีเพื่อนมาก ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลใดที่ขาดการเห็นคุณค่าในตนเองก็จะทำให้เป็นคนที่ชอบโยนความ ผิดของตัวเองไปให้คนอื่น เป็นคนที่ชอบหาความ ผิดพลาดของผู้อื่น ต้องการความเอาใจใส่และต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่นสูง เป็นคนที่ไม่ค่อยมีเพื่อน โดยเฉพาะเพื่อนสนิท เป็นคนที่ชอบเอาชนะและตนเองต้องเป็นฝ่ายถูกต้องเสมอ

Newman (1986 : 281-286) กล่าวว่า การเห็นคุณค่าในตนเองมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการปรับตัวทางอารมณ์ สังคม และการเรียนรู้สำหรับเด็ก เพราะเห็นพื้นฐานของการมองชีวิต ความสามารถทางด้านสังคมและอารมณ์ เกิดจากการเห็นคุณค่าในตนเอง บุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองสูงจะสามารถเผชิญกับอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิตได้ สามารถยอมรับเหตุการณ์ที่ทำให้ตนเองรู้สึกผิดหวัง ท้อแท้ใจ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีความหวังและมีความกล้าหาญ จะทำให้เป็นคนที่ประสบผลสำเร็จ มีความสุข สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขตามที่ตนปรารถนา บุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเอง รู้ว่าตนเองมีคุณค่า มักจะมีการประเมินตนเองในด้านดี แต่ถ้าบุคคลใดที่มีความรู้สึกว่าไม่มีใครสนใจ ไม่ได้รับการยอมรับหรือทำอะไรแล้วไม่ประสบความสำเร็จ จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่า เมื่อเกิดความรู้สึกเช่นนี้ขึ้นก็จะทำให้บุคคลนั้นขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ดังนั้น ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองที่แตกต่างกันจึงมีผลต่อความรู้สึก หรือพฤติกรรมที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล

Brooks (1992 : 544-548) ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็ก 1) พัฒนาความรับผิดชอบและการให้ความช่วยเหลือต่อส่วนรวม 2) เปิดโอกาสให้คิดทางเลือก และตัดสินใจแก้ปัญหา 3) ให้การสนับสนุนกำลังใจและให้ข้อมูลย้อนกลับด้านบวก 4) เสริมสร้างวินัยในตนเองโดยการสร้างแนวปฏิบัติและคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมา และ 5) ช่วยให้ได้ความรู้สึกยอมรับความล้มเหลวหรือความผิดพลาด

Girdano and Every (1979 : 146-149) ได้เสนอวิธีการ 3 ประการ ใน การพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองอย่างได้ผล ดังนี้

1. การใช้ภาษาเชิงบวก หมายถึง กระบวนการที่บุคคลให้การเสริมแรงภาพลักษณ์ของตน (Self Image) โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะทางบวกของตนเอง เช่น ลักษณะบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะเด่นหรือ บุคลิกภาพที่น่าภาคภูมิใจ

2. การยอมรับคำยกย่องชมเชย คือ เมื่อมีบุคคลใดยกย่องชมเชยก็แสดงการยอมรับโดยปราศจาก ทำทีหรือคำตอบที่แสดงการถ่อมตน แต่ควรใช้ประโยคแสดงความยินดีแทน วิธีนี้จะเป็นการส่งเสริม พฤติกรรมที่เหมาะสมอันจะทำให้บุคคลประทับใจและมองตนเองในทางบวกมากขึ้น

3. การฝึกพฤติกรรมการกล้าแสดงออก เป็นวิธีที่จะทำให้บุคคลมีพฤติกรรมเชิงบวก

Sasse (1978 : 48) เสนอการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองด้วยวิธีการ ดังนี้

1. สร้างความมั่นใจในตนเอง โดยพยายามนึกถึงความสำเร็จในวันข้างหน้าของชีวิต
2. ระลึกถึงงานที่ตนทำได้สำเร็จแล้วให้รางวัลเป็นสินน้ำใจหรือชมเชยตนเองหรือให้สิ่งที่มี ความหมายแก่ตน สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้สึกที่ดีต่องานที่ทำมากขึ้น
3. บันทึกความสำเร็จที่ได้รับ สิ่งที่ทำได้ดีเป็นเวลาติดต่อกันหลายสัปดาห์หรือหลาย ๆ เดือน

Bruno (1983 : 363) กล่าวถึงวิธีการพัฒนาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองไว้ ดังนี้

1. ให้ข้อเสนอแนะ หรือข้อคิดโดยตรง ซึ่งการเสนอแนะนี้อาจจะเป็นการเสนอแนะจากผู้อื่น หรือ ตนเองแนะตนเองก็ได้วิธีการนี้เป็นการให้ข้อมูลซึ่งมีผลให้บุคคลเกิดกำลังใจและสร้างความภาคภูมิใจได้
2. สร้างความสำเร็จให้กับตนเองให้มากขึ้น การเพียรพยายามสร้างความสำเร็จเป็นวิธีทางที่จะ เพิ่มการเห็นคุณค่าในตนเองแต่อย่างไรก็ตามการประสบความสำเร็จแต่เพียงอย่างเดียวยังไม่พอเพียง การที่บุคคลมีความสุขกับชีวิตก็เป็นสิ่งสำคัญด้วยเช่นกัน
3. การลดความคาดหวังลงบ้าง การลดความคาดหวังลงโดยยังสามารถลงในสิ่งที่คนต้องการ บรรารณาไว้ จะเป็นหนทางที่ช่วยให้บุคคลลดความสูญเสียและเศร้าโศกเสียใจน้อยลงได้
4. เลิกประเมินค่าตนเอง มนุษย์นั้นเพียงแต่มีชีวิตอยู่ก็มีค่าแล้ว จึงไม่มีคำตอบสำหรับคำถามที่ว่า "อะไรคือคุณค่าของฉัน?" นั่นก็หมายความว่า บุคคลควรเลิกประเมินค่าตนเอง การเห็นคุณค่าในตนเองของ บุคคลจะเพิ่มขึ้น ถ้าบุคคลเลิกตัดสินค่าของตนเอง

2. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้การส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนด้านการมีความรับผิดชอบต่อสังคม

Bandura (1973 ; อ้างถึงใน นิตยา โพธิ์ศรีขาม. 2547 : 24-25) กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) พฤติกรรมทั้งหมดของบุคคลไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดจะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการมีประสบการณ์โดยตรงหรือเกิดจากการสังเกต โดยสิ่งที่มีบทบาทอย่างมากกับกระบวนการเกิดพฤติกรรม ได้แก่ ปัจจัยทางชีวภาพพันธุกรรมและฮอโมนต่างๆที่มีผลต่อพัฒนาการทางด้านร่างกาย ซึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมได้ รวมไปถึงปัจจัยทางสังคมยังมีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอีกด้วย โดยการตัดสินใจว่าจะมีการแสดงออกในพฤติกรรมใดของบุคคลจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมที่แสดงออกกับผลที่ได้รับเมื่อแสดงออกซึ่งพฤติกรรมนั้นแล้ว

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (คู่มือข้อปฏิบัติและมาตรการรักษาความปลอดภัยในสถานศึกษา : 2548 : 43) กำหนดว่า โรงเรียนควรจัดมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กนักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคม ประพฤติตนเหมาะสมซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเด็กนักเรียนด้านอื่นๆ สร้างบรรยากาศให้ทุกส่วนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างเด็กนักเรียนกับเด็กนักเรียน เด็กนักเรียนกับครู ผู้ปกครองกับเด็กนักเรียน การจัดกิจกรรมสร้างเสริมวินัยเชิงบวก การฝึกทักษะทางสังคม ทักษะการจัดการกับตนเอง ทักษะการควบคุมอารมณ์ อาจจัดในรูปแบบของกิจกรรมเสริม กิจกรรมชุมนุม กิจกรรมสวดมนต์ในวันสุตัสปดาห์ มุ่งเน้นให้เกิดทักษะที่เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตประจำวันให้เกิดความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน และให้โอกาสผู้อื่น

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (2550 : 65) ได้กำหนดมาตรฐานโรงเรียนปลอดภัยและตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ด้านการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม ไว้ดังนี้

1. โรงเรียนมีการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรม และสะท้อนความคิดจากการทำกิจกรรมบริการสังคม ตามความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และการเตรียมการของผู้เรียนเอง
2. โรงเรียนมีการเรียนการสอนที่เน้นการบริการสังคม (Service learning)
3. โรงเรียนนำนักเรียนเข้าร่วมโครงการ กิจกรรม ประเพณี ของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

จากแนวคิด ความหมาย แนวคิด และกิจกรรมขององค์ประกอบย่อยทั้ง 2 ด้าน คือ

- 1) องค์ประกอบย่อยด้านการมองเห็นคุณค่าของตนเอง และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการมีความรับผิดชอบต่อสังคม ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

เพื่อกำหนดเป็นตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน โดยมีรายละเอียด แสดงในตารางที่ 12 ดังนี้

ตารางที่ 12 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน

องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
การมองเห็นคุณค่าของตนเอง	1) มีการพัฒนาผู้เรียนให้มีเจตคติเชิงบวกกับตนเอง บุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว 2) การสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เผชิญปัญหาต่างๆ เพื่อพร้อมต่อการปรับตัวได้ 3) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และความรู้สึกในด้านต่างๆ
การมีความรับผิดชอบต่อสังคม	1) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรม และสะท้อนความคิดจากการทำกิจกรรมบริการสังคม ตามความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และการเตรียมการของผู้เรียนเอง 2) โรงเรียนมีการเรียนการสอนที่เน้นการบริการสังคม (Service learning) 3) โรงเรียนนำนักเรียนเข้าร่วมโครงการ กิจกรรม ประเพณี ของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

2.5 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ความหมาย และองค์ประกอบหลักของหลักสูตร เพื่อกำหนดองค์ประกอบ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

Taba (1962 : 10-11) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง แผนจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปประกอบด้วย วัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายเฉพาะ การเลือกและการจัดเนื้อหา การจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล

Salor and Alexander (1974 : 6) กล่าวว่า หลักสูตร คือ แผนกที่จัดการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มบุคคลโดยเฉพาะ เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ โดยมีโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

Nealey and Evans (1967 : 2) กล่าวว่า หลักสูตร คือ ประสบการณ์ที่โรงเรียนกำหนดขึ้นเพื่อช่วยให้นักเรียนได้บรรลุเป้าหมายตามความสามารถของนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551) หลักสูตร (Curriculum) ประมวลความรู้และประสบการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถทักษะและ

คุณลักษณะตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐานการเรียนรู้หลักสูตรจึงเป็นเสมือนแผนที่กำหนดทิศทางในการพัฒนาผู้เรียนไปสู่มาตรฐานการเรียนรู้ซึ่งเป็นเป้าหมายและมีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าของผู้เรียนในการพัฒนาไปสู่มาตรฐานที่กำหนด

চার্জ বাক্স (2542 : 8 - 9) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรพอสรุปได้ดังนี้

1. เป้าหมายและนโยบายการศึกษา (Education Good and Policies)

หมายถึง สิ่งที่รัฐต้องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา

2. จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum Amis) หมายถึงผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว

3. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (Type and Structure) หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์

4. จุดประสงค์ของวิชา (Subject objectives) หมายถึงผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นแล้ว

5. เนื้อหา (Content) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะและความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ

Saylor and Alexander (1974 : 100) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของหลักสูตรประกอบด้วย 1) แผน 2) ขอบเขตของหลักสูตร 3) การออกแบบหลักสูตร 4) รูปแบบการประเมินผล และ 5) ระเบียบการประเมินผล

RAJADHARMA RAJABHUMHAKHARAKAM Tyler (1950 : 1) ได้เสนอข้อคิดเห็นไว้ 4 ประการในการจัดทำหลักสูตรดังนี้

1. ความมุ่งหมายทางการศึกษาที่สถาบันต้องการให้บรรลุมีอะไรบ้าง
2. เพื่อให้บรรลุความมุ่งหมาย จะต้องจัดประสบการณ์อะไรบ้าง
3. ประสบการณ์ที่กำหนดไว้สามารถจัดให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. ทราบได้อย่างไรว่าบรรลุความประสงค์แล้ว

Beauchamp (1975 : 107) ได้กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 ประการ คือ 1) เนื้อหา 2) จุดมุ่งหมาย 3) การนำหลักสูตรไปใช้ และ 4) การประเมินผล

Oliva (1992 : 8-9) ได้ให้นิยามความหมายของหลักสูตรโดยแบ่งเป็นการให้นิยามโดยยึดจุดประสงค์ บริบทหรือสภาพแวดล้อม และวิธีดำเนินการหรือยุทธศาสตร์ ดังนี้

1. การให้นิยามโดยยึดจุดประสงค์ (Purpose) หลักสูตรจึงมีภาระหน้าที่ที่จะทำให้ผู้เรียนควรจะเป็นอย่างไร หรือมีลักษณะอย่างไร หลักสูตรในแนวคิดนี้จึงมีความหมายใน

ลักษณะที่เป็นวิธีการที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายนั้น ๆ เช่น หลักสูตร คือ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม หลักสูตร คือ การพัฒนาทักษะการคิดผู้เรียน เป็นต้น

2. การให้นิยามโดยยึดบริบทหรือสภาพแวดล้อม (Contexts) นิยามของหลักสูตร ในลักษณะนี้จึงเป็นการอธิบายถึงลักษณะทั่วไปของหลักสูตรซึ่งแล้วแต่ว่าเนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น หลักสูตรที่ยึดเนื้อหาวิชา หรือหลักสูตรที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือหลักสูตรที่เน้นการปฏิรูปสังคม เป็นต้น

3. การให้นิยามโดยยึดวิธีดำเนินการหรือยุทธศาสตร์ (Strategies) เป็นการนิยามในเชิงวิธีดำเนินการที่เป็นกระบวนการ ยุทธศาสตร์หรือเทคนิควิธีการในการจัดการเรียนการสอน เช่น หลักสูตร คือ กระบวนการแก้ปัญหา หลักสูตร คือ การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม การทำงานกลุ่ม หลักสูตร คือ การเรียนรู้เป็นรายบุคคล หลักสูตร คือ โครงการหรือแผนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

นอกจากนี้ Oliva ยังได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนงานหรือโครงการที่จัดประสบการณ์ทั้งหมดให้แก่ผู้เรียน ภายใต้การดำเนินงานของโรงเรียน และในทางปฏิบัติหลักสูตรประกอบด้วยจำนวนของแผนการต่าง ๆ ที่เขียนเป็นสายลักษณะอักษร และมีขอบเขตกว้างหลายหลาย เป็นแนวทางของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต้องการ ดังนั้น หลักสูตรอาจเป็นหน่วย (Unit) เป็นรายวิชา (course) หรือเป็นรายวิชาย่อยต่าง ๆ (sequence of courses) แผนงานหรือโครงการทางการศึกษาดังกล่าวนี้อาจจัดขึ้นได้ทั้งในและนอกชั้นเรียนหรือโรงเรียนก็ได้

กรมวิชาการ (2545 : 9) กล่าวว่า บทบาทสำคัญประการหนึ่งของสถานศึกษา คือ ต้องสร้างหลักสูตรของตนเองที่เรียกว่า หลักสูตรสถานศึกษา ทำให้ผู้บริหารและครูต้องทำหน้าที่เป็นผู้พัฒนาหลักสูตร ซึ่งหมายถึง การสร้าง การใช้ และปรับปรุงหลักสูตร นอกเหนือจากหน้าที่ในการสอน เมื่อสถานศึกษาสร้างหลักสูตรแล้วในขั้นต่อไปก็จะเป็นการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งต้องมีกระบวนการบริหารจัดการหลักสูตร เพื่อกำหนดใช้หลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (อ้างถึงใน คู่มือครูการจัดระบบความปลอดภัยในโรงเรียน. 2550 : 72) กล่าวว่า การสร้างหลักสูตรความปลอดภัย มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนนักเรียนให้มีความรู้ทักษะและจิตสำนึกความปลอดภัย โดยเป็นสาระการเรียนรู้เรื่องความปลอดภัยในแต่ละระดับชั้นและกิจกรรมเพิ่มทักษะ เช่น สร้างหลักสูตรป้องกันจมน้ำและการว่ายน้ำ โครงการพัฒนาทักษะการจราจรแก่เยาวชน (โดยกระทรวงศึกษาธิการ) หลักสูตรป้องกันการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุ หลักสูตรปฐมพยาบาลและการช่วยเหลือ หลักสูตรการป้องกันตนเองจากภัยบุคคลและการเตรียม

ความพร้อมเข้าสู่วัยรุ่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้กำหนดหลักสูตรพัฒนาทักษะและความปลอดภัยในโรงเรียน (Engagement, skill development and safe school curriculum) โดยเน้นไปที่ตัวนักเรียนครอบคลุมการใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือและกลยุทธ์การสอนด้านอื่นๆให้ความรู้เกี่ยวกับทักษะและความเข้าใจเพื่อความปลอดภัยในลักษณะของเครือข่าย เพื่อโต้ตอบการคุกคาม การรุกราน ความรุนแรงและการข่มขู่ความปลอดภัยส่วนบุคคลและหลักสูตรพฤติกรรมป้องกันตนเองให้มีความเหมาะสมในแต่ละปีปลูกฝังการเรียนรู้ด้านอารมณ์ และสังคมในแต่ละวิชาของหลักสูตรการเรียนการสอน

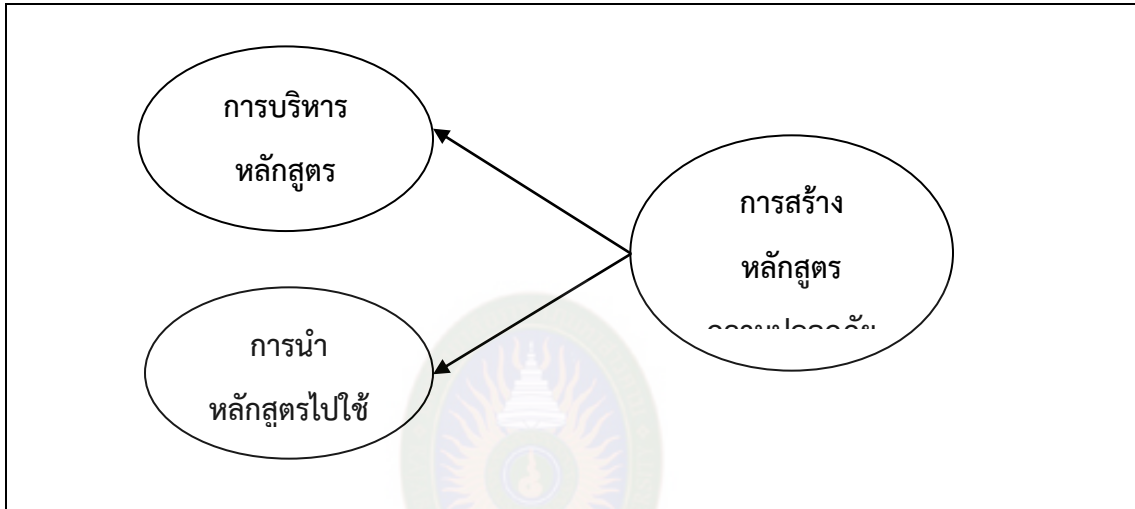
จากแนวคิด ความหมายของหลักสูตรดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปเป็นความหมายของ หลักสูตรความปลอดภัยได้ว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ความรู้ต่าง ๆ ที่จัดให้ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรม โครงการหรือแผน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียน ได้พัฒนาและมีคุณลักษณะตามความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ในสถานศึกษาเพื่อวัตถุประสงค์ด้านความปลอดภัย หรือสภาพที่ปราศจากภัย หรือ พ้นจากสถานการณ์ที่ไม่ค่อยปลอดภัยที่เป็นอันตรายหรืออาจเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยด้านหลักสูตรความปลอดภัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสาร แนวคิด ความหมาย หลักการ และองค์ประกอบของหลักสูตร เพื่อนำองค์ประกอบของหลักสูตรโดยทั่วไป มาสังเคราะห์รวมกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้เชี่ยวชาญ . ซึ่งมีข้อเสนอแนะว่าหลักสูตรความปลอดภัยในสถานศึกษา ควรมีความแตกต่างจากหลักสูตรโดยทั่วไป โดยเฉพาะการบริหารหลักสูตร ที่จะต้องเป็นไปตามกรอบภารกิจ มาตรฐาน ตัวชี้วัด เกณฑ์การวัด ตามโครงการโรงเรียนปลอดภัย ในส่วนองค์ประกอบย่อยอื่นๆ ก็นั้นประกอบด้วย

- 1) เป้าหมายและนโยบายการศึกษา
- 2) จุดหมายของหลักสูตร
- 3) รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร
- 4) จุดประสงค์ของวิชา และ
- 5) เนื้อหา ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะและความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับในด้านความปลอดภัยซึ่งควรจะต้องประกอบด้วย การป้องกันภัยด้านสิ่งแวดล้อม ด้านระบบคุ้มครองและช่วยเหลือ ด้านการป้องกันและเฝ้าระวัง และ ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน ทั้งนี้เมื่อดำเนินการตามองค์ประกอบของหลักสูตรทั้ง 5 ประการดังกล่าวแล้ว จึงนำหลักสูตรไปใช้ หรือไปปฏิบัติ โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมมากที่สุดทั้งการบริหารหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้

จากผลการศึกษาและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า

องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการบริหารหลักสูตร และ 2) องค์ประกอบย่อย ซึ่งสามารถแสดงเป็นโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย ได้ดังแผนภาพที่ 13 ดังนี้

แผนภาพที่ 13 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย

จากแผนภาพที่ 13 แสดงความสัมพันธ์โครงสร้างด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย จำนวน 2 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบย่อยการบริหารหลักสูตร 2) องค์ประกอบย่อยด้านการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำทั้ง 2 องค์ประกอบไปสังเคราะห์เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย โดยใช้วิธีการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้หลักสูตรความปลอดภัยด้านการบริหารหลักสูตร

การบริหารหลักสูตร หมายถึง การจัดการและการดำเนินการ การควบคุม ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในสถานให้ตอบสนองต่อจุดหมายหรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตรโดยใช้ ทรัพยากรการบริหารที่มีอยู่อย่างจำกัดในสถานศึกษานั้นให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพสูงสุด ในขณะเดียวกัน การบริหารหลักสูตรให้ประสบผลจึงต้องเอาจุดหมายหรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ในแต่ละระดับเป็นเป้าหมายที่สำคัญ การดำเนินการหรือการจัดกิจกรรมทุกอย่างต้องนำเข้าสู่เป้าหมายนั้น จะ เห็นได้ว่า การบริหารหลักสูตรจะเกี่ยวข้องกับบุคคลและกิจกรรม

ต่างๆของสถานศึกษาหลายๆ ด้าน นอกจากนี้ยังมีหลักการ และแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรที่มีนักวิชาการได้นำเสนอไว้ดังนี้

Wiggins and Mc Tighe (2005 : 6) ผู้ซึ่งเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบการเรียนรู้แบบย้อนกลับ (Backward Design) ได้กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง “The course to be run” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรเป็นแผนการหรือพิมพ์เขียว (Blueprint) ที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อการเรียนรู้ และเป็นแผนที่กำหนดผลการเรียนรู้ ที่คาดหวัง (เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ที่กำหนด โดยหน่วยงานกลางด้านการศึกษาของรัฐ) จากความหมายนี้ หลักสูตรไม่ใช่เป็นเพียงแค่แนวการจัดการเรียน การสอนหรือการแสดงผังเชื่อมโยงหัวข้อและเนื้อหาสาระ แต่ต้องประกอบด้วยประสบการณ์หรือ กิจกรรม การกำหนดงานของผู้เรียน และการประเมินผลที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันที่สุด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ กำหนดไว้ทั้ง Wiggins และ McTighe มีความเห็นว่า หลักสูตรที่ดีที่สุด จะต้องเขียนมาจากมุมมองของผลการเรียนรู้ที่คาดหวังโดยแสดงให้เห็นว่า ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง คือ อะไรและวิธีที่จะบรรลุได้ ควรทำอย่างไร ไม่ใช่เพียงแค่บรรยายรายการของเนื้อหาและกิจกรรม เท่านั้น

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล และคณะ (2545 : 27) กล่าวว่า การบริหารหลักสูตรเป็น หัวใจสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา หลักสูตรสถานศึกษามีคุณภาพและประสิทธิภาพ หรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยการบริหารจัดการหลักสูตรอย่างเป็นระบบนั่นเอง

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (อ้างถึงใน คู่มือครูการจัดการระบบความปลอดภัยในโรงเรียน. 2550 : 48) กล่าวถึงหลักสูตรความปลอดภัยว่าโรงเรียนควรมีการดำเนินงานโดยมีคณะกรรมการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นด้านความปลอดภัยในโรงเรียนพร้อมทั้ง บรรจุเนื้อหาวิชาด้านความปลอดภัยในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน

2. การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้หลักสูตรความปลอดภัยด้านการนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นกระบวนการสำคัญของการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริง โดย Beauchamp (1981 : 164) กล่าวถึง การนำหลักสูตรไปใช้ว่า หมายถึง การนำหลักสูตรไปปฏิบัติ โดยประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ คือ การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน การจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้ครูได้มีการพัฒนาการเรียนการสอน การนำหลักสูตรไปใช้เพื่อเป็นแนวทางที่จะนำตัวหลักสูตรที่เปรียบเหมือนภาคทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ ในการปฏิบัติให้ได้ผลและมีประสิทธิภาพประสิทธิผลนั้น บุคคลสำคัญยิ่ง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอนจะต้องศึกษาให้เข้าใจในตัวหลักสูตรอย่างถ่องแท้ และจะต้องรู้จักวิธีการขยายหลักสูตรมาสู่ชั้นเรียน

สังัด อุทรานันท์ (2537 : 260) ได้กล่าวถึงการนำเอาหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติหรือไปสู่การเรียนการสอนในโรงเรียน การนำเอาหลักสูตรไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยกิจกรรมและกระบวนการต่างๆหลายประเภท เช่น การจัดทำเอกสาร คู่มือการใช้หลักสูตร การเตรียมบุคลากร การดำเนินการสอนตามหลักสูตร การนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 142 - 145) ได้กล่าวถึงแนวทางการนำหลักสูตรใช้นอกจากจะดำเนินการในด้านต่างๆ แล้ว การให้บริการและสนับสนุนการสอนของครู โดยการจัดหาเอกสารหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน และการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนการสอน

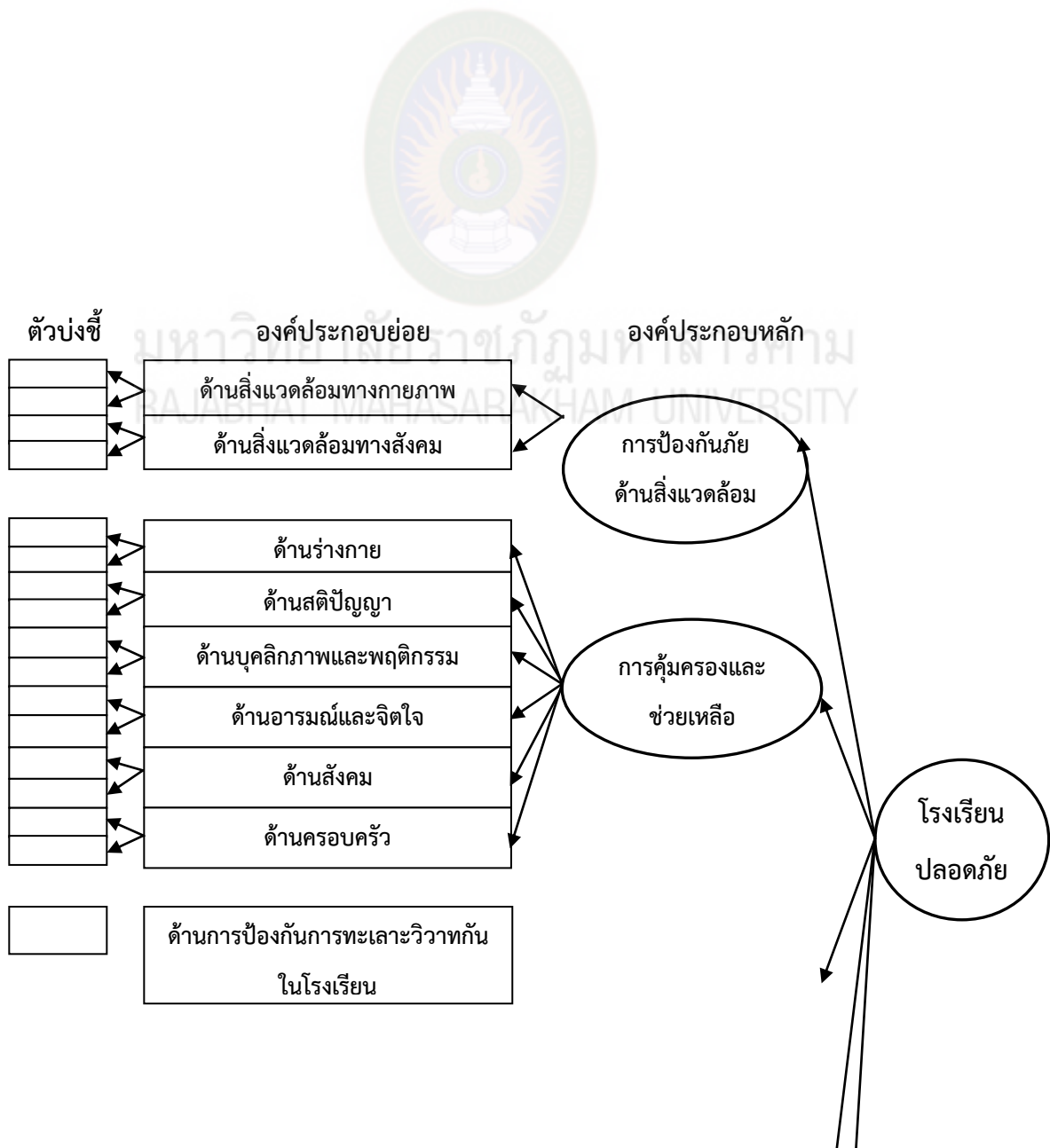
จากแนวคิด ความหมาย แนวคิด และกิจกรรมขององค์ประกอบย่อยทั้ง 2 ด้าน คือ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการบริหารหลักสูตร และ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการนำหลักสูตรไปใช้ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อกำหนดเป็นตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย โดยมีรายละเอียด แสดงในตารางที่ 13 ดังนี้

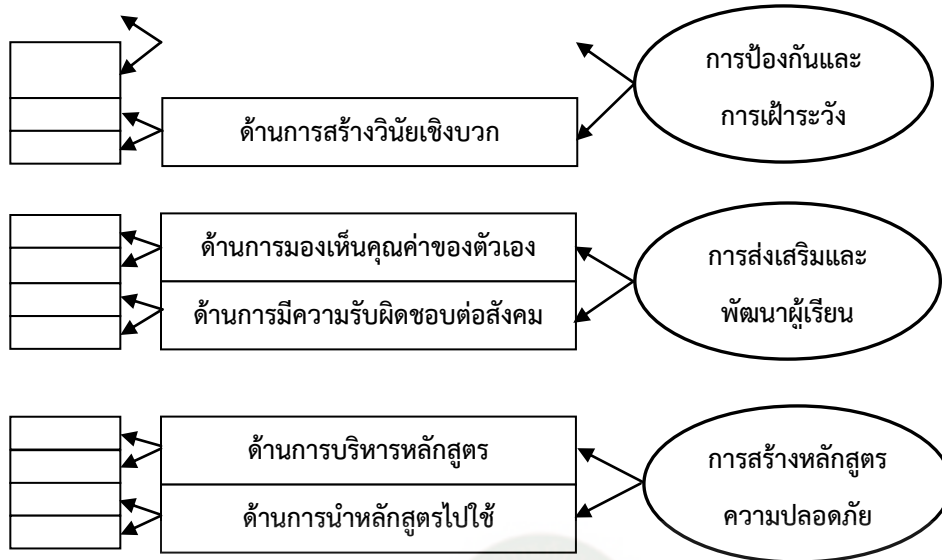
ตารางที่ 13 การสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ขององค์ประกอบหลักด้านการสร้างหลักสูตรความปลอดภัย

องค์ประกอบย่อย	ตัวบ่งชี้
การบริหารหลักสูตร	1) โรงเรียนมีคณะกรรมการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นด้านความปลอดภัยในโรงเรียน 2) โรงเรียนบรรจุเนื้อหาวิชาด้านความปลอดภัยในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน
การนำหลักสูตรไปใช้	1) โรงเรียนจัดทำคู่มือ สื่อ สิ่งพิมพ์ ให้ความรู้เรื่องความปลอดภัยไว้ในการจัดการเรียนการสอน 2) ครูนำความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความปลอดภัยในโรงเรียนไปสอดแทรกความรู้ในการเรียนการสอน 3) โรงเรียนจัดตั้งชมรมและมีการจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติเกี่ยวกับความปลอดภัยในโรงเรียน

จากรายละเอียดผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดองค์ประกอบและตัวบ่งชี้เบื้องต้น ในการพัฒนาตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามตารางที่ 5 ถึง 12 และแผนภาพที่ 6 ถึง 13 ผู้วิจัยสามารถกำหนดเป็นโมเดลความ สัมพันธ์โครงสร้างเบื้องต้นการวิจัย การพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของ

สถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังแผนภาพที่ 14 ซึ่งจะเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ผู้วิจัยจะนำไปพัฒนาตัวบ่งชี้ โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - dept interview) ผู้เชี่ยวชาญ ดังกล่าวถึงในบทที่ 3 และนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 4 ต่อไป

แผนภาพที่ 14 โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างเบื้องต้นการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
 RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

รูปแบบ วิธีการ กระบวนการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. การวิเคราะห์องค์ประกอบ

การวิเคราะห์องค์ประกอบ นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายการวิเคราะห์องค์ประกอบไว้ ดังนี้

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 464) อธิบายว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นกระบวนการรวมกลุ่มปัจจัยโดยนำตัวแปรที่พอจะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ถูกกำหนดจำนวนไว้มารวมอยู่ในปัจจัย

ศิริชัย พงษ์ศิริชัย (2548 : 396) อธิบายว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นวิธีการพิจารณาว่าตัวแปรทั้งที่มีความสัมพันธ์กันในทิศทางเดียวกัน (+) และทิศทางตรงกันข้าม (-) เข้าด้วยกัน แบบเชิงเส้นตรง (Linear combination) จะสร้างตัวแปรใหม่ที่เรียกว่า Factor หรือตัวแปรแทนกลุ่มในการวิเคราะห์หนึ่ง ๆ อาจมีหลาย Factor เพราะตัวแปรที่ใส่เข้าไปอาจถูกจัดไว้ใน

กลุ่มย่อย ๆ ได้หลายกลุ่ม (Factor) และตัวแปรตัวหนึ่ง ๆ อาจถูกจัดเข้าไปอยู่ในกลุ่มใด ๆ ได้มากกว่า 1 กลุ่ม ผู้วิจัยต้องแยกให้ชัดเจนว่าตัวแปรนั้นควรเป็นสมาชิกของ Factor ใด โดยการหมุนแกนสุดท้ายจะได้ Factor ที่เป็นตัวแทนกลุ่มที่ประกอบด้วยตัวแปรต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

กัลยา วาณิชยบัญชา (2548 : 4) อธิบายว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นเทคนิคที่จะจับกลุ่มตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันไว้ในกลุ่มของ Factor เดียวกัน ตัวแปรที่อยู่ใน Factor เดียวกันจะมีความสัมพันธ์กันมาก ซึ่งอาจเป็นทั้งมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันและทิศทางตรงกันข้ามตัวแปรที่อยู่คนละ Factor จะไม่มีความสัมพันธ์กันหรือมีความสัมพันธ์กันน้อยมาก

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์องค์ประกอบ

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 467-469) ; ศิริชัย พงษ์ศิริชัย (2548 : 397) และ กัลยา วาณิชยบัญชา (2548 : 4) ได้สรุปถึงวัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์องค์ประกอบไปในทิศทางเดียวกันไว้ดังนี้

1. เพื่อลดจำนวนตัวแปร นั่นคือ ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันมากจะไปรวมอยู่ในปัจจัยเดียวกัน ซึ่งหากการรวมเอาตัวแปรมารวมกันเฉย ๆ เท่ากับเป็นการให้น้ำหนักตัวแปรเท่า ๆ กัน ตัวแปรที่มีขนาดใหญ่กว่าก็จะกลืนความสำคัญของตัวแปรที่มีขนาดเล็ก แก้ปัญหาโดยการทำให้ตัวแปรที่มีขนาดเท่ากัน โดยใช้ Factor analysis โดยตัวแปรที่ถูกลดค่าเป็นมาตรฐาน (ค่า $x = 0$, ความผันผวน = 1) และโดยการพิจารณาถึงน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรแต่ละตัวว่าตัวแปรใดมีความสำคัญต่อกลุ่มมากน้อยเพียงใด

2. การวิเคราะห์เพื่อยืนยันมาตรฐานวัด (Confirm factor analysis) เนื่องจากต้องการทดสอบว่าในองค์ประกอบหนึ่ง ๆ ประกอบไปด้วยกี่ตัวแปรและแต่ละตัวแปรควรมีน้ำหนักเชิงสัมพันธ์เท่าไร สุดท้ายจะได้กลุ่มตัวแปรที่เหมาะสมที่จะเป็นตัววัดในเรื่องที่ต้องการ

3. ใช้ในการวิเคราะห์การถดถอย (Multi co-linearity) เป็นการแก้ปัญหาที่ตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันเอง ซึ่งผู้วิจัยต้องตัดตัวแปรตัวใดตัวหนึ่งออกไป จึงใช้ Factor analysis ในการรวมตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์ไว้ด้วยกัน โดยการสร้างเป็นตัวแปรใหม่ (Factor) แล้วนำเอาไปเป็นตัวแปรอิสระในการวิเคราะห์ความถดถอยต่อไป

1.2 ประโยชน์ของการวิเคราะห์องค์ประกอบ

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 467-471) ได้อธิบายประโยชน์ของการวิเคราะห์องค์ประกอบว่า

1. เพื่อศึกษาการรวมกลุ่มของตัวแปร กล่าวคือ เพื่อประโยชน์ในการจัดกลุ่มตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันมากไม่ว่าจะเป็นในเชิงลบหรือเชิงบวก ซึ่งต่างจากเทคนิคการวิเคราะห์กลุ่ม (Cluster analysis) ที่เป็นการจัดหมวดหมู่ของตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกเท่านั้น

2. เพื่อกำหนดน้ำหนักเชิงสัมพัทธ์ของตัวแปรที่นำมาใช้ในการสร้างมาตรวัดประกอบ (Composite measure) กล่าวคือ การรวมตัวแปรที่นำมาสร้างมาตรวัดนั้นซึ่งผู้วิจัยทราบแล้วว่า มีตัวแปรอะไรบ้างแต่ไม่ทราบน้ำหนักของตัวแปรแต่ละตัว ซึ่งหากให้น้ำหนักตัวแปรทุกตัวเท่า ๆ กัน จะทำให้ตัวแปรที่มีขนาดใหญ่กว่ากลืนความสำคัญของตัวแปรขนาดเล็ก ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าวต้องทำให้ตัวแปรให้มีขนาดเท่ากัน เช่น Z-score หรือ T-score ซึ่งการใช้เทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัยจะทำให้สามารถกำหนดน้ำหนักในแต่ละปัจจัยและน้ำหนักของตัวแปรแต่ละตัวที่มีต่อปัจจัย (Factor loading)

3. เพื่อแก้ไขความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระด้วยกัน (Multicollinearity problems) คือจำกัดของการวิเคราะห์ทางสถิติบางอย่าง เช่น การวิเคราะห์ถดถอยพหุ (Multiple regression) และการวิเคราะห์เส้นทาง (Path analysis) ห้ามมิให้ตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจะต้องทำการทดสอบว่าตัวแปรต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันมากหรือไม่ ($r > .754$) ซึ่งหากตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันมาก ผู้วิจัยอาจดำเนินการได้ 3 วิธี ได้แก่ การตัดตัวแปรใดตัวแปรหนึ่งออกไป การสร้างตัวแปรใหม่โดยการรวมตัวแปรสองตัวเข้าด้วยกันโดยทำให้เป็นหน่วยที่เท่ากันก่อน หรือดำเนินการโดยการขจัดอิทธิพลของตัวแปรหนึ่งจากอีกตัวแปรหนึ่งด้วยการวิเคราะห์ถดถอยอย่างง่าย

4. การยืนยันความถูกต้องของมาตรวัด

5. เพื่อยืนยันความถูกต้องของแบบแผนของการรวมกลุ่มตัวแปรและการให้น้ำหนักของตัวแปร ที่นำมาสร้างมาตรวัด (Confirmatory factor analysis)

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2542 : 123) กล่าวว่าประโยชน์ของการวิเคราะห์องค์ประกอบคือใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการวิจัย ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นเครื่องมือการวัด (Measurement device) อย่างหนึ่งในการวัดองค์ประกอบซึ่งเป็นตัวแปรแฝง โดยการนำผลการวิเคราะห์องค์ประกอบมาสร้างเป็นตัวแปรแฝงแล้วนำตัวแปรแฝงนี้ไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2. ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นเครื่องมือในการทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับการทดลอง

กัลยา วาณิชยบัญชา (2548 : 5) สรุปว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบมีประโยชน์ในการลดจำนวนตัวแปร ใช้ในการแก้ปัญหาการที่ตัวแปรอิสระของเทคนิคการวิเคราะห์ถดถอยมีความสัมพันธ์กัน (Multicollinearity) และประโยชน์ในเรื่องเกี่ยวกับการทำให้เห็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ต้องการศึกษา ทำให้ง่ายต่อการอธิบายความหมายของแต่ละปัจจัยเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์องค์ประกอบนั้นเป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติที่ช่วยให้นักวิจัยสร้างองค์ประกอบจากตัวแปรหลาย ๆ ตัวแปร โดยรวมกลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นองค์ประกอบเดียวกันเพียงไม่กี่ตัว และจะเห็นโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ทำให้แน่ใจว่าในองค์ประกอบนั้น ๆ ประกอบด้วยตัวแปรอะไรบ้างและตัวแปรแต่ละตัวมีความสำคัญต่อองค์ประกอบนั้น ๆ เท่าไร ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor analysis) ในการศึกษาวิจัย การพัฒนาตัวบ่งชี้การทำงานเป็นทีมของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดกลุ่มตัวแปรความสำเร็จของการทำงานเป็นทีมของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งใช้ในการหาแบบแผนของการรวมกลุ่มตัวแปรและการให้น้ำหนักของตัวแปร เพื่อจะทำให้ทราบว่ามียุทธศาสตร์ (องค์ประกอบ) อะไรบ้างที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จการทำงานเป็นทีมของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และในองค์ประกอบนั้น ๆ มีแบบแผนของตัวแปรอะไรบ้าง แต่ละตัวแปรมีน้ำหนักเท่าไร เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้ทางการบริหารต่อไป

1.3 เงื่อนไขของการวิเคราะห์องค์ประกอบ

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 471) ; ศิริชัย พงษ์ศิริชัย (2548 : 397) และกัลยา วาณิชยบัญชา (2548 : 11) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการวิเคราะห์ปัจจัยไว้ดังนี้

1. ลักษณะของข้อมูล ต้องเป็นข้อมูลตั้งแต่ระดับ Interval และ Ratio หากเป็นข้อมูลระดับ Nominal จะต้องทำให้เป็นตัวแปร Dummy

2. Factor และ Error ในสมการต้องเป็นอิสระกัน

3. ข้อมูลไม่จำเป็นต้องมีการแจกแจงปกติ

4. จำนวนข้อมูล (Case) ควรมีจำนวนมากกว่าตัวแปร 10 เท่า

1.4 วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบ

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 427-489) ; ศิริชัย พงษ์ศิริชัย (2548 : 399-418) และกัลยา วาณิชยบัญชา (2548 : 8-31) ได้สรุปถึงวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบไปในลักษณะเดียวกันดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคู่ตัวแปรทุกตัว จากเมทริกซ์ความสัมพันธ์แบบง่าย (Simple correlation) ระหว่างตัวแปรทุกตัวที่ใช้ศึกษา ซึ่งอาจตัดตัวแปรที่สัมพันธ์กับตัวแปรอื่นน้อยออกจากการวิเคราะห์ได้

ขั้นตอนที่ 2 การสกัดปัจจัย คือ การหาปัจจัยที่สามารถแทนตัวแปรทั้งหมดได้อย่างเพียงพอ วิธีการสกัดปัจจัยมีหลายวิธีแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ การสกัดปัจจัยแบบองค์ประกอบหลัก (Principal component method) และกลุ่มการสกัดปัจจัยร่วม (Common factor) ซึ่งการสกัดปัจจัยแบบองค์ประกอบหลักมีความแตกต่างจากการสกัดปัจจัยร่วม (Common factor) ตรงที่ใช้ค่าทแยงมุมของเมทริกซ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่อยู่ในแนวทแยงมุมทุกตัวให้มีค่าเท่ากับ 1 เป็นฐานของการคำนวณร่วมกัน (Communality) ส่วนกลุ่มปัจจัยร่วมจะใช้วิธีการประมาณค่าความร่วมกันเป็นฐานความแตกต่างของวิธีประมาณ

2.1 องค์ประกอบหลัก (Principal component method) เป็นวิธีที่นิยมกันมากที่สุด วิธีนี้อาศัยหลักความสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างตัวแปรที่ใช้เป็นข้อมูล องค์ประกอบหลักตัวแปรคือการผสมเชิงเส้น (Linear combination) ของตัวแปรที่อธิบายการผันแปรของข้อมูลได้มากที่สุด จากนั้นการผสมที่สองที่สามารถอธิบายความผันแปรได้มากที่สุดเป็นอันดับสอง โดยไม่สัมพันธ์กับการผสมครั้งแรก ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้องค์ประกอบหลักที่สามารถอธิบายการผันแปรของทุกตัวแปรได้ครบถ้วน ซึ่งองค์ประกอบหลักหลัง ๆ จะอธิบายได้น้อยลงตามลำดับและทุกองค์ประกอบไม่สัมพันธ์กัน การวิเคราะห์องค์ประกอบหลักเป็นวิธีการลดข้อมูล (ตัวแปร) ให้น้อยลงโดยอาศัยหลักความสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างตัวแปรที่ใช้เป็นข้อมูล เช่น เมื่อมีตัวแปร 2 ตัว มีความสัมพันธ์กันและความสัมพันธ์เป็นเชิงเส้นตรงในทางบวก ถ้าเรากำหนดความลาดชันของเส้นได้ก็จะทำให้สามารถกำหนดค่าตัวแปรตัวหนึ่งเมื่อรู้ค่าตัวแปรอีกตัวได้ เส้นที่ได้ คือ แกนหลัก (Principal axis) ถ้าจุดต่าง ๆ อยู่บนเส้นตรงแกนหลักทั้งหมดก็จะสามารถให้ข้อมูลของตัวแปรทั้งสองได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ทุกค่า แต่ถ้าจุดกระจายออกไปมากต้องอาศัยแกนเพิ่มขึ้นอีก 1 แกน ซึ่งแกนที่เพิ่มขึ้นนี้จะต้องมีจุดเริ่มต้นตั้งฉากกับแกนหลักเส้นที่สุดและทำให้ผลรวมของระยะทางยกกำลังสองมีค่าต่ำสุด ถ้าตัวแปรเพิ่มขึ้นก็ต้องเพิ่มเส้นแสดงมิติเพิ่มขึ้นอีก นั่นคือ แกนหลักที่ได้สามารถอธิบายการผันแปรได้มากที่สุดและแกนต่อ ๆ ไปเพื่ออธิบายการผันแปรที่เหลือให้ได้มากที่สุด ค่าของการผันแปรที่อธิบายได้โดยแกนแต่ละแกนนี้เรียกว่า Eigen value ถ้าตัวแปรไม่มีความสัมพันธ์กันเลยก็จะมีแกนจะอธิบายได้เพียง 1 ตัวแปร แต่ละแกนจะมีค่า Eigen value ที่อธิบายเป็น 1 ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเพิ่มขึ้น แกนหลักก็จะมีค่า Eigen value สูงขึ้นเพราะอธิบายการผันแปรมากขึ้น

2.2 กลุ่มการสกัดปัจจัยร่วม (Common factor) ซึ่งประกอบด้วย วิธีแกนหลัก (Principal axis factoring) วิธีการกำลังสองน้อยที่สุดไม่ปรับน้ำหนัก (Unweighted least squares) วิธีการกำลังสองน้อยที่สุดทั่วไป (Generalized least squares) วิธีความเป็นไปได้สูงสุด (Maximum likelihood) วิธีแอลฟา (Alpha) วิธีเงา (Image) วิธีการต่าง ๆ ในกลุ่มนี้ไม่ได้กำหนดค่าของความร่วมกันให้ตายตัวเท่ากับ 1 แต่หาจากการประมาณโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์พหุคูณกำลังสองของตัวแปรนั้นกับตัวแปรทุกตัวเป็นค่าประมาณของความร่วมกันครั้งแรก จากนั้นคำนวณหาสกัดปัจจัยออกแล้วทำการประมาณได้ในครั้งหลัง ๆ แตกต่างจากค่าที่คำนวณในครั้งก่อนน้อยลงจนแทบไม่แตกต่างกัน

กล่าวโดยสรุป วิธีการสกัดปัจจัยมีหลายวิธีที่จะใช้หา กำหนดจำนวนปัจจัยที่สามารถอธิบายการผันแปรของตัวแปรทั้งหมดได้อย่างเพียงพอ การตัดสินใจว่าจะใช้กี่ปัจจัยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณจำนวนปัจจัยที่แตกต่างกัน ซึ่งตารางสถิติขั้นต้นและตอนปลายและการลงจุดปัจจัยกับค่า Eigen value จะช่วยให้สามารถตัดสินใจได้ดียิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การหมุนแกนปัจจัย วัตถุประสงค์คือ เพื่อหาปัจจัยที่มีความหมายนั้นคือ ปัจจัยที่มีความหมายชัดเจนก็ต่อเมื่อประกอบด้วยตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยนั้น ๆ มากที่สุดหรือมีน้ำหนักต่อปัจจัยนั้น ๆ (Factor loading) มากกว่าตัวแปรอื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของปัจจัยนั้น การหมุนปัจจัยมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การหมุนแบบมุมฉาก (Orthogonal rotation) และการหมุนแบบมุมแหลม (Oblique rotation) การจะพิจารณาใช้การหมุนแบบใดขึ้นกับแนวคิดของผู้วิจัยว่า ตัวแปรมีความสัมพันธ์กันให้ใช้การหมุนแบบมุมแหลมและถ้าคิดว่าตัวแปรไม่มีความสัมพันธ์กันให้ใช้การหมุนแบบมุมฉาก แต่ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมว่าการจะเลือกใช้การหมุนแกนแบบใดนั้นสิ่งที่สำคัญคือ ใช้วิธีที่ให้ปัจจัยที่ง่ายแก่การตีความหมายมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างคะแนนปัจจัย หลังจากได้ทำการคัดเลือกวิธีสกัดปัจจัยและการหมุนแกนแล้ว และทราบว่าตัวแปรต่าง ๆ มีการจับกลุ่มรวมกันเป็นปัจจัยอะไรบ้างแล้ว ผู้วิจัยอาจสนใจที่จะสร้างคะแนนจากปัจจัยเหล่านี้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ใช้ในการจัดอันดับหน่วยวิเคราะห์ตามค่าของปัจจัย หรือนำคะแนนไปใช้ในการวิเคราะห์ถดถอยพหุ วิธีการสร้างคะแนนปัจจัยมี 3 วิธี ทุกวิธีจะคิดคะแนนปัจจัยโดยให้ค่าเฉลี่ยของแต่ละปัจจัยเป็นวิธีการทั้งสาม ได้แก่

4.1 วิธีการของแอนเดอร์-รูบิน (Ander-rubin, AR) จะสร้างคะแนนที่ไม่มี ความสัมพันธ์กัน โดยไม่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1 และค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0 แม้ว่าปัจจัยเดิมที่ใช้ จะมีความสัมพันธ์

4.2 วิธีการวิเคราะห์ถดถอย (Regression, REG) จะให้คะแนนที่มีค่าการผันแปร (Variance) เท่ากับความสัมพันธ์พหุ (R) ระหว่างค่าคะแนนที่ประมาณและค่าของปัจจัยจริง

4.3 วิธีการบาร์ทเลทท์ (Bartlett, BART) เป็นวิธีการลดค่าผิดพลาดของการผันแปรให้น้อยที่สุด โดยการให้น้ำหนักกับตัวแปรที่มีค่าความร่วมกันต่ำน้อยกว่าตัวแปรที่มีค่าร่วมกันสูง หรือให้น้ำหนักกับตัวที่มีความเด่นเฉพาะสูงน้อยกว่าตัวแปรที่มีความเด่นเฉพาะต่ำ

ศิริชัย พงษ์ศิริชัย (2548 : 499-418) ได้แบ่งวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบไว้ 6 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งหมด (Correlation metric) โดยเลือกตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันสูงเท่านั้นที่จะนำไปวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 2 การสกัดปัจจัย (Initial factor extraction) หรือการหาปัจจัยขั้นต้นที่แทนกลุ่ม ตัวแปร ซึ่งมี 2 แนวทาง ได้แก่ Common factor และ Principal component โดย Common factor เป็นการหาปัจจัยที่มีความเชื่อว่าข้อมูลแต่ละชุดที่เก็บรวบรวมมาได้ต้องมีความสัมพันธ์กัน ส่วน Common factor เป็นการหาปัจจัยโดยใช้หลักการสัมพันธ์เชิงเส้นระหว่างตัวแปร โดยนำสิ่งที่ตัวแปรแต่ละตัวเหมือนกันมาสร้างสมการซึ่งอาจได้หลาย ๆ Component หรือ Factor แต่ในการนำไปใช้อาจใช้เพียง 1 หรือ 2 Factor ก็สามารถอธิบายหรือแทนกลุ่มตัวแปรได้อย่างเพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ทุกปัจจัยที่หามาได้

ขั้นตอนที่ 3 การเลือกปัจจัย โดยเลือกปัจจัยที่มีค่า Eigen value ไม่ต่ำกว่า 1 มาใช้ ถ้าต่ำกว่า 1 แสดงว่าปัจจัยไม่สามารถอธิบายตัวแปรใด ๆ ได้เลย ถ้าผู้ใช้ไม่ต้องการใช้หลาย ๆ ปัจจัยให้พิจารณาจากค่า Percent of variance และกำหนดร้อยละ ที่จะใช้เป็นเกณฑ์ว่าต้องการให้อธิบายตัวแปรได้อย่างน้อยร้อยละเท่าไรขึ้นไปโดยทั่วไปใช้ร้อยละ 25

ขั้นตอนที่ 4 การหมุนแกนปัจจัย (Factor rotation) เป็นการแยกตัวแปรให้เห็นเด่นชัดว่าตัวแปรหนึ่ง ๆ ควรจัดอยู่ใน Factor ใด เพราะตัวแปรหนึ่งอาจสามารถอยู่ในหลาย Factor จะเป็นการยากในการตีความหมายของ Factor และการกำหนดชื่อของ Factor การหมุนปัจจัยมี 2 วิธี คือ การหมุนแบบฉาก (Orthogonal rotation) และการหมุนแบบแหลม (Oblique rotation) การจะพิจารณาใช้การหมุนแบบใดขึ้นกับแนวคิดของผู้วิจัยว่า ถ้าตัวแปรมีความสัมพันธ์กันให้ใช้การหมุนแบบมุมแหลมและถ้าคิดว่าตัวแปรไม่มีความสัมพันธ์กันให้ใช้การหมุนแบบมุมฉาก

ขั้นตอนที่ 5 การให้ความหมายปัจจัยที่ได้ (Factor meaning) ก่อนให้ความหมายแก่ Factor จะต้องเลือกตัวแปรน่าจะเป็นสมาชิกของ Factor นั้น ๆ มากที่สุด

5.1 จัดตัวแปรเข้าเป็นสมาชิกของ Factor เดียว โดยเลือก Factor ที่มีค่า Eigen value หรือ Percent of variance สูง ๆ และเลือกตัวแปรที่มีน้ำหนักมากใน Factor นั้น มากกว่าตัวแปรที่มีน้ำหนักน้อยใน Factor อื่น

5.2 เลือกตัวแปรที่มีผลสูงต่อ Factor โดยอาจกำหนดค่า Factor loading ไม่ต่ำกว่า 0.5

5.3 ให้ความหมายแต่ละปัจจัย โดยการตั้งชื่อกลุ่มตัวแปรตามคุณลักษณะตัวแปรที่ได้

ขั้นตอนที่ 6 การหาคะแนนของปัจจัย (Factor score) เป็นการคำนวณหาค่าของ Factor หรือคะแนนของปัจจัย (Factor score) เป็นคะแนนผสมของกลุ่มตัวแปรแต่ละปัจจัย โดยใช้สัมประสิทธิ์ของตัวแปรแต่ละตัวมาเป็นน้ำหนักในการผสมตัวแปร Factor score ที่ได้สามารถนำไปใช้ในฐานะคะแนนตัวแทนของกลุ่มตัวแปรทำให้ลดจำนวนตัวแปรที่จะนำไปวิเคราะห์ได้ในทางใดทางหนึ่ง วิธีการหาคะแนนปัจจัยมี 3 วิธี ได้แก่

6.1 วิธีการของแอนเดอร์-รูบิน (Ander-rubin, AR)

6.2 วิธีการวิเคราะห์ถดถอย (Regression, REG) เป็นวิธีการที่นิยมใช้มาก

6.3 วิธีการบาร์ทเลทท์ (Bartlett, BART)

กัลยา วาณิชย์บัญชา (2548 : 8-13) ได้แบ่งขั้นตอนของการวิเคราะห์ปัจจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร การสกัดปัจจัย (Factor extraction) การหมุนแกนปัจจัย (Factor rotation) และการคำนวณค่า (Factor score)

ขั้นตอนที่ 1 การตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร โดยตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติสามารถใช้การวิเคราะห์ข้อมูลได้ การตรวจสอบทำได้ 2 วิธี ได้แก่ การตรวจสอบโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โดยดูค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่มีค่าใกล้ +1 และ -1 ถ้าตัวแปรใดไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่นมีค่าใกล้ 0 ควรตัดตัวแปรนั้นออกจากการวิเคราะห์ วิธีที่ 2 โดยใช้สถิติ KMO (Kaiser-meyer-olkin) ซึ่งเป็นค่าที่ใช้วัดความเหมาะสมของข้อมูลตัวอย่างที่จะนำมาวิเคราะห์โดยเทคนิค Factor analysis โดยที่ถ้าค่า KMO มีค่าน้อย(มีค่าเข้าใกล้ศูนย์) แสดงว่าเทคนิค Factor analysis ไม่เหมาะสมกับข้อมูลที่มีอยู่ โดยทั่วไปถ้าค่า $KMO < .5$ ถือว่าข้อมูลไม่เหมาะสมที่จะใช้เทคนิค Factor analysis และค่าสถิติที่ใช้ทดสอบสมมุติฐาน คือ Bartlett's test of sphericity ต้องมีนัยสำคัญทางสถิติจึงเหมาะสมที่จะนำไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิค Factor analysis

ขั้นตอนที่ 2 การสกัดปัจจัย (Factor extraction) วัตถุประสงค์คือเพื่อหาจำนวน Factor ที่สามารถใช้แทนตัวแปรทั้งหมดทุกตัวได้ หรือเป็นการดึงรายละเอียดจากตัวแปรมาไว้ใน Factor วิธีการสกัดปัจจัยที่นิยมที่สุด คือ วิธี Principal component หรือ PCA ในขั้นนี้จะทำให้สามารถประมาณค่า Factor loading ได้ โดยที่ค่า Factor loading จะเป็นค่าที่ใช้ในการพิจารณาว่ามีตัวแปรใดบ้างที่ควรอยู่ใน Factor เดียวกันในแต่ละ Factor ให้พิจารณาค่า Factor loading ของแต่ละตัวแปรถ้า Factor loading ของตัวแปรใดมีค่ามาก (เข้าสู่ +1 หรือ -1) ควรจัดตัวแปรนั้นอยู่ใน Factor ดังกล่าวในกรณีที่ค่า Factor loading มีค่ากลาง ๆ ทำให้ไม่แน่ใจว่าจะอยู่ใน Factor ใด ต้องทำการหมุนแกนต่อไปในขั้นตอนที่ 3

ขั้นตอนที่ 3 การหมุนแกนปัจจัย (Factor rotation) วัตถุประสงค์เพื่อให้ค่า Factor loading ของตัวแปรมีค่าเพิ่มขึ้นหรือลดลงจนกระทั่งทราบว่าตัวแปรนั้นควรอยู่ใน Factor ใด วิธีการหมุนแกนมี 2 วิธี ได้แก่ การหมุนแบบมุมฉาก (Orthogonal rotation) และการหมุนแบบมุมแหลม (Oblique rotation)

ขั้นตอนที่ 4 การคำนวณค่า Factor score เมื่อสามารถจัดตัวแปรที่มีอยู่จำนวนมากเหลือเป็นกลุ่มตัวแปรไม่กี่กลุ่ม สามารถคำนวณหาค่า Factor score ของแต่ละ Case ได้ และถือว่า Factor เป็นตัวแปรใหม่ที่นำไปวิเคราะห์ต่อไปได้

จากขั้นตอนที่นักวิชาการทั้งสามท่านกล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ปัจจัย มีขั้นตอนอยู่ 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ขั้นตอนที่ 2 การสกัดปัจจัย (Factor extraction) ขั้นตอนที่ 3 การหมุนแกนปัจจัย (Factor rotation) และขั้นตอนที่ 4 การคำนวณค่า Factor score ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงใช้ขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอน ดังกล่าวมาดำเนินการวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อพัฒนา ตัวบ่งชี้รวมการทำงานเป็นทีมของครูในสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานครั้งนี้ โดยดำเนินการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรจากเมตริกความสัมพันธ์แบบง่าย (Simple correlation) ระหว่าง ตัวแปรทุกตัว ในการสกัดปัจจัยใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Principal component method) เพราะจะได้ตัวบ่งชี้ที่สามารถอธิบายความผันแปรได้มากที่สุดก่อน ซึ่งจะทำให้ทราบว่าองค์ประกอบไหนสำคัญที่สุดและยังเป็นวิธีที่นิยมมากที่สุด ในขั้นตอนที่ 3 การหมุนแกนปัจจัยใช้การหมุนแกนแบบมุมฉาก (Orthogonal rotation) เพราะมีแนวคิดที่ว่าตัวแปรไม่มีความสัมพันธ์กัน ส่วนในขั้นตอนสุดท้ายการคำนวณค่า Factor score ใช้วิธีการวิเคราะห์ถดถอย (Regression)

1.5 หลักเกณฑ์ในการตัดสินผลที่ได้จากการวิเคราะห์

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 489) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการตัดสินผลที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัย การแปลผลไว้ดังนี้

1. จำนวนปัจจัย ปัจจัยแต่ละปัจจัยต้องอธิบายได้มากกว่า 1 Eigen value และปัจจัยต้องมีจำนวนน้อยกว่าจำนวนตัวแปร
2. ความชัดเจนในด้านความหมายของปัจจัย ปัจจัยที่ได้ต้องเป็นปัจจัยที่มีเดจากตัวแปรที่มารวมกันเป็นปัจจัยนั้น มีน้ำหนักของตัวแปรมากกว่าน้ำหนักที่จะอยู่ในปัจจัยอื่นอย่างชัดเจน
3. ความครบถ้วนในการอธิบาย ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยสามารถอธิบายการผันแปร (Variance) ได้ครบถ้วน โดยดูจากผลการประมาณความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทุกตัว เมตริกความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่ (Reproduced correlation matrix) ค่า Communalities ถ้ามากกว่า 0.5 แสดงว่าแบบจำลองการวิเคราะห์ปัจจัยที่ใช้เข้ากับข้อมูลได้ไม่ดีพอ
4. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ตัวแปรที่มาอยู่ในปัจจัยเดียวกันต้องมีความสัมพันธ์กันสูงตั้งแต่เริ่มแรก และต้องมีปัจจัยน้อย แต่ละปัจจัยต้องง่ายต่อการตีความหมายสถิติที่บ่งชี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร คือ
 - 4.1 การทดสอบบาร์ทเลทท์ (Bartlett test of sohericity) ค่าสถิติต้องมีนัยสำคัญ แสดงว่าตัวแปรต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันเพียงพอ
 - 4.2 ค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์เชิงส่วนระหว่างตัวแปร (Partial correlation coefficient) ถ้ามีค่าต่ำแสดงว่าตัวแปรมีความสัมพันธ์กันสูงจึงเหมาะสำหรับการวิเคราะห์องค์ประกอบที่มีข้อสมมุติฐานเบื้องต้นว่าตัวแปรต้องมีความสัมพันธ์กัน
 - 4.3 มาตรการวัดความพอเพียงของการสุ่มของไคเซอร์-ไมเยอร์-โอลกิน (Kaiser-meyer-olkin measure of sampling adequacy, KMO) เป็นดัชนีที่ใช้เปรียบเทียบขนาดของผลรวมของค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ที่จากข้อมูล และค่าของผลรวมของสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์เชิงส่วนถ้าค่าของสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์เชิงส่วนมีค่าน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ที่ได้จากข้อมูลแล้ว มาตรการ KMO ก็จะมีค่าใกล้ 1 ค่าของ KMO ที่น้อยแสดงว่าข้อมูลที่ใช้อาจไม่เหมาะสม สมต่อการวิเคราะห์ปัจจัยค่าที่ต่ำมากคือ .90 ขึ้นไป ค่าที่เหมาะสมคือ .80-.89 ขึ้นไป ค่ากลาง ๆ คือ .70-.79 ค่าที่แยคือ .60-.69

4.4 มาตรฐานวัดความพอเพียงของการสุ่มตัวอย่าง (Measure of sampling adequacy, MSA) ค่าสัมประสิทธิ์ตัวแปรทุกคู่ที่เกี่ยวข้องกันจะพิมพ์ในแนวทแยงของเมตริกความสัมพันธ์ด้านการวิเคราะห์ปัจจัยที่ดีจะต้องมีค่าความเข้มสูงมาก ถ้าค่าใดต่ำกว่าควรตัดตัวแปรนั้นทิ้ง

4.5 ค่าความร่วมกัน (Communality) คือ ค่าสัมประสิทธิ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตัวหนึ่งกับตัวแปรอื่น ๆ ทั้งหมด (R^2) ถ้ามีค่าต่ำกว่าควรตัดตัวแปรนั้นนอกจากการวิเคราะห์

ศิริชัย พงษ์วิชัย (2544 : 416-418) ได้กำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ Factor analysis ไว้ดังนี้

1. การตัดตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันน้อยออกจากกลุ่ม โดยตัดตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับ Factor ต่ำคือน้อยกว่าร้อยละ 50 ออกโดยไม่สนใจเครื่องหมาย
2. ค่าอิทธิพลรวมของ Factor ที่สกัดได้ทั้งหมดที่มีต่อตัวแปรแต่ละตัว คือค่า extraction เป็นการอธิบายว่าจำนวน Factor ที่สกัดได้สามารถนำมาใช้อธิบายตัวแปรแต่ละตัวได้ดีเพียงใดหรือมีความหมายเพียงพอหรือไม่ที่จะแทนข้อมูลทั้งหมด หากมีค่าร้อยละสูงแสดงว่า Factor ที่สกัดได้มีความเพียงพอที่จะอธิบายตัวแปรทั้งหมด

สรุปคือในการแปลผล คือ การพิจารณาค่าน้ำหนักตัวประกอบ (Factor loading) ของตัวแปรว่ามีค่าสูงใกล้ 1 หรือค่าต่ำใกล้ 0 ถ้าตัวแปรมีน้ำหนักตัวประกอบใกล้ 1 แสดงว่าตัวแปรนั้นเหมือนตัวประกอบนั้น และถ้ามีค่าต่ำใกล้ 0 แสดงว่าตัวแปรนั้นมีค่าไม่เหมือนตัวประกอบนั้น เครื่องหมายบวกและลบได้รับการพิจารณาด้วยว่ามีทิศทางความเหมือนในทิศทางใด

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview)

2.1 ความหมายของการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ (Interview) หมายถึง การสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ที่เรากำหนดล่วงหน้าไว้ก่อนระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ที่ดีต้องฟังมากกว่าจะพูดเสียเอง และไม่หุเบา และจะยึดแนวทางตามวัตถุประสงค์ที่จะวัดและบันทึกไว้ได้อย่างถูกต้อง (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2543 : 157) สอดคล้องกับ สุภางค์ จันทวานิช (2553 : 74) ที่กล่าวว่า การสัมภาษณ์เป็นวิธีการศึกษาที่เป็นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามและผู้ตอบ ภายใต้กฎเกณฑ์มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล เป็นการสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายเป็นหลัก และ บุญชม ศรีสะอาด. (2553 : 90) กล่าวว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยโดยการสัมภาษณ์เป็นการเก็บที่ผู้สัมภาษณ์

(Interviewer) ไปค้นหาความจริงโดยสอบถามกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเรียกว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ (Interviewee) ให้ตอบออกมา ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อความส่วนตัว บุคลิกภาพ เจตคติ ความคิดเห็น

2.2 ประเภทของการสัมภาษณ์

บุญชม ศรีสะอาด (2553 : 90) และ (สุภางค์ จันทวานิช. 2553 : 75-76) ได้กล่าว สอดคล้องกันว่าการสัมภาษณ์แบ่งออกหลายประเภทในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเภทของการ สัมภาษณ์ที่แบ่งตามเทคนิคการสัมภาษณ์ ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสัมภาษณ์แบบนี้ ผู้สัมภาษณ์จะทำการสัมภาษณ์ตามคำถามที่ได้สร้างขึ้นและพิมพ์ไว้ในแบบสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ทุกคนจะตอบคำถามชุดเดียวกันอย่างเดียวกัน ผู้สัมภาษณ์จะจดบันทึกคำตอบของผู้ให้สัมภาษณ์ลงใน แบบสัมภาษณ์นั้น ข้อดีของการสัมภาษณ์แบบนี้คือ ผู้วิจัยสามารถจัดหมวดหมู่ สรุปได้ง่ายและลด เวลาในการสัมภาษณ์

2. การสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการ สัมภาษณ์ที่ไม่มีคำถามกำหนดไว้แน่นอน และผู้ให้สัมภาษณ์ตอบได้โดยอิสระ ผู้สัมภาษณ์มีอิสระใน การดัดแปลงสถานการณ์ให้เหมาะสมตามวัตถุประสงค์ในขณะที่สัมภาษณ์ได้ ในการสัมภาษณ์แบบนี้ อาจมีแนวการสัมภาษณ์ ซึ่งจะมีหัวข้อของข้อมูลที่ต้องการระบุไว้ เพื่อให้ผู้สัมภาษณ์จะได้ตั้งคำถามใน แต่ละหัวข้อเอง ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีความสามารถและความชำนาญในการสัมภาษณ์มาก การ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างที่มีจุดความสนใจเฉพาะเรียกว่า การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการซักถามพูดคุยกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นการถามเจาะลึกถึง คำตอบอย่างละเอียดถี่ถ้วน การถามนอกจากจะให้อธิบายแล้วจะต้องถามถึงเหตุผลด้วย ซึ่งในการ สัมภาษณ์แบบนี้จะใช้ได้ดีกับการศึกษาวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล เจตคติ ความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพในลักษณะต่างๆ

2.3 หลักของการสัมภาษณ์

เพื่อให้การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ดำเนินไปได้อย่างดี ข้อมูลถูกต้อง เทียบตรง ควรมีหลักดังที่ (บุญชม ศรีสะอาด. 2553 : 91-92) และ (สุภางค์ จันทวานิช. 2553 : 82-84) ได้นำ เสนอไว้ดังนี้

1. การเตรียมตัวก่อนไปสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรเตรียมดังนี้

- 1.1 ผู้สัมภาษณ์ต้องเข้าใจจุดประสงค์ของการวิจัย อย่างแจ่มชัด

- สัมภาษณ์
- 1.2 ทำการนัดแนะเวลาและสถานที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่จะไป
 - 1.3 กรณีสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จะต้องเตรียมแบบสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า
 - 1.4 ทำการซักซ้อมการสัมภาษณ์รวมทั้งวิธีบันทึกข้อมูลไว้ล่วงหน้า ให้
- คล่องแคล่วไม่ประหม่าหรือเก้อเขิน และควรท่องจำคำถามต่างๆไว้ ซึ่งจะช่วยให้ดำเนินการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างราบรื่น
2. การเริ่มต้นการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรปฏิบัติ ดังนี้
 - 2.1 ก่อนเริ่มสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรแนะนำตนเอง บอกจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ให้ผู้ที่จะให้สัมภาษณ์เข้าใจ
 - 2.2 สร้างความคุ้นเคย ความเป็นมิตร โดยสนทนาในเรื่องที่คาดว่าผู้ให้สัมภาษณ์จะสนใจ โดยใช้เวลาเล็กน้อย
 3. การดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรปฏิบัติ ดังนี้
 - 3.1 ผู้สัมภาษณ์ต้องมีกิริยาสุภาพเรียบร้อย ยิ้มแย้มแจ่มใส
 - 3.2 ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ชัดเจน
 - 3.3 ใช้คำถามที่สามารถตอบได้ทันที
 - 3.4 สัมภาษณ์ทีละคำถาม
 - 3.5 ผู้สัมภาษณ์ต้องมีพื้นความรู้ที่ดีในเรื่องที่จะสัมภาษณ์
 - 3.6 การจดบันทึกคำตอบควรทำอย่างรวดเร็ว
 - 3.7 ไม่เร่งรัดหรือคาดคั้นคำตอบจากผู้ให้สัมภาษณ์
 - 3.8 ไม่ใช้คำถามที่เป็นการชี้แนะคำตอบ
 - 3.9 กล่าวแสดงความขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์ หลังจากสัมภาษณ์เสร็จแล้ว
 - 2.4 ข้อดีและข้อเสียของการสัมภาษณ์
 1. ข้อดีของการสัมภาษณ์ มีดังนี้
 - 1.1 เป็นการติดต่อโดยตรงระหว่างผู้ถูกสัมภาษณ์กับผู้สัมภาษณ์ สามารถทำความเข้าใจในข้อมูลได้ตรงกัน
 - 1.2 ใช้ได้กับบุคคลทุกระดับการศึกษา ไม่ว่าผู้ที่จะอ่านออกเขียนได้หรือไม่ก็ตาม
 - 1.3 มีลักษณะยืดหยุ่นได้มาก สามารถดัดแปลงและแก้ไขหรือถามจนกว่าผู้ตอบจะเข้าใจคำถาม

1.4 ผู้สัมภาษณ์สามารถใช้วิธีการสังเกตการณ์ประกอบเพื่อดูว่าผู้ตอบด้วยความจริงใจหรือไม่

1.5 ผู้ให้สัมภาษณ์จะให้ความร่วมมือมากกว่าวิธีสังเกตแบบสอบถาม

2. ข้อเสียของการสัมภาษณ์ มีดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์ต้องใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลมากในการเดินทางไปสัมภาษณ์แต่ละคน ดังนั้นต้องใช้ความพยายามและค่าใช้จ่ายสูง

2.2 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะเชื่อถือได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความร่วมมือความเต็มใจของผู้ถูกสัมภาษณ์

2.3 ความสำเร็จในการเก็บข้อมูลวิธีนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สัมภาษณ์

2.4 การสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับสภาพทางอารมณ์ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการบิดเบือนได้

2.5 การสัมภาษณ์บางครั้งขึ้นอยู่กับทัศนคติที่ทันใดและความจำของผู้ถูกสัมภาษณ์ ทำให้ข้อมูลอาจผิดพลาดได้

2.5 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview)

เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับคำถามและลำดับขั้นตอนของการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เป็นการพูดคุยสนทนาตามธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) ใช้คำถามกว้างๆ เพื่อกระตุ้นให้คู่สนทนาเล่าเรื่องราวอย่างมีเป้าหมาย ผู้สัมภาษณ์มักมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ในลักษณะเป็นคู่สนทนา ใช้ทักษะการสื่อสาร สร้างการสนทนาอย่างมีเป้าหมาย

การสัมภาษณ์เชิงลึกจึงแตกต่างจากการสัมภาษณ์เชิงสำรวจ ซึ่งเป็นการถามเพื่อให้ตอบมากกว่าการสนทนา และผู้ตอบจะให้ข้อมูลไปตามโครงสร้างคำถามที่เตรียมไว้แล้วเท่านั้น ขณะที่การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการใช้คำถามนำไปสู่การสนทนา ภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย สบายๆ และเป็นส่วนตัว

ขั้นตอนการสัมภาษณ์เชิงลึก

1. สร้างบรรยากาศ ทักทาย (Small talk)

2. ชี้แจง แนะนำตัว/อธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย/แจ้งผู้ให้ข้อมูลทราบว่ามี

ความสำคัญอย่างไร

3. ดำเนินการสนทนาตามประเด็นวิจัย

4. แสดงความเข้าใจเรื่องของเขา

5. สนทนาให้ได้ความจริง

6. การตั้งคำถามที่ผู้ตอบจะไม่ตอบในภาวะปกติ.. ทั้งนี้ผู้เก็บข้อมูลต้องเคารพต่อความจริงที่ถูกเปิดเผยขึ้น

7. การลดระดับอารมณ์ความรู้สึกหลังพูดคุยแล้ว

8. ปิดการสนทนา ก่อนยุติการสนทนา ควรย้ำถึงการรักษาความลับ และขออนุญาตติดต่อกลับมาในกรณีต้องการข้อมูลเพิ่มเติม

3. การสร้างคู่มือ

3.1 ความหมายของคู่มือ

ในการดำเนินการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้และคู่มือโรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครั้นนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการสร้างคู่มือในขั้นตอนการวิจัยระยะที่ 3 ทั้งนี้เพื่อสถานศึกษาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพในสถานศึกษา ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเสนอรายละเอียดของคู่มือ เพื่อทำความเข้าใจในงานวิจัยและการสร้างคู่มือ ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมาย ขั้นตอน องค์ประกอบ ฯลฯ ไว้ ดังนี้

เรื่องชัย จรุงศิริวัฒน์ (2554 : 1) กล่าวว่า คู่มือปฏิบัติงาน หมายถึงเอกสารที่แต่ละหน่วยงานสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของหน่วยงานนั้น และใช้เป็นคู่มือสำหรับศึกษาการปฏิบัติงานของบุคลากรในหน่วยงาน อีกทั้งยังสามารถปรับปรุงให้สอดคล้องกับระเบียบ วิธีที่เปลี่ยนไปในอนาคต หรือสรุปได้ดังนี้

1. เปรียบเสมือนแผนที่บอกเส้นทางการทำงานที่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของกระบวนการ
2. เป็นเอกสารที่ใช้ประกอบการปฏิบัติงานใดงานหนึ่ง ที่กำหนดไว้ในมาตรฐานกำหนดตำแหน่ง มีคำอธิบายการปฏิบัติงาน ซึ่งมีสาระเนื้อหาที่สมบูรณ์ และมีรายละเอียดครอบคลุมเนื้อหาในแต่ละเรื่อง ในแต่ละงาน โดยจัดทำเป็นรูปเล่ม
3. สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงาน
4. เป็นเอกสารในเชิงคุณภาพ ซึ่งรวบรวมกฎหมาย พระราชบัญญัติ ระเบียบข้อบังคับ หลักการปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบ พร้อมทั้งแนวทางในการดำเนินงาน รวมทั้งแนวทางการแก้ไขปัญหา ข้อเสนอแนะ
5. ระบุถึงขั้นตอนและรายละเอียดของกระบวนการต่างๆขององค์กรและวิธีการควบคุมกระบวนการนั้น
6. มักจัดทำขึ้นสำหรับงานที่ซ้ำซ้อนมีหลายขั้นตอนและเกี่ยวข้องกับคนหลายคน

อันเดร ไชยเผือก (2551 : 31) ได้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของคู่มือว่า เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ใช้คู่มือได้ศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อทำกิจกรรมกิจกรรมหนึ่ง มีรายละเอียดเสนอแนะแก่ผู้ใช้ให้สามารถเข้าใจแนวทางการใช้และข้อพึงปฏิบัติที่จะช่วยให้การนำเรื่องนั้นไปใช้งานตรงตามเจตนารมณ์

3.2 องค์ประกอบของคู่มือ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2552 : 33) ได้เขียนถึงองค์ประกอบในการจัดทำคู่มือการปฏิบัติงาน มีอยู่ทั้งหมด 8 ส่วน ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ (Objective)
2. ขอบเขต (Scope)
3. คำจำกัดความ (Definition)
4. ความรับผิดชอบ (Responsibilities)
5. ขั้นตอนการปฏิบัติงาน (Procedure)
6. เอกสารอ้างอิง (Reference Document)
7. แบบฟอร์มที่ใช้ (Form)
8. เอกสารบันทึก (Record)

3.3 ลักษณะที่ดีของคู่มือ

บุญเกื้อ ควรหาเวช (2542 : 77) ได้อธิบายเกี่ยวกับคู่มือที่ดีว่า จะต้องคำนึงถึงภาษาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย ใคร่ครวญถึงปัญหา และสถานการณ์อย่างทะลุปรุโปร่ง เพื่อให้ผู้ใช้คู่มือได้ใช้เป็นอย่างดี ควรออกแบบคู่มือที่สวยงามน่าหยิบนำอ่าน มีรูปภาพหรือการ์ตูนประกอบเพื่อให้มีความน่าสนใจ หากทำเป็นเล่มควรทำปกให้มีความสวยงามและทนทานต่อการใช้สอย ส่วนหน้าปกก็ควรเขียนอย่างเด่นชัด

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2550 : 170) กล่าวว่า คู่มือที่ดีจะต้องมีรายละเอียดครอบคลุมประเด็นต่างๆ และประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. ควรระบุให้ชัดเจนว่าคู่มือนั้นเป็นคู่มือสำหรับใคร ใครเป็นผู้ใช้
2. กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่า ต้องการให้ผู้ใช้ทำอะไรบ้าง
3. ควรมีส่วนนำที่จูงใจผู้ใช้ ว่าคู่มือนี้จะช่วยให้ผู้ใช้ได้อย่างไร ผู้ใช้จะได้รับประโยชน์อะไรบ้าง

ประโยชน์อะไรบ้าง

4. ความมีส่วนที่ให้หลักการหรือความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้ใช้ในการใช้คู่มือเพื่อให้การใช้คู่มือเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

5. ความมีส่วนที่ให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้เกี่ยวกับการเตรียมตัว การเตรียมเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์และสิ่งจำเป็นในการดำเนินการตามที่คู่มือแนะนำ

6. ความมีส่วนที่ให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้เกี่ยวกับขั้นตอนหรือกระบวนการในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

6.1 ความถูกต้อง เนื้อหาสาระที่ให้นั้นควรมีความถูกต้อง สามารถช่วยให้ผู้ใช้คู่มือทำสิ่งนั้นสำเร็จ

6.2 ความเพียงพอ ให้ข้อมูล/รายละเอียดที่เพียงพอที่จะช่วยให้ผู้ใช้คู่มือสามารถทำสิ่งนั้นๆได้สำเร็จ

6.3 ความเหมาะสมของการเรียงลำดับขั้นตอน ขั้นตอนการทำจะต้องมีการเรียงลำดับอย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้สามารถทำสิ่งนั้นๆได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และประหยัด

6.4 ความชัดเจนของภาษาที่ใช้ ภาษาที่ใช้ต้องสามารถสื่อสารให้ผู้ใช้เข้าใจ ตรงกันกับผู้เขียน ไม่คลุมเครือ หรือทำให้ผู้ใช้เกิดความเข้าใจผิด และภาษาที่ใช้จะต้องช่วยให้ผู้ใช้เกิดความเข้าใจได้ง่าย หากสิ่งใดมีความยากและซับซ้อนควรเขียนให้เข้าใจได้ง่าย โดยใช้เทคนิคอื่นๆ ประกอบ เช่น การใช้ภาพประกอบ การใช้ตาราง การใช้การเปรียบเทียบ อุปมา อุปไมย การยกตัวอย่าง การใช้สีจำแนก เป็นต้น

6.5 ครอบคลุมของสาระที่ให้ ควรให้คำแนะนำและชี้แจง เหตุผลเกี่ยวกับสิ่งที่ควรทำ เช่น เคล็ดลับหรือเทคนิควิธีต่างๆ ที่จะช่วยในการทำสิ่งนั้นๆสำเร็จได้อย่างดี รวมทั้งการแก้ปัญหาต่างๆ ที่มักเกิดขึ้นจากการกระทำสิ่งนั้นๆ ข้อมูลนี้มักจะมาจากความรู้และประสบการณ์ของผู้เขียน ซึ่งจะมีคุณค่าต่อผู้ใช่มาก

7. ควรมีคำตอบหรือกิจกรรมให้ผู้ใช้คู่มือทำ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจในการอ่าน หรือการปฏิบัติตามขั้นตอนที่เสนอแนะ และเว้นที่ว่างสำหรับผู้ใช้คู่มือได้เขียนตอบ รวมทั้งมีคำตอบหรือแนวในการตอบหรือคำเฉลยให้ไว้ด้วย เพื่อผู้อ่านจะสามารถตรวจสอบคำตอบของตนเอง หากสามารถคาดคะเนคำตอบของผู้ใช้ รวมทั้งคาดคะเนได้ว่าส่วนใหญ่ผู้ใช้คู่มือมักจะผิดพลาดตรงจุดไหน ถ้าสามารถให้คำอธิบายไว้ได้ว่า คำตอบอะไรถูก ผิด ด้วยเหตุใด ก็จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้คู่มือเป็นอย่างยิ่ง

8. ควรใช้เทคนิคต่างๆ เพื่อผู้ใช้คู่มือสามารถใช้คู่มือได้โดยสะดวก เช่น การจัดรูปเล่ม ขนาด การเลือกตัวอักษร การใช้ตัวดำ การใช้สีการใช้ภาพ การใช้การตีกรอบ การเน้นข้อความบางตอน เป็นต้น

9. ควรให้แหล่งอ้างอิงที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน ซึ่งอาจจะเป็นบรรณานุกรม รายชื่อชมรม รายชื่อหนังสือ รายชื่อสถาบัน รายชื่อบุคคลสำคัญ เป็นต้น

จากความหมาย องค์ประกอบ และลักษณะของคู่มือที่ดี ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า คู่มือ หมายถึง เอกสารที่ใช้ประกอบการปฏิบัติกิจกรรม หรืองานใดงานหนึ่ง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานหรือการปฏิบัติตามกิจกรรมหรืองานที่ต้องการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังนี้ 1) วัตถุประสงค์ของการจัดทำคู่มือ 2) คำแนะนำ 3) ความสำคัญและรายละเอียดของเนื้อหา 4) แนวดำเนินการตามคู่มือ 5) บทสรุป และ 6) เอกสารอ้างอิง

ทั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า คู่มือโรงเรียนปลอดภัย หมายถึง เอกสารที่ใช้ประกอบหรือใช้สำหรับเป็นแนวทางเป็นในการปฏิบัติกิจกรรมหรือการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้โรงเรียนปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน